

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ
ΒΙΟΙ

ΣΟΛΩΝ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΒΑΣ. Η. ΤΣΑΚΑΤΙΚΑ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1977

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ
ΣΟΛΩΝ
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ

17823

Μέ απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ δι-
δακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καί Λυ-
κείου τυπώνονται ἀπό τόν Ὄργανισμό Ἐκδόσεως
Διδακτικῶν Βιβλίων καί μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

ΣΟΛΩΝ
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβερνήσεως τό 61-
Ἡ Εἰσαγωγή καί ἡ μετάφραση τῶν βίων τοῦ Θεμιστοκλή καί τοῦ Περικλή
ἔγιναν ἀπό τόν Μιχ. Οἰκονόμου. Ὁ βίος τοῦ Σόλωνα ἀπό τόν Βασ. Τσα-
κατίκα.

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

ΣΟΛΩΝ
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΒΑΣ. Η. ΤΣΑΚΑΤΙΚΑ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Γυμνάσιο

*Παρά τις πολλές παλαιές εκδόσεις της Παιδείας
και του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου...*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

*Η Χαιρέτικα ήταν μια μικρή πόλη στη νότια ακτή της Βοιωτίας
και της Φωκίας, κοντά στον ποταμό Κραδί. Έχει δύο θέσμοι
και...*

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1977

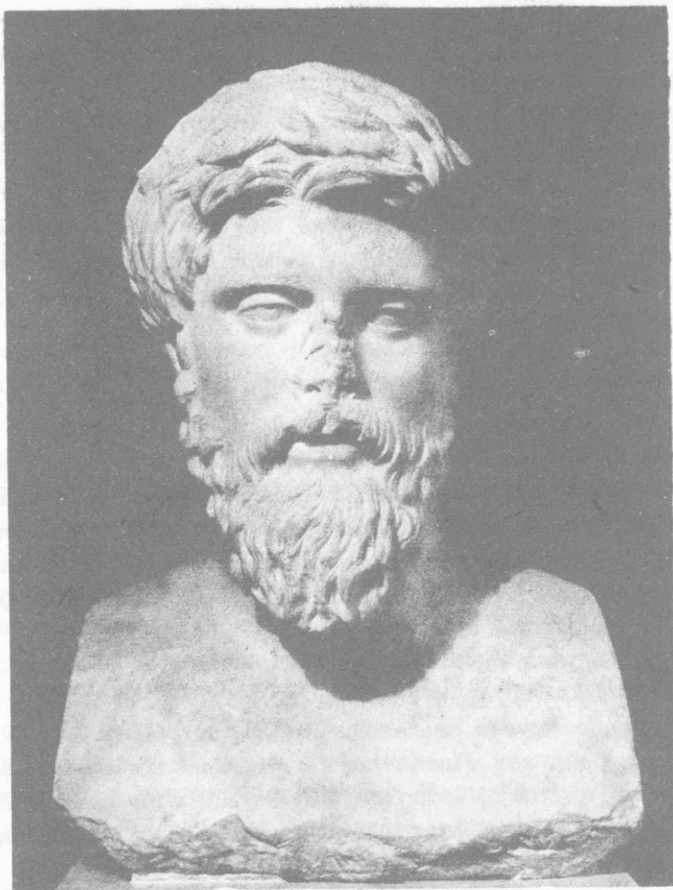
*Αποστολή
στο Παιδαγωγικό
Ινστιτούτο
για τη συλλογή
και την έκδοση...*

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ
ΣΟΛΩΝΙ
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΜΙΧ. Α. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΒΑΣ. Η. ΤΣΑΛΑΤΣΑ

Β. ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ "ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ" (ΕΠΕΚΕΔ) - ΠΡΟΤΥΠΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΧΟΛΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ "ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ" (ΕΠΕΚΕΔ) - ΠΡΟΤΥΠΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΧΟΛΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ "ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ" (ΕΠΕΚΕΔ) - ΠΡΟΤΥΠΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΧΟΛΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

*Προτομή πού πιστεύεται ότι εικονίζει τόν Πλούταρχο.
(Μουσείο Δελφῶν).*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Χαιρώνεια ἦταν μιά μικρή πολιτεία στά σύνορα τῆς Βοιωτίας καί τῆς Φωκίδας, κοντά στόν ποταμό Κηφισό. Ἐκεῖ, ὅπως ξέρομε ἀπό τήν ἱστορία, τό 338 π.Χ. ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Β΄ νίκησε τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Θηβαίους καί τοὺς ἄλλους Ἑλ-

*Καταγωγή
τοῦ Πλουτάρ-
χου. Τά παι-
δικά του χρό-
νια.*

ληνες, πού ἀναγκάστηκαν τότε νά δεχτοῦν τήν ἡγεμονία τῶν Μακεδόνων.

Ἄλλά ἡ Χαιρώνεια εἶναι σήμερα γνωστή ὄχι μόνο γιατί ἔχει συνδέσει τό ὄνομά της μέ τό ἱστορικό αὐτό γεγονός, μά καί γιατί ὑπῆρξε ἡ πατρίδα τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ συγγραφέα, πού τά πολυάριθμα ἔργα του ἐπί αἰῶνες ἀπό τότε κυκλοφοροῦν σέ χιλιάδες ἐκδόσεις καί διαβάζονται μέ τή μεγαλύτερη εὐχαρίστηση σέ ὅλες τίς ἐποχές καί σέ ὅλο τόν κόσμο. Ἔτσι τό ὄνομα τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, πού πολύ εἶχε ἀγαπήσει, ἔχει κερδίσει μαζί μέ τό δικό του τήν ἀθανασία.

Ὁ Πλούταρχος γεννήθηκε τό 46 μ.Χ. ἀπό εὐπορους γονεῖς, πού εἶχαν μεγάλη ἐκτίμηση καί κοινωνική θέση στή μικρή πολιτεία ὅπου ζοῦσαν. Ὁ ἴδιος στά ἔργα του μᾶς δίνει πληροφορίες γιά τήν οἰκογένειά του καί γιά τή ζωή του. Ἀναφέρει τό ὄνομα τοῦ προπάππου του, τοῦ Νικάρχου, πού ἦταν εὐπορος καί εἶχε ἀρκετές φιλοσοφικές καί θεολογικές γνώσεις. Ἐπίσης συχνά μνημονεῖ ὁ Πλούταρχος τό ὄνομα τοῦ παπποῦ του, τοῦ Λαμπρία, καί διηγεῖται πολλά εὐχάριστα ἀνέκδοτα πού ἄκουσε ἀπ' αὐτόν.

Ὁ πατέρας του, ὁ Αὐτόθουλος, σύμφωνα πάντοτε μέ ὅσα μᾶς λέει ὁ ἴδιος ὁ Πλούταρχος, ἦταν ἄνθρωπος μέ πολλές ἀρετές καί ἔδινε σοφές συμβουλές στό παιδί του. Ὁ Πλούταρχος εἶχε δύο μικρότερους ἀδερφούς, τόν Τίμωνα καί τόν Λαμπρία. Τούς ἀναφέρει καί αὐτούς συχνά, καί τά λόγια τους δείχνουν ὅτι εἶχαν ἀρκετή μόρφωση. Οἱ τρεῖς ἀδερφοί ἦταν πολύ ἀγαπημένοι μεταξύ τους, ὅπως καί ὅλα τά μέλη στήν οἰκογένειά τους.

Μέσα σ' αὐτή τήν οἰκογενειακή ἀτμόσφαιρα ἀνατράφηκε ὁ Πλούταρχος καί ἔζησε τά παιδικά καί τά πρῶτα νεανικά του χρόνια. Ἐκεῖ, στήν ἰδιαίτερη πατρίδα του, ἔλαβε τήν πρώτη του μόρφωση καί νωρίς ἔδειξε τήν ἀσυγκράτητη φιλομάθειά του. Ἡ μικρή ὄμως Χαιρώνεια δέν εἶχε ἀρκετές πηγές γιά τό πνεῦμα του, πού διψοῦσε γιά μάθηση. Ἐπρεπε νά εὐρύνει τή μόρφωσή του σέ μεγαλύτερα πνευματικά κέντρα.

Ἡ ἐποχή του.

Κατά τούς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου ἡ μορφή τοῦ κόσμου ἦταν πολύ διαφορετική ἀπό ἐκεῖνη πού εἶχε, ὅταν ἔζησαν οἱ πολύ ἀρχαῖοτεροι ἀπό αὐτόν Ἑλληνες συγγραφεῖς τῆς κλασικῆς ἐποχῆς τοῦ 5.

καί τοῦ 4. π.Χ. αἰώνα. Οἱ παλαιότεροι ἐκεῖνοι συγγραφεῖς (ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πλάτων, ὁ Δημοσθένης, ὁ Λυσίας κ.ἄ.) εἶχαν τήν εὐτυχία νά ζοῦν σέ μιᾶ ἐλεύθερη πατρίδα. Ἔβλεπαν νά συναγωνίζονται οἱ ἑλληνικές πόλεις σέ προκοπή καί σέ δύναμη καί μέσα σ' αὐτές αἰσθάνονταν ὅτι ἀνάπνεαν τόν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Αὐτή τήν εὐτυχία δέν τήν εἶχε ὁ Πλούταρχος. Δύο αἰῶνες πρὶν αὐτός γεννηθεῖ, ἡ Ἑλλάδα εἶχε ὑποταχθεῖ στοὺς Ρωμαίους (146 π.Χ.). Ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία εἶχε ἀπλωθεῖ σέ ὅλο τόν τότε γνωστό κόσμον. Οἱ μεσογειακές χῶρες τῆς Εὐρώπης, ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ Συρία καί ἡ Βόρεια Ἀφρική ἀποτελοῦσαν ἕνα ἀπέραντο κράτος μέ πρωτεύουσα τὴ Ρώμη.

Καί ὁμως τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα δέν ἔπαψε νά ζεῖ. Στὴν Ἑλλάδα, ὅπως καί στὴ Συρία καί στὴν Αἴγυπτο, διατηρήθηκε ἡ παράδοση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καί ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐξακολουθοῦσε νά μένει ζωντανή στό στόμα τοῦ λαοῦ μέ τὴ μορφή πού τὴ βλέπουμε γραμμένη στὰ ἱερά κείμενα τῆς «Καινῆς Διαθήκης». Ἔτσι, μέσα στό ἀπέραντο ρωμαϊκὸ κράτος, ἐξακολουθοῦσε νά ζεῖ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος μέ κέντρο ἀκτινοβόλο τὴν Ἀθήνα. Σ' αὐτὴν ἔρχονταν ἀπὸ ὅλα τὰ ἑλληνικά μέρη ὅσοι ἤθελαν νά τροφοδοτήσουν τὸ πνεῦμα τους καί νά μορφωθοῦν στὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Οἱ Ρωμαῖοι οἱ ἴδιοι θεωροῦσαν ἀπαραίτητο νά ἔρθουν στὴν Ἀθήνα, γιὰ νά συμπληρώσουν τὴ μόρφωσή τους καί νά διδαχθοῦν ἀπὸ ἐξοχους ἄντρες. Καί, ἂν ἡ Ρώμη εἶχε γίνεи ἐξαιτίας τῶν κατακτήσεών της ἡ πολιτικὴ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου, στὴν Ἀθήνα εἶχε ἀπομείνει τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ πιὸ ἐνδοξος καί πιὸ ἐπίζηλος τίτλος τῆς πρωτεύουσας τοῦ πνευματικοῦ κόσμου.

Ὁ Πλούταρχος, λοιπόν, ὅταν στὰ πρῶτα χρόνια τῆς νεανικῆς του ἡλικίας αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκη νά λάβει ἀνώτερη μόρφωση, ἦρθε στὴν Ἀθήνα καί παρακολούθησε πολλοὺς δασκάλους καί πολλές ἐπιστῆμες. Τοῦ ἄρεσαν τὰ μαθηματικά, οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες, ἡ ἱατρικὴ, καί βλέπουμε στὰ ἔργα του ὅτι εἶχε ἀρκετές γνώσεις ἀπὸ τίς ἐπιστῆμες αὐτές. Ἐκεῖνο ὁμως πού ἰδιαίτερα τόν τράβηξε, ἦταν ἡ φιλοσοφία.

Καί εὐτύχησε νά ἔχει δασκαλό του τόν Ἀμμώνιο τόν Ἀλεξανδρέα, πού τόν ἐμύησε σέ ὅλα τὰ φιλοσοφικά συστήματα, προπάν-

Ἡ μόρφωσή
του.

των όμως στις πλατωνικές θεωρίες. Για τό δάσκαλό του μιλεῖ συχνά στά ἔργα του μέ πολλή ἀγάπη καί ἐκτίμηση. Ἀλλά καί ὁ Ἀμμώνιος καί πολλοί ἄλλοι πνευματικοί ἄνθρωποι ἐπίσης ἐκτίμησαν τήν ἀξία καί τό χαρακτήρα τοῦ Πλουτάρχου, πού ἀνακηρύχτηκε ἐπίτιμος Ἀθηναῖος πολίτης.

Ἡ δίψα του ὅμως γιά μόρφωση ἦταν πάντα ζωνρή καί ἀνικανοποίητη. Γι' αὐτό δέν περιορίστηκε στά ὅσα ἔμαθε στήν Ἀθήνα. Πήγε στήν Ἀλεξάνδρεια ὅπου ὑπῆρχαν λαμπρά ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια καί πλουσιότατη βιβλιοθήκη. Ἐκεῖ συμπλήρωσε τίς φιλοσοφικές σπουδές του καί παρακολούθησε καί μαθήματα φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ δρῆση του.

Ἀλλά καί τή μητρόπολη τοῦ τότε κόσμου, τή Ρώμη, ἐπισκέφτηκε ὁ Πλούταρχος. Εἶχε συμπληρώσει πιά τόν κύκλο τῶν σπουδῶν του καί εἶχε γίνει ὁ ἴδιος δάσκαλος τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φήμη του εἶχε διαδοθεῖ καί πολλές προσωπικότητες παρακολουθοῦσαν τά μαθήματά του καί ἔδειχναν τήν ἐκτίμησή τους στό σοφό Ἕλληνα. Συνδέθηκε στενά μέ σπουδαίους Ρωμαίους, ἀκόμα καί μέ τόν αὐτοκράτορα Τραϊανό, καί ἀπόκτησε τά δικαιώματα τοῦ Ρωμαίου πολίτη.

Καμιά ὅμως ἀπό τίς μεγάλες πόλεις πού ἐπισκέφτηκε, οὔτε ἡ Ἀθήνα οὔτε ἡ Ἀλεξάνδρεια οὔτε ἡ Ρώμη, δέν πῆρε στήν καρδιά του τή θέση πού εἶχε ἡ μικρή ἰδιαίτερη πατρίδα του. Αὐτήν νοσταλγοῦσε σέ ὅλα του τά ταξίδια καί ἀπό καιρό σέ καιρό ἐκεῖ πῆγαινε, γιά νά βρεθεῖ στά γνώριμά του μέρη καί στόν κύκλο τῶν συμπολιτῶν του πού τόν ἀγαποῦσαν καί τούς ἀγαποῦσε. Καί ἐκεῖ, στή Χαιρώνεια, ἐγκαταστάθηκε ὀριστικά πιά, γιά νά ἀρχίσει νά γράφει τά ἔργα πού εἶχε ἤδη σχεδιάσει. Ἐκεῖ νομφεύτηκε τήν ἐνάρετη συμπολιτισιά του Τιμοξένα καί ἀπόκτησε τέσσερις γιούς καί μιὰ θυγατέρα πού πέθανε πολύ μικρή. Ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν του ὑπῆρξε γιά τόν Πλούταρχο μιὰ ἀπό τίς μεγαλύτερες φροντίδες του καί ἀφιερώθηκε σ'αὐτή μαζί μέ τήν ἀφοσιωμένη σύζυγό του. Φιλοτάξιδος, ὅπως ἦταν, δέ σταμάτησε νά ταξιδεύει κατά καιρούς σέ διάφορες ἑλληνικές πόλεις, στήν Ἀθήνα, στούς Δελφούς, στήν Αἰδηψό, στήν Ἰσθμία, στήν Ὀλυμπία, καί γνωρίστηκε μέ σπουδαίους Ἕλληνες πού θαύμαζαν τήν ἀρετή καί τή σοφία του. Στόν τόπο ὅμως τῆς μόνιμης διαμονῆς του, στήν ἀγαπημένη του Χαιρώνεια, ἐνιωθε ὅλη τήν ἄνεση καί ἀνακτοῦσε τίς δυνάμεις του, γιά νά συνεχίξει τή συγγραφή τῶν

ἔργων του. Οἱ συμπολίτες του τόν τίμησαν μέ πολλά ἀξιώματα, πού αὐτός τά ἀναλάβαινε μέ προθυμία, ὄχι γιά νά ἱκανοποιήσει τή φιλοδοξία του, παρά γιά νά ἐξυπηρετήσει ὅσο μπορούσε τήν ἰδιαίτερη πατρίδα του.

Ὁ βίος του ὑπῆρξε πάντοτε σύμφωνος μέ τίς ἠθικές θεωρίες του, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ πιό βασική ἦταν ἡ πίστη του στή θεία πρόνοια καί στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Σέ μεγάλη πιά ἡλικία ἀποσύρθηκε ἀπό τό δημόσιο βίο καί ἔγινε ἱερέας τοῦ Ἀπόλλωνα ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του, περίπου τό 126 μ.Χ.

Τά συγγράματα τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ἱστορικά καί φιλοσοφικά.

Τά ἔργα τοῦ Πλουτάρχου.

Τά ἱστορικά του ἔργα εἶναι γνωστά μέ τόν τίτλο «Παράλληλοι βίοι». Οἱ Βίοι αὐτοί εἶναι βιογραφίες σπουδαίων Ἑλλήνων καί Ρωμαίων καί ἀποτελοῦν 23 ζεύγη. Τό κάθε ζεύγος παρουσιάζει ἕναν Ἕλληνα καί ἕναν ἀντίστοιχο Ρωμαῖο, πού συγκρίνονται μεταξύ τους. Ἔτσι βιογραφοῦνται σοφοί νομοθέτες, ἐνδοξοί στρατηγοί, ἔξοχοι πολιτικοί καί ρήτορες, πού εἶναι σχεδόν ὅλοι πρότυπα καί παραδείγματα πρὸς μίμηση. Ἄν κοντά σ' αὐτούς τούς ἐνάρετους ἀνθρώπους παράθεσε καί μερικούς πού ὁ χαρακτήρας τους εἶναι ἀντίθετος, αὐτό τό ἔκαμε, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, γιά νά διεγείρει, μέ αὐτή τήν ἀντίθεση, μεγαλύτερη ἀποστροφή πρὸς τό κακό καί μεγαλύτερη ἐκτίμηση γιά τήν ἀρετή.

Ἡ ἱστορία λοιπόν, ὅπως τή γράφει ὁ Πλούταρχος στούς «Βίους» του, δέν εἶναι ἡ ἐπιστημονική καί μεθοδική ἔκθεση γεγονότων καί καταστάσεων, ὅπως μᾶς τήν παρουσίασε ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν καί ἄλλοι ἱστορικοί. Εἶναι ἕνα μάθημα ἐμπρακτῆς ἠθικῆς μέ πλούσια παραδείγματα, γιά νά τά μιμηθοῦμε ἢ γιά νά τά ἀποφύγουμε. Ἀλλά τό μάθημα αὐτό πού δίνουν οἱ βιογραφίες τοῦ Πλουτάρχου στούς ἀναγνώστες του γίνεται μέ τόν πιό εὐχάριστο τρόπο, γιατί εἶναι διανθισμένες ἀπό ἀνέκδοτα, διηγήσεις, λόγια καί πράξεις τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς αὐτῶν πού βιογραφοῦνται, ὥστε νά τούς γνωρίζουμε ὄχι μόνο ὡς ἱστορικά πρόσωπα, ἀλλά καί ὡς ἀνθρώπους μέσα στήν κοινωνία πού ἔζησαν.

Γιά νά γράψει τίς βιογραφίες αὐτές ὁ Πλούταρχος, χρησιμοποίησε

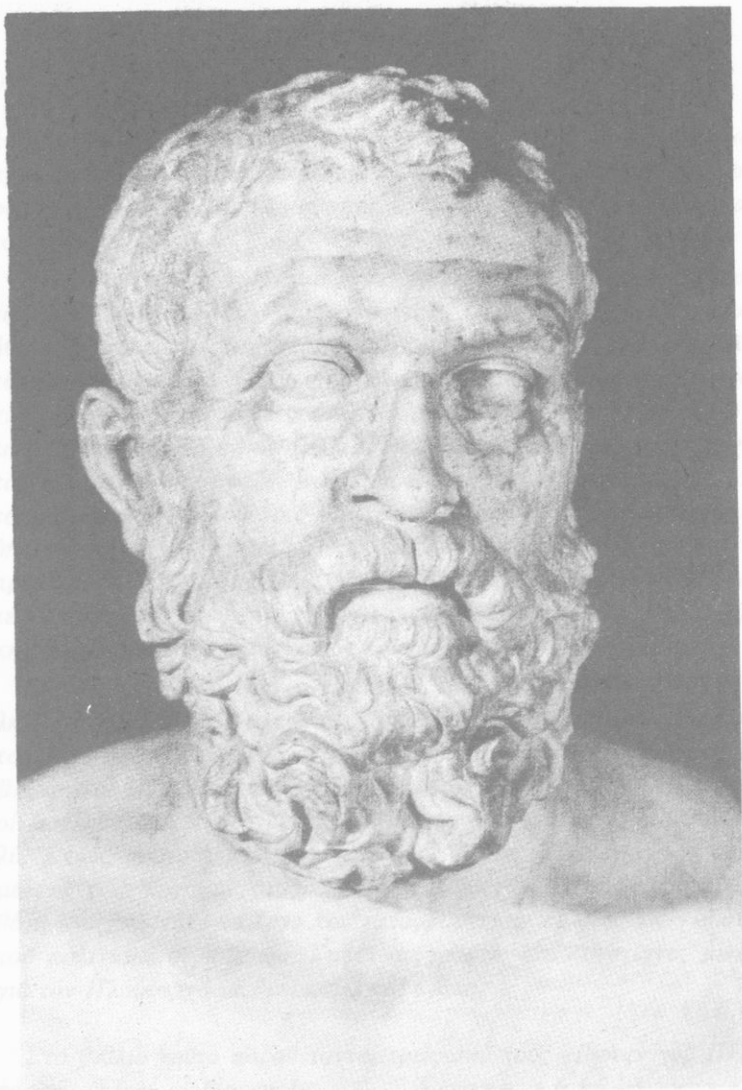
ἀφθονες πηγές. Εἶχε μελετήσει ὅλους τούς συγγραφεῖς πού ἔγραψαν πρὶν ἀπὸ αὐτόν καί μᾶς παραθέτει ὀνόματα, συγγράμματα καί πληροφορίες πού δέ θά γνωρίζαμε σήμερα, ἂν ἔλειπαν τὰ ἔργα τοῦ Πλουτάρχου.

Τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Πλουτάρχου, τὰ « Ἠθικά », ὅπως λέγονται, εἶναι συλλογή ἀπὸ 83 πραγματεῖες. Οἱ περισσότερες ἐξετάζουν ἠθικά ζητήματα. Περιέχονται ὁμως καί πολλές ἄλλες πού ἀσχολοῦνται μέ διάφορα θέματα, θρησκευτικά, πολιτικά, φιλολογικά, κοινωνικά, ὅπως καί μέ θέματα ἀπὸ τίς φυσικές ἐπιστῆμες καί τήν υγιεινή. Ὅλα αὐτά τὰ ἔγραψε ὁ Πλούταρχος γιά τούς νέους τῆς ἐποχῆς του καί περιέχουν σοφές γνώμες, βαθυστόχαστες παρατηρήσεις ἀπὸ τόν κοινωνικό καί ἰδιωτικό βίον τῶν ἀνθρώπων καί δίνουν ὠφέλιμες ὑποδείξεις καί συμβουλές. Ἡ προσπάθειά του εἶναι πάντοτε καί στίς πραγματεῖες αὐτές, ὅπως καί στούς « Βίους » του, νά διδάξει τίς ἀρετές ἐκεῖνες πού ἐξυψώνουν τόν ἄνθρωπο καί συντελοῦν στήν ἀτομική εὐτυχία καί στήν εὐτυχία τῶν κοινωνιῶν.

Γιά τοῦτο ὁ Πλούταρχος εἶναι ἓνας ἀπὸ τούς πιο ἀγαπητούς Ἑλληνες συγγραφεῖς. Σέ ὅλους τούς αἰῶνες πού πέρασαν ἀπὸ τήν ἐποχὴ του ὡς σήμερα τὰ ἔργα του διαβάζονται μέ μεγάλη εὐχαρίστηση. Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχαν τὰ κείμενα τοῦ Πλουτάρχου στά σχολεῖα τους καί οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τὰ μελετοῦσαν καί τὰ ἀγαποῦσαν πολύ. Στούς χρόνους πού ἄρχισε στήν Εὐρώπῃ ἡ Ἀναγέννηση καί ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὁ Πλούταρχος πῆρε τήν πρώτη θέση καί ἀπὸ τότε τὰ ἔργα του μεταφράστηκαν σέ ὅλες τίς γλώσσες τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Σοφοὶ συγγραφεῖς καί λογοτέχνες μιλοῦν γιά τόν Πλούταρχο μέ θαυμασμό καί ἀγάπη.

Στό βιβλίον τοῦτο παραθέτονται τρεῖς ἀπὸ τούς « Βίους » τοῦ Πλουτάρχου. Εἶναι οἱ βιογραφίες τοῦ Σόλωνα (639-559 π.Χ.), τοῦ Θεμιστοκλέη (525-461 π.Χ.) καί τοῦ Περικλέη (490-429 π.Χ.) πού ἔζησαν πέντε καί παραπάνω αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τόν Πλούταρχο καί ἦταν γι' αὐτόν, ὅπως καί γιά μᾶς, ἔνδοξοι πρόγονοι.

1. ΣΟΛΩΝ

Σόλων (639-559 π.Χ.)
(Ρωμαϊκό αντίγραφο από προτομή του 3. αϊ. π.Χ. Νεάπολη, Έθνικό Μουσείο).

Στό παρακάτω ποίημα, ο Σόλων μιλάει ο ίδιος για τη νομοθεσία του, τη «σεισάχθεια»:

Σάν ποιό ἄφησα στή μέση ἀπ' ὅσα μ' ἔκαμαν
 νά συγκαλέσω τό λαό σέ σύναξη;
 Μπρός στοῦ Καιροῦ τό δικαστήριο μάρτορα
 ἄριστον ἔχω τήν τρανή μητέρα ἐγώ
 τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, τούτη δῶ τή μαύρη Γῆ,
 πού πάνωθί της πέτρες σήκωσα πολλές,
 χρεῶν σημάδια· σκλάβοι πρῶτα αὐτή 'τανε
 καί τώρα λεύτερη εἶναι. Κι Ἀθηναίους πολλούς,
 πού δίκια ἢ ἄδικα εἶχαν πουληθεῖ μακριά,
 στή θεόχτιστη πατρίδα τοῦς ξανάφερα·
 ἄλλοι, πού χρέη ἀβάσταχτα τοῦς πιέζανε,
 μόνοι εἶχαν φύγει καί, γυρνώντας δῶ κι ἐκεῖ,
 τήν ἀττική τους γλώσσα εἶχαν ξεχάσει πιά,
 κι ἀπ' τῆς σκλαβιάς ἄλλοι ὑποφέραν τήν ντροπή
 ἐδῶ στόν τόπο, μπρός στό ἀγρίεμα τρέμοντας
 τῶν ἀφεντάδων. Ὅλους τοῦς λευτέρωσα.
 Καί βία μαζί καί δίκιο συνταιριάζοντας
 τά 'φερα τοῦτα ἐγώ ὡς τήν ἄκρη, δυνατά,
 ἔτσι ὅπως εἶχα τάξει. Νόμους ὄρισα
 ἴδιους γιά τοῦς μεγάλους καί γιά τοῦς μικροῦς
 τό δίκιο δρόμο στόν καθένα δείχνοντας.
 Ἄν τή βουκέντρα κάποιος ἄλλος ἐπιανε,
 ἄνθρωπος φιλοχρήματος, κακόβουλος,
 ἀντίς γιά μέ, τό λαό δέ θά τόν δάμαζε·

γιατί ἂν παραδεχόμενοι ὅσα θ' ἄρесе
 σ' αὐτούς ἐδῶ νά πάθουνε οἱ ἀντίπαλοι
 κι ὅσα γιά τούτους βάζαν οἱ ἄλλοι μέ τό νοῦ,
 ἢ πόλη ἀπ' ἄντρες πλήθος θά 'μενε ὄρφανή.
 Γι' αὐτό ἄμυνα κρατοῦσα ἀπ' ὅλες τίς μεριές,
 λύκος ζωσμένος ἀπό σκυλολόι πυκνό.

.....

Καί στό λαό ἐγώ λέω, ἂν πρέπει νά τά πῶ
 ἔξω ἀπ' τά δόντια: αὐτά πού τώρα ἀπόχτησαν
 οὔτε στ' ὄνειρό τους δέ θά τά 'βλεπαν.

.....

Ὅσο γιά τούς μεγάλους καί τούς δυνατούς,
 πρέπει νά μέ δοξάζουν καί νά μ' ἀγαποῦν·
 τ' ἀξίωμα τοῦτο ἂν κάποιος ἄλλος τό 'παιρνε,
 νά συγκρατήσει δέ θά μπόρειε τό λαό
 καί δέ θά σταματοῦσε, ὥσπου, ταραζοντας
 τό γάλα, θά 'βγαζε ὄλο τό καϊμάκι του·
 ἐγώ ὅμως μέσ στή μέση στάθηκα τῶν δύο
 μερίδων, σύνορό τους.

(Μετ. Θρ. Σταύρου)

ΣΟΛΩΝ

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ.
Ο ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΣΟΦΟΙ

(Περίληψη κεφαλαίων 1 - 7)

Ὁ Σόλων ἦταν γιὸς τοῦ Ἐξηκεστίδη, πού ἡ γενιά του ἦταν ἀρχοντική καί ἔφτανε ὡς τόν Κόδρο, μά πού ἡ περιουσία του ἦταν μέτρια καί ὁ ἴδιος δέν ἀνήκε στους ἰσχυρούς. Γιά τή μητέρα τοῦ Σόλωνα ἀναφέρουν πώς ἦταν ἐξαδέλφη τῆς μητέρας τοῦ Πεισιστράτου. Καί μέ τόν ἴδιο τόν Πεισίστρατο λέει μιά παράδοση πώς ὁ Σόλων ἦταν στενός φίλος, γι' αὐτό καί ὅταν πῆραν διαφορετικό δρόμο στήν πολιτική δέ μίσησε σφοδρά ὁ ἕνας τόν ἄλλον. Ἐπειδή ὁ πατέρας του ἦταν γενναιοδωρός καί εἶχε ξοδέψει τήν περιουσία του, ὁ Σόλων στράφηκε στό ἐμπόριο, γιατί καθῶς ἦταν ἀπό οἰκογένεια συνηθισμένη νά δίνει δέν ἤθελε νά ἀρχίσει νά παίρνει ἀπό τούς ἄλλους. Ἔτσι ἀρχισε νά ταξιδεύει, ὄχι ὁμως μόνο γιά νά κερδίσει χρήματα, ἀλλά καί γιά νά μάθει τόν κόσμον καί νά ἀποκτήσει πείρα. Στήν πραγματικότητα ἄλλωστε, ὁ Σόλων δέ θαύμαζε τόν πλοῦτον οὔτε ἤθελε τό περιττό, πίστευε ὁμως ὅτι τό ἀναγκαῖο πρέπει κανεῖς νά τό ἐπιδιώκει. Μέ τό ἐμπόριο μάλιστα στήν ἐποχή αὐτή ἀποκοτούσε κανεῖς φήμη καί δημιουργοῦσε σπουδαῖες φιλικές σχέσεις. Ἡ ἀσχολία τοῦ Σόλωνα μέ τό ἐμπόριο ἴσως νά ἐπηρέασε καί τή ζωή του. Τοῦ ἄρεσε νά ξοδεύει χρήματα καί ἀγαποῦσε τήν καλοπέραση καί τίς χαρές τῆς ζωῆς, γιά τίς ὁποῖες μιλάει καί στά ποιήματά του. Σέ ποιήμά του ὡστόσο πάλι τοποθετεῖ τόν ἑαυτό του μέ τούς φτωχούς καί ὄχι μέ τούς πλουσίους. Μέ τήν ποίηση ἀσχολήθηκε στήν ἀρχή γιά διασκέδαση. Ἀργότερα ἔβαλε στους στίχους του φιλοσο-

φικές ιδέες και πολιτικά ζητήματα όχι για να μείνουν στη μνήμη των ανθρώπων, αλλά για να εκθέσει τό έργο του και κάποτε για να συμβουλέψει ή να επιπλήξει τούς 'Αθηναίους. Λένε πώς και τούς νόμους του προσπάθησε να διατυπώσει σε στίχους. 'Από τή φιλοσοφία του άρεσαν τά ήθικά και τά πολιτικά θέματα, ενώ οί γνώσεις του για τή φύση ήταν άπλοϊκές.

Τήν εποχή εκείνη, ό κόσμος είχε σε μεγάλη ύπόληψη τούς σοφούς, πίο πολύ για τήν πολιτική τους πείρα. Κυκλοφορούσαν όμως και διάφορες ιστορίες, όπως εκείνη μέ τό χρυσό τρίποδα, πού γίνονταν αίτία να μεγαλώσει ή φήμη τους. Κάτι ψαράδες από τήν Κώ βρήκαν στά δίχτυα τους ένα χρυσό τρίποδα, πού από διάφορα περιστατικά έγινε άφορμή μεγάλης διαμάχης ανάμεσα στην Κώ και στη Μίλητο. 'Η Πυθία, πού τής ζήτησαν να μεσολαθήσει, είπε να χαρίσουν τόν τρίποδα στόν πίο σοφό. 'Ο τρίποδας έπειτα από αυτό έκαμε τό γύρο όλων των σοφών, γιατί καθένας τους θεωρούσε άλλο σοφότερο από τόν έαυτό του και του τόν έστελνε. Τέλος από τή Μίλητο, όπου είχε καταλήξει, μεταφέρθηκε στη Θήβα και αφιερώθηκε στό ναό του 'Απόλλωνα.

'Από τούς σοφούς αυτούς ό Σόλων ήταν πίο πολύ φίλος μέ τόν 'Ανάχαρη και μέ τόν Θαλή, τόν όποιο μάλιστα επισκέφτηκε και στη Μίλητο. Κάποτε πού ό 'Ανάχαρης βρέθηκε στην 'Αθήνα και έμαθε ότι ό Σόλων καταγινόταν να συντάξει τούς νόμους του, τόν περιγέλασε και του είπε ότι οί νόμοι του δέ θά σταματήσουν τίς άδικίες, γιατί μοιάζουν μέ τούς ίστους τής άράχνης: Θά συγκρατήσουν τούς μικρούς και τούς άνίσχυρους, ενώ οί ισχυροί θά τους σπάσουν. 'Ο Σόλων όμως άπάντησε ότι οί άνθρωποι σέβονται τίς συμφωνίες τους, όταν κανείς δέν έχει συμφέρον να τίς παραβιάσει. Καί αυτός θά έκανε νόμους, πού οί πολίτες θά καταλάβαιναν πώς είναι καλύτερο για όλους να τούς τηρούν.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ

(Κεφ. 8-10)

Κάποτε οί 'Αθηναίοι άποκαμωμένοι από έναν μακροχρόνιο και δύσκολο πόλεμο μέ τούς Μεγαρείς για τήν κατοχή τής Σαλαμίνας ψήφισαν νόμο πού άπαγόρευε κάθε πρόταση, έγγραφη

ΚΕΦ. 8

1 'Ο Σόλων πα-
ρακινεί τούς
'Αθηναίους να

ἡ προφορική, πού θά ζητοῦσε νά ξαναρχίσει ἡ πόλη τή διαμάχη γιά τή Σαλαμίνα. Ἄλλοιῶς ποινή ἦταν ὁ θάνατος. Ὁ Σόλων δέν μπορούσε νά ὑποφέρει τήν ντροπή αὐτή, καί καθῶς ἔβλεπε ὅτι πολλοί νέοι εἶχαν ζωντανή ἐπιθυμία νά ξαναρχίσει ὁ πόλεμος, οἱ ἴδιοι ὁμως δέν τολμοῦσαν νά δώσουν τήν ἀφορμή, ἐπειδὴ τό ἀπαγόρευε ὁ νόμος, προσποιήθηκε στήν ἀρχή πῶς τρελάθηκε καί διαδόθηκε μάλιστα μέσα ἀπό τό σπίτι του ἡ φήμη στήν πόλη πῶς τοῦ εἶχε σαλέψει τό μυαλό. Ἐπειτα ἔγραψε κρυφά μίαν ἐλεγεία, τή μελέτησε ὥστε νά τή λέει ἀπέξω καί ὄρμησε ξαφνικά στήν ἀγορά μ' ἓνα σκοῦφο στό κεφάλι. Ὅταν μαζεύτηκε πολὺς κόσμος, ὁ Σόλων ἀνέβηκε στό βῆμα τοῦ κήρυκα καί τραγούδησε ὀλόκληρη τήν ἐλεγεία πού ἄρχιζε ἔτσι:

*πολεμήσουν γιά
τὴ Σαλαμίνα
(612 π.Χ.)*

Κήρυκας ἔρχομαι ἀπὸ τὴν ποθητὴ Σαλαμίνα
κι ἀντὶ γιὰ λόγο τραγοῦδι θά πῶ.

Τό ποίημα αὐτό ἔχει τόν τίτλο «Σαλαμίνα», ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑκατὸ στίχους καί εἶναι μέ πολλή τέχνη καμωμένο. Μόλις ὁ Σόλων τό τραγούδησε, οἱ φίλοι του ἄρχισαν νά ἐπιδιοκίμαζον, καί προπάντων ὁ Πεισίστρατος ἔδινε θάρρος στοὺς πολίτες καί τοὺς παρakinουσε νά ἀκούσουν αὐτόν πού τοὺς μιλοῦσε. Ἐτσι οἱ Ἀθηναῖοι κατάργησαν τὸ νόμο καί ξανάρχισαν τόν πόλεμο δίνοντας τὴν ἀρχηγία στό Σόλωνα.

Ἡ λαϊκὴ παράδοση λέει ὅτι ὁ Σόλων ἔφτασε μέ τόν Πεισίστρατο ἀπὸ τὴ θάλασσα στό ἀκρωτήριο Κωλιάδα, ὅπου βρῆκε ὀλες τίς γυναῖκες τῆς πόλης νά κάνουν τὴν πατροπαράδοτη θυσία στὴ Δήμητρα. Ἀπὸ κεῖ ἔστειλε ἓναν ἄνθρωπο ἐμπιστό του στὴ Σαλαμίνα, ὁ ὁποῖος προσποιήθηκε πῶς εἶναι λιποτάκτης καί παρakinουσε τοὺς Μεγαρεῖς, ἂν θέλουν νά πιάσουν τίς γυναῖκες τῶν καλύτερων οἰκογενειῶν τῆς Ἀθήνας, νά τρέξουν μέ τό πλοῖο μαζί του στήν Κωλιάδα ὅσο γίνεται γρηγορότερα. Οἱ Μεγαρεῖς τὸν πίστεψαν καί ἔστειλαν ἓνα ἔνοπλο τμημα. Ὅταν ὁ Σόλων εἶδε πλοῖο νά κινεῖται ἀπὸ τὸ νησί, πρόσταξε τίς γυναῖκες νά φύγουν μακριά καί τοὺς πιό νέους ἄντρες, ὅσους δέν εἶχαν βγάλει ἀκόμα γένια, τοὺς ἔβαλε νά μεταμφιεστοῦν μέ τὰ ροῦχα, τίς κορδέλλες, καί τὰ σανδάλια τῶν γυναικῶν, νά πάρουν καί νά ἔχουν ἐπάνω τους κρυμμένα ἐγχειρίδια καί νά παίζουν

- καί νά χορεύουν κοντά στή θάλασσα, ὥσπου νά βγουν ἔξω οἱ ἐχ-
 6 θροί καί νά βρεθεῖ τό πλοῖο στά χέρια τῶν Ἀθηναίων. Ἐνῶ γί-
 νονταν αὐτά, ὅπως τά ὄρισε ὁ Σόλων, οἱ Μεγαρεῖς ξεγελασμέ-
 νοι ἀπό ὅσα ἔβλεπαν, πλησίασαν κοντά, ἄρχισαν νά πηδοῦν ἔξω
 σάν νά ἔκαναν ἐπίθεση σέ γυναῖκες, καί συναγωνίζονταν ὁ ἕνας
 τόν ἄλλον. Ἔτσι κανεῖς τους δέν μπόρεσε νά ξεφύγει, ἀλλά
 σκοτώθηκαν ὅλοι καί οἱ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν ἀμέσως μέ τά
 πλοῖα καί κυρίευσαν τό νησί.

ΚΕΦ. 9

*Ἄλλες ἐκδοχές
 γιά τήν κατάλη-
 ψη τῆς Σαλαμί-
 νας.*

- 1 Ἄλλοι πάλι λένε ὅτι ἡ κατάληψη τοῦ νησιοῦ δέν ἔγινε μέ
 τόν τρόπο αὐτό, ἀλλά ὅτι πρῶτα ὁ θεός τῶν Δελφῶν ἔδωσε στό
 Σόλωνα τόν ἀκόλουθο χρησμό:

Νά ἐξευμενίσεις μέ θυσίες τούς γενάρχες
 ἥρωες τῆς χώρας
 πού μέσ στήν ἀγκαλιά της κρύβει ἡ Ἀσωπιάδα γῆ
 καί νεκροί θωροῦν τή δύση τοῦ ἡλίου.

- Καί ὁ Σόλων, λένε, νύχτα πέρασε στό νησί καί θυσίασε σφά-
 2 για στούς ἥρωες *Περίφημο καί Κυχρέα*. Ἐπειτα πήρε μαζί του
 πεντακόσιους Ἀθηναίους ἐθελοντές, ἀφοῦ προηγουμένως ἡ πό-
 3 λη ἀποφάσισε ὅτι, ἂν καταλάβουν αὐτοί τό νησί, θά γίνουν κυ-
 βερνήτες του. Ἀνοίχτηκε στή θάλασσα μέ πολλά ψαροκάϊκα
 πού τά συνόδευε μία *τριακόντορος* καί ἄραξε κρυφά στή Σαλαμί-
 να κοντά σέ μιά βραχώδη προεξοχή πού βλέπει πρὸς τή *Νίσαια*.
 4 Ὅταν οἱ Μεγαρεῖς, πού βρίσκονταν στή Σαλαμίνα, ἄκουσαν κά-
 ποια διάδοση ὄχι σίγουρη, ἔτρεξαν οἱ ἴδιοι θορυθημένοι νά πά-
 ρουν τά ὄπλα καί ἔστειλαν καί ἕνα πολεμικό πλοῖο νά κατα-
 σκοπεύσει τόν ἐχθρό. Μόλις αὐτό πλησίασε, ὁ Σόλων τό κυ-
 5 ρίεψε καί αἰχμαλώτισε τούς Μεγαρεῖς. Ἔβαλε κατόπιν μέσα
 τούς πιό δυνατούς Ἀθηναίους καί ἔδωσε διαταγή νά πλεύσουν
 ἐναντίον τῆς πόλεως ὅσο μποροῦν πιό προφυλαγμένοι, ἐνῶ ὁ
 ἴδιος πήρε τούς ἄλλους Ἀθηναίους καί συγκρούστηκε στή στε-
 ριά μέ τούς Μεγαρεῖς. Ὅσο κρατοῦσε ἀκόμα ἡ μάχη, ἐκεῖνοι
 πού εἶχαν σταλεῖ μέ τό πλοῖο πρόφτασαν καί κυρίευσαν τήν πό-
 6 λη. Τό πράγμα αὐτό φαίνεται ὅτι μαρτυροῦν καί οἱ τελετές πού
 ἔκαναν οἱ Ἀθηναῖοι σέ ἀνάμνηση τῆς μάχης ἐκείνης. Ἐνα

δηλαδή ἀθηναϊκό πολεμικό πλοῖο πλησίαζε ἀθόρυθα στήν ἀρχή, ἔπειτα οἱ ναῦτες του ἐφορμοῦσαν μέ κραυγές καί ἀλαλαγμούς καί ἓνας πηδοῦσε ἔξω ὄπλισμένος καί ἔτρεχε φωνάζοντας κατά τό ἀκρωτήριο Σκιράδιο πρὸς τό μέρος ἐκείνων πού ἔρχονταν ἀπό τή στεριά. Ἐκεῖ κοντά εἶναι καί τό ἱερό τοῦ Ἐνναλίου πού ἔχτισε ὁ Σόλων, ἐπειδή νίκησε τούς Μεγαρεῖς. Τούς Μεγαρεῖς πού δέ σκοτώθηκαν, τούς ἄφησε ὄλους νά φύγουν μέ συνθήκη.

Οἱ Μεγαρεῖς ὥστόσο ἐξακολουθοῦσαν νά ἐπιμένουν στόν πόλεμο καί οἱ δύο ἀντίπαλοι πολεμώντας προξενοῦσαν ἀλλά καί πάθαιναν πολλά κακά. Γι' αὐτό κάλεσαν τούς Λακεδαιμονίους ὡς μεσολαβητές καί δικαστές γιά τή διαφορά τους. Στήν περίσταση αὐτή, λένε οἱ πῖο πολλοί, ὁ Σόλων βρῆκε σύμμαχο τήν αὐθεντία τοῦ Ὁμήρου. Πρόσθεσε δηλαδή μέσα στόν κατάλογο τῶν πλοίων στίχους καί διάβασε τό κομμάτι στούς δικαστές:

*Ὁ Αἴας πλοῖα δώδεκα τῆς Σαλαμίνας εἶχε
καί τά ὄτσησε στίς φάλαγγες σιμά τῶν Ἀθηναίων.*

Οἱ ἴδιοι πάντως οἱ Ἀθηναῖοι αὐτά τά θεωροῦν ἀνόητες φλυαρίες καί ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Σόλων ἔδειξε μέ ἐπιχειρήματα στούς δικαστές ὅτι ὁ Φιλαῖος καί ὁ Εὐρυσάκης, οἱ γιοῖ τοῦ Αἴαντα, ἔγιναν πολῖτες Ἀθηναῖοι καί παρέδωσαν τό νησί στήν Ἀθήνα καί ἐγκαταστάθηκαν ὁ ἓνας στή Βραυρώνια τῆς Ἀττικῆς καί ὁ ἄλλος στή Μελίτη. Ὑπάρχει μάλιστα καί δῆμος ἀπό τό ὄνομα τοῦ Φιλαίου, ὁ δῆμος τῶν Φιλαιδῶν, ἀπ' ὅπου ἦταν ὁ Πεισίστρατος. Θέλοντας μάλιστα ἀκόμα περισσότερο νά δείξει ὅτι οἱ Μεγαρεῖς εἶχαν ἄδικο, διαθεβαίωσε ὅτι καί τούς νεκρούς τους οἱ Σαλαμίνοι δέν τούς ἐνταφιάζουν ὅπως οἱ Μεγαρεῖς, ἀλλά ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι. Οἱ Μεγαρεῖς δηλαδή θάβουν τούς νεκρούς στραμμένους πρὸς τήν ἀνατολή, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τή δύση. (Μολαταῦτα ὁ Ἡρέας ἀπό τά Μέγαρα ἔχει ἀντίρρηση, καί λέει ὅτι καί οἱ Μεγαρεῖς τοποθετοῦν τά σώματα τῶν νεκρῶν στραμμένα πρὸς τή δύση). Ἀκόμα σπουδαιότερο ὁμως εἶναι, ὅτι κάθε Ἀθηναῖος ἔχει ξεχωριστό τάφο, ἐνῶ οἱ Μεγαρεῖς ἐνταφιάζονται τρεῖς καί τέσσερις μαζί. Ἀλλά καί παραπέρα λένε ὅτι τό Σόλωνα βοήθησαν καί κάποιοι χρησμοί τῆς Πυθίας, στούς

1 ΚΕΦ. 10

Οἱ Λακεδαιμόνιοι διατητές στή διαφορά Μεγαρέων— Ἀθηναίων.

2

3

4

5

6

οποίους ο θεός είχε ονομάσει τή Σαλαμίνα *Ίαονία*. Στή δίκη αυτή δικαστές ήταν πέντε Σπαρτιάτες: ο Κριτολαΐδας, ο Ἄμομφαρετος, ο Ὑψιχίδας, ο Ἀναξίλας καί ο Κλεομένης.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΡΟΤΟΥ Ο ΣΟΛΩΝ ΓΙΝΕΙ ΑΡΧΟΝΤΑΣ

(Κεφ. 11-13)

ΚΕΦ. 11

Ὁ ἱερός πόλεμος ἐναντίον τῶν κατοίκων τῆς Κίρρας (596-585 π.Χ.)

- 1 Ἐπειτα ἀπό αὐτά ο Σόλων ἐγινε πιά ἐνδοξος καί μέγας. Θαυμάστηκε ὅμως καί ἐξυμνήθηκε ἀκόμα πιο πολύ ἀνάμεσα στούς Ἕλληνας, ὅταν μίλησε γιά τό Δελφικό ἱερό καί εἶπε ὅτι ἐπρεπε νά τό βοηθήσουν καί νά μήν ἀφήσουν τούς *Κιρραίους* νά προσβάλλουν τό μαντεῖο, ἀλλά νά πᾶνε νά ὑπερασπιστοῦν τούς *Δελφούς* γιά χάρη τοῦ θεοῦ. Ἀπό ἐκεῖνον λοιπόν πείσθησαν οἱ Ἄμφικτιόνες καί ξεκίνησαν τόν πόλεμο, ὅπως μαρτυροῦν καί πολλοί ἄλλοι καί κυρίως ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος στήν ἀναγραφή τῶν *Πυθιονικῶν* ἀποδίδει τήν πρόταση στό Σόλωνα. Πάντως στόν πόλεμο αὐτόν ὁ Σόλων δέν εἶχε ὀριστεῖ στρατηγός ὅπως ἄλλοι, κατά τόν Ἑρμῖππο, ὁ Εὐάνθης ὁ Σάμιος. Τέτοιο πράγμα οὔτε ὁ ρήτορας *Αἰσχίνης* εἶπε, καί ἐξάλλου στά ὑπομνήματα τῶν *Δελφῶν* στρατηγός τῶν Ἀθηναίων ἀναγράφεται ὁ Ἀλκμέων καί ὄχι ὁ Σόλων.
- 2

ΚΕΦ. 12

Ὁ Σόλων καί τό Κυλώνειο ἄγος. Οἱ Ἀθηναῖοι καλοῦν ἀπό τήν Κρήτη τόν Ἐπιμενίδη.

- 1 Ἡ πόλη βρισκόταν ἀπό καιρό σέ ἀναταραχή μέ τήν ὑπόθεση τοῦ *Κυλώνειου ἄγους*, ἀπό τότε δηλαδή πού ὁ ἄρχοντας *Μεγακλῆς* ἐπεισε αὐτούς πού εἶχαν συνωμοτήσει μέ τόν *Κύλωνα* καί εἶχαν καταφύγει σάν ἱκέτες στή θεά Ἀθηνᾶ νά κατεβοῦν στήν πόλη γιά νά δικαστοῦν. Ἐκεῖνοι τότε εἶχαν δέσει μία κλωστή ἀπό τό ἄγαλμα τῆς θεᾶς καί τήν κρατοῦσαν καθώς κατέβαιναν ἀπό τήν Ἀκρόπολη. Μόλις ἔφτασαν κοντά στό ἱερό τό ἀφιερωμένο στίς *Σεμνές θεές*, ἡ κλωστή κόπηκε μόνη της καί ὁ *Μεγακλῆς* καί οἱ συνάρχοντές του ἔτρεξαν νά τούς συλλάβουν, ἐπειδή τάχα ἡ θεά δέ δεχόταν τήν ἱκεσία τους. Ὅσους βρέθηκαν ἐξω ἀπό τό ἱερό τούς σκότωσαν μέ λιθοβολισμό καί ὄσους κατέφυγαν στούς βωμούς τούς ἐσφαξαν. Γλίτωσαν μόνο ἐκεῖνοι πού ἔτρεξαν ὡς
- 2 ἱκέτες στίς γυναῖκες τῶν ἀρχόντων. Ὑστερα ἀπό αὐτό ἀποκα-

λοῦσαν «ἐναγεῖς» τοὺς ὄπαδούς τοῦ Μεγακλῆ καὶ τοὺς μισοῦσαν, ἐνῶ αὐτοὶ πού ἐπιζήσανε ἀπὸ τοὺς ὄπαδούς τοῦ Κύλωνα ἀποκτησαν πάλι δύναμη καὶ βρίσκονταν διαρκῶς σέ διαμάχη με τοὺς ἀπογόνους τοῦ Μεγακλῆ. Τὸν καιρὸ αὐτὸ λοιπὸν ἡ διαμάχη εἶχε ἀποκορυφωθεῖ καὶ ὁ λαὸς ἦταν διχασμένος. Ὁ Σόλων, πού εἶχε πιά μεγάλη φήμη, μπῆκε στή μέση μαζί με τοὺς πρώτους Ἀθηναίους καὶ με παρακλήσεις καὶ νοθεσίες ἔπεισε τοὺς λεγόμενους «ἐναγεῖς» νά δεχτοῦν νά δικαστοῦν καὶ νά κριθοῦν ἀπὸ τριακόσιους δικαστὲς διαλεγμένους μέσα ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐκλεκτοὺς πολίτες. Κατήγορος στή δίκη ἦταν ὁ Μύρωνας ἀπὸ τὴ Φλυά, καὶ ἡ ἀπόφαση ὑπῆρξε καταδικαστική. Οἱ ζωντανοὶ ἐξορίστηκαν ἐνῶ οἱ νεκροὶ ξεθάφτηκαν καὶ τὰ λείψανά τους πετάχτηκαν ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας. Μέσα στίς ἀναταραχῆς αὐτές ἔκαμαν ἐπίθεση καὶ οἱ Μεγαρεῖς με ἀποτελεσμα νά χάσουν οἱ Ἀθηναῖοι τὴ Νίσαια καὶ νά διωχτοῦν ξανά ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα. Συγχρόνως κάποιοι φόβοι ἀπὸ δεισιδαιμονίες καὶ φαντάσματα ἀπλώθηκαν στήν πόλη καὶ οἱ μάντιες διαλαλοῦσαν ὅτι τὰ σφάγια τῶν θυσιῶν ἐδειχναν ἀνόσιες πράξεις καὶ ἱεροσυλίες πού εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ καθαρμό. Ἔτσι λοιπὸν, προσκάλεσαν καὶ ἦρθε ἀπὸ τὴν Κρήτη ὁ Ἐπιμενίδης ἀπὸ τὴ Φαιστό, ὁ ὁποῖος συγκαταλέγεται μέσα στοὺς ἑφτά σοφοὺς ἑβδομος ἀπὸ ὄσους δέν παραδέχονται τὸν Περίανδρο. Πίστευαν ὅτι ἦταν ἀγαπητὸς στοὺς θεοὺς καὶ ὅτι ἤξερε τὰ θεῖα καθὼς καὶ τὰ σχετικὰ με τὴ μαντική καὶ τίς τελετουργίες τῶν μυστηρίων. Γι' αὐτὸ οἱ ἄνθρωποι τοῦ καιροῦ του τὸν ἀποκαλοῦσαν παιδί τῆς νύμφης Βλάστης καὶ νέο Κούρητα. Ὁ Ἐπιμενίδης λοιπὸν ἦρθε στήν Ἀθήνα, ἐγινε φίλος με τὸ Σόλωνα καὶ σέ πολλὰ προετοίμασε καὶ ἄνοιξε τὸ δρόμο γιὰ τὴ νομοθεσία ἐκείνου. Ἐκανε δηλαδή τοὺς Ἀθηναίους πιὸ ἀπλοὺς στίς θρησκευτικὲς τελετές καὶ στὰ πένθη πιὸ μετρημένους, με τὸ νά ἀναμείξει ἀμέσως κάποιες θυσίες στίς κηδεῖες καὶ νά ἀφαιρέσει τὸ ὄμο καὶ βαρβαρικὸ στοιχεῖο, τὸ ὁποῖο ἐπικρατοῦσε πρωτύτερα στίς ἐκδηλώσεις τῶν πιὸ πολλῶν γυναικῶν. Καὶ τὸ σπουδαιότερο ἀπ' ὅλα, με θυσίες, με καθαρμούς καὶ με ἱερά, πού ἴδρυσε, κανόνισε τίς τελετές τῶν μυστηρίων, ἐξάγγινε τὴν πόλη καὶ τὴν ἔκαμε υπάκουη στὸ δίκαιο καὶ πιὸ πρόθυμη νά μονοιάσει. Λένε ἀκόμα γιὰ τὸν Ἐπιμε-

- νίδη πώς όταν αντίκρισε τή *Μουνυχία* καί τήν παρατήρησε γιά πολλή ὥρα, εἶπε σέ ὅσους παρευρίσκονταν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τυφλός μπροστά στό μέλλον. Ἐάν ἤξεραν δηλαδή ἀπό πρὶν οἱ Ἄθηναῖοι πόσες στενοχώριες ἐμελλε νά φέρει στήν πόλη ἢ τοποθεσία αὐτή, θά τήν ἔτρωγάν μέ τά ἴδια τους τά δόντια. Μιά παρόμοια πρόβλεψη λένε ὅτι εἶχε κάμει καί ὁ Θαλῆς. Ἐδῶσε ἐντολή νά τόν θάψουν, ὅταν πεθάνει, σέ μία ἀσήμαντη καί παραμελημένη περιοχή τῆς Μιλήτου προλέγοντας ὅτι τό μέρος αὐτό θά γίνει κάποτε ἡ ἀγορά τῶν Μιλησίων. Τόν Ἐπιμενίδη λοιπόν θαύμασαν πάρα πολύ οἱ Ἄθηναῖοι καί θέλησαν νά τοῦ προσφέρουν πολλά χρήματα καί μεγάλες τιμές. Ἐκεῖνος ὅμως ζήτησε καί πήρε μόνο ἓνα κλαδί τῆς ἱερῆς ἐλίᾳς καί κατόπιν ἔφυγε.

ΚΕΦ. 13

Ἡ κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στήν Ἀθήνα πρὶν γίνει ἄρχοντας ὁ Σόλων.

- 1 Ὅταν κόπασε ἡ ἀναταραχή γιά τήν ὑπόθεση τοῦ Κύλωνα καί ἐξορίστηκαν, ὅπως εἶπαμε, οἱ «ἐναγεῖς», ξανάρχισαν στήν Ἀθήνα οἱ παλιές πολιτικές διαμάχες καί ἡ πόλη χωρίστηκε σέ τόσες μερίδες ὅσες γεωγραφικές περιοχές εἶχε ὁ τόπος. Οἱ πῖο δημοκρατικοί δηλαδή ἦταν οἱ *Διάκριοι* καί οἱ πῖο ὀλιγαρχικοί οἱ *Πεδιεῖς*. Ἡ τρίτη μερίδα οἱ *Πάραλοι*, προτιμώντας ἓνα ἐνδιάμεσο καί ἀνάμεικτο τύπο πολιτεύματος, στέκονταν ἐμπόδιο καί
- 2 δέν ἄφηναν μήτε τόν ἓνα μήτε τόν ἄλλο νά ἐπικρατήσῃ. Τήν ἐποχή αὐτή ἐπίσης ἡ ἀνισότητα ἀνάμεσα στούς πλουσίους καί στούς φτωχοῦς εἶχε φτάσει, θά ἔλεγε κανεῖς, στό κορύφωμά της. Ἡ πόλη βρισκόταν σέ πολύ δύσκολη θέση καί φαινόταν ὅτι ὁ μόνος τρόπος νά σταθεροποιηθεῖ ἡ κατάσταση καί νά πάψουν
- 3 οἱ ταραχές ἦταν νά ἐπιβληθεῖ τυραννικό πολίτευμα. Ὅλος ὁ λαός ἦταν χρεωμένος στούς πλουσίους. Εἶτε δηλαδή καλλιεργοῦσαν τή γῆ καί πλήρωναν σ' ἐκείνους τό ἓνα ἕκτο ἀπό τά εἰσοδήματά τους καί ὀνομάζονταν γι' αὐτό ἕκτημόριοι καί θῆτες, εἶτε ἔπαιρναν δάνεια μέ ἐγγύηση τό σῶμα τους καί γίνονταν ἔτσι ὑποχέριοι στούς δανειστές τους, πού μπορούσαν νά τοῦς
- 4 κάνουν δούλους στόν ἴδιο τους τόν τόπο ἢ νά τοῦς πουλήσουν στά ξένα. Πολλοί μάλιστα ἀναγκάζονταν νά πουλοῦν καί τά ἴδια τους τά παιδιά —γιατί δέν τό ἐμπόδιζε ὁ νόμος— ἢ νά φεύγουν
- 5 ἀπό τήν πόλη ἀναγκασμένοι ἀπό τή σκληρότητα τῶν δανει-

στῶν. Οἱ περισσότεροί τότε καί οἱ πῖο δυνατοί ἄρχισαν νά ἐρ- 6
χονται σέ ἐπαφή καί νά παρακινοῦν ὁ ἕνας τόν ἄλλον νά μὴ
μείνουν πιά ἀδρανεῖς, ἀλλά, ἐκλέγοντας ἀρχηγό ἕναν ἄνθρωπο
τῆς ἐμπιστοσύνης τους, νά ἀπαλλάξουν ὅσους εἶχαν ἐκπρό-
θεσμα χρέη, νά κάμουν νέα διανομή τῆς γῆς καί νά ἀλλάξουν
ριζικά τό πολίτευμα.

ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

(Κεφ. 14-24)

Τότε λοιπόν οἱ πῖο μυαλωμένοι Ἀθηναῖοι, βλέποντας ὅτι 1
μόνο ὁ Σόλων βρισκόταν πραγματικά ἔξω ἀπό τά ἁμαρτήματα
αὐτά καί ὅτι δέ συμμετεῖχε οὔτε στίς ἀδικίες τῶν πλουσίων οὔτε
πιεζόταν ἀπό τίς ἀνάγκες τῶν φτωχῶν, τόν παρακαλοῦσαν νά
ἀναλάβει τήν ἐξουσία καί νά δώσει τέλος στίς διαφορές. Ὡς- 2
τόσο ὁ Φανίας ὁ Λέσβιος ἀναφέρει ὅτι ὁ Σόλων γιά τή σωτηρία
τῆς πόλης παραπλάνησε καί τίς δύο παρατάξεις μέ τό νά ὑπο-
σχεθεῖ κρυφά στούς ἀπόρους ἀπό τή μιά μεριά, πῶς θά μοιράσει
τή γῆ καί στούς πλουσίους ἀπό τήν ἄλλη, πῶς θά ἐξασφαλίσει
τά χρήματα πού εἶχαν δανείσει. Ὁ ἴδιος ὁμοῦς ὁ Σόλων λέει ὅτι 3
δίσταζε στήν ἀρχή νά καταπιαστεῖ μέ τίς ὑποθέσεις τῆς πολι-
τείας καί ὅτι φοβόταν τῆς μιᾶς μερίδας τή φιλοχρηματία καί
τῆς ἄλλης τήν ἀλαζονεία. Πάντως τόν ἐξέλεξαν ἄρχοντα μετά
τό Φιλόμβροτο καί ταυτόχρονα συμφιλιωτή καί νομοθέτη, ἀφοῦ
τόν δέχτηκαν μέ προθυμία οἱ πλούσιοι ὡς εὐπορο καί οἱ φτωχοί
ὡς ἐντιμο ἄνθρωπο. Λένε ἀκόμη ὅτι κυκλοφοροῦσε καί ἕνας 4
λόγος του, πού παλαιότερα εἶχε πει, ὅτι ἡ ἰσότητά δέ φέρνει
πόλεμο, καί ὅτι ἡ φράση αὐτή ἄρесе καί στούς πλουσίους καί
καί στούς φτωχοῦς, ἐπειδή οἱ πρῶτοι περίμεναν ὅτι θά κερδί-
σουν τήν ἰσότητά μέ τήν ἀξία καί τήν ὑπεροχή τους καί οἱ ἄλ-
λοι μέ τήν ἀναλογία καί τόν ἀριθμό τους. Ἔτσι καί τά δύο μέρη
ἔτρεφαν μεγάλες ἐλπίδες καί οἱ ἡγέτες τους συμβούλευαν μέ ἐ-
πιμονή τό Σόλωνα νά δεχτεῖ τό ἀξίωμα τοῦ τυράννου καί προ-
σπαθοῦσαν νά τόν πείσουν νά κυβερνήσει τήν πόλη μέ τόλμη
τώρα πού θά γινόταν κύριος τῆς ἐξουσίας. Μά καί πολλοί ἀπό 5
τούς πολίτες πού δέν ἀνήκαν σέ καμιά ἀπό τίς δύο αὐτές μερί-
δες, ἐπειδή ἔβλεπαν ὅτι ἡ ἀλλαγὴ στήν πολιτεία μέ τή λογική

1 ΚΕΦ. 14

*Ὁ Σόλων ἐκλέγεται ἄρχον-
τας (594 π.Χ.)*

2

3

4

5

- καί τό νόμο ἦταν ἔργο κοπιαστικό καί δύσκολο, δέν ἀπέκρουαν
 τήν ἀνάθεση τῆς ἐξουσίας σέ ἕναν, στόν πιό δίκαιο καί πιό
 6 μυαλωμένο. Μερικοί λένε μάλιστα ὅτι ὁ Σόλων πῆρε καί ἕναν
 τέτοιο χρησμό ἀπό τούς Δελφούς:

Στοῦ карабиου τή μέση κάθισε
 καί γίνου ὁ κυβερνήτης.

Οἱ Ἀθηναῖοι οἱ πιό πολλοί θέ νά 'ναι στό πλευρό σου.

- 7 Οἱ φίλοι του προπάντων τόν κάκιζαν, ἐπειδή ἀποδοκίμαζε τή
 μοναρχία μόνο ἀπό ἀντιπάθεια γιά τό ὄνομά της, σάν νά μὴν
 τήν ἔκανε ἀμέσως νόμιμη βασιλεία μέ τήν ἀρετή του αὐτός πού
 ἔπαιρνε τό ἀξίωμα. Ἔτσι εἶχε γίνει παλαιότερα μέ τούς Εὐβοεῖς,
 πού διάλεξαν τύραννο τόν *Τυννώδα* καί τώρα μέ τούς Μυτι-
 ληναῖους, πού διάλεξαν τόν *Πιπτακό*. Τίποτε ὅμως ἀπό αὐτά δέν
 8 ἄλλαξε τήν ἀπόφαση τοῦ Σόλωνα. Εἶπε, λένε, στούς φίλους του
 ὅτι ἡ τυραννίδα εἶναι ἕνας ὠραῖος τόπος, πού δέν ἔχει ὅμως
 ἔξοδο. Καί στά ποιήματά του ἔγραψε ἀπαντώντας στόν Φῶκο:

Τή γῆ μου τήν πατρίδα ἄν πόνεσα,
 στήν τυραννία, στή βία τήν ἄσπλαχνη ἄν δέν ἄπλωσα
 τό χέρι-μόλυσμα καί ντρόπιασμα στό κλέος μου,
 δέ μετανοιώνω. Ἐγώ μιά μέρα θά ἐπιπλεύσω
 στούς ἀνθρώπους.

- Ἐπίσης ἀπό αὐτά εἶναι φανερό ὅτι εἶχε μεγάλη φήμη καί πρὶν συν-
 9 τάξει τούς νόμους του. Γιά ὅσα ἐξάλλου ἔλεγαν πολλοί περιγε-
 λώντας τον, ἐπειδή ἀπέφυγε νά γίνει τύραννος, ἔγραψε:

«Ὁ Σόλων ἄντρας γνωστικός, μέ νοῦ δέν εἶναι.
 Τοῦ ἔδωσε ἡ τύχη τά καλά, τ' ἀπόδιωξε.
 Ψάρεψε λεία, δέν ἀποτράβηξε τό δίχτυ,
 θαμπώθηκε ὁ λιγόψυχος, ὁ ἄμυαλος».
 Τί θέλαν, θεέ μου: νά ἐξουσιάσω, νά σωρέψω πλοῦτη,
 μιά μέρα τύραννος ν' ἀνέβω στήν Ἀθήνα,
 κι ἄσκος κατόπι νά χαθῶ, ἡ γενιά μου θρύψαλα.

ΚΕΦ. 15

Ἡ πολιτική
 τοῦ Σόλωνα.

- 1 Αὐτά τά λόγια ἔβαλε στό ποίημά του ὁ Σόλων νά λένε γιά
 τόν ἴδιο οἱ πολλοί καί οἱ ἀνάξιοι. Αὐτός ὥστόσο, μολονότι ἀρ-

νήθηκε νά γίνει τύραννος, ἄσκησε τήν ἐξουσία χωρίς νά φανεῖ ὑπερβολικά μαλακός καί συνέταξε τούς νόμους του χωρίς νά δείξει ἀδυναμία οὔτε ὑποχωρητικότητα στούς ἰσχυρούς, οὔτε ἀκόμη καί γιά νά εὐχαριστήσῃ αὐτούς πού τόν εἶχαν ἐκλέξει. Γιά ὅσα πράγματα ὁμως δέν ἦταν σίγουρος, δέν ἐφάρμοζε θεραπεία οὔτε ἔκανε καινοτομίες, ἐπειδή φοβόταν μήπως, προκαλώντας μεγάλη ἀναστάτωση καί ταραχή, δέ θά εἶχε ὕστερα τή δύναμη νά ξαναβάλῃ σέ τάξη τήν πόλη καί νά τήν ἀνασυγκροτήσῃ καλύτερα. Ὅσα πάλι ἔλπιζε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θά τά δέχονταν, ἂν τούς τά πρότεινε ἢ θά τά ὑπόμεναν, ἂν τούς ἐξανάγκαζε, αὐτά τά ἔκανε, ὅπως λέει ὁ ἴδιος,

καί βία μαζί καί δικιο συνταιριάζοντας.

Γι' αὐτό, ὅταν ἀργότερα τόν ρώτησαν ἂν ἔδωσε τούς καλύτερους νόμους στούς Ἀθηναῖους, εἶπε: «Τούς καλύτερους πού θά μπορούσαν νά δεχτοῦν.» 2

Οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς λένε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι χρησιμοποιοῦσαν μέ κομψό τρόπο ἤπιες ἐκφράσεις γιά νά σκεπάζουν μέ ὠραῖες καί εὐγενικές λέξεις τά δυσάρεστα πράγματα. Ἔτσι ἔλεγαν τούς φόρους συνεισφορές, τίς φρουρές, πού ἔβαζαν στίς πόλεις, προστασία, τίς φυλακές οἰκήματα. Καί αὐτό ἦταν ἐπινόηση τοῦ Σόλωνα, πού πρῶτος, ὅπως φαίνεται, ὀνόμασε τή διαγραφή τῶν χρεῶν *σεισάχθεια*. Αὐτό ἦταν καί τό πρῶτο νομοθετικό του μέτρο: ὄρισε νά διαγραφοῦν τά χρέη πού ὑπῆρχαν ὡς τότε καί στό μέλλον νά μή δίνονται δάνεια μέ ἐνέχυρο τό ἀνθρώπινο σῶμα. Παρ' ὅλα αὐτά μερικοί συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Ἀνδροτίων, ἔγραψαν ὅτι οἱ φτωχοί ἔμειναν εὐχαριστημένοι, ἐπειδή ἀνακουφίστηκαν ὄχι ἀπό τήν ὀλοκληρωτική διαγραφή τῶν χρεῶν, ἀλλά ἀπό τήν ἐλάττωση τῶν τόκων καί ὀνόμασαν *σεισάχθεια* καί τό εὐεργέτημα αὐτό, καί τήν αὔξηση πού ἔγινε παράλληλα στίς μονάδες θάρους καί στήν τιμή τοῦ νομίσματος. Ἔδωσε δηλαδή ὁ Σόλων στή μνά ἀξία ἑκατό δραχμῶν, ἐνῶ προηγουμένως εἶχε ἑβδομήντα τρεῖς. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἐκεῖνοι πού ξεπλήρωναν τά χρέη τους, ἔδιναν πίσω τό ἴδιο ποσό ἀριθμητικά, μικρότερο ὁμως σέ ἀξία, καί ἔτσι εἶχαν μεγάλη ὠφέλεια χωρίς νά ζημιώνονται ἐκεῖνοι πού ἐπαιρναν πίσω τά χρήματά τους. 3 4

- 5 Οί πίο πολλοί ὅμως συγγραφεῖς λένε ὅτι ἡ σιεσάχθεια ἦταν ἡ
 διαγραφή ὅλων τῶν χρεῶν καί τὰ ποιήματα τοῦ Σόλωνα συμφω-
 6 νοῦν πίο πολύ μέ τή μαρτυρία αὐτή. Ὑπερφηανεύεται δηλαδή σ'
 αὐτά ὅτι ἀπό τή γῆ πού ἦταν ὑποθηκευμένη,

*πάνωθι τῆς πέτρας σήκωσε πολλές
 τῶν χρεῶν σημάδια. Σκλάβοι πρῶτα αὐτή ἔτανε
 καί τώρα λεύτερη εἶναι*

καί ἀπό τούς πολίτες, ὅσοι εἶχαν γίνει φυγόδοκοι, ἐπειδή χρω-
 στοῦσαν, ἄλλους ξανάφερε ἀπό τὰ ξένα, ὅπου

*γυρνώντας δῶ κι ἐκεῖ
 τήν ἀττική τή γλώσσα εἶχαν ξεχάσει πιά
 κι ἄλλους πού ἀπ' τῆς σκλαβιάς ὑποφέραν τήν ντροπή
 ἐδῶ στόν τόπο,*

- 7 τούς ἔδωσε ἐλευθερία. Τοῦ συνέβη ὅμως, λένε, καί κάτι πάρα
 πολύ ὀδυνηρό ἀπό τήν πράξη του ἐκεῖνη. Καθώς ξεκίνησε νά
 ξεγράψει τὰ χρέη καί ζητοῦσε νά βρεῖ τὰ κατάλληλα ἐπιχειρή-
 ματα καί τή σωστή ἀρχή, ἔκαμε γνωστό στοὺς πίο ἔμπιστους
 καί στενοὺς φίλους του, στόν ὄμιλο δηλαδή τοῦ Κόνωνα, τοῦ
 Κλεινία καί τοῦ Ἰππονίκου, ὅτι δέν πρόκειται νά θίξει τή γῆ,
 8 σκοπεύει ὅμως νά καταργήσει τὰ χρέη. Αὐτοί, προτοῦ ἐξαγγελ-
 θεῖ τό μέτρο, ἔτρεξαν καί δανείστηκαν πολλά χρήματα ἀπό τούς
 πλουσίους καί ἀγόρασαν μεγάλες ἐκτάσεις. Ἐπειτα, ὅταν δημο-
 σιεύτηκε ὁ νόμος, ἐκεῖνοι ἐξακολούθησαν νά καρπώνονται τὰ
 κτήματα, ἐνῶ δέν ἔδωσαν πίσω τὰ χρήματα στοὺς δανειστές
 τους καί ἔγιναν αἰτία νά δεχτεῖ ὁ Σόλων πολλές κατηγορίες καί
 συκοφαντίες, σάν νά μὴν ἦταν καί ὁ ἴδιος ἓνας ἀπό αὐτοὺς πού
 9 ἀδικήθηκαν, ἀλλά ἀπό αὐτοὺς πού ἀδίκησαν. Ἡ κατηγορία
 ὅμως αὐτή ἐξανεμίστηκε ἀμέσως ἀπὸ τήν ὑπόθεση τῶν πέντε
 τάλαντων. Βρέθηκε δηλαδή νά ἔχει δανείσει καί ὁ ἴδιος πέντε
 τάλαντα, τὰ ὅποια πρῶτος, κατὰ τό νόμο, τὰ χάρισε. Ἄλλοι
 μάλιστα, ὅπως ὁ *Πολύζηλος ὁ Ρόδιος*, λένε πὼς τὰ τάλαντα ἦταν
 δεκαπέντε. Οἱ φίλοι του πάντως ὀνομάστηκαν ἀπὸ τότε *«χρεο-
 κοπίδες»*.

Δέν ἱκανοποίησε ὥστόσο ὁ Σόλων κανέναν, ἀλλὰ δυσaréστη-
σε καί τούς πλουσίους μέ τή διαγραφή τῶν χρεῶν καί πιο πολύ
ἀκόμα τούς φτωχοῦς, ἐπειδή δέν ξαναμοίρασε τή γῆ, ὅπως εἶχαν
ἐλπίζει, οὔτε ἔφερε τήν ἀπόλυτη ἰσότητα στίς περιουσίες, ὅπως
εἶχε κάνει ὁ *Λυκοῦργος*. Ἐκεῖνος ὅμως ἦταν ἐνδέκατος ἀπόγονος
τοῦ Ἡρακλῆ, ἦταν βασιλιάς πολλά χρόνια στή Λακεδαιμόνα
καί εἶχε μεγάλο κύρος, φίλους καί δύναμη, πού τόν βοηθοῦσε
νά πραγματοποιήσει τά σωστά σχέδιά του γιά τό πολίτευμα.
Καί χρησιμοποιοῦντας πιο πολύ τή βία παρα τήν πειθῶ —*σέ ση-
μεῖο μάλιστα νά τοῦ βγάλουν τό μάτι*— κατόρθωσε τό πιο
σπουδαῖο γιά τή σωτηρία καί τήν ὁμόνοια μιᾶς πόλης, νά μήν
ὑπάρχουν δηλαδή πλούσιοι καί φτωχοί πολίτες. Τέτοιο πράγμα
ὁ Σόλων δέν μπόρεσε νά πετύχει, γιατί ἦταν ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ
καί δέν εἶχε μεγάλη περιουσία. Καί πάλι ὅμως δέν ἔκαμε λιγό-
τερα ἀπό τή δύναμη πού διέθετε, ἔχοντας στήριγμα μόνο τήν
κρίση του καί τήν ἐμπιστοσύνη τῶν πολιτῶν. Ὅτι δυσaréστησε
τούς πολλούς πού εἶχαν ἐλπίζει ἄλλα, τό λέει καί ὁ ἴδιος:

Ἄνόητα τότε συλλογίστηκαν καί τώρα χολιασμένοι
λοξά μέ βλέπουν ὅλοι σάν ἐχθρό.

Λέει ὅμως καί ὅτι ἂν ἄλλος στή θέση του ἔπαιρνε τήν ἴδια
δύναμη,

νά συγκρατήσει δέ θά μπόρειε τό λαό
καί δέ θά σταματοῦσε, ὥσπου, τaráζοντας
τό γάλα, θά ἔβαζε ὅλο τό καῖμάκι του.

Γρήγορα ὅμως οἱ πολίτες ἀναγνωρίζοντας τό συμφέρον τους
καί ἀφήνοντας κατά μέρος τά παράπονα ἔκαμαν μιᾶ θυσία ὅλοι
μαζί πού τήν ὀνόμασαν *θυσία τῆς Σεισάχθειας*. Ἐπειτα ὄρισαν τό
Σόλωνα ἀναμορφωτή καί νομοθέτη τοῦ κράτους μέ ἀπεριόριστη
δικαιοδοσία γιά ὅλα: ἀρχές, ἐκκλησίες, δικαστήρια, βουλές καί
μέ τό δικαίωμα νά ὀρίσει αὐτός τί περιουσία ἔπρεπε κανεῖς νά
ἔχει γιά τά ἀξιώματα αὐτά, νά ὀρίσει καί τόν ἀριθμό τῶν μελῶν
τους, τή διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τους, καί ἀκόμα νά καταργή-
σει ἢ νά διατηρήσει ὅ,τι νόμιζε ἀπό τούς θεσμούς πού ὑπῆρχαν
καί ἴσχυαν.

1 ΚΕΦ. 16

Ἀρχική δυσ-
ρέσκεια τῶν
Ἀθηναίων ἀπό
2 τά μέτρα τοῦ
Σόλωνα. Σύγ-
κριση μέ τή νο-
μοθεσία τοῦ
Λυκοῦργου.

ΚΕΦ. 17

Κατάργηση τῶν νόμων τοῦ Δράκοντα.

- 1 Πρῶτα-πρῶτα λοιπόν ὁ Σόλων κατάργησε τοὺς νόμους τοῦ Δράκοντα —ἐκτός ἀπὸ τοὺς σχετικούς μὲ τὴν ἀνθρωποκτονία—
- 2 ἐπειδὴ ἦταν αὐστηροὶ καὶ πρόβλεπαν θαριεῖς ποινές. Ὑπῆρχε μὴ μία ποινὴ σχεδόν γιὰ ὄλους τοὺς ἐνόχους, ὁ θάνατος, ὥστε καὶ ὅσοι καταδικάζονταν γιὰ ὀκνηρία νὰ θανατώνονται, καὶ αὐτοὶ πού ἐκλεψαν λαχανικά ἢ φρούτα νὰ τιμωροῦνται τὸ ἴδιο ὅπως
- 3 οἱ ἱερόσυλοι καὶ οἱ δολοφόνοι. Γι' αὐτὸ ἔμεινε ἀργότερα περιφημὴ ἡ φράση τοῦ Δημάδη, πού εἶπε ὅτι ὁ Δράκων ἔγραψε τοὺς νόμους του μὲ αἷμα καὶ ὄχι μὲ μελάνι. Ὁ ἴδιος ὁ Δράκων, ὅπως
- 4 λένε, ὅταν ρωτήθηκε, γιατί θέσπισε τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου γιὰ τὰ πιὸ πολλὰ ἀδικήματα, ἀποκρίθηκε ὅτι στὰ μικρὰ νόμιζε πὼς ἄξιζε αὐτὴ ἡ τιμωρία, ἐνῶ γιὰ τὰ μεγάλα δὲν ἔμενε μεγαλύτερη.

ΚΕΦ. 18

Χωρισμός τῶν πολιτῶν σὲ τάξεις. Μέτρα προστασίας τοῦ λαοῦ.

- 1 Ἐπειτα ὁ Σόλων θέλοντας νὰ ἀφήσει στοὺς πλουσίους ὅλα τὰ ἀξιώματα πού εἶχαν, ἀλλὰ στὰ ὑπόλοιπα νὰ πάρει μέρος καὶ ὁ λαὸς πού ὡς τότε ἦταν ἀμέτοχος, διαχώρισε τοὺς πολίτες μὲ βάση τὰ εἰσοδήματά τους. Ἔτσι ὅσους εἶχαν ἐτήσιο εἰσόδημα, σὲ ξηρὰ καὶ ὑγρὰ προϊόντα μαζί, πεντακόσια μέτρα τοὺς τοποθέτησε στὴν πρώτη κατηγορία καὶ τοὺς ὀνόμασε πεντακοσιομέδιμνους. Στὴ δευτέρη κατηγορία ἔβαλε αὐτοὺς πού εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ συντηροῦν ἄλογο ἢ εἶχαν εἰσόδημα τριακόσια μέτρα· αὐτοὺς τοὺς ὀνόμαζαν ἱππεῖς. Ζευγίτες ὀνομάστηκαν ὅσοι ἀνῆκαν στὴν τρίτη κατηγορία καὶ ἦταν αὐτοὶ πού εἶχαν εἰσόδημα
- 2 διακόσια μέτρα καὶ ἀπὸ τὰ δύο εἶδη προϊόντων. Ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι πολίτες ὀνομάστηκαν θῆτες: σ' αὐτοὺς δὲν ἔδωσε κανένα ἀξίωμα, ἀλλὰ ἔπαιρναν μέρος στὴ διοίκηση τῆς πολιτείας μὲ τὸ νὰ συμμετέχουν στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ στὰ δικαστήρια.
- 3 Στὴν ἀρχὴ τὸ δικαίωμα αὐτὸ φάνηκε πὼς δὲν ἦταν τίποτα, ἀργότερα ὅμως ἀποδείχτηκε ὅτι εἶχε πολὺ μεγάλη σπουδαιότητα, ἀφοῦ οἱ πιὸ πολλές διαφορὲς κατέληγαν στοὺς δικαστές. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τίς διαφορὲς ἐκεῖνες πού ὄρισε νὰ τίς κρίνουν οἱ ἄρχοντες ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ κάνουν ἐφεση στὸ δικαστήριο, ὅσοι ἤθελαν. Λένε ἀκόμη, ὅτι μὲ τὸ νὰ γράψει τοὺς νόμους του μὲ ἀσάφεια καὶ μὲ τρόπο πού νὰ ἐπιδέχονται πολλὲς ἀμφισβητήσεις, ἔδωσε πιὸ πολλὴ δύναμη στὰ δικαστήρια. Μὴ μπορώντας δηλα-

δή οί πολίτες νά λύσουν τίς διαφορές τους μέ τή βοήθεια τοῦ νόμου, συνέβαινε νά ἔχουν ἀδιάκοπα ἀνάγκη ἀπό δικαστές, νά προσφεύγουν σ' αὐτούς γιά κάθε ἀμφισβητούμενο ζήτημα καί νά γίνον κατὰ κάποιο τρόπο οἱ δικαστές κύριοι τοῦ νόμου. Ἐπαινεῖ μάλιστα ὁ ἴδιος τόν ἑαυτό του γιά τά μέτρα πού πήρε μέ τούς στίχους:

*Ὅσο χρειάζεται εἰδώκα δικαίωμα στούς πολίτες
καί δέν ἀφαίρεσα τιμές ἢ ἐμοίρασα ἄλλες σ' ἄλλους·
καί σ' ὄσους ἦταν δυνατοί καί θαυμαστοί στά πλοῦτη
τούς εἶπα χρήματ' ἄνομα ποτές τους νά μήν ἔχουν·
καί μπῆκα ἀνάμεσα στούς δύο δίκαιος κριτής κι ἀσπίδα,
κι ἄδικη νίκη ἐγώ ποτέ δέν ἄφησα νά γίνει.*

Πιστεύοντας ἀκόμα ὅτι ἔπρεπε νά προστατέψει πιά πολύ τόν ἀδύναμο λαό, ἔδωσε τό δικαίωμα σέ κάθε πολίτη νά καταφύγει στά δικαστήρια γιά νά ὑπερασπίσει τόν ἀδικημένο. Ἄν δηλαδή κάποιος τύχαινε νά χτυπηθεῖ ἢ νά ὑποστεῖ βία ἢ ὀποιαδήποτε ζημιά, ἐπιτρεπόταν, ὅποιοσδήποτε πολίτης μπορούσε καί ἤθελε, νά καταγγεῖλει καί νά φέρει στά δικαστήρια τό δρᾶστη. Μέ τόν τρόπο αὐτό σωστά ὁ νομοθέτης συνήθιζε τούς πολίτες νά συναισθάνονται σάν μέλη τοῦ ἴδιου σώματος καί νά συμπάσχουν. Ἐναφέρουν μάλιστα καί κάποια λόγια του πού συμφωνοῦν μέ αὐτόν τό νόμο. Κάποτε δηλαδή πού τόν ρώτησαν ποιά εἶναι ἡ πόλη μέ τήν καλύτερη διοίκηση, ἀπάντησε: «Ἐκεῖνη στήν ὁποία οἱ πολίτες πού δέν ἔχουν ἀδικηθεῖ οἱ ἴδιοι καταγγέλλουν καί τιμωροῦν τούς ἐνόχους τῆς ἀδικίας μέ τόσο ζήλο, ὅσο καί οἱ ἀδικημένοι.»

Ὁ Σόλων συγκρότησε καί τή *Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου* πού τήν ἀποτελοῦσαν ὄσοι εἶχαν προηγουμένως γίνει ἕνα ἔτος ἄρχοντες γι' αὐτό ἦταν καί ὁ ἴδιος μέλος της, ἀφοῦ εἶχε διατελέσει ἄρχοντας. Ἐπειδή ἐξάλλου ἐβλεπε τό λαό νά τό παίρνει ἐπάνω του καί νά ἀποθρασύνεται μέ τή διαγραφή τῶν χρεῶν, ἴδρυσε καί μιᾶ δευτέρη βουλή μέ ἑκατό ἄντρες ἀπό καθεμίᾶ ἀπό τίς *τέσσερις φυλές* πού εἶχε ἡ πόλη. Αὐτούς τούς ἔβαλε νά ἐξετάζουν κάθε θέμα πρῖν ἀπό τό λαό καί νά μήν ἀφήνουν καμιά

5

6

7

1 ΚΕΦ. 19

*Ἡ Βουλή τοῦ
Ἀρείου Πάγου.*

- 2 ὑπόθεση νά πηγαίνει στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου, χωρίς νά τήν ἔχουν κρίνει ἀπό πρίν. Τή βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου τήν ὄρισε ἐπιτηρητή σέ ὅλα καί φύλακα τῶν νόμων, πιστεύοντας πῶς ἡ πόλη μέ τίς δύο βουλές, σάν πλοῖο πού ἔχει ρίξει δύο ἄγκυρες, θά κλυδωνιζόταν λιγότερο καί ὁ λαός θά ἔμενε πιό ἤρεμος.

Περίληψη παρ. 3-5

Οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς λένε πῶς ἡ Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου ἰδρύθηκε ἀπό τό Σόλωνα μέ τόν τρόπο πού εἰπώθηκε παραπάνω. Ἔχουμε ὅμως καί μαρτυρία ὅτι ὑπῆρχε καί πρίν ἀπό τό Σόλωνα καί τή νομοθεσία του. Ὁ ἀναγνώστης καλεῖται νά ἐξετάσει καί νά κρίνει καί ὁ ἴδιος τό θέμα.

ΚΕΦ. 20

1 Ὁ νόμος γιά ὁ-
σους ἔμεναν ἀ-
διάφοροι γιά τά
πολιτικά ζητή-
ματα.

1 Ἀπό τούς ἄλλους νόμους τοῦ Σόλωνα ἰδιαίτερα χαρακτηρι-
στικός καί παράξενος εἶναι ἐκεῖνος πού ὀρίζει ὅτι χάνει τά πο-
λιτικά του δικαιώματα ὁποῖος μένει οὐδέτερος σέ περίπτωση
πού θά ξεσποῦσε ἐμφύλια διαμάχη στήν πόλη. Ἦθελε, ὅπως
φαίνεται, ὁ Σόλων κανένας πολίτης νά μή μένει ἀδιάφορος καί
ἀσυγκίνητος γιά τά δημόσια ζητήματα κοιτάζοντας μόνο πῶς νά
ἐξασφαλίσει τά δικά του συμφέροντα, οὔτε νά καυχίεται πῶς
δέν πονᾷ κι αὐτός καί δέν πάσχει μέ τά δεινά τῆς πατρίδας
του. Ἀντίθετα, ἔπρεπε ὁ πολίτης ἀπό τήν ἀρχή νά παίρνει θέση
πλάϊ σ'αὐτούς πού ἐνεργοῦν πιό σωστά καί πιό δίκαια καί νά
κινδυνεύει μαζί τους καί νά τούς βοηθᾷ, ἀντί νά περιμένει ἀκίν-
δυνα νά δεῖ ποιός θά νικήσει.

Περίληψη κεφ. 20, 2-8, κεφ. 21-24

*Ἡ νομοθεσία τοῦ Σόλωνα μέ ἄλλες λεπτομερειακές διατάξεις της
ρύθμιζε καί θέματα σχετικά μέ τή ζωή καί μέ τό γάμο τῶν γυναι-
κῶν, καταργοῦσε τήν προίκα καί ἔπαιρνε διάφορα μέτρα, ὥστε οἱ
γάμοι τῶν πολιτῶν νά εἶναι ταιριαστοί. Ἄλλες διατάξεις ἀπαγόρευαν
νά κακολογεῖ κανεῖς τούς πεθαμένους, γιατί ἦταν ἱεροί, ἀλλά καί γιά
νά μή δαικωνίζονται οἱ ἐχθρες. Προβλέπονταν ἀκόμα καί μικρές ποι-
νές γιά τούς πολίτες πού ἔδειχναν ὑβριστική ἢ προσβλητική συμπερι-
φορά πρὸς τούς ἄλλους, ἰδίως σέ ὠρισμένους δημόσιους χώρους.*

Ἐπιτυχημένος ἦταν καί ὁ νόμος τοῦ Σόλωνα γιά τίς διαθήκες, ὁ ὁποῖος ἄφηνε, μέ ὀρισμένους ὅρους, ἐλευθερία στόν πολίτη νά διαθέσει τήν περιουσία του ὅπως ἤθελε. Ἀκόμα καί γιά τά ταξίδια τῶν γυναικῶν καί γιά τίς πένθιμες ἢ ἑορταστικές ἐκδηλώσεις τους ἔκανε νόμο πού νά ἐμποδίζει τίς κάθε λογῆς ὑπερβολές.

Ὁ Σόλων, ἐπειδή ἔβλεπε τό ἄγονο ἔδαφος τῆς Ἀττικῆς, ἔστρεψε τοὺς Ἀθηναίους στά διάφορα τεχνικά ἐπαγγέλματα καί παράλληλῶς θέσπισε ποινές γιά ἐκείνους πού ἔμεναν ἄεργοι. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι μέ νόμο τοῦ Σόλωνα ὁ γιός δέν εἶχε ὑποχρέωση νά συντηρεῖ τόν πατέρα του, ἂν ἐκεῖνος δέν τόν ἔμαθε καμιά τέχνη. Ὑπῆρχαν ἀκόμη διατάξεις σχετικές μέ τήν ὕδρευση, τήν ἄρδευση τῶν ἀγρῶν καί τίς ἀποστάσεις ἀνάμεσα στίς φυτεῖς. Ἀπό τά προϊόντα τῆς Ἀττικῆς ἐπιτρεπόταν νά γίνεται ἐξαγωγή μόνο στό λάδι.

Δικαίωμα νά πολιτογραφηθοῦν Ἀθηναῖοι εἶχαν μόνο ἐκεῖνοι οἱ ξένοι πού εἶχαν ἐξοριστεῖ ἰσόβια ἀπό τήν πατρίδα τους καί ἐκεῖνοι πού ἔρχονταν νά ἐγκατασταθοῦν μόνιμα στήν Ἀθήνα, γιά νά ἀσκήσουν ἓνα ἐπάγγελμα. Ἦταν δηλαδή δεκτοί μόνο ὅσοι εἶχαν προϋποθέσεις νά γίνουν ἀφοσιωμένοι καί κοινωνικά χρήσιμοι πολίτες.

Γενικά ὁ Σόλων «προσάρμοξε μᾶλλον τοὺς νόμους στά πράγματα, παρά τά πράγματα στοὺς νόμους» (κεφ. 22,3).

ΟΙ «ΑΞΟΝΕΣ». ΤΑΞΙΔΙΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

(Κεφ. 25-26)

Σέ ὅλους τοὺς νόμους τοῦ ὁ Σόλων ἔδωσε ἰσχὺ γιά ἑκατὸ χρόνια. Γράφτηκαν ἐπάνω σέ ξύλινους πίνακες, περιστρεφόμενους μέσα σέ πλαίσια, πού κάτι λιγοστά λείψανά τους σώζονταν ἀκόμα στίς μέρες μας στό Πρυτανεῖο, καί ὀνομάστηκαν, ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης, «κύρβεις». Γι' αὐτές λέει κάπου καί ὁ κομωδιογράφος Κρατῖνος:

Στοῦ Σόλωνα καί Δράκοντα τ' ὄνομα παίρνουμε ὄρκο πού τώρα μέ τίς κύρβεις τους κριθάρι καθουρδίζουν.

Ὡστόσο μερικοί συγγραφεῖς ἰσχυρίζονται ὅτι «κύρβεις» ὀνομάστηκαν εἰδικά οἱ πίνακες πού περιεῖχαν τίς διατάξεις τίς σχε-

1 ΚΕΦ. 25

Τί ἦταν οἱ «ἄξονες». Τροποποίηση στό ἡμερολόγιο. Ὁ

2 Σόλων φεύγει ἀπό τήν Ἀθήνα.

- 3 τικές μέ τις θρησκευτικές τελετές και τις θυσίες, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ὀνομάστηκαν «ἄζονες». Κοινό λοιπόν ἔδινε ὄρκο ἢ βουλή ὅτι θά τηρήσει σταθερά τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνα καί καθένας χωριστά ἀπό τοὺς θεσμοθέτες στήν ἀγορά κοντά στήν «πέτρα», ὑποσχόταν ὅτι ἂν παραβεῖ κανένα ἀπό τοὺς νόμους του, θά ἀφιερῶσει στοὺς Δελφοὺς ἄγαλμα χρυσό ἴσο μέ τό ἀνάστημά του.
- 4 Ὁ Σόλων ἐπίσης ἔχοντας παρατηρήσει ὅτι οἱ μῆνες δέν ἦταν κανονικοὶ καί ὅτι ἡ κίνηση τῆς σελήνης δέν ἦταν καθόλου σέ ἀρμονία οὔτε μέ τή δύση τοῦ ἡλίου, οὔτε μέ τήν ἀνατολή του, ἀλλά πολλές φορές τόν ἔφτανε καί τόν προσπερνοῦσε τήν ἴδια μέρα, ὄρισε νά ὀνομάζεται ἡ μέρα αὐτή «παλαιά καί νέα σελήνη». Θεωροῦσε ὅτι τό τμήμα τῆς ἡμέρας πρὶν ἀπό τή συνάντηση αὐτή ἀνῆκε στό μήνα πού τέλειωνε καί τό ὑπόλοιπο σ' ἐκείνον πού ἄρχιζε. Ἦταν, ὅπως φαίνεται, ὁ πρῶτος πού κατάλαβε σωστά τό στίχο τοῦ Ὀμήρου:

τοῦτος ὁ μῆνας ἅμα θγεῖ, κι ἅμα πατήσει ὁ ἄλλος

- 5 καί ὀνόμασε τήν ἐπόμενη μέρα «νουμηνία» (νέα σελήνη). Τήν ἀρίθμηση ἐξέλλου τῶν ἡμερῶν ἀπό τήν εἰκοστή ὡς τήν τριακοστή τοῦ μηνός δέν τήν ἔκανε προσθέτοντας, ἀλλά μετρώντας ἀντίστροφα καί ἀφαιρώντας, ὅπως ἔβλεπε νά λιγοστεύει καί τό φῶς τῆς σελήνης.
- 6 Ὅταν οἱ νόμοι ἀνακοινώθηκαν, ἄρχισαν διάφοροι νά πηγαίνουν καθημερινά στό Σόλωνα καί τόν ἐπαινοῦσαν ἢ τόν κατηγοροῦσαν ἢ τόν συμβούλευαν νά προσθέσει ἢ ν' ἀφαιρέσει κάτι. Πάρα πολλοί ἦταν καί αὐτοί πού ζητοῦσαν νά μάθουν καί ρωτοῦσαν μέ ἐπιμονή καί τόν παρακαλοῦσαν νά τοὺς ἐξηγήσει καί νά τοὺς ξεκαθαρίσει τί ἦταν τό κάθε τί στοὺς νόμους του καί γιατί ἦταν βαλμένο ἔτσι. Αὐτός τότε βλέποντας ὅτι ἂν δέν ἔκανε αὐτό πού τοῦ ἔλεγαν, θά ἦταν ἀνάρμοστο καί ὅτι ἂν τό ἔκανε θά προκαλοῦσε ἐχθρότητες, καί θέλοντας νά γλιτώσει τελειωτικά ἀπό τίς δυσκολίες αὐτές καί νά ἀποφύγει τίς δυσἀρέσκειες καί τίς κατηγορίες τῶν πολιτῶν (γιατί «στά μεγάλα ἔργα, δύσκολο ν' ἀρέσεις σ' ὄλους», ὅπως εἶπε ὁ ἴδιος) βρῆκε πρόσχημα τά θαλασσινά ἐμπορικά ταξίδια, καί ἀφοῦ ζήτησε ἀπό τοὺς Ἀθηναίους νά λείπει ἀπό τήν πατρίδα του γιά δέκα χρόνια,

ἔφυγε. Ἐλπιζε ὅτι στό διάστημα αὐτό ὁ κόσμος θά συνήθιζε τούς νόμους του.

Στήν ἀρχή πῆγε στήν Αἴγυπτο καί ἔμεινε ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος

Πλάι στό γιאלό τοῦ Κάνωβου, πού χύνεται κι ὁ Νεῖλος.

Πέρασε λίγο καιρό φιλοσοφώντας μέ τούς γύρω ἀπό τόν Ψέ-
 ωπη τόν Ἥλιοπολίτη καί τόν Σώγχη τόν Σαῖτη, πού ἦταν ἀπό
 τούς πιό σοφούς ἱερεῖς. Ἀπό αὐτούς ἄκουσε, ὅπως λέει ὁ Πλά-
 των, καί τή διήγηση γιά τήν Ἀτλαντίδα, πού ἐπιχείρησε νά τήν
 κάμει γνωστή μέ ποιήμά του στούς Ἕλληνας. Ἐπειτα ταξίδεψε
 στήν Κύπρο, ὅπου τόν δέχτηκε πολύ θερμά ὁ Φιλόκυπρος, κά-
 ποιος ἀπό τούς βασιλιάδες τοῦ τόπου, πού κυβερνοῦσε μιά μικρή
 πόλη, τήν ὁποία εἶχε χτίσει ὁ Δημοφώντας, γιός τοῦ Θεσέα.
 βρισκόταν κοντά στόν Κλάριο ποταμό, σέ ὄχυρή τοποθεσία,
 ἀλλά κατά τά ἄλλα ἦταν τόπος στενόχωρος καί φτωχός. Ὁ Σό-
 λων ἔπεισε τό Φιλόκυπρο, μιά καί πιό κάτω ἀπλωνόταν ἕνας ὠ-
 ραῖος κάμπος, νά μεταφέρει τήν πόλη του καί νά τή χτίσει πιό
 εὐχάριστη καί πιό μεγάλη. Καί ὅσο διάστημα βρισκόταν ἐκεῖ,
 φρόντισε γιά τήν ἴδρυση τῆς πόλης καί τήν ὀργάνωσε γιά νά
 ζεῖ κανεῖς ἄνετα καί ἀσφαλισμένα, ἔτσι πού καί ἄλλοι ἦρθαν νά
 κατοικήσουν στήν πόλη τοῦ Φιλόκυπρου καί οἱ ἄλλοι βασιλιά-
 δες ζήλεσαν. Γι' αὐτό καί ὁ βασιλιάς, γιά νά τιμήσει τό Σόλω-
 να, ὀνόμασε τήν πόλη ἀπό τό ὄνομά του Σόλους, ἐνῶ προηγου-
 μένως λεγόταν Αἰπεία. Ὁ ἴδιος ὁ Σόλων μνημονεύει τό χτίσιμο
 τῆς πόλης σέ μίαν ἀπό τίς ἐλεγείες του, πού ἀπευθύνεται στόν
 Φιλόκυπρο καί λέει:

Τώρα στούς Σόλους βασιλιάς χρόνια πολλά νά μείνεις
 μέσα στήν πολιτεία αὐτή καί σύ καί ἡ γενιά σου·
 καί μένα μακριά ἀπ' αὐτό τ' ὀνομαστό νησί
 ἄβλαβο ἢ Κύπρη ἢ ἰοστέφανη ἄς μέ πάρει
 μέ πλοῖο γοργό· καί δόξα καί χάρη ἄς δώσει
 στήν πόλη αὐτή, καί γυρισμό καλό γιά μένα στήν πατρίδα.

ΚΕΦ. 26

*Ταξίδι τοῦ Σό-
 λωνα στήν Αἴ-
 γυπτο καί τήν
 Κύπρο.*

ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΚΡΟΪΣΟΣ

(Κεφ. 27-28)

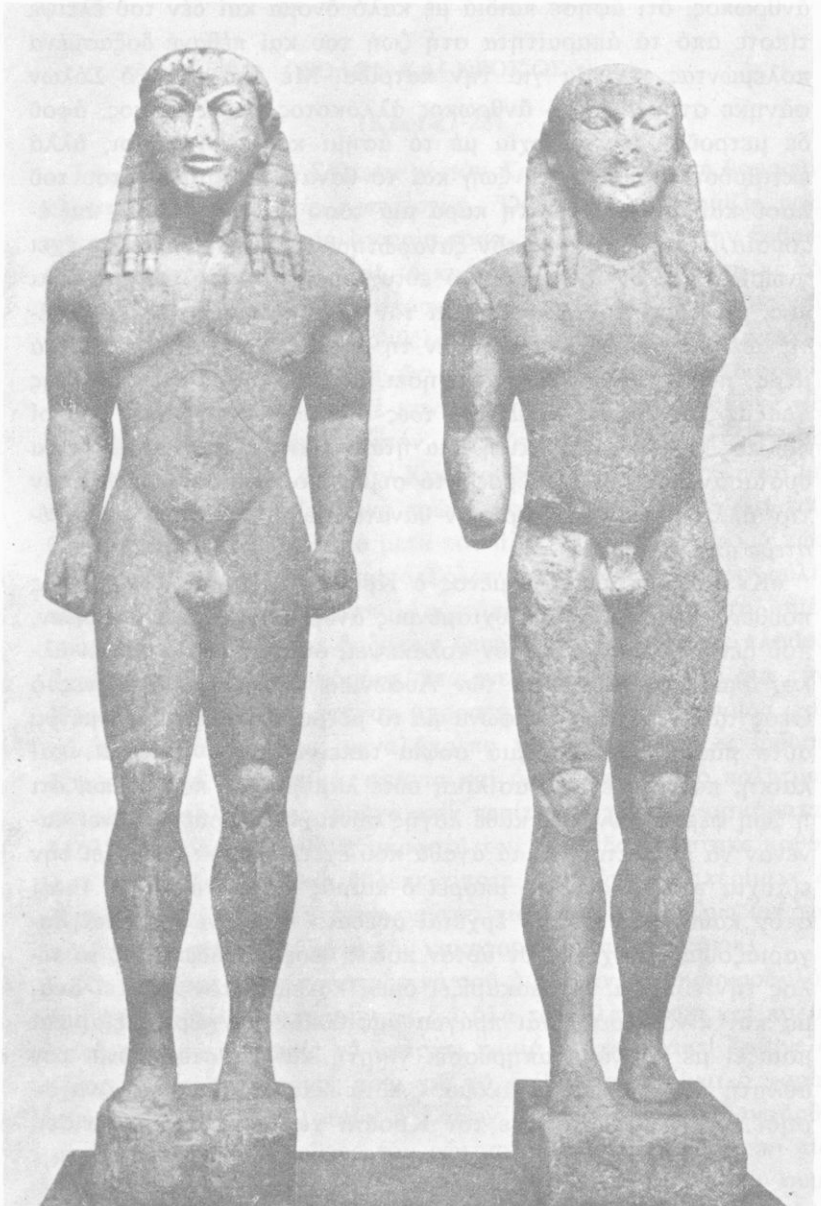
ΚΕΦ. 27 1
 Ὁ Σόλων στό
 παλάτι τοῦ
 Κροΐσου.

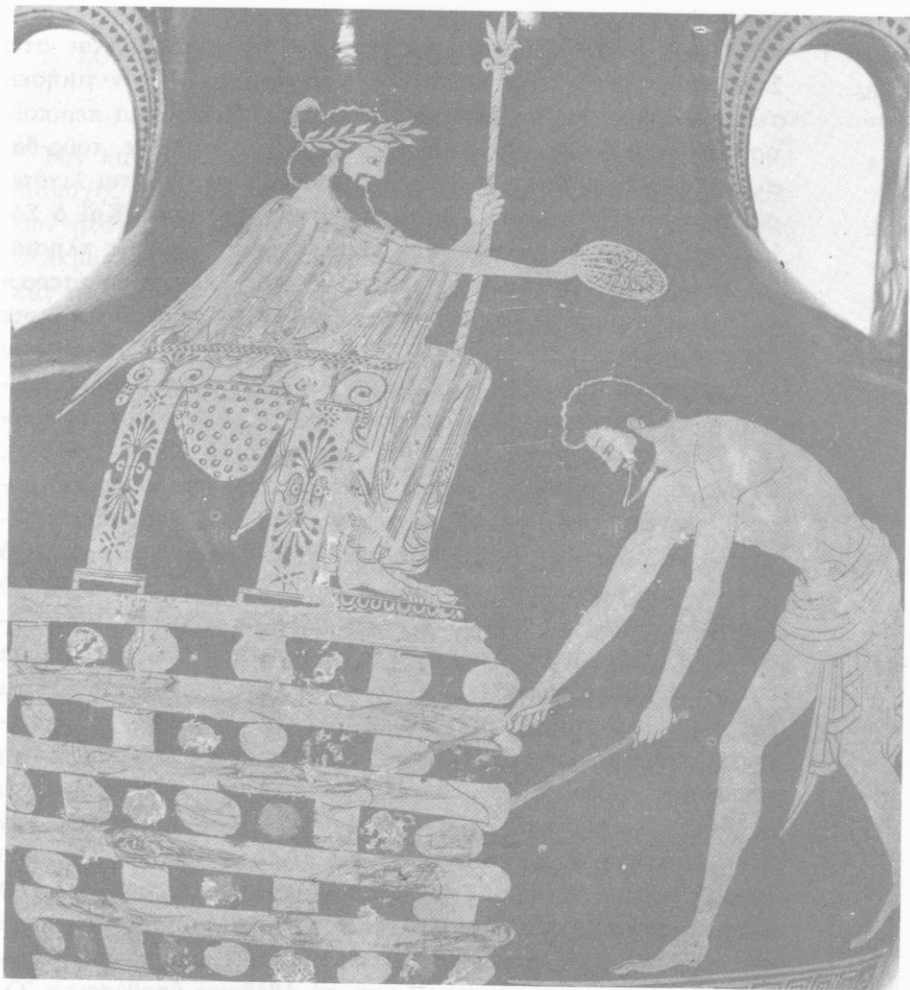
- 1 Τή συνάντηση τοῦ Σόλωνα μέ τόν Κροΐσο μερικοί τή θεωροῦν πλαστή *ἐλέγχοντας τίς χρονολογίες*. Ὅμως ἐγώ δέ νομίζω πώς πρέπει νά ἀπορρίψω μία ἱστορία τόσο ξακουστή, πού τήν βεβαιώνουν τόσες μαρτυρίες, καί τό κυριότερο τόσο ταιριαστή μέ τό χαρακτήρα τοῦ Σόλωνα καί τόσο ἀντάξια τῆς μεγαλοψυχίας καί τῆς σοφίας του, ἐπειδή τό θέλουν ἔτσι μερικοί χρονολογικοί, ὅπως λέγονται, πίνακες, πού ὡς σήμερα πάμπολλοι τοὺς διορθώνουν, χωρίς νά μποροῦν σέ κανένα σημεῖο νά συμβιβάσουν τίς ἀντιθέσεις τους. Λένε λοιπόν ὅτι, ὅταν ὁ Σόλων πῆγε στίς Σάρδεις καλεσμένος ἀπό τόν Κροΐσο, ἔπαθε κάτι παραπλήσιο μέ τόν στεριανό πού κατέβαινε πρώτη φορά στή θάλασσα καί πού βλέποντας τόν ἕνα ποταμό μετά τόν ἄλλο νόμιζε κάθε φορά πώς ἦταν ἡ θάλασσα. Ἔτσι καί ὁ Σόλων, καθώς διέσχισε τήν αὐλή τοῦ παλατιοῦ καί ἔβλεπε πολλούς ἀπό τοὺς αὐλικούς στολισμένους μέ πολυτέλεια νά βαδίζουν ὑπερήφανα ἀνάμεσα σέ πλῆθος ἀκολουθούσους καί δορυφόρους, ἔπαιρνε τόν καθένα τους γιά τόν Κροΐσο. Ὡσπου τόν ἔφεραν μπροστά σ' ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος, γιά νά παρουσιάσει θέαμα μεγαλόπρεπο καί φανταχτερό, φοροῦσε ὅ,τι εἶχε πιό ἐξαιρετικό, σπάνιο καί ἀξιοζήλευτο ἀπό πολῦτιμα πετράδια, πολύχρωμα ροῦχα καί περίτεχνα χρυσά κοσμήματα.
- 2
- 3
- 4 Μόλις ὁ Σόλων στάθηκε μπροστά του, οὔτε ξαφνιαστήκε καθόλου, οὔτε εἶπε γιά ὅσα ἔβλεπε τίποτε ἀπό αὐτά πού περίμενε ὁ Κροΐσος καί μάλιστα ἦταν φανερό γιά κάθε μυαλωμένο ἄνθρωπο ὅτι περιφρονοῦσε αὐτή τήν κακογουστιά καί τή φτήνια.

- 5 Ὁ Κροΐσος τότε πρόσταξε νά τοῦ ἀνοίξουν τά θησαυροφυλάκια καί νά τόν ὀδηγήσουν νά δεῖ ὅλα τά ἄλλα σκεύη καί πολυτελή πράγματα, χωρίς νά ὑπάρχει καμιά ἀνάγκη, γιατί ἔφτανε ὁ ἴδιος ὁ Κροΐσος ὁ μόνος του, γιά νά δεῖξει ποιός εἶναι ὁ χαρακτήρας του. Ὅταν λοιπόν ὁ Σόλων τά εἶδε ὅλα καί ξαναἤρθε μπροστά του, ὁ Κροΐσος τόν ρώτησε ἄν γνωρίζει ἄνθρωπο πιό εὐτυχισμένο ἀπό αὐτόν. Ὁ Σόλων ἀπάντησε ὅτι ξέρει τόν συμπολίτη του Τέλλο. Καί διηγήθηκε ὅτι ὁ Τέλλος στάθηκε καλός
- 6

ἄνθρωπος, ὅτι ἄφησε παιδιά μέ καλό ὄνομα καί δέν τοῦ ἔλειψε τίποτε ἀπό τά ἀπαραίτητα στή ζωή του καί πέθανε δοξασμένα πολεμώντας γενναῖα γιά τήν πατρίδα. Μέ ὅλα αὐτά ὁ Σόλων φάνηκε στόν Κροῖσο ἄνθρωπος ἀλλόκοτος καί ἀγροῖκος, ἀφοῦ δέ μετροῦσε τήν εὐτυχία μέ τό ἀσήμι καί τό χρυσάφι, ἀλλά ἐκτιμοῦσε πιό πολύ τή ζωή καί τό θάνατο ἑνός ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ καί ἄσημου πολίτη παρά μιά τόσο μεγάλη δύναμη καί ἐξουσία. Παρ' ὅλα αὐτά τόν ξαναρώτησε ἄν μετά τόν Τέλλο ἔχει γνωρίσει ἄλλον ἄνθρωπο πιό εὐτυχισμένο. Ὁ Σόλων καί πάλι εἶπε ὅτι ξέρεي τόν Κλέοθη καί τόν Βίτωνα, πού ἦταν ἀγαπημένα ἀδέλφια καί πού ἀγαποῦσαν τή μητέρα τους τόσο, ὥστε μιά μέρα, πού τά βόδια εἶχαν ἀργήσει, μπήκαν αὐτοί στό ζυγό τῆς ἄμαξας καί ἔφεραν τή μητέρα τους στό ἱερό τῆς Ἥρας, ἐνῶ οἱ πολῖτες τή μακαρίζαν κι ἡ ἴδια ἦταν γεμάτη χαρά· ἀφοῦ ἔπειτα θυσίασαν καί πήραν μέρος στό συμπόσιο, δέν ξανασηκώθηκαν τήν ἄλλη μέρα, ἀλλά βρῆκαν θάνατο χωρίς πόνο καί λύπες, ὕστερα ἀπό τόση δόξα.

«Κι ἐμᾶς», εἶπε ὀργισμένος ὁ Κροῖσος, «δέ μᾶς λογαριάζεις πουθενά μέσα στούς εὐτυχισμένους ἀνθρώπους;» Καί ὁ Σόλων, πού δέν ἠθελε οὔτε νά τόν κολακέψει, οὔτε νά τόν ἐρεθίσει ἄλλο, ἀπάντησε: «Βασιλιά τῶν Λυδῶν, σ' ἐμᾶς τοὺς Ἕλληνες ὁ Θεός τά ἔδωσε ὅλα σύμφωνα μέ τό μέτρο καί μαζί μέ τό μέτρο αὐτό μᾶς χάρισε καί μιά σοφία ταπεινή, ὅπως φαίνεται, καί λαϊκή, πού δέν εἶναι βασιλική οὔτε λαμπρή, μά πού βλέπει ὅτι ἡ ζωή φέρνει συνεχῶς κάθε λογῆς συντυχίες καί δέν ἀφήνει κανέναν νά ξιπάζεται γιά τά ἀγαθά πού ἔχει, οὔτε νά θαυμάζει τήν εὐτυχία τοῦ ἄλλου, πού μπορεί ὁ καιρός νά τήν ἀλλάξει. Γιατί στόν καθένα τό μέλλον ἔρχεται ἀθέβαιο καί ἄγνωστο. Καί λογαριάζουμε εὐτυχισμένον αὐτόν πού ὁ θεός τοῦ ἔδωσε ὡς τό τέλος τήν εὐτυχία. Νά μακαρίζει ὅμως κανεῖς αὐτόν πού ζεῖ ἀκόμα καί κινδυνεύει εἶναι πράγμα ἀμφίβολο καί χωρίς ἀξία, καί μοιάζει μέ τό νά ἀνακηρύσσει νικητή καί νά στεφανώνει τόν ἀθλητή πού ἀγωνίζεται ἀκόμα.» Αὐτά εἶπε ὁ Σόλων καί ἀναχώρησε, ἀφοῦ δυσαρέστησε τόν Κροῖσο χωρίς νά τόν συνετίσει.

Άριστερά : Κλέοθης και Βίτων (Άρχή 6. αιώνα. Μουσείο Δελφών).

Έπάνω : Ό Κροΐσος στην πυρά. Παράσταση σε άμφορέα του 500 π.Χ.
(Μουσείο Λούβρου).

ΚΕΦ. 28

Ὁ Σόλων διδάσκει δύο βασιλιάδες.

- 1 Ὁ μυθοποιός *Αἴσωπος*, πού ἔτυχε τότε νά βρίσκεται στίς Σάρδεις ὅπου τόν εἶχε καλέσει ὁ Κροῖσος γιά νά τόν τιμήσει, στενοχωρήθηκε γιά τό Σόλωνα πού δέν τοῦ ἴγινε καμιά περιποίηση καί τοῦ ἔδωσε μιά συμβουλή: «Σόλωνα, τοῦ εἶπε, τούς βασιλιάδες πρέπει κανεῖς ἢ νά τούς πλησιάζει ὅσο γίνεται λιγότερο, ἢ νά τούς εὐχαριστεῖ ὅσο μπορεῖ περισσότερο.» Καί ὁ Σόλων: «Ὅχι, γιά ὄνομα τοῦ Δία», εἶπε, «ἢ πρέπει νά τούς πλησιάζει κανεῖς ὅσο γίνεται λιγότερο, ἢ νά τούς λέει τό καλύτερο.»
- 2 Τότε λοιπόν ὁ Κροῖσος δέ λογάριασε τό Σόλωνα. Κάποτε ὁμως πολεμώντας μέ τόν Κύρο νικήθηκε, ἔχασε τό βασίλειό του καί αἰχμάλωτος ὁ ἴδιος ἔμελλε νά καεῖ ζωντανός. Μόλις ἐτοίμασαν τή φωτιά καί τόν ἀνέβασαν δεμένο, ἐνῶ παρακολουθοῦσαν ὅλοι οἱ Πέρσες καί ἦταν μπροστά καί ὁ Κύρος, ἐκεῖνος, ὑψώνοντας τή φωνή του ὥστε νά φτάσει ὅσο μπορούσε πιά μακριά, φώναξε τρεῖς φορές: «Σόλων!». Ὁ Κύρος ἀπόρησε καί ἔστειλε νά τόν ρωτήσουν ποιός ἄνθρωπος ἢ θεός εἶναι αὐτός ὁ
- 3 Σόλων, πού μόνο αὐτόν φωνάζει μέσα στή δυστυχία του. Καί ὁ Κροῖσος, χωρίς νά κρύψει τίποτε, εἶπε: «Ὁ ἄνθρωπος αὐτός ἦταν ἕνας ἀπό τούς σοφοῦς τῶν Ἑλλήνων, πού ἐγώ τόν κάλεσα ὄχι γιατί ἠθελα νά ἀκούσω ἢ νά μάθω κάτι ἀπό αὐτά πού εἶχα ἀνάγκη, ἀλλά γιά νά τόν κάμω νά δεῖ καί φεύγοντας νά μαρτυρήσει στούς ἀνθρώπους γιά τήν εὐτυχία μου ἐκεῖνη, πού νά τή χάσω ἦταν, ὅπως βλέπω, μεγάλο κακό, ἐνῶ νά τήν ἀποκτήσω
- 4 δέν ἦταν κανένα καλό. Ἡ εὐτυχία αὐτή, ὅσο διαρκούσε, δέν ἦταν παρά λόγια καί φαντασία, ἐνῶ τώρα οἱ ἀλλαγές της μοῦ ἔφεραν φοβερά παθήματα καί ἀληθινά ἀγιάτρευτες συμφορές. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἀπό ὅσα ἔβλεπε τότε προβλέποντας τά τωρινά μέ συμβούλευε νά κοιτάζω τό τέλος τῆς ζωῆς μου, νά μήν υπερηφανεύομαι καί νά μή στηρίζομαι σέ ἀθέβαιες ὑποθέσεις.» Ὁταν ἀνάφεραν τὰ λόγια αὐτά στόν Κύρο, ἐκεῖνος, πιά γνωστικός ἀπό τόν Κροῖσο, καί βλέποντας ὅτι τά λόγια τοῦ Σόλωνα τά ἐπικύρωνε, τό ἴδιο τό παράδειγμα, ὄχι μόνο ἐλευθέρωσε τόν Κροῖσο, ἀλλά καί ἐξ κολούθησε νά τόν τιμᾷ, ὅσο ζοῦσε. Καί ὁ Σόλων κέρδισε τή φήμη ὅτι μέ μιά του γνώμη ἔσωσε τόν ἕνα βασιλιά καί δίδαξε τόν ἄλλον.

ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

(Κεφ. 29-32)

Τόν καιρό πού ἔλειπε ὁ Σόλων, ξανάρχισαν στήν Ἀθήνα οἱ διαμάχες ἀνάμεσα στίς πολιτικές μερίδες. Ἀρχηγός τῶν Πεδιέων ἦταν ὁ Λυκούργος, τῶν Παράλων ὁ Μεγακλῆς, ὁ γιός τοῦ Ἀλκμαίωνα καί τῶν Διακρίων ὁ Πεισίστρατος· μέ αὐτούς ἦταν καί τό πλῆθος τῶν θητῶν, πού ἦταν οἱ περισσότερο δυσανεκτοί μέ τούς πλουσίους. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνα ὥστόσο ἐξακολουθοῦσαν νά ἰσχύουν στήν πόλη, ὅλοι ὅμως περίμεναν μιά ἐπαναστατική ἀλλαγὴ καί ποθοῦσαν νά ἔρθει μιά ἄλλη κατάσταση μέ τήν ἐλπίδα ὄχι νά κερδίσουν τήν ἰσότητα μέ τήν ἀλλαγὴ, ἀλλά νά ὑπερισχύσουν καί νά ὑποτάξουν ἐντελῶς τούς ἀντιπάλους τους. Ἔτσι εἶχαν τά πράγματα, ὅταν ὁ Σόλων γύρισε στήν Ἀθήνα, ὅπου τόν σέβονταν καί τόν τιμοῦσαν ὅλοι, μά ὁ ἴδιος δέν εἶχε πιά, ἀπό τά γηρατειά, τή δύναμη οὔτε τήν ὄρεξη νά μιλάει στό λαό καί νά δρᾷ. Σύναντοῦσε ὅμως ἰδιαίτερα τούς ἀρχηγούς τῶν πολιτικῶν μερίδων καί προσπαθοῦσε νά θέσει τέρμα στίς ἐχθρες τους καί νά τούς συμφιλιώσει. Τῇ μεγαλύτερῃ προσοχῇ φαινόταν νά τοῦ δίνει ὁ Πεισίστρατος. Αὐτός πραγματικά εἶχε στά λόγια του κάτι ἐλκυστικό καί εὐχάριστο, ἦταν πρόθυμος νά ὑποστηρίξει τούς φτωχοὺς καί στοὺς ἐχθροὺς του εἰδειχνε συμβιβαστική διάθεση καί μετριοπάθεια. Μά καί τά χαρίσματα πού δέν τοῦ ἔδωσε ἡ φύση, ἐπειδὴ ἤξερε νά ὑποκρίνεται, πίστευαν ὅτι τά ἔχει περισσότερο ἀπό ὅσους τά εἶχαν πραγματικά καί ἔτσι περνοῦσε γιά ἐπιφυλακτικός, φρόνιμος καί προπάντων ἄνθρωπος πού ἀγαποῦσε τήν ἰσότητα καί πού δυσφοροῦσε μέ αὐτούς πού ἠθελαν ν' ἀλλάξουν τό καθεστῶς καί εἶχαν ὄρεξη γιά ριζικές καινοτομίες. Μέ αὐτά ἐξαπατοῦσε τό πλῆθος. Ὁ Σόλων γρήγορα κατάλαβε τό χαρακτήρα του καί πρῶτος διέκρινε τά σχέδιά του. Δέν ἔγινε ὅμως ἐχθρός του, ἀλλά προσπαθοῦσε νά τόν μαλακώσει καί νά τόν συμβουλέψει. Καί ἔλεγε σ' αὐτόν καί σέ ἄλλους ὅτι, ἂν θά μπορούσε κανεὶς νά βγάλει ἀπό τήν ψυχὴ τοῦ Πεισιστράτου τήν ἀγάπη του γιά τά πρῶτα καί νά γιαιτρέψει τόν πόθο του γιά τήν τυραννία, δέ θά ὑπῆρχε ἄλ-

1 **ΚΕΦ. 29**
Γυρισμός τοῦ
Σόλωνα. Ἐμ-
φανίζεται ὁ
Πεισίστρατος.
Σόλων καί
Θέσπης.

2

3

4

5

ΚΕΦ. 31
 Ὁ Πεισίστρατος

λος κανείς μέ τόση προδιάθεση πρός τό καλό οὔτε πιά ἐνάρετος πολίτης.

- 6 Τήν ἐποχή αὐτή ὁ *Θέσπης* καί ἡ ὁμάδα του εἶχαν ἀρχίσει νά κάνουν ἀλλαγές στήν τραγωδία καί τό πράγμα, σάν καινούριο πού ἦταν, τραβοῦσε τό πλήθος, παρ' ὄλο πού δέν εἶχαν ἀκόμα φτάσει νά ὀργανώνουν ἀγῶνες ποιητῶν. Ὁ Σόλων, πού ἀπό τή φύση του ἀγαποῦσε νά ἀκούει καί νά μαθαίνει καί πιά πολύ στά γηρατιά του εἶχε κλίση στή σχόλη καί στή διασκέδαση καί στά συμπόσια, μά τό Δία, καί στή μουσική, πῆγε νά δεῖ τό *Θέσπη*, πού ἔπαιξε ὁ ἴδιος τά ἔργα του, ὅπως συνήθιζαν οἱ παλαιοί. Μετά τήν παράσταση τόν φώναξε καί τόν ρώτησε ἄν μπροστά σέ τόσον κόσμο δέν ντρέπεται νά λέει τόσο μεγάλα ψέματα. Ὁ *Θέσπης* ἀπάντησε ὅτι δέν εἶναι τόσο τρομερό γιά παιχίδι νά λέει κανείς καί νά παριστάνει αὐτά τά πράγματα. Τότε ὁ Σόλων, χτυπώντας δυνατά τή γῆ μέ τό ραβδί του, εἶπε: «Ἄν ἐπαινοῦμε καί τιμᾶμε ἔτσι αὐτό τό παιχίδι, σύντομα θά τό βροῦμε μέσα στά συμβόλαιά μας.»
- 7

ΚΕΦ. 30 1
 Ὁ Πεισίστρατος γίνεται τύραννος. Ὁ Σόλων ἀντιδρᾷ μόνος.
 (561-560 π.Χ.)

- Κάποια μέρα ὁ Πεισίστρατος, ἀφοῦ πληγώθηκε μόνος του, κατέφθασε στήν ἀγορά ἐπάνω σ' ἓνα ἀμάξι καί ξεσήκωνε τό λαό λέγοντας ὅτι οἱ ἐχθροί του τοῦ ἔστησαν παγίδα ἐξ αἰτίας τῆς πολιτικῆς του. Πολλοί τότε ἀγανάκτησαν καί ἀρχισαν νά φωνάζουν, ἐνῶ ὁ Σόλων πλησίασε, στάθηκε πλάι του καί τοῦ εἶπε: «Γιέ τοῦ Ἴπποκράτη, δέν παίζεις καλά τό ρόλο τοῦ Ὀμηρικοῦ Ὀδυσσεᾶ γιατί αὐτά πού ἔκαμε ἐκεῖνος, πού τραυματίστηκε μόνος του γιά νά ἐξαπατήσει τόν ἐχθρό, ἐσύ τά κάνεις γιά νά παραπλανήσεις τούς πολίτες.» Τό πλήθος ὕστερα ἀπό αὐτά ἦταν ἔτοιμο νά ὑπερασπιστεῖ τόν Πεισίστρατο καί ὁ λαός συγκεντρώθηκε σέ συνέλευση. Ἐκεῖ, ὅταν ὁ Ἀρίστων ἔκαμε πρόταση νά δοθοῦν στόν Πεισίστρατο πενήντα *ροπαλοφόροι* γιά σωματοφυλακή, ὁ Σόλων σηκώθηκε καί ἀντιτάχθηκε. Εἶπε τότε πολλά, παρόμοια μέ αὐτά πού ἔχει γράψει καί στά ποιήματά του:
- 2
- 3

Τή γλώσσα ἐσεῖς κοιτάζετε τοῦ πλανεροῦ τοῦ ἀνθρώπου...
 ἴδια ἀλεπού πονηρά περπατάει ὁ καθένας σας χώρια,
 μά ὄλοι σάν πᾶτε μαζί, τότε σᾶς πιάνει ἀμυαλιά.

Ἐπειδὴ ὁμως ὁ Σόλων ἔβλεπε ὅτι οἱ φτωχοὶ ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ εὐνοήσουν τὸν Πεισίστρατο καὶ ἔκαναν θόρυβο, ἐνῶ οἱ πλούσιοι ἔφευγαν καὶ ἦταν φοβισμένοι, ἀπομακρύνθηκε λέγοντας ὅτι εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους πιό μυαλωμένοι καὶ ἀπὸ τοὺς δεύτερους πιό γενναῖος. Πιό μυαλωμένος ἀπὸ ἐκείνους πού δὲν καταλάβαιναν αὐτό πού συνέβαινε, καὶ πιό γενναῖος ἀπὸ αὐτοὺς πού καταλάβαιναν, ἀλλὰ δὲν τολμοῦσαν νὰ ἀντισταθοῦν στὴν τυραννία. Ὁ λαὸς ἐπικύρωσε τὸ ψήφισμα καὶ δὲ μικρολόγησε μέ τὸν Πεισίστρατο οὔτε καὶ γιὰ τὸν ἀριθμὸ ἀκόμα τῶν ροπαλοφόρων, ἀλλὰ τὸν ἄφησε φανερά νὰ μαζεύει καὶ νὰ συντηρεῖ ὅσους ἠθέλε, ὥσπου ἐκεῖνος κατέλαβε τὴν ἀκρόπολη. Ὅταν ἔγινε αὐτό, ἡ πόλη συγκλονίστηκε καὶ ὁ Μεγακλῆς ἔφυγε ἀμέσως μέ τοὺς ἄλλους Ἀλκμεωνίδες, ὁ Σόλων ὁμως, ἂν καὶ ἦταν πιά πολὺ γέρος καὶ δὲν εἶχε ἀνθρώπους νὰ τὸν ὑποστηρίξουν, πῆγε στὴν ἀγορὰ καὶ συνομίλησε μέ τοὺς πολίτες κακίζοντας ἀπὸ τὴ μιά μεριά τὴν ἀσυλλογισιὰ καὶ τὴν ἀδυναμία τους καὶ παρακινώντας καὶ καλώντας ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ μὴν προδώσουν τὴν ἐλευθερία. Τότε εἶπε καὶ τὰ λόγια πού μνημονεύουν μερικές φορές, ὅτι δηλαδή προηγουμένως ἦταν εὐκολότερο γι' αὐτοὺς νὰ ἐμποδίσουν τὴν τυραννίδα, ἐνῶ προετοιμαζόταν, τώρα ὁμως πού ὀργανώθηκε καὶ μεγάλωσε εἶναι μεγαλύτερο καὶ λαμπρότερο κατόρθωμα νὰ τὴν ξεριζώσουν καὶ νὰ τὴν ἀφανίσουν. Μά ἐπειδὴ κανεῖς, ἀπὸ φόβο, δὲν τοῦ ἔδινε προσοχή, ἔφυγε σπῆτι του, πῆρε τὰ ὄπλα του καὶ τὰ ἔστησε μπροστά στὴν πόρτα του στό δρόμο. «Ἐγώ», εἶπε, «ὅσο μπορούσα βοήθησα τὴν πατρίδα μου καὶ τοὺς νόμους.» Ἀπὸ τότε ἔμενε ἥσυχος· καὶ στοὺς φίλους του πού τὸν συμβούλευαν νὰ φύγει, δὲν ἔδινε προσοχή, μόνο γράφοντας ποιήματα κατηγοροῦσε τοὺς Ἀθηναίους:

Ἀπό δική σας δειλία κι ἀμυαλιά σας χτυποῦν οἱ φουρτοῦνες·
 ὄχι μομφές στους θεούς· δὲν εἶναι φταιχτες· ἐσεῖς
 οἱ ἴδιοι ἀρματώσατε τούτους ἐδῶ καὶ τρανέψανε τόσο·
 ἔτσι, ἀπ' αὐτά, στὴν πικρὴ πέσατε τώρα σκλαβιά.

Γιὰ ὅλα αὐτὰ πολλοὶ τὸν συμβούλευαν νὰ προσέχει, γιατί ὁ τύραννος θὰ τὸν σκότωνε· καὶ κάποτε τὸν ρώτησαν σέ τί βασι-

1 ΚΕΦ. 31
 Ὁ Πεισίστρα-

τος τιμῆ τὸν
Σόλωνα. Τὸ
ἔργο τοῦ Σό-
λωνος γιὰ τὴν
Ἄτλαντίδα.

- 2 ζεται καὶ δείχνει τόσο ἀσύνητη συμπεριφορά. «Στά γηρατειά»,
ἀπάντησε. Ὁ Πεισίστρατος ὥστόσο, ὅταν ἔγινε κύριος τῆς ἐξου-
σίας, ἔκαμε τόσες περιποιήσεις στό Σόλωνα τιμώντας τον,
δείχνοντάς του φιλική διάθεση καὶ καλώντας τον στό σπίτι του,
ὥστε ἐκεῖνος νά γίνει στό τέλος καὶ σύμβουλος του καὶ πολλές
3 ἀπό τίς πράξεις του νά τίς ἐπαινεῖ. Πραγματικά ὁ Πεισίστρατος
διατηροῦσε τοὺς πιό πολλοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος πρῶτος αὐτὸς
τηρώντας τους καὶ ἀναγκάζοντας καὶ τοὺς φίλους του. Ἔτσι, ὅ-
ταν τὸν κάλεσαν κάποτε στόν Ἄρειο Πάγο νά δικαστεῖ γιὰ φό-
νο, ἐνῶ ἦταν ἤδη τύραννος, παρουσιάστηκε κανονικά γιὰ νά ἀ-
πολογηθεῖ, ἐκεῖνος ὅμως πού τὸν κατηγοροῦσε δέν ἐμφανίστηκε.
Ἐπίσης ἔκαμε καὶ ἄλλους νόμους, καὶ ἀνάμεσά τους καὶ αὐτὸν
πού ὀρίζει νά συντηροῦνται μέ ἐξοδα τοῦ κράτους ὅσοι ἔγιναν
4 ἀνάπηροι στόν πόλεμο. Αὐτό, λέει ὁ Ἡρακλείδης, εἶχε καὶ προ-
ηγούμενως ψηφιστεῖ ἀπὸ τὸ Σόλωνα γιὰ τὸν ἀνάπηρο Θέρσιππο
5 καὶ τὸ μιμήθηκε ὁ Πεισίστρατος. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Θεόφραστος,
καὶ τὸ νόμο κατὰ τῆς ἀργίας δέν τὸν συνέταξε ὁ Σόλων, ἀλλὰ ὁ
Πεισίστρατος καὶ ἔτσι ἔκαμε καὶ τὴ χώρα πιό παραγωγική καὶ
τὴν πόλη πιό ἡσυχῆ.
- 6 Ὁ Σόλων ἀκόμα ἄρχισε τὸ μεγάλο ἐκεῖνο ἔργο γιὰ τὴν ἱστο-
ρία ἢ γιὰ τὸ μῦθο τῆς Ἄτλαντίδας, πού τὸν εἶχε ἀκούσει ἀπὸ
τοὺς σοφοὺς τῆς Σάης καὶ πού εἶχε σχέση μέ τοὺς Ἀθηναίους.
Κουράστηκε ὅμως καὶ σταμάτησε ὄχι ἐπειδὴ εἶχε ἄλλη ἀσχο-
λία, ὅπως λέει ὁ Πλάτων, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ τὰ γηρατειά, γιατί
7 φοβήθηκε τὸ μέγεθος τοῦ ἔργου. Πῶς εἶχε καιρὸ ἀφθονο μαρτυ-
ροῦν λόγια σάν κι' αὐτά:

Ποτέ δέν παύω νά μαθαίνω ὅσο γεννάω
καὶ
Τὰ ἔργα τώρα ἐγὼ ἀγαπῶ τῆς Κύπριας Ἀφροδίτης,
τοῦ Διόνυσου καὶ τῶν μουσῶν, πού εὐφραίνουν τοὺς
ἄνθρώπους.

ΚΕΦ. 32

Ὁ Πλάτων καὶ
ἡ Ἄτλαντίδα.

- 1 Ὁ Πλάτων εἶχε τὴ φιλοδοξία νά περιποιηθεῖ νά νά καλλωπίσει
τὴν ἱστορία τῆς Ἄτλαντίδας σάν νά ἦταν ἓνα ὄρατο κομμάτι
γῆς ἐγκαταλειμμένο, πού τοῦ ἀνῆκε κάπως ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς

του. Στήν ἀρχή ἔβαλε ὀλόγουρα μεγάλα προτύλαια, περιτειχίσματα καί αὐλές τέτοια, πού δέν εἶχε ὡς τότε καμιά ἄλλη ἱστορία, οὔτε μύθος οὔτε ποίημα. Ἄρχισε ὅμως ἀργά καί πρὶν τελειώσει τὸ ἔργο τελείωσε ἡ ζωὴ του, ἔτσι πού ὅσο μᾶς εὐφραίνουν αὐτά πού ἔγραψε, ἄλλο τόσο μᾶς λυποῦν αὐτά πού δέν πρόφτασε νά γράψει. Καί ὅπως ἡ πόλη τῆς Ἀθήνας ἄφησε τὸ Ὀλυμπιεῖο ἀτέλειωτο, ἔτσι καί ἡ σοφία τοῦ Πλάτωνα ἀνάμεσα σέ πολλά καί ὠραῖα ἔργα ἄφησε μόνο τὴ διήγηση γιὰ τὴν Ἀτλαντίδα ἀσυμπλήρωτη.

Ὁ Σόλων, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, ἔζησε ἀρκετὸ διάστημα ἀφότου ὁ Πεισίστρατος ἔγινε τύραννος, ἐνῶ ὁ Φανίας ὁ Λέσβιος λέει ὅτι ἔζησε λιγότερο ἀπὸ δύο χρόνια. Καί εἶναι ἔτσι γιατί ὁ Πεισίστρατος πῆρε τὴν ἐξουσία ὅταν ἄρχοντας ἦταν ὁ Κωμέας καί ὁ Σόλων πέθανε, σύμφωνα μέ τὸ Φανία, ὅταν ἦταν ἄρχοντας ὁ Ἠγέστρατος, πού πῆρε τὸ ἀξίωμα ὕστερα ἀπὸ τὸν Κωμέα. Ἡ ἱστορία ὅτι τὸ σῶμα του κάηκε καί ἡ τέφρα του διασκορπίστηκε στὴν περιοχή τῆς Σαλαμίνας, εἶναι, μέ τὴ παραδοξολογία τῆς τελείως ἀπίθανη καί μοιάζει μέ παραμῦθι, τὴν ἀναφέρουν ὅμως καί ἄλλοι ἀξιόλογοι συγγραφεῖς καί ἀκόμα ὁ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης.

Ὁ θάνατος τοῦ
Σόλωνα.
(560-559 π.Χ.)

Βάση ἀπὸ προτομῆ τοῦ Σόλωνα (Μουσεῖο Βατικανοῦ)

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

Σελ. 17

ΚΕΦ. 8

έλεγεία: είδος λυρικού ποιήματος πού τό άποτελοϋσαν δί-στιχα σέ δακτυλικό μέτρο. Στά άρχαιότερα χρόνια τό τραγουδοϋσαν μέ συνοδεία αϋλοϋ. Άργότερα μπορούσε καί μόνο νά άπαγγέλλεται. Τό περιεχόμενο τής έλεγείας ήταν στήν άρχή πένθιμο καί θρηνητικό, άργότερα όμως μπορούσε νά είναι καί έρωτικό, συμβουλευτικό ή, όπως στίς έλεγείες του Σόλωνα, πολεμικό ή πολιτικό.

ένα σκούφο: σκούφο φοροϋσαν οί άρρωστοι. Ό Σόλων τό έκανε γιά νά δίνει τήν έντύπωση πώς δέν είναι στά καλά του καί πώς έχει ξεφύγει από τήν επίβλεψη τών δικών του.

Τό ποίημα αυτό έχει τόν τίτλο Σαλαμίνα: από τούς έκατό στίχους πού μās αναφέρει ο Πλούταρχος έχομε σήμερα συνολικά όκτώ. Στους υπόλοιπους έξη —έκτός από τούς δυο πού έχομε έδω— ο Σόλων κατηγορεί τούς Άθηναίους πού έγκατέλειψαν τόν άγώνα γιά τή Σαλαμίνα καί τούς παρακινεί νά πολεμήσουν ξανά.

Πεισίστρατος, ο Άθηναίος τύραννος, γιά τόν όποιο θά γίνει λόγος καί πιό κάτω. Ό Σόλων γεννήθηκε τό 640/639 π.Χ. καί ο Πεισίστρατος λίγο πρίν από τό 600 π.Χ. Έπομένως τό περιστατικό πού αναφέρεται έδω είναι άπλως μιά παράδοση.

άκρωτήριο Κωλιάδα: άκρωτήριο τής Άττικής νοτιότερα από τό Φάληρο, στή σημερινή παραλία του "Αγιου Κοσμά. Στήν Κωλιάδα υπήρχαν ιερά τής Άφροδίτης καί τής Δήμητρας Θεσμοφόρου καί γίνονταν διάφορες γιορτές άποκλειστικά γυναικείες. Μετά τή ναυμαχία τής Σαλαμίνας ή θάλασσα είχε ξεβράσει στή θέση αυτή πολλά περσικά ναυάγια.

Σελ. 18

ΚΕΦ. 9

Άσωπιάδα, δηλ. κόρη του Άσωπού, είναι ή Σαλαμίνα.

Τό νησί κατά τό μύθο πήρε τό ὄνομά του ἀπό τή νύμφη Σαλαμίνα, κόρη τοῦ ποταμοῦ τῆς Αἴγινας Ἀσωποῦ.

Περίφημος, *Κυχρέας*: ἥρωες τῆς Σαλαμίνας. Ὁ Κυχρέας ἦταν γιός τῆς νύμφης Σαλαμίνας καί τοῦ Ποσειδῶνα. Ἐγινε βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας, ἀφοῦ σκότωσε τόν δράκοντα πού λυμαινόταν τό νησί καί ἀργότερα ἄφησε τό βασιλεῖό του στόν Τελαμῶνα.

τριακόντορος: πολεμικό πλοῖο μέ τριάντα κουπιά.

Νίσαια: τό ἐπίνειο τῶν Μεγάρων.

Σελ. 19

Τό ἀκρωτήριο Σκιράδιο, ἴσως στή Β. πλευρά τῆς Σαλαμίνας. Σκιράς ἦταν τό πρῶτο ὄνομα τῆς πρωτεύουσας τοῦ νησιοῦ, καθώς καί ἐπίθετο τῆς Ἀθηνᾶς πού λατρευόταν ἐκεῖ.

Ἐνῶλιος: συνηθισμένο ἐπίθετο τοῦ θεοῦ Ἄρη. Κάποτε ὁ Ἐνῶλιος ἐμφανίζεται καί ὡς ξεχωριστό πρόσωπο, γιός τοῦ Ἄρη ἢ τοῦ Κρόνου.

Κατάλογος τῶν πλοίων: («κατάλογος τῶν νεῶν»): τό τμήμα στή δεύτερη ραψοδία τῆς Ἰλιάδας, ὅπου ἀπαριθμοῦνται τά πλοῖα καί ὁ στρατός τῶν Ἀχαιῶν στόν Τρωικό πόλεμο. (Ὁ Σόλων πρέπει νά πρόσθεσε τόν δεύτερο ἀπό τοὺς δύο στίχους πού μᾶς παραθέτει ὁ Πλούταρχος).

Αἴας, ὁ γιός τοῦ Τελαμῶνα: ὁ βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας, ἀπό τίς πιό ἥρωϊκές καί ἀγέρωχες μορφές τῆς Ἰλιάδας.

Βραυρώνια: πόλη τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς, στήν ἀνατολική της παραλία, ἀνάμεσα στό Μαραθῶνα καί στό Θορικό, ὀνομαστή γιά τό ἱερό τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδας. (Ὁ σημερινός συνοικισμός Βράωνα κοντά στό χωριό Μαρκόπουλο).

Μελίτη: ἓνας ἀπό τοὺς δήμους τῆς Ἀττικῆς, στό δυτικό μέρος τῆς Ἀθήνας πού περιλάβαινε τήν Πνύκα καί ὅλη τή γύρω περιοχή. Ἐκεῖ κοντά ἦταν τό θάραθρο (πρός τό σημερινό Ἀστεροσκοπεῖο), ὅπου οἱ ἀρχαῖοι κατακρήμνιζαν τοὺς καταδικασμένους σέ θάνατο· ὁ δήμος τῆς Μελίτης ἀνῆκε στήν Κεκροπίδα φυλή.

ΚΕΦ. 10

Ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὴ δύση· παράβαλε τὸ σημεῖο αὐτὸ μέ ὅσα εἶπε ὁ δελφικός χρησμός στὸν Σόλωνα, παραπάνω (κεφ. 9,1).

Ἡρέας ἀπὸ τὰ Μέγαρα· ἱστορικός τοῦ 3. αἰ. π.Χ., πού ἔγραψε τὸ χαμένο σήμερα ἔργο «Μεγαρικά». Ἀπὸ τὸ ἔργο του ἀντλήσαν ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

Σελ. 20

Ἰαονία, δηλαδή Ἰωνία· μία ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες ὀνομασίες τῆς Ἀττικῆς, πού δόθηκε ἀπὸ τὸν Ἴωνα, γιὸ τοῦ ἥρωα Ξούθου καὶ μυθικό γενάρχη τῶν Ἰώνων. Δές καὶ τὴ σημείωση γιὰ τοὺς Ἴωνες στὸ κεφ. 9 τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλῆ (σελ. 103).

ΚΕΦ. 11

τοὺς Κιρραῖους· δηλαδή τοὺς κατοίκους τῆς Κίρρας. Ἡ Κίρρα, παραλιακὴ πόλη τῆς Φωκίδας κοντὰ στὴ σημερινή Ἰτέα, ἦταν τὸ λιμάνι τῆς κοντινῆς πόλης Κρίσας καὶ τῶν Δελφῶν. Διάφορες προστριβές μέ τοὺς Δελφούς προκάλεσαν τὸ λεγόμενο πρῶτο Ἱερό Πόλεμο (596 π.Χ.), πού κήρυξαν οἱ Ἀμφικτίονες καὶ πού εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῆς Κίρρας. Οἱ Ἀμφικτίονες κατόπιν ἀφιέρωσαν τὴ γῆ τῶν Κιρραίων στὸν Ἀπόλλωνα.

Ἀμφικτίονες· κάτοικοι γειτονικῶν ἑλληνικῶν πόλεων, πού εἶχαν θρησκευτικὸ κέντρο κάποιο ἱερό, ὅπου σέ ὀρισμένη μέρα τελοῦσαν ἑορτὴ τοῦ θεοῦ ὁ ὁποῖος λατρευόταν ἐκεῖ. Ὁ σύνδεσμος αὐτὸς λεγόταν ἀμφικτιονία καὶ πολὺ σύντομα διευρύνθηκε καὶ ἐξελίχθηκε, ἐκτός ἀπὸ θρησκευτικὸ καὶ σέ ἰσχυρὸ πολιτικὸ θεσμό. Ἡ δελφικὴ ἀμφικτιονία ιδιαίτερα εἶχε ἀποκτήσει μεγάλο κύρος καὶ μπορούσε νὰ συμβάλλει καὶ σέ διακανονισμοὺς διαφορῶν ἀνάμεσα σέ ἑλληνικὲς πόλεις.

Ἀριστοτέλης, ὁ μεγάλος ἀρχαῖος φιλόσοφος πού γεννήθηκε στὰ Στάγειρα τῆς Μακεδονίας τὸ 384 π.Χ., δάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἰδρυτῆς περιώνυμης φιλοσοφικῆς σχολῆς στὴν Ἀθήνα (τῆς «περιπατητικῆς»). Πέθανε τὸ 322 π.Χ. στὴ Χαλκίδα. Ἐγραψε πολλὰ φιλοσοφικά καὶ ἐπιστημονικά συγγράμματα.

Πυθιονίκες· οἱ νικητές στοὺς Πυθικοὺς ἀγῶνες τῶν Δελφῶν.

Ἀναγραφή τῶν Πυθιονικῶν ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη καί τοῦ ἀνεπιτοῦ τοῦ Καλλισθένη. Ὁ Καλλισθένης εἶχε γράψει καί τήν ἱστορία τοῦ πρώτου Ἰεροῦ πολέμου.

Ὁ Σόλων δέν εἶχε ὀριστεῖ στρατηγός· μιά ἄλλη ἀρχαία πηγὴ —ὁ περιηγητής Πausανίας— ἀναφέρει ὅτι στὸν πόλεμο αὐτὸ ὁ Σόλων ἦταν σύμβουλος κοντὰ στό στρατηγὸ ὄλων τῶν Ἀμφικτιόνων, πού ἦταν ὁ Κλεισθένης, τύραννος τῆς Σικυώνας.

Ἑρμιππος· περιπατητικὸς φιλόσοφος τοῦ 3 αἰ. π.Χ. Ἐγραψε καί συλλογὲς βιογραφιῶν.

Εὐάνθης ὁ Σάμιος· γιὰ τὸν συγγραφέα αὐτὸν δέν ξέρομε τίποτα βέθαιο.

Αἰσχίνης· ὁ γνωστός Ἀθηναῖος ρήτορας (389-314 π.Χ.), ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένη.

ὑπομνήματα τῶν Δελφῶν· τὰ ἀρχεῖα τῆς πόλης τῶν Δελφῶν.

μέ τὴν ὑπόθεση τοῦ Κυλώνειου ἄγους. Τὰ γεγονότα πού ἐνοεῖ ἐδῶ ὁ Πλούταρχος εἶναι ἡ ἀπόπειρα τοῦ εὐπατρίδη Κύλωνα νά καταλάβει τὴν Ἀκρόπολη καί νά γίνεи τύραννος τῆς Ἀθήνας. Ὁ Κύλων νικῆθηκε καί δραπετεύσε, οἱ συνένοχοί του ὁμως κλειστήκαν στὴν Ἀκρόπολη καί μετὰ ἀπὸ λίγο ἀναγκάστηκαν νά καταφύγουν ὡς ἰκέτες στό βωμὸ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς. (Γιὰ τὰ γεγονότα μιλάει καί ὁ Ἡρόδοτος 5,71 καθώς καί ὁ Θουκυδίδης 1,126).

Μεγακλῆς· γενάρχης τῆς μεγάλης οἰκογένειας τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, ἐπώνυμος ἄρχοντας, ὅταν ἐγίνεи ἡ στάση τοῦ Κύλωνα. (Ὁ «ἐπώνυμος ἄρχων» ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἑννέα ἄρχοντες τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Λεγόταν «ἐπώνυμος» γιατί ἀπὸ τὸ ὄνομά του ὄριζαν τὸ ἔτος. Ἐλεγαν π.χ. «ἐπὶ Μεγακλέους ἄρχοντος»).

στὶς Σεμνές θεές· Σεμνές θεές ὀνομάζονται οἱ Ἐρινύες ἢ Εὐμενίδες, θεότητες πού μόνιμα καταδίδκαν καί τιμωροῦσαν ἰδίως τοὺς φονεῖς καί τοὺς ἐπιόρκους. Τὸ ἱερό τους βρισκόταν στὸς πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης κοντὰ στὸν Ἄρειο Πάγο.

ΚΕΦ. 12

Σελ. 21

Έναγής: αυτός πού θεωρείται μολυσμένος, καταραμένος, επειδή διέπραξε φόνο ή ανόσια πράξη.

Φλυά: άρχαίος δήμος τής Άττικής, τό σημερινό Χαλάνδρι.

Έπιμενίδης: σοφός, ποιητής καί θαυματοποιός. Μέ τό όνομά του συνδέονταν διάφορες ιστορίες, π.χ. ότι έζησε 157 ή 299 χρόνια, ότι κοιμήθηκε 57 χρόνια, κ.ά.

Κούρητα: οί Κούρητες ήταν θεότητες πού προστάτεψαν καί άνάθρεψαν τό Δία μικρό στην Κρήτη. Πιστευόταν ότι είχαν βοηθήσει στον έκπολιτισμό των πρώτων κατοίκων του νησιού.

Σελ. 22

Μουνηχία: λόφος στην Πειραιική χερσόνησο, ή σημερινή Καστέλλα, πού συνδέθηκε μέ διάφορα περιστατικά τής άθηνάικης ιστορίας. Η στρατηγική θέση της έξασφάλιζε καί την κατοχή τής Άθήνας, γι' αυτό καί στο φρούριό της έγκαταστάθηκε καί ή φρουρά των Μακεδόνων πού κατέλαβαν την Άθήνα (322 π.Χ. καί μετέπειτα).

ΚΕΦ. 13

Διάκριοι, οί Όρεινοί: κάτοικοι τής Διακρίας, των όρεινων περιοχών τής Άττικής πού είχαν πολύ μικρή ή καθόλου ιδιοκτησία καί ήταν οί πιο φτωχοί. *Πεδιεΐς*: οί Πεδινοί, πού ήταν κυρίως οί κτηματίες στην εύφορη πεδιάδα τής Άττικής. *Πάραλοι* ή *Παράλιοι*, οί ναυτικοί καί οί έμποροι. Η διαίρεση αυτή εξακολούθησε νά ύπάρχει καί μετά τό Σόλωνα, άλλοι μάλιστα συγγραφείς την αναφέρουν γιά πρώτη φορά, όταν μιλοϋν γιά τά χρόνια του Πεισιστράτου.

Σελ. 23

ΚΕΦ. 14

Φανίας ή *Φαινίας*: μαθητής του Άριστοτέλη (4.αι. π.Χ.). Άσχολήθηκε πιο πολύ μέ ιστορικά έργα, πού έχουν σχεδόν όλοκληρωτικά χαθεί.

Σελ. 24

Τυνώνδας: άγνωστος. *Πιττακός*: σοφός, πολιτικός και ποιητής, (περίπου 650-750 π.Χ.), ένας από τους έφτά σοφούς. Έγινε και αυτός νομοθέτης της πατρίδας του Μυτιλήνης. Στην πολιτική του είχε πολλά κοινά σημεία με τό Σόλωνα.

Τή γῆ μου κτλ. Τό απόσπασμα αυτό, καθώς και τό επόμενο είναι μετάφραση του Γιάννη Δάλλα.

Σελ. 25

σεισάθεια, δηλαδή απαλλαγή από τό βάρος, άπόσειση του «άχθους».

ΚΕΦ. 15

Ανδροτίων: Άθηναίος ιστορικός και πολιτικός, μαθητής του Ίσοκράτη (4. αι. π.Χ.). Έγραψε «Ατθίδα», δηλαδή ιστορία της Άθήνας, από τά παλαιά χρόνια ως την εποχή του (346 π.Χ.).

Έδωσε στή μνά άξία έκατό δραχμών: ό Σόλων έκαμε δηλαδή αυτό που λέμε αναπροσαρμογή του νομίσματος. Η μνά δέν ήταν νόμισμα αλλά νομισματική μονάδα. Η ίδια ποσότητα σε άργυρο, που προηγουμένως έδινε 73 δραχμές, έδινε στό έξής 100. Η δραχμή δηλαδή υποτιμήθηκε. Φαίνεται ότι ό Σόλων αντικατάστησε τό αιγινητικό σύστημα (σύμφωνα με τό όποιο η μνά ζύγιζε 617 γραμμάρια) με τό ευβοϊκό (σύμφωνα με τό όποιο ζύγιζε 436,6 γραμμάρια). Έτσι όσοι χρωστούσαν και είχαν δυνατότητα νά εξοφλήσουν τά χρέη τους, έδιναν πίσω τό ίδιο ποσό όνομαστικά, κέρδιζαν όμως ένα ποσοστό 27% από τό ποσό που όφειλαν.

Σελ. 26

πάνωθέ της κτλ. μετάφραση Θ. Σταύρου.

πέτρες σήκωσε: πέτρες (άρχ. *όροι*), πέτρινες πλάκες στήμένες στά χωράφια με επιγραφές που δήλωναν ότι αυτά ήταν ύποθηκευμένα.

Πολύζηλος ό Ρόδιος: ιστορικός που είχε γράψει τό χαμένο σήμερα έργο «Ροδιακά».

χρεοκοπίδες: δόλιοι χρεωκόποι. Γίνεται λογοπαίγνιο με τό Κεκροπίδες, (άπόγονοι του Κέκροπα, πού ήταν δλοιοί οί 'Αθηναίοι).

Σελ. 27

ΚΕΦ. 16

Λυκούργος: ό θεμελιωτής τής σπαρτιατικής πολιτείας, σύμφωνα με τήν παράδοση. Οί άρχαιοί απέδιδαν στό Λυκούργο δλους τούς θεσμούς τής Σπάρτης, άσχετα με τήν εποχή πού εμφανίστηκαν. 'Αθέβαιη είναι όχι μόνο ή χρονολογική τοποθέτηση του Λυκούργου (1100-600 π.Χ.), αλλά και ή ίδια ή ιστορική του ύπαρξη.

σέ σημείο μάλιστα νά του βγάλουν τό μάτι: οί πλούσιοι Σπαρτιάτες είχαν ιδιαίτερα άγανακτήσει άνάμεσα στ' άλλα και από τή λιτή διατροφή πού τούς επέβαλε ό Λυκούργος. Γι' αυτό κάποτε ξεσηκώθηκαν εναντίον του, άρχισαν νά τόν κυνηγούν και κάποιος νεαρός μ' ένα ραβδί τόν χτύπησε στό μάτι και του τό έβγαλε (Πλουτάρχου Λυκούργος, 11).

θά 'βγαζε όλο τό καϊμάκι κτλ. Θά άφηνε δηλαδή τό λαό νά κάνει ό,τι ήθελε και από τήν άναταραχή θά κοιτάζε νά θγει κερδισμένος ό ίδιος. ('Η μετάφραση είναι του Θ. Σταύρου).

θυσία τής Σεισάχθειας: έγινε δηλαδή από τό λαό εύχαριστήρια θυσία γιά τή διαγραφή των χρεών και τήν κατάργηση των σωματικών καταναγκασμών.

Σελ. 28

ΚΕΦ. 17

νόμους του Δράκοντα: ήταν ή πρώτη γραπτή νομοθεσία στην 'Αθήνα (621 π.Χ.).

Δημάδης: 'Αθηναίος ρήτορας (ή άκμή του είναι άνάμεσα στά 350-319 π.Χ.). 'Ανήκε στή φιλομακεδονική μερίδα και είχε άναπτύξει ζωηρή πολιτική δράση σέ κρίσιμες στιγμές. 'Από τούς λόγους του δέν έχουν σωθει παρά μόνο φράσεις πού είχαν μείνει ιστορικές.

ΚΕΦ. 18

διαχώρισε τούς πολίτες: ή διαίρεση των πολιτών σύμφωνα με τήν περιουσία τους ύπήρχε και πριν από τό Σόλωνα. 'Ο Σό-

λων ἀπλῶς τῇ δέχτηκε καί τῇ διαρρύθμισε καλύτερα γιά τό κοινό συμφέρον.

μέτρα: ὁ μέδιμος ἦταν μονάδα μετρήσεως στερεῶν καί ἰσοδυναμοῦσε μέ 51,84 σημερινά λίτρα. Γιά τά ὑγρά χρησιμοποιοῦσαν τό *μετρητή* πού ἰσοδυναμοῦσε μέ 38,88 λίτρα. Μέ τῇ γενική ὀνομασία μέτρο ἐννοοῦσαν τό μέδιμο ἢ τό μετρητή.

Ζευγίτες: ζευγίτης λεγόταν αὐτός πού μπορούσε νά ἀγοράσει καί νά συντηρήσει ἕνα ζευγάρι βόδια.

Θῆτες: ἡ λέξη σήμαινε τό εἶδος τῶν δουλοπάροικων πού καλλιεργοῦσαν τῇ γῆ τῶν πλουσίων, καί γενικά τούς μισθωτούς ἐργάτες τῆς γῆς.

νά κάνουν ἔφεση στό δικαστήριο: δηλαδή στό δικαστήριο τῆς Ἑλιαίας, πού εἶχε συγκροτηθεῖ ἀπό ὅλες τίς τάξεις. Στήν ἀρχή ἡ Ἑλιαία εἶχε ἀρμοδιότητα μόνο γιά τίς ἐφέσεις ἐναντίον τῶν ἀποφάσεων πού εἶχαν ἐκδώσει οἱ ἄρχοντες. Ἀργότερα ἐγινε ὁ ὑπέρτατος κριτής ὅλων τῶν διαφορῶν στήν Ἀθήνα.

μέ ἀσάφεια: δέν πρόκειται γιά ἀσάφεια, ὅπως παρατήρησε καί ὁ Ἀριστοτέλης στό ἔργο του *Ἀθηναίων Πολιτεία*. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνα ἔθεταν γιά πολλά πράγματα τούς γενικούς κανόνες, ὥστε μέ βάση αὐτούς νά ρυθμίζονται ἔπειτα οἱ λεπτομερειακές περιπτώσεις.

Σελ. 29

Ὅσο χρειάζεται κτλ., μετάφραση Ι.Α. Θωμόπουλου.

Ἡ Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου εἶναι βέβαιο ὅτι ὑπῆρχε καί πρὶν ἀπό τό Σόλωνα. Διατήρησε καί μετά ἀπό αὐτόν πολλές ἀπό τίς παλιές τῆς δικαιοδοσίας: Ἀσκοῦσε ἔλεγχο στά δημόσια ἤθη καί δικάζε ἐγκλήματα φόνου ἐκ προμελέτης. Οἱ πολιτικές καί διοικητικές ἐξουσίες τῆς ὅμως ἐλαττώθηκαν καί ἕνα μέρος τους τό πῆρε ἡ *Βουλή τῶν Τετρακοσίων*, πού εἶχε εὐρύτερη σύνθεση καί ἀντιπροσώπευε περισσότερο τό λαό. Ὅσο γιά τήν *Ἐκκλησία τοῦ Δήμου*, αὐτή δέν εἶχε ἀκόμα τίς ἀποφασιστικές ἐξουσίες πού θά ἀποκτοῦσε σέ λίγα χρόνια, ἡ νομοθεσία ὅμως τοῦ Σόλωνα βοήθησε σημαντικά καί σ' αὐτό.

ΚΕΦ. 19

«Ὁ Σόλων μέ ὄλη τήν προβλεπτικότητα τοῦ πολιτικοῦ καί μέ ὄλη τή φαντασία τοῦ ποιητῆ δέν μποροῦσε ἀκόμα νά προβλέψει πόσο τεράστια εὐεργεσία θά πρόσφεραν οἱ μεταρρυθμίσεις του στήν Ἀθήνα καί στή Δημοκρατία», παρατηρεῖ ὁ Γάλλος ἱστορικός Γουσταῦος Γκλότς.

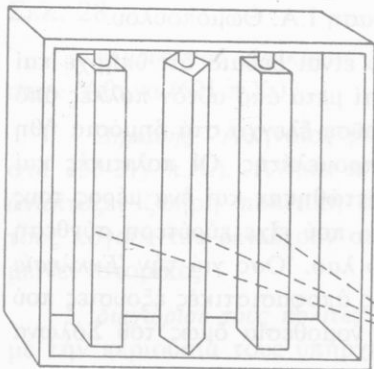
τέσσερις φυλές: παλιά διαίρεση τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς. Ὁ Κλεισθένης (508 π.Χ.) ἔκαμε νέα διαίρεση σέ ἑκατό δήμους καί δέκα φυλές.

Σελ. 31

ΚΕΦ. 25

Πρυτανεῖο. Στίς ἑλληνικές πόλεις τό πρυτανεῖο γενικά ἦταν ἓνα δημόσιο οἶκημα ἀφιερωμένο στή θεά Ἐστία. Στήν Ἀθήνα ὑπῆρχε τό ἀρχαῖο Πρυτανεῖο, πού ἦταν στούς πρόποδες τῆς Ἀκροπόλεως, καί ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Κλεισθένη καί ἓνα ἄλλο, ἡ λεγόμενη Θόλος (κυκλικό κτίριο στήν Ἀγορά τῆς Ἀθήνας). Τό παλαιότερο πρυτανεῖο παρέμενε θρησκευτικό κέντρο, ἐνῶ ἡ Θόλος ἐξυπηρετοῦσε ἀνάγκες τῆς διοικήσεως. Σ' αὐτήν ἔμεναν κυρίως καί συνεδρίαζαν οἱ πρυτάνεις. (*Πρυτάνεις*: οἱ βουλευτές πού ἦταν διαδοχικά προϊστάμενοι τῆς Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων καί εἶχαν καί ὀρισμένες ἄλλες ἐκτελεστικές ἀρμοδιότητες).

Κρατίνος (περ. 484-419). Μαζί μέ τόν Ἀριστοφάνη καί τόν Εὐπολη ἀποτελοῦν τήν τριάδα τῶν μεγάλων Ἀθηναίων κωμικῶν ποιητῶν. Ἐγραψε 21 κωμωδίες, ἀπό τίς ὁποῖες ἔχουμε μόνο ἀποσπάσματα.

κύρβεις— *ἄξονες*. Οἱ «ἄξονες» ἦταν περίπου ὅπως δείχνει τό σχέδιο. Οἱ συγγραφεῖς πού κάνουν διαχωρισμό ἀνάμεσα στούς «ἄξονες» καί τίς «κύρβεις» περιγράφουν τίς κύρβεις διαφορετικά, δηλαδή

σάν λίθινες πλάκες πού σχημάτιζαν τριγωνική πυραμίδα περιστρεφόμενη. Στίς πλάκες ἐπάνω ἦταν χαραγμένοι οἱ νόμοι.

Σελ. 32

ἡ βουλή: πρόκειται ἐδῶ γιά τή Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου καί ὄχι γιά τή Βουλή τῶν Τετρακοσίων.

θεσμοθέτες: ἔξι ἀπό τούς ἐννέα ἐτήσιους ἄρχοντες τῆς Ἀθήνας (μετά τόν βασιλέα, τόν πολέμαρχο, καί τόν ἐπώνυμο ἄρχοντα). Κυριώτερο ἔργο τους ἦταν νά ἐποπτεύουν τήν τήρηση τῶν νόμων. Ἐδῶ μέ τή λέξη θεσμοθέτες ὁ Πλούταρχος πρέπει νά ἐννοεῖ καί τούς ἐννέα ἄρχοντες.

πέτρα: βωμός στήν Ἀγορά τῆς Ἀθήνας, ὅπου ὀρκίζονταν οἱ θεσμοθέτες, οἱ διαιτητές (=πολίτες διορισμένοι νά ἐπιλύουν ἰδιωτικές διαφορές) καί οἱ μάρτυρες.

οἱ μῆνες: ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικός μήνας ἦταν σεληνιακός καί ἀντιστοιχοῦσε στό διάστημα ἀνάμεσα σέ δύο καινούρια φεγγάρια. Ἡ κίνηση ὅμως τῆς σελήνης δέ συμβάδιζε μέ τόν ἥλιο, γιατί ὁ σεληνιακός μήνας ἔχει 29 ἡμέρες, 12 ὥρες, 44 λεπτά καί 2,84 δευτερόλεπτα. Γιά νά καλύψουν τή διαφορά, εἶχαν ἕνα μήνα ἀπό 29 ἡμέρες καί ἕναν ἀπό 30 ἐναλλάξ. Ἔτσι ὁ χρόνος εἶχε 354 ἡμέρες· καί γιά νά καλυφθεῖ καί πάλι ἡ διαφορά πρόσθεταν σέ κάθε κύκλο ὀκτώ χρόνων, καί σέ ὀρισμένα διαστήματα μέσα σ' αὐτόν, τρεῖς ἀκόμα μῆνες συνολικά.

παλαιά καί νέα σελήνη (ἔνη καί νέα). Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ σεληνιακοῦ μήνα τῶν Ἀθηναίων. Ἡ πρώτη τοῦ μήνα λεγόταν *νουμηνία* (νέα σελήνη).

τοῦτος ὁ μήνας κλπ. Ὀδύσεια ξ, 162, μετάφραση Ἀργ. Ἐφταλιώτη.

τὴν ἀρίθμηση ἐξάλλου κτλ. Ὁ ἄττικὸς μήνας εἶχε διαιρεθεῖ σέ τρεῖς δεκάδες. Ἡ πρώτη ἦταν ἡ δεκάδα «μηνὸς ἱσταμένου», ἡ δευτέρα «μηνὸς μεσοῦντος» καί ἡ τρίτη «μηνὸς φθίνοντος». Ἡ ἀρίθμηση εἰδικά τοῦ τρίτου δεκαήμερου γινόταν ἔτσι:

21η: δεκάτη φθίνοντος (δηλ. 10 ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν τριακοστή)

- 22α: ενάτη φθίνοντος
- 29η: δευτέρα φθίνοντος
- 30ή: ἔνη καί νέα

Σελ. 33

ΚΕΦ. 26

τοῦ *Κάνωθου* πανάρχαιο αἰγυπτιακό ἐμπορικό καί θρησκευτικό κέντρο στίς ἐκβολές τοῦ Νείλου, πού ἔχει συνδεθεῖ μέ τήν ἑλληνική μυθολογία, καθώς καί μέ τή ζωή τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ στήν Αἴγυπτο ὡς τίς τελευταῖες του μέρες.

Πλάτων, ὁ μέγας Ἀθηναῖος φιλόσοφος (428-347 π.Χ.), μαθητής τοῦ Σωκράτη. Ἐγραψε πολλά φιλοσοφικά ἔργα σέ μορφή διαλόγων.

Ἀτλαντίδα: θρυλική ἡπειρος στόν ὠκεανό πέρα ἀπό τίς Ἡράκλειες Στήλες (Γιβραλτάρ), πού καταποντίστηκε ὕστερα ἀπό σεισμό καί πλημμύρα. Κάτοικοί της, κατά τό μῦθο, ἦταν οἱ Ἀτλαντες, πού εἶχαν ἀναπτύξει σημαντικό πολιτισμό καί εἶχαν κατακτήσει μεγάλο μέρος τῆς Ἀφρικῆς καί τῆς Εὐρώπης. Κάποτε θέλησαν νά προχωρήσουν ὡς τήν Ἑλλάδα καί τήν Αἴγυπτο, ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι μπῆκαν ἐπικεφαλῆς στήν ἄμυνα καί τοὺς ἀπώθησαν μέ τόν ἥρωισμό τους. Ὁ Πλάτων μιλάει γιά τό μῦθο τῆς Ἀτλαντίδας στήν ἀρχή τοῦ διαλόγου τοῦ *Τίμαιος*. Μέ τήν Ἀτλαντίδα ἀσχολήθηκε ἐπίσης καί στό μισοτελειωμένο ἔργο του *Κριτίας*. Γύρω ἀπό τήν ὑπαρξη τῆς ἡπείρου αὐτῆς ἔγιναν πολλές συζητήσεις σέ διάφορες ἐποχές.

Κύπρη: ἐπωνυμία τῆς Ἀφροδίτης. Ὁ Σόλων τήν ἐπικαλεῖται ἐδῶ, γιατί στήν Κύπρο, ὅπου καί γεννήθηκε, τή λάτρευαν ιδιαίτερα.

Σελ. 34

ΚΕΦ. 27

Κροῖσος: ὁ τελευταῖος βασιλιάς τῆς Λυδίας (περ. 560-546 π.Χ.), γιός τοῦ Ἀλυάττη. Στάθηκε δραστήριος κυβερνήτης καί δημιούργησε σχέσεις ἀνάμεσα στ' ἄλλα καί μέ τοὺς Ἕλληνες, ἡ ἀνάπτυξη ὁμως τῆς δυνάμεως τῶν Περσῶν σταμάτησε τό ἔργο του.

ἐλέγχοντας τίς χρονολογίες: ὁ Κροῖσος ἀνέβηκε στό θρόνο τήν ἐποχή πού ὁ Σόλων πέθαινε σέ βαθιά γεράματα.

Σελ. 35

ἔφεραν τὴ μητέρα τους στό ἱερό· ὅπου ἦταν ἰέρεια.

ὕστερα ἀπό τόση δόξα. Οἱ Ἄργεῖοι γιά νά τιμήσουν τά δύο ἀδελφια ἔστησαν τά ἀγάλματά τους στους Δελφούς. Καί τά δύο ἔχουν βρεθεῖ στίς ἀνασκαφές τοῦ ἱεροῦ καί σήμερα εἶναι στό ἐκεῖ μουσεῖο.

Σελ. 38

Αἴσωπος· πρόσωπο τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, στό ὁποῖο ἀπό τόν 5. αἰ. π.Χ. καί πέρα ἀποδόθηκαν πολλοί λαϊκοί διδακτικοί μῦθοι καί ἀνέκδοτα. Τόν τοποθετοῦσαν στόν 6. αἰ. π.Χ.

ΚΕΦ. 28

Κύρος· ὁ θεμελιωτής τῆ περσικῆς αὐτοκρατορίας. Στάθηκε μεγάλος κατακτητής καί πολιτικός μέ ἐξαιρετική εὐφυΐα. Στίς ἀφηγήσεις τῶν Ἑλλήνων ὁ Κύρος ἔμεινε ὡς τό ὑπόδειγμα τοῦ δίκαιου μονάρχη.

καί δίδαξε τόν ἄλλο· βλ. τήν ἴδια ἀφήγηση καί στόν Ἡρόδοτο 1,30 κ.έ. καί 1,86 κ.έ.

Σελ. 39

Μεγακλῆς· ἐγγονός τοῦ Ἀλκμεωνίδη Μεγακλῆ, γιά τόν ὁποῖο ἔγινε λόγος παραπάνω, κεφ. 12.

ΚΕΦ. 29

Σελ. 40

Θέσπης· θεωρεῖται ὁ δημιουργός τῆ τραγωδίας. Πρῶτος αὐτός ἐμφανίστηκε ὡς ἠθοποιός ξεχωριστός ἀπό τό χορό. Μιλώντας καί ἀπαντώντας σ' αὐτόν ἔδωσε ἔτσι στό δράμα τό διαλογικό του χαρακτήρα. Ἔτος πού βραβεύτηκε δράμα του ἀναφέρεται τό 534 π.Χ.

πού τραυματίστηκε μόνος του· βλ. Ὀδύσσεια δ, 242-258, ὅπου ἡ Ἑλένη διηγεῖται πῶς ὁ Ὀδυσσεύς ντύθηκε δούλος, αὐτοτραυματίστηκε καί μπῆκε ἄγνωστος στήν Τροία.

ΚΕΦ. 30

ροπαλοφόροι (κορυνηφόροι)· σωματοφύλακες πού κρατοῦσαν «κορύνη» δηλ. μακρύ ρόπαλο ντυμένο σέ μέταλλο.

σᾶς πιάνει ἀμναλιά· τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ καὶ τὸ ἐπόμενο εἶναι μετάφραση τοῦ Θ. Σταύρου.

Σελ. 42

ΚΕΦ. 31

Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός (περ. 390-310 π.Χ.). Μαθητὴς τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐγραψε πολλὰ φιλοσοφικά, ἱστορικά καὶ ἄλλα ἔργα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχουν σωθεῖ μικρὰ ἀποσπάσματα.

Θεόφραστος, φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Ἐρεσό τῆς Λέσβου (372-287 π.Χ.), μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀξιόλογο εἶναι τὸ ἔργο του «Χαρακτήρες».

Ἀτλαντίδας: βλ. παραπάνω (σελ. 54).

πού εἶχε σχέση με τοὺς Ἀθηναίους· ζπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν νικήσει τοὺς Ἀτλαντες.

Σελ. 43

ΚΕΦ. 32

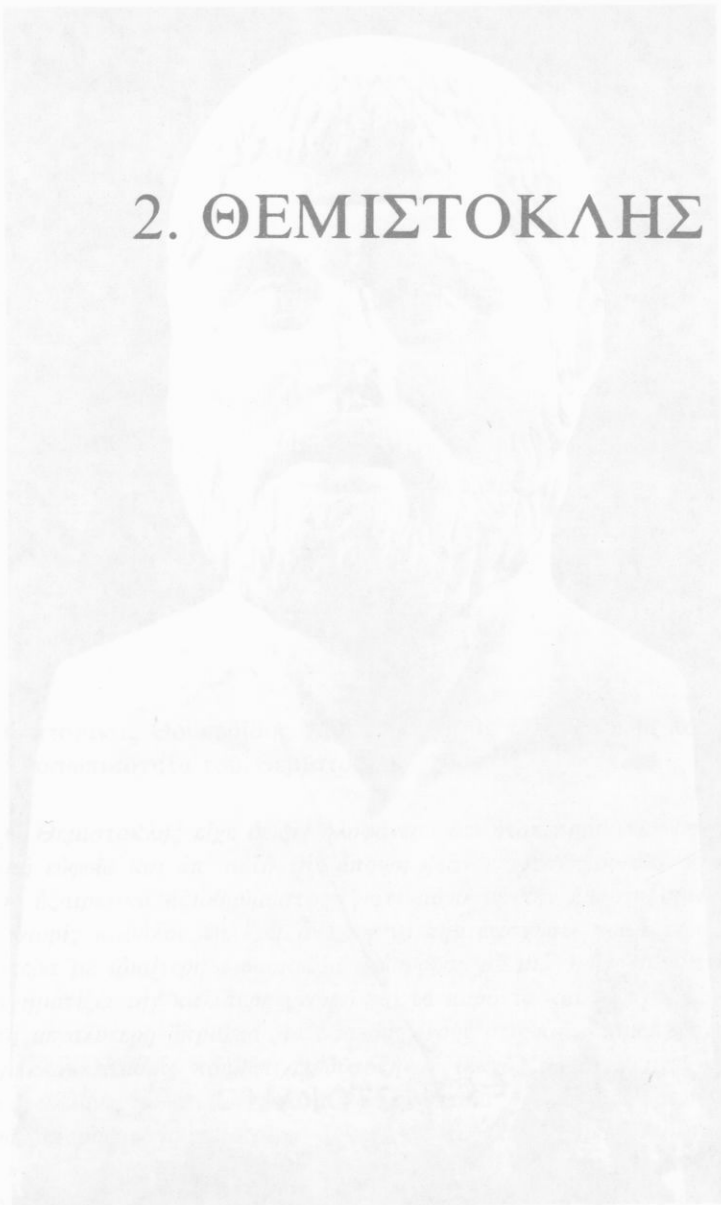
ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του· ἡ μητέρα τοῦ Πλάτωνα Περικτιόνη καταγόταν ἀπὸ τὴ γενιά τοῦ Δροπίδη, ἀδελφοῦ τοῦ Σόλωνα.

αὐτὰ πού ἔγραψε· πρόκειται γιὰ τὸ μισοτελειωμένο διάλογο *Κριτίας* (βλ. καὶ παραπάνω κεφ. 26).

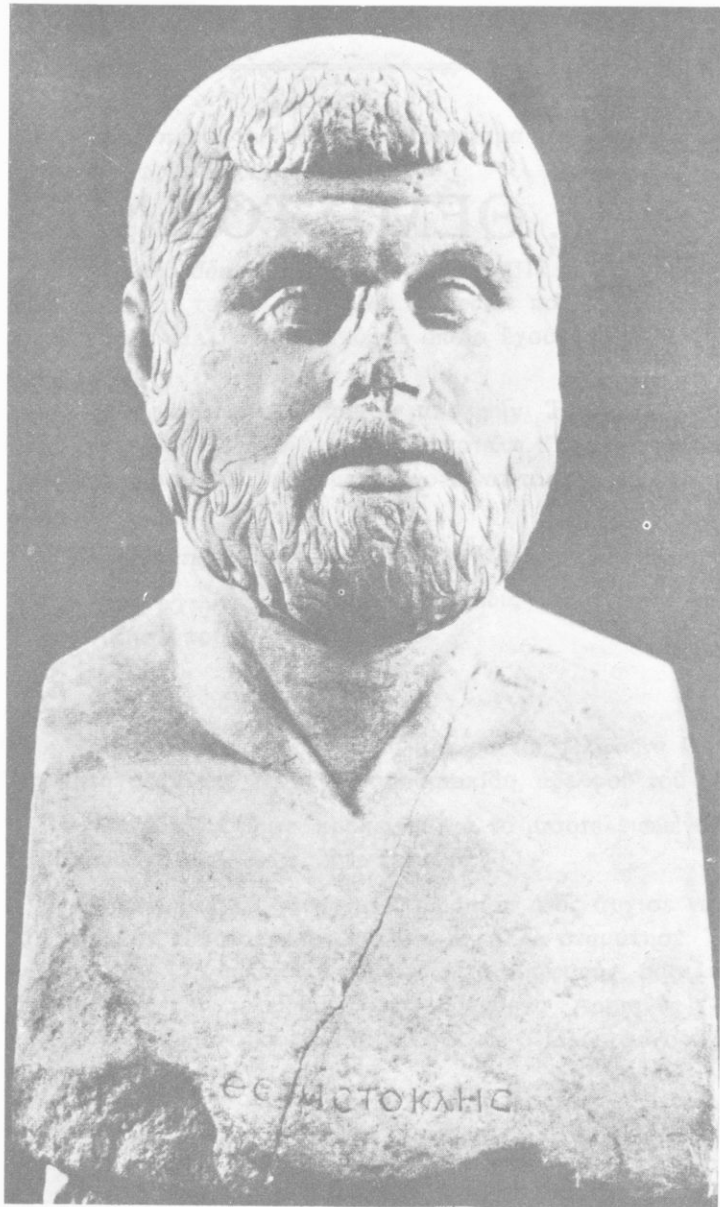
Ὀλυμπιεῖο· ὁ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἄρχισε νὰ χτίζεται ἀπὸ τὸν Πεισίστρατο τὸ 530 π.Χ., ἀλλὰ σταμάτησε. Τὸν ξανάρχισε τὸ 175 π.Χ. ὁ Ἀντίοχος Δ΄ ὁ Ἐπιφανής, βασιλιάς τῆς Συρίας καὶ τὸν τελείωσε ὁ αὐτοκράτορας Ἀδριανὸς (117-138 μ.Χ.). Ἐγκαινιάστηκε τὸ 132 μ.Χ., ὅταν ὁ Πλούταρχος εἶχε πεθάνει.

Ἀριστοτέλης: βλ. κεφ. 11 (σελ. 46).

2. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

Ο Θεμιστοκλής, γεννημένος στην Αίγινα, ήταν ένας από τους σημαντικότερους στρατηγούς της Αρχαίας Ελλάδας. Ήταν ο αρχηγός των Αθηναίων κατά τη διάρκεια της Μαραθωνιάς μάχης (490 π.Χ.) και της Περσικής πολέμου (480 π.Χ.). Ο Θεμιστοκλής ήταν ένας εξαιρετικά ικανός στρατηγός, ο οποίος χρησιμοποίησε τον πλοικό του ναυτικού για να νικήσει τους Πέρσες στην Μάχη του Σαλαμίνα. Η νίκη αυτή ήταν κρίσιμη για την επιβίωση της Αθήνας και της Ελλάδας. Ο Θεμιστοκλής ήταν επίσης ένας εξαιρετικά ικανός πολιτικός, ο οποίος χρησιμοποίησε τον πλοικό του ναυτικού για να κερδίσει την εξουσία στην Αθήνα. Ο Θεμιστοκλής ήταν ένας από τους σημαντικότερους ηγέτες της Αρχαίας Ελλάδας, ο οποίος συνέβαλε στην ανάπτυξη της Αθήνας και της Ελλάδας.

Θεμιστοκλῆς (526-461 π.Χ.)
(Μουσείο Ὀστίας)

Ὁ ιστορικός Θουκυδίδης χαρακτηρίζει με τὰ ἀκόλουθα λόγια τὴν προσωπικότητα τοῦ Θεμιστοκλή:

«Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε δείξει ὀλοφάνερα ὅτι ἦταν προικισμένος με φυσικὴ εὐφυΐα καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη ἦταν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἐξαιρετικὰ ἀξιοθαύμαστος· γιατί μόνο με τὴν ἔμφυτη σύνεσή του, χωρίς καθόλου νὰ ἔχει ἀνάγκη νὰ τὴν ἐνισχύσει πρωτύτερα ἢ ἀργότερα με ἰδιαίτερη διδασκαλία, μπορούσε με μιὰ γρήγορη σκέψη νὰ σχηματίζει τὴν καλύτερη γνώμη γιὰ τὰ παρόντα καὶ νὰ προβλέπει με τὴ μεγαλύτερη ἀκρίβεια γιὰ ὅσα θὰ γίνουν στό πῶ ἀπομακρυσμένο μέλλον. Καθετὶ πὼ ἐπιχειροῦσε ἦταν ἰκανός νὰ τό ἐξηγῆ καὶ στοὺς ἄλλους, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὁποῖα δέν εἶχε προσωπικὴ πείρα μπορούσε νὰ τὰ κρίνει ἀρκετὰ καλά. Πρόβλεπε καθαρῶτα τὴν καλὴ ἢ τὴν κακὴ ἔκβαση μιᾶς ἐνέργειας, ἐνῶ τό ἀποτέλεσμά της ἦταν ἀκόμη ἀδηλο στοὺς ἄλλους. Με λίγα λόγια, ὁ ἄνθρωπος αὐτός με τὴ φυσικὴ του ἰδιοφυΐα καὶ με ἐλάχιστη προπαρασκευὴ μπορούσε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον νὰ κρίνει ἀμέσως καὶ με ἐτοιμότητα τί ἔπρεπε νὰ γίνει κάθε φορά. (Θουκ. Α, 138, 3).

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΝΕΑΝΙΚΗ

ΗΛΙΚΙΑ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

(Κεφ. 1-2)

Ἡ καταγωγή τοῦ Θεμιστοκλῆ δέν ἦταν τόσο σημαντική, ὥστε νά συντελέσει στή δόξα του. Ὁ πατέρας του ὁ Νεοκλῆς, ἕνας ἄσημος Ἀθηναῖος, ἀνῆκε στό δῆμο τῶν Φρεαρρίων ἀπό τή Λεωντίδα φυλή· ἐξέλλου ἀπό τή μητέρα του δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος (γιατί ἡ καταγωγή της ἦταν ξένη), ὅπως μαρτυροῦν κάποιοι στίχοι:

«Εἶμαι ἡ Ἀβρότονον, ἐγώ, γυναίκα ἀπό τή Θράκη,
μά στήν Ἑλλάδα τόν τρανό Θεμιστοκλῆ ἐξω δώσει.»

Ὁ Φανίας ὁμως γράφει ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Θεμιστοκλῆ δέν ἦταν ἀπό τή Θράκη παρά ἀπό τήν Καρία καί δέ λεγόταν Ἀβρότονον παρά Εὐτέρπη. Ὁ Νεάνθης μάλιστα προσθέτει καί τή λεπτομέρεια ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Θεμιστοκλῆ ἦταν ἀπό τήν πόλη Ἀλικαρνασό τῆς Καρίας.

Ὅσοι Ἀθηναῖοι δέν ἦταν γνήσιοι πολῖτες μαζεῦονταν γιά νά γυμνάζονται στό Κυνόσαργες, ἕνα γυμναστήριο ἐξω ἀπό τίς πόλεις, ἀφιερωμένο στόν Ἡρακλῆ, γιατί καί ἐκεῖνος ἀνάμεσα στούς θεούς δέν ἦταν γνήσιος, ἀλλά εἶχε τό στίγμα τῆς νοθείας, ἐξαιτίας τῆς μητέρας του πού ἦταν θνητή. Ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμως ἐπεισε μερικούς νέους ἀπό καλές καί γνήσιες ἀθηναϊκές οἰκογένειες νά κατεβαίνουν στό Κυνόσαργες καί νά γυμνάζονται μαζί του. Μέ αὐτό τόν τρόπο φαίνεται πώς κατάφερε μέ πονηρία νά ἐξαλείψει τή διάκριση ἀνάμεσα σέ γνήσιους καί μή γνήσιους Ἀθηναῖους. Ὅτι ὁμως ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνῆκε στό γένος τῶν Λυ-

ΚΕΦ. 1

Καταγωγή τοῦ
Θεμιστοκλῆ.

2

3

4

ΚΕΦ. 3

Ὁ πατέρας τοῦ
Θεμιστοκλῆ.

κομιδῶν εἶναι φανερό, γιατί, ὅταν τό τελεστήριο στή Φλύά πού ἦταν κοινή ἰδιοκτησία τῶν Λυκομιδῶν πυρπολήθηκε ἀπό τούς βαρβάρους, αὐτός ἔδωσε τά ἔξοδα νά ἐπισκευαστεῖ καί νά στολιστεῖ μέ ζωγραφιές, ὅπως ἀναφέρει ὁ Σιμωνίδης.

ΚΕΦ. 2

*Τά παιδικά καί
νεανικά του χρό-
νια.*

- 1 Λέγεται ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀπό παιδί ἀκόμη, ἦταν γεμάτος ὀρμητικότητα καί ὅτι ἀπό τή φύση εἶχε προικιστεῖ μέ σύνεση, ἢ προαίρεσή του ὁμως τόν ὠθοῦσε στίς μεγάλες πράξεις καί στήν πολιτική. Κατά τίς ὥρες τῆς ἀργίας καί ὅταν ἦταν ἐλεύθερος ἀπό τά μαθήματά του, δέν ἔπαιζε οὔτε ἔμενε χωρίς νά κάνει τίποτε, ὅπως τά περισσότερα παιδιά, παρά τόν ἔβλεπαν νά μελετᾶ καί νά συνθέτει ρητορικούς λόγους πού τούς ἔλεγε στόν ἑαυτό του.
- 2 Καί εἶχαν οἱ λόγοι αὐτοῖ ὡς θέμα τήν κατηγορία ἢ τήν υπεράσπιση ἑνός ἀπό τά παιδιά. Γι' αὐτό συνήθιζε νά τοῦ λέει ὁ δάσκαλός του: «Ἐσύ, παιδί μου, δέ θά γίνεις καθόλου κάτι μέτριο, παρά ἀσφαλῶς κάτι μεγάλο, ἢ καλό ἢ κακό.» Αὐτό φαινόταν καί ἀπό τίς σπουδές του, γιατί ὅσα μαθήματα εἶναι ἀπλῶς ἠθοπλαστικά ἢ διδάσκονται γιά κάποια εὐχαρίστηση καί γιά νά προσδώσουν τίς χάρες πού ἀρμόζουν στούς ἐλεύθερους πολίτες, αὐτά τά μάθαινε μέ ὀκνηρία καί μέ ἀπροθυμία, ἐνῶ ἀπεναντίας ἐκεῖνα πού συντελοῦν στή φρόνηση ἢ παρακινοῦν πρὸς δράση φαινόταν πῶς τά ἀγαποῦσε ὑπερβολικά παρά τήν ἡλικία του,
- 3 καί γιατί πίστευε πῶς ταίριαζαν στή φύση του. Γι' αὐτό, ὅταν ἀργότερα στίς ἀσχολίες πού ἀρμόζουν στούς ἐλεύθερους πολίτες καί στούς κατοίκους τῶν πόλεων, ἐκεῖνοι πού νομίζουν πῶς εἶναι μορφωμένοι τόν χλευάζαν σάν ἀδέξιο, ἀναγκαζόταν νά υπερασπίζε τόν ἑαυτό του μέ τρόπο ἀπότομο, λέγοντας πῶς θέβαια δέν ἤξερε νά κουρδίζει τή λύρα καί νά παίζει τήν κιθάρα, ἤξερε ὁμως πῶς μία πόλη πού θά τήν παραλάβει μικρή καί ἄδοξη νά τήν κάμει ἔνδοξη καί μεγάλη.
- 4 Ὁ Σησίμβροτος ὁμως λέει πῶς ὁ Θεμιστοκλῆς παρακολούθησε τά μαθήματα τοῦ Ἀναξαγόρα καί πῶς ἦταν μαθητής τοῦ Μελίσσου τοῦ φυσικοῦ, ἀλλά δέν ὑπολογίζει σωστά τίς χρονολογίες· γιατί, ὅταν ὁ Περικλῆς, πού ἦταν πολύ νεώτερος ἀπό τό Θεμιστοκλῆ, πολιορκοῦσε τούς Σαμίους, ὁ Μελίσσος ἦταν στρατηγός τῶν Σαμίων ἀντίπαλός του καί ὁ Ἀναξαγόρας ἦταν φίλος
- 5

τοῦ Περικλῆ. Περισσότερο μπορεῖ κανεῖς νά πιστεῦει ἐκεῖνους 6
 πού λένε ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς παρακολούθησε μέ ζήλο τὸ *Μνησί-
 φιλο* τὸ Φρεάρριο, πού δέν ἦταν οὔτε ρήτορας οὔτε ἀπὸ τούς
 φιλοσόφους πού ὀνομάστηκαν *φυσικοί*, παρά εἶχε ὡς ἐπάγγελμα
 τὴν τότε λεγόμενη σοφία, πού ἦταν πράγματι πολιτικὴ ἰκανότη-
 τα καὶ ἐνεργητικὴ φρόνηση καὶ πού ὁ Μνησίφιλος τὴ διατήρη-
 σε ὡς φιλοσοφικὸ σύστημα κατὰ παράδοση ἀπὸ τὸ *Σόλωνα*: αὐ-
 τὴ τὴ σοφία τὴν ἀνακάτεψαν μέ τέχνες πού ἦταν χρήσιμες στὰ
 δικαστήρια καὶ ἔφεραν τὴν ἄσκησίν της ἀπὸ τίς πράξεις στὰ λό- 7
 για οἱ ὑστερότεροι, πού γι' αὐτὸ ὀνομάστηκαν *σοφιστές*. Αὐτὸν
 ὅμως τὸ παρακολουθοῦσε ἀπὸ τότε πού ἄρχισε πιά ν' ἀνακατεῦ-
 εται στὴν πολιτικὴ.

Στὶς πρῶτες ὁρμές τῶν νεανικῶν του χρόνων ἦταν παράφορος
 καὶ ἀσυγκράτητος, γιατί, χωρὶς νά ἔχει ὀδηγὸ τὴ λογικὴ καὶ
 τὴν πειθαρχία, ἀκολουθοῦσε μόνο τὴ φυσικὴ του παρόρμηση,
 πού ἔφερνε στὶς πράξεις του μεγάλες μεταπτώσεις ἀπὸ τὴ μιά ὑ-
 περβολὴ στὴν ἄλλη καὶ πολλές φορές τὸν παράσερνε στό κακό·
 τοῦτο καὶ ὁ ἴδιος ὑστερα τὸ ὁμολογοῦσε, λέγοντας ὅτι καὶ τὰ ἄ-
 γρια πουλάρια γίνονται ἄριστα ἄλογα, ὅταν πάρουν τὴν ἀνατρο- 8
 φή καὶ τὴν ἐξάσκηση πού πρέπει. Ὅσα ὅμως περιέχονται σέ
 διάφορες διηγήσεις πού ἐξαιτίας τῆς διαγωγῆς του αὐτῆς πλά-
 θουν μερικοί, πὼς δηλαδή ὁ *πατέρας του τὸν ἀποκήρυξε* καὶ πὼς ἡ
 μητέρα του αὐτοκτόνησε περίλυπη γιὰ τὴ δυσφήμιση αὐτῆ τοῦ
 παιδιοῦ της, φαίνεται ὅτι εἶναι ὀλότελα ψέματα. Ἀπεναντίας ὑ-
 πάρχουν ἄλλοι πού λένε ὅτι ὁ πατέρας του γιὰ νά τὸν ἀποτρέ-
 ψει ἀπὸ τὸ νά ἀνακατευτεῖ στὴν πολιτικὴ, τοῦ ἔδειχνε τὰ πα-
 λαιὰ πολεμικὰ πλοῖα πού ἦταν ριγμένα καὶ παραμελημένα στὴν
 παραλία, λέγοντας ὅτι ἔτσι φέρνεται ὁ λαὸς καὶ στοὺς πολιτι-
 κούς, ὅταν δέν τούς χρειάζεται πιά.

ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

(Κεφ. 3-5)

Ἄλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ πολιτικὴ δράση γρήγορα καὶ ζωηρά
 τράβηξε τὸ Θεμιστοκλῆ καὶ τὸν κυρίεψε σφοδρὸς πόθος γιὰ τὴ
 δόξα. Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἐπιθυμοῦσε νά εἶναι πρῶτος καὶ

1 ΚΕΦ. 3

Ἄποθος γιὰ
 τὴ δόξα.

ἀντιμετώπιζε μέ ἀπότομο τρόπο τούς ἐχθρούς του ἐκείνους πού εἶχαν τή δύναμη καί τά πρωτεῖα στήν πολιτεία, καί προπάντων τόν Ἀριστείδη, τό γιό τοῦ Λυσιμάχου, πού βάδιζε πάντα σέ δρόμο ἀντίθετο ἀπό τό δικό του.

- 3 Ἀλλά καί ἡ ἀνομοιότητα στή ζωή καί στούς τρόπους τους φαίνεται ὅτι μεγάλωσε τή μεταξύ τους ἀντίθεση. Γιατί ὁ Ἀριστείδης ἦταν ἀπό φύση μαλακός καί ἀκέραιος στό χαρακτήρα καί σάν πολιτικός δέν ἐπιζητοῦσε νά γίνει ἀρεστός οὔτε νά δοξαστεῖ, παρά εἶχε στό νοῦ του πάντα ἐκείνο πού θεωροῦσε καλύτερο γιά τό λαό καί τό ἐπιζητοῦσε μαζί μέ τήν ἀσφάλεια καί τή δικαιοσύνη. Ἔτσι, ἐπειδή ὁ Θεμιστοκλῆς ὠθοῦσε τό λαό σέ πολλές τολμηρές ἐνέργειες καί ἐπιζητοῦσε μεγάλες καινοτομίες, ὁ Ἀριστείδης βρισκόταν συχνά στήν ἀνάγκη νά τοῦ ἐναντιωθεῖ, γιά νά ἐμποδίσει τήν αὐξηση τῆς πολιτικῆς του δύναμης.

- 4 Λέγεται μάλιστα ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε τόση μανία νά ἀποκτήσει δόξα καί ἀπό τή φιλοδοξία του λαχταροῦσε τόσο πολύ τά μεγάλα κατορθώματα, ὥστε, νέος ἀκόμη, ὅταν ἐγινε στό Μαραθῶνα ἡ μάχη μέ τούς βαρβάρους καί διαφημίστηκε ἡ στρατηγία τοῦ Μιλτιάδη, αὐτός φαινόταν πολύ σκεπτικός, τίς νύχτες ἐμμενε ἄυπνος, παράτησε τά συνηθισμένα συμπόσια καί σέ ἐκείνους πού τόν ρωτοῦσαν μέ ἀπορία γιά τήν ἀπότομη αὐτή μεταβολή τῆς ζωῆς του ἔλεγε: «Δέ μ' ἀφήνει νά κοιμηθῶ τό τρόπαιο τοῦ Μιλτιάδη!».

- 5 Τότε οἱ ἄλλοι νόμιζαν ὅτι ἡ συντριβή τῶν βαρβάρων στό Μαραθῶνα ἦταν τό τέλος τοῦ πολέμου, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε τή γνώμη ὅτι ἦταν ἡ ἀρχή μεγαλύτερων ἀγώνων, γιά τούς ὁποίους προετοίμαζε τόν ἑαυτό του καί ἀσκοῦσε τούς πολίτες, γιά νά ὑπερασπιστοῦν ὀλόκληρη τήν Ἑλλάδα, γιατί ἀπό μακριά πρόβλεπε τό μέλλον.

ΚΕΦ. 4

Ὁ Θεμιστοκλῆς
γιά τή ναυτική
δύναμη τῶν
Ἀθηναίων.

- 1 Καί πρῶτα πρῶτα, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν τή συνήθεια νά μοιράζονται μεταξύ τους τήν πρόσοδο ἀπό τά ἀργυρορυχεῖα τοῦ Λαυρείου, μόνος ὁ Θεμιστοκλῆς τόλμησε νά παρουσιαστεῖ στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου καί νά πεί, ὅτι πρέπει νά ἀφήσουν τή διανομή καί μέ τά χρήματα αὐτά νά κατασκευάσουν πλοῖα, γιά νά τά χρησιμοποιήσουν στόν πόλεμο πού εἶχαν μέ τούς Αἰγινῆτες.

Γιατί ὁ πόλεμος αὐτός θρῖσκόταν τότε σέ μεγάλη ἔνταση στήν Ἑλλάδα καί οἱ Αἰγινῆτες μέ τό πλῆθος τῶν πλοίων τους κυριαρχοῦσαν στή θάλασσα.

Γιά τοῦτο ὁ Θεμιστοκλῆς πολύ πιό εὐκολα ἔπεισε τούς Ἀθηναίους νά συμφωνήσουν μέ τή γνώμη του, καί δέν τούς παρουσίασε σάν ἀπειλή οὔτε τό *Δαρεῖο* οὔτε τούς Πέρσες (γιατί αὐτοί ἦταν μακριά καί δέν ὑπῆρχε πολύ θέβαιος φόβος πώς θά φτάσουν στήν Ἑλλάδα), παρά ἐκμεταλλεύτηκε τήν ὀργή τῶν Ἀθηναίων καί τήν ἀντιζηλία τους μέ τούς *Αἰγινῆτες*, γιά νά τούς παρακινήσει σέ πολεμική προετοιμασία. Καί ἀπό τά χρήματα ἐκεῖνα κατασκευάστηκαν ἑκατό πολεμικά πλοῖα, πού οἱ Ἀθηναῖοι ἔπειτα τά χρησιμοποίησαν γιά νά πολεμήσουν τόν *Ξέρξη*.

Ἀπό τότε σιγά σιγά παράσυρε τούς συμπολίτες του καί τούς ἔπεισε νά κατεβοῦν πρός τή θάλασσα, γιατί εἶχε τή γνώμη ὅτι μέ τόν πεζικό τους στρατό οὔτε μέ τούς γείτονες δέν ἦταν ἱκανοί νά μάχονται, ἐνῶ μέ τή ναυτική τους δύναμη μπορούσαν καί τούς βαρβάρους νά ἀποκρούσουν καί νά ἀποκτήσουν τήν ἡγεμονία στήν Ἑλλάδα. Γι' αὐτό τούς Ἀθηναίους πού ἦταν ὡς τότε *μόνιμοι ὀπλίτες* τούς ἔκαμε, καθώς λέει ὁ *Πλάτων*, ναυτικούς καί θαλασσινοῦς καί ἔδωσε ἀφορμή νά τόν κατηγορήσουν πώς τάχα ὁ Θεμιστοκλῆς ἀφαίρεσε τό δόρυ καί τήν ἀσπίδα ἀπό τούς συμπολίτες του καί περιόρισε τό δῆμο τῶν Ἀθηναίων στόν πάγκο τοῦ ναῦτη καί στό κουπί. Καί τά κατάφερε αὐτά κατανακτώντας τίς ἀντιρρήσεις τοῦ *Μιλτιάδη*, ὅπως θεβαιώνει ὁ *Στησίμβροτος*. Τώρα, ἂν μέ αὐτά πού ἔκαμε, ἔβλαψε ἢ ὄχι τήν τελειότητα καί τή γνησιότητα τοῦ *δημοκρατικοῦ πολιτεύματος*, αὐτό ἄς τό ἐξετάσουν οἱ φιλόσοφοι. Ἀλλά ὅτι ἡ σωτηρία τότε τῶν Ἑλλήνων ὀφείλεται στή θάλασσα, καί τά πολεμικά ἐκεῖνα πλοῖα ἀνὸρθωσαν πάλι τήν πόλη τῶν Ἀθηναίων, αὐτό καί πολλά ἄλλα τό μαρτυροῦν, ἀλλά καί ὁ ἴδιος ὁ *Ξέρξης* τό ἐπιβεβαίωσε. Γιατί, μολονότι ἡ πεζική του δύναμη ἔμενε ἀκόμη ἀνέπαφη, αὐτός ἔφυγε μετά τήν καταστροφή τῶν πλοίων του, βλέποντας ὅτι δέν εἶναι πιά ἱκανός νά πολεμήσει, καί κατά τή γνώμη μου ἄφησε τό *Μαρδόνιο* στήν Ἑλλάδα, περισσότερο γιά νά ἐμποδίσει τούς Ἑλληνας νά τον καταδιώξουν, παρά γιά νά τούς ὑποδουλώσει.

ΚΕΦ. 5

Χαρακτηριστικά ανέκδοτα.

- 1 Μερικοί ισχυρίζονται ότι ο Θεμιστοκλής ζητούσε με επιμονή να μαζεύει χρήματα, γιατί ήθελε να ξοδεύει γενναϊόδωρα· και πράγματι, επειδή πολύ του άρεσε να προσφέρει πλούσιες θυσίες και αγαπούσε τη μεγαλοπρέπεια όταν δαπανούσε για τους ξένους, είχε ανάγκη από άφθονα μέσα. Άλλοι όμως, αντίθετα, τον κατηγορούν για φιλαργυρία και μικροπρέπεια και λένε πως έφτανε στο σημείο να πουλεί και αυτά τα τρόφιμα που του έστελναν
- 2 για δώρα. Αναφέρουν μάλιστα πως, όταν ο Διφιλίδης, ο ίπποτρόφος, δέν του έδωσε ένα πουλάρι που του ζήτησε, ο Θεμιστοκλής τον απείλησε ότι γρήγορα θα κάμει τό σπίτι του «δούρειον ίππον» κάνοντας έτσι τον ύπαινιγμό ότι θα ξεσηκώσει έναντιον του κατηγορίες συγγενών του και δίκες με ανθρώπους του σπιτιού του.
- 3 Στή φιλοδοξία όλους τους ξεπέρασε. Όταν ήταν ακόμη νέος και άσημος, παρακάλεσε θερμά τον Έπικλή από την Έρμιόνη, που δίδασκε μουσική και πολύ τον εκτιμούσαν οι Άθηναίοι, να δίνει τά μαθήματά του στο σπίτι του, γιατί είχε τή φιλοδοξία να
- 4 ζητούν τό σπίτι του πολλοί και να συχνάζουν σ' αυτόν. Επίσης λένε πως ο Θεμιστοκλής, όταν ήρθε κάποτε στην Όλυμπία και βάλθηκε να ξεπεράσει τον Κίμωνα στην πολυτέλεια των δειπνων και των σκηνών και στην άλλη λαμπρότητα και επίδειξη, προκάλεσε τή δυσαρέσκεια των Έλλήνων. Γιατί στον Κίμωνα που ήταν νέος και από μεγάλο σπίτι, νόμιζαν ότι έπρεπε να του συγχωρούν τέτοιες πολυτέλειες· αλλά ο Θεμιστοκλής που δέν είχε γίνει ακόμη γνωστός και φαινόταν να περηφανεύεται για
- 5 πράγματα που δέν είχε και που ήταν άνωτερα από τίς δυνάμεις του, κατακρίθηκε για άλαζονεία. Επίσης κέρδισε τή νίκη ως χορηγός σέ μία παράσταση τραγωδίας τότε που ο διαγωνισμός των τραγωδιών είχε πιά μεγάλη σημασία και καθένας φιλοδοξούσε να νικήσει. Αφιέρωσε μάλιστα και μία εικόνα γι' ανάμνηση τής νίκης του με τέτοια επιγραφή: «Ο Θεμιστοκλής ο Φρεάρριος ήταν ο χορηγός, Φρόνιχος ήταν ο ποιητής, Αδείμαντος ο έπώνυμος άρχοντας».
- 6 Και όμως άρεσε τόν πολύν κόσμο, γιατί και του καθενός από τους συμπολίτες, του θυμόταν τό όνομά του και τον προσφω-

νοῦσε μέ αὐτό καί ἀκόμη γιατί φαινόνταν κριτής ἀμερόληπτος στίς ἰδιωτικές τους διαφορές. Ἔτσι κάποτε καί στό *Σιμωνίδη* ἀπό τήν Κέα, πού ζητοῦσε ἀπό τό Θεμιστοκλή, ὅταν ἦταν στρατηγός, κάτι ὄχι σωστό, λέγεται πώς τοῦ εἶπε: «Οὐτ' ἐσύ θά ἦσουν καλός ποιητής, ἄν τραγουδοῦσες παράφωνα, οὐτ' ἐγώ ἄξιος ἄρχοντας, ἄν ἔκανα χατίρια παράνομα». Καί ἄλλη φορά πάλι περιπαιζοντας τό *Σιμωνίδη* τοῦ ἔλεγε πώς δέν ἔχει μυαλό νά κακολογεῖ τοὺς Κορινθίους πού ἔχουν μία μεγάλη πόλη καί νά βάζει νά τοῦ κάνουν τίς εἰκόνες του, ἐνῶ εἶναι τόσο ἄσχημος.

Τέλος, ὅταν μεγάλωσε ἡ πολιτική του δύναμη καί κέρδισε τήν εὐνοια τοῦ λαοῦ, κατόρθωσε νά ἐπικρατήσῃ τό κόμμα του καί ἀπομάκρυνε τόν Ἄριστείδη μέ τό νόμο τοῦ *ἔξοστρακισμοῦ*.

ΣΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ

(Κεφ. 6-8)

Ἵταν οἱ *Μῆδοι* κατέβαιναν πιά γιά νά χτυπήσουν τήν Ἑλλάδα καί οἱ Ἀθηναῖοι σκέφτονταν ποιόν νά ὀρίσουν στρατηγό, λένε πώς ὅλοι οἱ ἄλλοι μόνοι τους παραιτήθηκαν ἀπό τή στρατηγία, γιατί εἶχαν τρομάξει μπροστά στόν κίνδυνο, καί μόνο ὁ Ἐπικύδης, ὁ γιός τοῦ Εὐφημίδη, πού ἦταν πολιτικός ἰκανός στή ρητορική, μά λιγόψυχος καί εὐκολα μπορούσε νά ἐξαγοραστῇ μέ χρήμα, ἐπιθυμοῦσε νά ἀναλάβῃ τήν ἀρχηγία καί εἶχε τήν πιθανότητα νά ἐπικρατήσῃ *κατά τήν ἐκλογή*. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς φοβήθηκε ὀλοκληρωτική καταστροφή, ἄν ἡ ἀρχηγία ἀναθεθεῖ σ' ἐκεῖνον καί λένε ὅτι μπροστά σ' αὐτό τόν κίνδυνο ἀγόρασε μέ χρήματα ἀπό τόν Ἐπικύδη τή φιλοδοξία του (γιά τή στρατηγία).

Πολλοί ἐπαινοῦν καί αὐτό πού ἔκαμε στό διερμηνέα πού ἦταν μαζί μ' ἐκεῖνους τοὺς ὁποίους ἔστειλε ὁ βασιλιάς, γιά νά ζητήσουν *«χῶμα καί νερό»*. Δηλαδή, ἔπιασε τόν διερμηνέα καί μέ *ψήφισμα* τόν καταδίκασε σέ θάνατο, γιατί τόλμησε νά δανείσῃ τήν ἑλληνική γλώσσα σέ βαρβαρικές προσταγές. Ἀκόμη ἐπαινοῦν καί αὐτό πού ἔκαμε στόν *Ἄρθμο τό Ζελεῖτη* μέ πρόταση τοῦ Θεμιστοκλή καί αὐτόν καί τά παιδιά του καί τοὺς ἀπογόνους του τοὺς ἔγραψαν στόν κατάλογο τῶν *«ἀτίμασμένων» πολιτῶν*, γιατί ἔφερε *χρυσάφι* ἀπό τοὺς *Μῆδους* στοὺς Ἕλληνες.

1 ΚΕΦ. 6

Μπροστά στόν κίνδυνο τῶν Μήδων.

2

3

4

- 5 Ἄλλά τό πιό ἀξιόλογο ἀπό ὄλα τὰ ἔργα τοῦ Θεμιστοκλή εἶναι ὅτι κατάργησε τοὺς ἑλληνικοὺς πολέμους καί συμφιλίωσε τίς πόλεις μεταξύ τους, πειθοντας τοὺς Ἕλληνας νά ἀναβάλουν τίς ἐχθρες τους ἐξαιτίας τοῦ πολέμου τῶν Περσῶν. Σ' αὐτό λένε ὅτι πολύ τόν βοήθησε καί ὁ Χεῖλος ἀπό τήν Ἀρκαδία.

Περίληψη Κεφ. 7-8

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔβλεπε τόν κίνδυνο πού ἐρχόταν ἀπό τήν ἐπιδρομή τῶν Περσῶν. Προσπαθοῦσε νά πείσει τοὺς Ἕλληνας ν' ἀντιμετωπίσουν ἐνωμένοι τοὺς βαρβάρους στό πιό κατάλληλο μέρος. Οἱ προσπάθειές του ὅμως συναντοῦσαν πολλά ἐμπόδια. Πρῶτα οἱ Θεσσαλοὶ προσχώρησαν στό βασιλιά τῶν Περσῶν κι' ἔτσι ναυάγησε τό ἀρχικό σχέδιο τοῦ Θεμιστοκλή νά πολεμήσουν στά Τέμπη. Ἐπειτα ὅλες οἱ πόλεις ὡς τή Βοιωτία πῆγαν μέ τό μέρος τῶν ἐχθρῶν. Τότε οἱ Ἕλληνες συγκεντρώνουν τό στόλο τους στό Ἀρτεμισιο, γιά νά φυλάξουν ἐκεῖ τὰ στενά μεταξύ τῆς Εὐβοίας καί τῆς ἀπέναντι Μαγνησίας. Ἐκεῖ ὁ Θεμιστοκλῆς δείχνει ὄλες τίς ἀρετές του. Ὑποχωρεῖ στίς ἀξιώσεις τῶν Λακεδαιμονίων καί ἀναγνωρίζει ὡς ἀρχηγό τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου τό Σπαρτιάτη Εὐρυβιάδη. Ἀλλά συγχρόνως ἀγρυπνεῖ, ἐξουδετερώνει ὄλες τίς ἀντιδράσεις τῶν ἀντιζήλων του, συκρατεῖ τοὺς Ἕλληνας ἐνωμένους καί οὐσιαστικά εἶναι αὐτός ὁ ἀρχηγός τους. Καί ἔτσι, ὅταν ὁ Περσικός στόλος μέ τό πλῆθος τῶν πλοίων τους ἐρχεται στό Ἀρτεμισιο, συναντᾷ ἥρωική ἀντίσταση καί οἱ Ἕλληνες κερδίζουν ὑπέροχη νίκη.

ΜΕΤΑ ΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ

(Κεφ. 9-10)

ΚΕΦ. 9
Ἡ ἀναχώρηση
τῶν Ἑλλήνων
ἀπό τό Ἀρτε-
μισιο.

- 1 Ὅταν ὅμως οἱ Ἕλληνες πού ἦταν στό Ἀρτεμισιο ἔμαθαν ἀπό ἀγγελιοφόρους ὅσα ἔγιναν στίς Θερμοπύλες, ὅτι δηλαδή ὁ Λεωνίδας ἔπεσε καί ὅτι ὁ Ξέρξης εἶχε κυριέψει τίς διαβάσεις στήν ξηρά, ἔφυγαν γιά νά γυρίσουν στήν ἠπειρωτική Ἑλλάδα, καί οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πάρει ἐξαιτίας τῆς ἀντρειάς τους θέση σάν ὀπισθοφυλακή ὄλου τοῦ στόλου, περήφανοι γιά τὰ κατορθώματά τους. Ὁ Θεμιστοκλῆς περνώντας μέ τό στόλο του κοντά στή στεριά σέ ὅσα μέρη ἔβλεπε ὅπου χωρίς ἄλλο θά ἀγκυροβολοῦσαν

οί έχθροί ἢ θά πῆγαιναν νά κρυφτοῦν, ἔβαζε νά σκαλίζουν ἐπάνω στίς πέτρες ἐπιγραφές πού νά τίς βλέπουν ὅλοι· καί ἄλλες ἀπό τίς πέτρες αὐτές ἔτυχε νά βρίσκονται ἐκεῖ σέ κατάλληλη θέση, ἄλλες ὁ ἴδιος τίς ἔστηνε ὀλόγυρα στούς ὄρμους καί σέ τοποθεσίες μέ πηγές νεροῦ. Μέ τίς ἐπιγραφές αὐτές ἐξόρκιζε τούς Ἴωνες πού ἦταν στό στρατό τῶν Περσῶν, ἄν μπορούσαν, νά αὐτομολήσουν σ' αὐτούς, πού ἦταν πατέρες τους καί κινδυνεύουν γιά τήν ἐλευθερία ἐκείνων, εἰδάλλως νά προξενοῦν βλάβη καί ἀναταραχή στό βαρβαρικό στράτευμα κατά τή διάρκεια τῶν μαχῶν. Καί εἶχε τήν ἐλπίδα πώς αὐτά ἢ θά κάμουν τούς Ἴωνες νά πᾶνε μέ τό μέρος τους ἢ θά φέρουν ταραχή στούς βαρβάρους, γιατί θά τούς γεννοῦσαν ὑποψίες.

Καί, ὅταν ὁ Ξέρξης περνώντας τή Δωρίδα μπῆκε ἀπό τό πάνω 3 μέρος στή Φωκίδα καί πυρπολοῦσε τίς πόλεις τῆς χώρας αὐτῆς, οἱ Ἕλληνες δέν ἤρθαν νά βοηθήσουν, ἄν καί οἱ Ἀθηναῖοι τούς παρακαλοῦσαν νά τρέξουν στή Βοιωτία καί νά συναντήσουν τούς βαρβάρους ἐκεῖ, προασπίζοντας τήν Ἀττική, ὅπως αὐτοί τούς βοήθησαν κατά θάλασσα στό Ἀρτεμίσιο. Κανείς ὁμως δέν 4 ἄκουε τίς παρακλήσεις τῶν Ἀθηναίων, παρά ὅλοι εἶχαν προσκολληθεῖ στήν Πελοπόννησο· θιάζονταν νά συναθροίσουν ὅλη τή δύναμή τους μέσα στόν Ἴσθμό καί ἔχτιζαν ἐκεῖ τεῖχος ἀπό τή μιά θάλασσα στήν ἄλλη. Ἡ προδοσία αὐτή τῶν Ἑλλήνων ἐξόργισε τούς Ἀθηναίους καί τούς ἔπιασε λύπη καί μελαγχολία, γιατί εἶχαν μείνει μόνοι. Βέβαια, δέν μπορούσαν οὔτε νά τό διανοη- 5 θοῦν πώς θά πολεμοῦσαν μέ τόσες μυριάδες στρατοῦ. Ἐκεῖνο μόνο πού κατ' ἀνάγκη ἔπρεπε νά κάμουν σ' αὐτή τήν περίσταση ἦταν νά ἀφήσουν τήν πόλη τους καί νά μείνουν προσκολλημένοι στά πλοῖα τους. Ἀλλά τό πλῆθος τῶν Ἀθηναίων τό ἄκουε αὐτό μέ ἀγανάκτηση, γιατί οὔτε τή νίκη θά τή χρειάζονταν οὔτε τή σωτηρία θά τήν καταλάβαιναν, ἄν παρατοῦσαν τούς ναοῦς τῶν θεῶν καί τούς τάφους τῶν πατέρων.

Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐπειδή δέν μπορούσε μέ ἀνθρώπινους 1 ΚΕΦ. 10 συλλογισμούς νά φέρει μέ τό μέρος του τό πλῆθος, ἔβγαλε στή μέση ἓνα τέχνασμα, ὅπως γίνεται σέ παράσταση τραγωδίας· σκέ- Οἱ Ἀθηναῖοι ἀφήνουν τήν πόλη.

- φτηκε δηλαδή να τους παρουσιάσει σημεῖα ἀπό τούς θεούς καί μαντεῖες. Πῆρε γιά θεϊκό σημάδι αὐτό πού ἔγινε τίς μέρες ἐκεῖνες μέ τό *δράκοντα*, πού, ὅπως λένε, ἐξαφανίστηκε ἀπό τό ναό.
- 2 Καί, ἐπειδή τίς προσφορές πού τοῦ παράθεταν κάθε μέρα τίς ἔθρισκαν ἄθικτες οἱ ἱερεῖς τό ἀνακοίνωναν στό λαό, καί ὁ Θεμιστοκλῆς ἔδινε τήν ἐξήγηση, πώς ἡ θεά παράτησε τήν Ἀθήνα καί ἔτσι ἔδειχνε στούς Ἀθηναίους τό δρόμο πρὸς τή θάλασσα.
- 3 Ἐπίσης καί μέ τό χρησμό προσπαθοῦσε νά τραβήξει τό λαό, λέγοντας πώς τό «ξύλινο τεῖχος» δέ φανέρωνε τίποτε ἄλλο παρά τά πλοῖα. Γιά τοῦτο καί τή *Σαλαμίνα* ὁ θεός στό χρησμό του τήν ὀνομάζει «εὐλογομένη» καί ὄχι φοβερή οὔτε καταραμένη, γιατί ἔμελλε νά δώσει τό ὄνομά της σέ μιά μεγάλη εὐτυχία τῶν Ἑλλήνων.
- 4 Καί ὅταν ὑπερίσχυσε ἡ γνώμη του, ὑποβάλλει στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου τήν πρόταση: νά ἐμπιστευτοῦν τήν πόλη στήν Ἀθηνᾶ πού εἶναι προστάτισσά της, καί ὅλοι ὅσοι ἔχουν τή στρατεύσιμη ἡλικία νά μποῦν στά πλοῖα καί νά προσπαθεῖ ὁ καθένας μέ ὅποιον τρόπο μπορεῖ νά διασώσει τά παιδιά, τίς γυναῖκες καί
- 5 τούς δούλους. Ὅταν ἡ πρόταση αὐτή ἐγκρίθηκε, οἱ περισσότεροι ἀπό τούς Ἀθηναίους ἔφεραν γι' ἀσφάλεια τά παιδιά καί τίς γυναῖκες τους στήν *Τροιζήνα*, ὅπου γίνονταν δεκτοί ἀπό τούς κατοίκους μέ μεγάλη προθυμία. Ἀποφάσισαν μάλιστα νά ἀναλάβουν τή διατροφή τους μέ δημόσια ἐξοδα, δίνοντας κάθε μέρα δύο ὀβολούς στόν καθένα καί νά ἐπιτρέπουν στά παιδιά νά παίρνουν ὀπωρικά ἀπό παντοῦ, καί ἀκόμη νά πληρώνουν γι' αὐτά μισθοῦς σέ δασκάλους. Τήν πρόταση αὐτή τήν εἶχε κάμει ὁ Νικαγόρας. Καί ἐπειδή τό δημόσιο ταμεῖο τῶν Ἀθηναίων δέν εἶχε χρήματα, ἡ βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου, καθώς λέει ὁ Ἀριστοτέλης, ἔδωσε σέ κάθε στρατευμένο πολίτη ὀκτώ δραχμές: αὐτό ἔγινε ἡ κυριότερη ἀφορμή νά γεμίσουν μέ πληρώματα τά πλοῖα. Ὁ
- 6 *Κλειδῆμος* ὁμως νομίζει πώς καί τοῦτο ἦταν τέχνασμα τοῦ Θεμιστοκλῆ. Λέει δηλαδή ὅτι, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι κατέβαιναν στόν Πειραιά, χάθηκε τό κεφάλι τῆς *Γοργόνας* ἀπό τό ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς: ὁ Θεμιστοκλῆς τότε κάνοντας πώς τό ἀναζητεῖ καί ψάχνοντας μέ ἐπιμονή ὅλα, βρίσκει μέσα στίς ἀποσκευές πολλά
- 7 χρήματα κρυμμένα, πού δόθηκαν σέ κοινή χρήση καί ἔτσι ὅσοι

μπήκαν στά πλοῖα εἶχαν ἄφθονα ἐφόδια.

Τό θέαμα τῶν πολιτῶν πού ἔμπαιναν στά καράβια καί ἐφευ- 8
 γαν, σέ ἄλλους προκαλοῦσε θλίψη καί σέ ἄλλους θαυμασμό γιά
 τήν τόλμη τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, πού ἔστελναν κατευοδώνοντας
 τίς οἰκογένειές τους μακριά, σέ ἄλλο μέρος, ἐνῶ αὐτοί, ἄκαμ-
 πτοι στίς οἰμωγές καί τά δάκρυα καί τά ἀγκαλιάσματα τῶν γο- 9
 νιῶν τους, τραβοῦσαν ἀντίκρυ, *πρός τό νησί*. Ὅμως καί οἱ πολί-
 τες πού ἐξαιτίας τῶν γηρατειῶν τους ἀπόμεναν στήν πόλη προ-
 καλοῦσαν λύπη μεγάλη. Ἀκόμη μιά γλυκιά συμπάθεια πού ρά-
 γιζε τήν καρδιά ἐνιωθε κανεῖς γιά τά ἡμερα σπιτικά ζῶα, πού μέ
 φανές καί μέ λαχτάρα ἔτρεχαν ἀκολουθώντας τά ἀφεντικά τους
 σάν ἔμπαιναν στά πλοῖα. Ἀνάμεσα σ' αὐτά ἀναφέρεται στίς διη- 10
 γήσεις καί ὁ σκύλος πού εἶχε ὁ *Ξάνθιππος*, ὁ πατέρας τοῦ Περι-
 κλῆ, πού μή βαστώντας νά χωριστεῖ ἀπ' αὐτόν πήδησε μέσα
 στή θάλασσα καί κολυμπώντας πλάϊ στό πλοῖο βγήκε ἔξω στή
 Σαλαμίνα καί μ' ἐξαντλημένες τίς δυνάμεις του ξεψύχησε ἀμέ-
 σως· τάφος δικός του λένε πώς εἶναι ἐκεῖνο πού δείχνεται ὡς
 σήμερα καί ὀνομάζεται «*Κυνός σῆμα*».

ΣΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ

(Κεφ. 11-15)

Βέβαια, αὐτές οἱ πράξεις τοῦ Θεμιστοκλῆ εἶναι μεγάλες. Ἄλ-
 λά εἶναι καί ἄλλες ἀκόμη. Ἐπειδή κατάλαβε ὅτι οἱ πολῖτες ἤθε-
 λαν ἐπίμονα τόν Ἀριστείδη καί εἶχαν τό φόβο μήπως αὐτός ἐ-
 ρεθισμένος ἀπό τήν ὀργή του προσχωρήσει στούς βαρβάρους
 καί βλάψει τά ἑλληνικά συμφέροντα (γιατί, ὅπως εἶπαμε, *εἶχε ἐ-*
ξοστρακιστεῖ πρὶν ἀπό τόν πόλεμο, κυνηγημένος γιά κομματικούς
 λόγους ἀπό τό Θεμιστοκλῆ) ὑποβάλλει ἐγγραφή πρόταση στήν
 ἐκκλησία τοῦ δήμου νά ἐπιτραπεῖ σέ ὅσους ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ
 γιά ὀρισμένο χρόνο, νά ἐπιστρέψουν, γιά νά πράττουν καί νά
 συμβουλευοῦν καί αὐτοί μαζί μέ τούς ἄλλους πολῖτες ὅ,τι κρί-
 νουν καλύτερο γιά τήν Ἑλλάδα.

Ὅταν ὁ *Εὐρυβιάδης*, πού χάρη στό μεγάλο κύρος τῆς Σπάρτης 2
 εἶχε τήν ἀρχηγία τοῦ στόλου, πού ἦταν ὅμως ἄνθρωπος ἄτολμος
 μπροστά στόν κίνδυνο, ἤθελε νά ξεκινήσουν καί νά τραβήξουν

1 ΚΕΦ. 11
*Πολεμικό συμ-
 βούλιο τῶν Ἑλ-
 λήνων.*

πρός τόν Ἴσθμό, ὅπου εἶχε συγκεντρωθεῖ καί τό πεζικό τῶν Πελοποννησίων, ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε ἀντίρρηση. Καί τότε λένε πώς εἰπώθησαν τά *περίφημα ἐκεῖνα λόγια* πού μνημονεύονται ὡς σήμερα. Δηλαδή, ὅταν ὁ Εὐρυβιάδης τοῦ εἶπε «Θεμιστοκλῆ, στούς ἀγῶνες, ὅσους ξεκινοῦν πρὶν τήν ὥρα τους τοὺς ραβδί-ζουν», «ναί» ἀποκρίθηκε ὁ Θεμιστοκλῆς, «ἀλλά ὅσους μένουν πίσω δέν τοὺς στεφανώνουν» καί μόλις ἐκεῖνος σήκωσε τό ραβδί του γιά νά τόν χτυπήσει, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ λέει: «Χτύπησέ με, μά ἄκουσέ με!». Καί ὅταν ὁ Εὐρυβιάδης θαυμάζοντας τήν ἀταραξία τοῦ Θεμιστοκλῆ, τοῦ ἔδωσε τήν ἄδεια νά μιλήσει, αὐτός προσπάθησε πάλι νά τόν φέρει στήν ἄποψή του. Ἄλλά κάποιος εἶπε τότε πώς ἕνας *ἄνθρωπος χωρίς πατρίδα* δέν εἶναι σωστό νά συμβουλευεῖ ἐκείνους πού ἔχουν πατρίδες νά τίς ἐγκαταλείψουν καί νά ἀδιαφορήσουν γι' αὐτές. Σ' αὐτόν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀντιστρέφοντας τό συλλογισμό, ἀποκρίθηκε: «Ἐμεῖς βέβαια, καημένε, τά σπίτια μας καί τά τείχη μας τά ἔχουμε ἀφήσει, γιὰ τὴν θαρροῦμε πὸς δέν ἀξίζει νά γίνουμε δοῦλοι γι' ἄψυχα πράγματα· πάντως ὅμως ἐμεῖς ἔχουμε τήν πιό μεγάλη ἀπ' ὅλες τίς ἑλληνικές πατρίδες: *τά διακόσια πολεμικά πλοῖα* πού θρίσκονται ἐδῶ ἔτοιμα νά σᾶς βοηθήσουν, ἂν θέλετε νά σωθεῖτε μέ αὐτά· μά, ἂν μᾶς *προδώσετε γιά δεύτερη φορά* καί φύγετε ἀπ' ἐδῶ, ἀμέσως θά μάθει ὁ κάθε Ἕλληνας ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουν καί πατρίδα ἐλεύθερη καί χώρα ὄχι κατώτερη ἀπὸ ἐκεῖνη πού ἔχασαν». Τά λόγια αὐτά τοῦ Θεμιστοκλῆ ἔβαλαν σ' ἔγνοια καί τρόμαξαν τόν Εὐρυβιάδη, μήπως οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἀφήσουν καί φύγουν. Καί, σάν ὁ στρατηγός τῶν Ἐρετριέων δοκίμασε κάτι νά πεῖ, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ λέει: «Πῶς; μιλάτε γιά πόλεμο κι ἐσεῖς πού, σάν *τά καλαμάρια*, μαχαίρι ἔχετε, μά καρδιά δέν ἔχετε;».

Περίληψη Κεφ. 12

Ὅταν ὁ στόλος τῶν ἐχθρῶν φάνηκε πλέοντας πρὸς τό Φάληρο καί ὁ Ξέρξης κατέβαινε πρὸς τή θάλασσα μέ τό πεζικό του συγκεντρωμένο, οἱ Ἕλληνες κλονίστηκαν. Πρῶτοι οἱ Πελοποννήσιοι ἐτοιμάζονταν νά φύγουν. Ὁ κίνδυνος νά διαλυθοῦν οἱ Ἕλληνες ἦταν ἄμεσος. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς στέλνει ἕναν ἐμπιστό του ἄνθρωπο, τόν

Σίκινο, καί εἰδοποιεῖ τόν Ξέρξη ὅτι οἱ Ἕλληνες σκέφτονται νά φύγουν καί τώρα πού βρίσκονται σέ ἀταξία τόν συμβουλεύει νά ἐπιτεθεῖ. Ὁ Ξέρξης ἔδωσε διαταγή νά περικυκλώσουν ἀμέσως τό στενό ἀνάμεσα στή Σαλαμίνα καί τήν Ἀττική. Τήν ὥρα ἐκείνη ἔρχεται καί ὁ ἐξόριστος Ἀριστείδης πού ἐνισχύει τό Θεμιστοκλή. Τέλος, φάνηκε ἔξαφνα ἓνα πολεμικό πλοῖο πού αὐτομολοῦσε ἀπό τούς Πέρσες καί ἔφερε τήν εἶδηση ὅτι οἱ Ἕλληνες βρίσκονται κυκλωμένοι. Τό σχέδιο τοῦ Θεμιστοκλή πέτυχε καί οἱ Ἕλληνες ἀναγκάστηκαν νά ριχτοῦν ὀλόψυχα στόν ἀγώνα.

Μόλις ξημέρωσε, ὁ Ξέρξης κάθησε πάνω σ' ἓνα ὕψωμα, γιά νά ἐπιβλέπει τό στόλο καί τήν παράταξή του. Αὐτό τό ὕψωμα, ὅπως λέει ὁ Φανόδημος, θρῆσκόταν πιό πάνω ἀπό τό ναό τοῦ Ἡρακλή, ἐκεῖ ὅπου τό νησί τῆς Σαλαμίνας χωρίζεται μ' ἓνα μικρό πέραμα ἀπό τήν Ἀττική· ὁ Ἀκεστόδωρος ὁμοίως νομίζει πώς ἦταν στά μεθόρια τῆς Μεγαρίδας, πιό πάνω ἀπό τήν τοποθεσία πού λέγεται «Κέρατα». Ἐκεῖ ὁ Ξέρξης ἔστησε ἓνα χρυσοῦ θρόνο γιά νά κάθεται καί τοποθέτησε κοντά του πολλούς γραμματικούς, γιά νά καταγράφουν ὅσα θά γίνονταν κατά τή ναυμαχία.

1 ΚΕΦ. 13
Προετοιμασίες
γιά τή ναυμα-
χία.

Γιά τό πλῆθος τῶν βαρβαρικῶν πλοίων ὁ Αἰσχύλος ὁ ποιητής, σάν ἄνθρωπος πού ξέρει καί μπορεῖ νά μιλεῖ μέ θεβαιότητα, λέει στους «Πέρσες», τήν περίφημη τραγωδία του, αὐτά:

1 ΚΕΦ. 14
Ἡ ναυμαχία
ἀρχίζει.

«Χίλια ἦταν τά καράβια πού ὀδηγοῦσε ὁ Ξέρξης·
αὐτό καλά τό ξέρω· τά γοργόδρομά του
ἦταν διακόσια ἑπτὰ· νά αὐτή εἶν' ἡ ἀναλογία».

Τά πλοῖα τῶν Ἀθηναίων ἦταν ὅλο ὅλο ἑκατόν ὀγδόντα καί κα- 2
θένα εἶχε δεκαοχτώ πολεμιστές τοῦ καταστρώματος· ἀπ' αὐτοῦς
τέσσερις ἦταν τοξότες καί οἱ ἄλλοι ὀπλίτες.

Φαίνεται πώς ὁ Θεμιστοκλής ἔλαβε ὑπόψη του καί τήν κατά- 3
λληλη ὥρα, ὄχι μόνο τόν κατάλληλο τόπο τῆς μάχης· γι' αὐτό
καιροφυλάχτησε καί δέν τοποθέτησε τά ἑλληνικά πλοῖα ἀντιμέ-
τωπα στά βαρβαρικά, πρὶν ἔρθει ἡ συνηθισμένη ὥρα πού φυσάει
πάντα ἀπό τό πέλαγος σφοδρός ἄνεμος πού περνώντας ἀπό τά
στενά ξεσηκώνει τά κύματα. Ὁ δυνατός αὐτός ἄνεμος τά ἑλλη-

νικά πλοῖα δέν τά πείραζε, γιατί ἦταν χαμηλά καί μικρότερα, τά βαρβαρικά ὅμως πού εἶχαν τίς πρύμνες σηκωμένες καί ψηλά τά καταστρώματα καί ἀπό τό βάρος τους δύσκολα μπορούσαν νά κινηθοῦν, τά ξεμάκραινε ἀπό τό δρόμο τους, ὅπως ἔφευτε πάνω τους, καί τά ἔφερνε στά πλευρά τῶν Ἑλλήνων, πού ὀρμούσαν μέ δύναμη καί ἔστρεφαν ὅλη τήν προσοχή τους στό Θεμιστοκλή, γιατί ἤξεραν ὅτι αὐτός περισσότερο ἀπ' ὅλους βλέπει ποιό εἶναι τό συμφέρο τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλωστε ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπό τό Θεμιστοκλή ὁ ναύαρχος τοῦ Ξέρξη Ἄριαμένης ἀπό τό μεγάλο πλοῖο του τόξευε καί ἀκόντιζε σάν ἀπό κανένα τεῖχος· αὐτός ὁ Ἄριαμένης ἦταν ἄντρας γενναῖος καί ἀπό τοῦς ἀδερφοῦς τοῦ βασιλιᾶ ὁ πιό δυνατός καί ὁ πιό δίκαιος. Ἐπάνω σ' αὐτόν ὀρμοῦν ὁ Ἀμεινίας ἀπό τή Δεκέλεια καί ὁ Σωκλῆς ἀπό τήν Παλλήνη πού ἔπλεαν μαζί στό ἴδιο πλοῖο καί χτυποῦν τό πλοῖο τοῦ Ἄριαμένη. Καί ὅπως τά δύο πλοῖα ἔφευγαν πλώρη μέ πλώρη τό ἓνα πάνω στό ἄλλο, συγκρούστηκαν, καί βρέθηκαν μπλεγμένα τά χάλκινα ἔμβολά τους. Τότε ὁ Ἄριαμένης προσπαθεῖ νά κατεβεῖ στό πλοῖο τους, ἀλλά ἐκεῖνοι τοῦ ἀντιτάχτηκαν καί χτυπώντας μέ τά δόρατα τόν ἔριξαν στή θάλασσα· καί τό σῶμα του πού τό παράσερναν τά κύματα ἐδῶ καί ἐκεῖ μαζί μέ τά ἄλλα ναυάγια τό ἀναγνώρισε ἡ Ἀρτεμισία καί τό ἀνέβασε στόν Ξέρξη.

ΚΕΦ. 15

Ὁ θριάμβος.

- 1 Σ' αὐτή τή στιγμή τῆς ναυμαχίας λάμψη μεγάλη λένε πῶς ἄστραψε ἀπό τό μέρος τῆς Ἐλευσίνας καί ἤχος καί φωνή γέμισε τό Θριάσιο κάμπο ὡς τή θάλασσα, σάν ἄνθρωποι πολλοί μαζί νά συνόδευαν σέ λιτανεῖα τόν μυστικό Ἰακχο. Καί ἀπό τό πλήθος τῶν ἀνθρώπων πού φώναζαν φάνηκε νά σηκώνεται λίγο λίγο ἀπό τή γῆ πρὸς τά πάνω ἓνα σύννεφο σκόνη, νά γυρίζει ἔπειτα
- 2 στή θάλασσα καί νά πέφτει ἀπότομα πάνω στά πλοῖα. Ἄλλοι θαρροῦσαν πῶς ἔβλεπαν καθαρά φαντάσματα καί εἶδωλα ἀντρῶν ὀπλισμένων ἀπό τό μέρος τῆς Αἴγινας, πού ὕψωναν τά χέρια ἐμπρός ἀπό τά ἑλληνικά πλοῖα. Καί συμπεραῖναν πῶς αὐτοί ἦταν οἱ Αἰακίδες, πού τοῦς εἶχαν παρακαλέσει μ' εὐχές πρὶν ἀπό τή ναυμαχία νά ἔρθουν βοηθοί.
- 3 Πρῶτος ὁ Λυκομήδης ὁ Ἀθηναῖος τριήραρχος, κυριεῦει ἐχ-

θήρικό πλοίο καί, ἀφοῦ ἔκοψε τὰ ἐμβλήματα τού, τὰ ἀφίερωσε
 στό δαφνηφόρο Ἐπόλλωνα στή Φλύα. Τέλος οἱ ἄλλοι Ἕλληνες 4
 πού πολεμοῦσαν μέ ἴσες πάντοτε δυνάμεις – γιὰτί οἱ θάρβαροι
 ἐξαιτίας τοῦ στενοῦ ἔρχονταν λίγοι λίγοι κάθε φορά καί χτυ-
 πιόνταν μεταξύ τους – κατόρθωσαν νά τρέψουν σέ φυγή τὰ περ-
 σικά πλοῖα πού ἀντιστάθηκαν ὡς τὰ θράδυ. Ἔτσι, ὅπως λέει ὁ
Σιμωνίδης, οἱ Ἕλληνες κέρδισαν τήν ὠραία καί περίφημη ἐκεί-
 νη νίκη, πού λαμπρότερο ἀπ' αὐτήν κανένα ἄλλο κατόρθωμα
 στή θάλασσα δέν ἔχει γίνει οὔτε ἀπό τούς Ἕλληνες οὔτε ἀπό
 τούς θαρβάρους. Καί τή νίκη αὐτή τήν κέρδισαν μέ τήν ἀντρεία
 καί τήν κοινή προθυμία ὄλων τῶν Ἑλλήνων πού πῆραν μέρος
 στή ναυμαχία, ἀλλά καί μέ τήν πρωτοβουλία καί τήν ἰκανότητα
 τοῦ Θεμιστοκλή.

ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ

(Κεφ.16-20)

Μετά τή ναυμαχία ὁ Ξέρξης, ἐνῶ ἀκόμη ἐβραζε ἀπό θυμό γιά 1 **ΚΕΦ. 16**
 τήν ἀποτυχία του, σκέφτηκε νά γεμίσει μέ χῶματα καί νά φρά-
 ζει τό ἐνδιάμεσο στενό, γιά νά ὀδηγήσει τό περσικό του στή Σαλα-
 μίνα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπό τό ἄλλο μέ-
 ρος θέλοντας νά δοκιμάσει τόν Ἄρριστείδη, τοῦ ἔλεγε πῶς ἔχει 2
 τή γνώμη νά πᾶνε μέ τὰ πλοῖα τους στόν Ἑλλησποντο καί νά
διαλύσουν τή γέφυρα πού εἶχε στήσει ἐκεῖ ὁ Ξέρξης, «γιά νά μπο-
 ρέσουμε ἔτσι», ἔλεγε, «νά πιάσουμε τήν Ἀσία μέσα στήν Εὐρώ-
 πη». Ἄλλά ὁ Ἄρριστείδης ἀρνήθηκε νά δεχτεῖ τέτοια πρόταση
 καί τοῦ λέει: «Ὡς τώρα ἔχουμε πολεμήσει ἕνα θάρβαρο πού εἶ- 3
 χε ὄλες του τίς ἀνέσεις, μά, ἂν τόν ἀποκλείσουμε στήν Ἑλλάδα
 καί ἀπό τό φόβο τόν φέρουμε σέ κατάσταση ἀνάγκης, ἕναν ἄν-
 θρωπο πού εἶναι κύριος τόσο μεγάλων δυνάμεων, τότε δέ θά κά-
 θεται πιά κάτω ἀπό χρυσοῦφανη σκηνή νά βλέπει τή μάχη ἡσυ-
 χα, ἀλλά τολμώντας τὰ πάντα καί σέ ὄλα παρών ὁ ἴδιος ἐξαι-
 τίας τοῦ κινδύνου πού τόν ἀπειλεῖ, θά προσπαθήσει νά ξανακερ-
 δίσει ὄλα τὰ χαμένα καί θά σκεφτεῖ νά κάμει ὅ,τι μπορεῖ καλύ-
 τερο πολεμώντας ὄλα γιά ὄλα.» Καί πρόσθεσε ὁ Ἄρριστείδης: 4

«Λοιπόν, Θεμιστοκλή, όχι νά καταστρέψουμε τή γέφυρα πού ὑπάρχει, παρά καί ἄλλη ἀκόμη, ἂν μπορούμε, πρέπει ἐμεῖς νά κατασκευάσουμε, γιά νά διώξουμε τό γρηγορότερο αὐτό τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν Εὐρώπη». «Λοιπόν», εἶπε ὁ Θεμιστοκλῆς, «ἂν νομίζεις πῶς αὐτά μᾶς συμφέρουν, εἶναι καιρός νά σκεφτοῦμε ὅλοι μας καί νά βροῦμε τόν τρόπο πῶς θά φύγει μιά ὥρα ἀρχύτερα ἀπό τήν Ἑλλάδα».

- 5 Ἄφοῦ λοιπόν ἀποφάσισαν αὐτά, ὁ Θεμιστοκλῆς ἔστειλε ἕναν ἀπό τοὺς βασιλικούς ἀκολουθοῦς πού τόν βρῆκαν ἀνάμεσα στοὺς αἰχμαλώτους, τόν Ἀρνάκη, ὅπως ὀνομαζόταν, καί τοῦ ἔδωσε διαταγή νά πεί στό βασιλιά ὅτι οἱ Ἕλληνες πού ἔχουν νικήσει μέ τό ναυτικό τους ἀποφάσισαν νά τραβήξουν ἐπάνω, πρὸς τόν Ἑλλήσποντο, ἐκεῖ ὅπου ἔκαμε τή σύνδεση, καί νά διαλύσουν τή γέφυρα, ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμως πού γνοιόζεται γιά τό βασιλιά, τόν συμβουλεύει νά πάρει γρήγορα δρόμο πρὸς τή δική του θάλασσα καί νά περάσει ἀπέναντι στήν Ἀσία, ἐνόσω αὐτός θά ἔφερνε μέ τρόπο χρονοτριβές στοὺς συμμάχους καί θά ἀργοποροῦσε τήν καταδίωξη. Ὅταν ἄκουσε αὐτά ὁ Ξέρξης, φοβήθηκε πολύ καί ἐτοιμάστηκε γρήγορα νά φύγει.

- 6 Καί ἡ φρόνηση τοῦ Θεμιστοκλῆ καί τοῦ Ἀριστείδη ἀποδείχτηκε στή μάχη μέ τό *Μαρδόνιο*, ὅπου οἱ Ἕλληνες, ἂν καί πολέμησαν μ' ἕνα ἐλάχιστο μέρος τῶν δυνάμεων τοῦ Ξέρξη στίς Πλαταιές, βρέθηκαν στόν ἔσχατο κίνδυνο.

ΚΕΦ. 17
Τιμές στό Θεμιστοκλή.

- 1 Ἄπό τίς (ἐλληνικές) πόλεις, λέει ὁ Ἡρόδοτος, διακρίθηκε στήν ἀντρεία ἡ Αἴγινα, ἀλλά στό Θεμιστοκλή ὅλοι, ἂν καί ἀπό φθόνο δέν τό ἤθελαν, ἔδωσαν τήν πρώτη θέση. Ἔτσι, ὅταν πῆγαν στόν Ἴσθμό καί ἐκεῖ ψήφισαν οἱ στρατηγοὶ παίρνοντας τήν ψήφο τους ἀπό τό βωμό τοῦ θεοῦ, πρῶτον ἀνακήρυττε καθένας τόν ἑαυτό του στήν ἀντρεία, ἀλλά δεύτερον ἀμέσως ὕστερα τό
- 2 Θεμιστοκλή. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπίσης, ὅταν τόν ὑποδέχτηκαν στή Σπάρτη, ἔδωσαν στόν Εὐρυβιάδη γιά τήν ἀντρεία του καί σ' ἐκείνον γιά τή σοφία του ὡς βραβεῖο στεφάνι ἀπό κλάδο ἐλιάς· καί τοῦ πρόσφεραν γιά δῶρο τό καλύτερο ἀπό τά ἄρματα πού ἦταν στήν πόλη καί ἔστειλαν μαζί του τριακόσιους νέους γιά

τιμητική συνοδεία ὡς τὰ σύνορα τῆς Λακωνίας.

Λέγεται ἀκόμη ὅτι στούς ἀμέσως ἐπόμενους Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶ- 4
νες, ὅταν μπῆκε στό στάδιο ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅλοι ὅσοι ἦταν ἐκεῖ
δέν πρόσεχαν πιά στούς ἀγωνιστές, παρά ὅλη τὴν ἡμέρα ἐκεῖ-
νον παρατηροῦσαν, τὸν ἔδειχναν στούς ξένους καί μ' ἐπιδοκι-
μασίες θαυμασμοῦ τὸν χειροκροτοῦσαν, τόσο πού καί ὁ ἴδιος
εὐχαριστημένος ὁμολόγησε στούς φίλους του ὅτι ἐκείνη τὴν ἡ-
μέρα ἀπολάβαινε τὸν καρπὸ τῶν ἀγῶνων του γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἀλήθεια, ἦταν τὸ φυσικὸ του νὰ κυνηγᾷ τὴ δόξα, ἂν πρέπει 1
νὰ κρίνει κανεὶς ἀπὸ ὅσα μνημονεύονται γι' αὐτόν. Ὅταν, λό-
γου χάρη, ἡ πόλη τὸν εἶχε ἐκλέξει ναύαρχο, καμιά ὑπόθεση οὔτε
ιδιωτικὴ οὔτε δημόσια δέν ἐνεργοῦσε τὴν καθεμίᾳ στήν ὥρα
της, παρά κάθε δουλειὰ πού τύχαινε νὰ τοῦ παρουσιάζεται, τὴν
ἄφηνε μὲ πολλές ἀναβολές γιὰ τὴν ἡμέρα ἐκείνη πού ἦταν νὰ
ταξιδέψει, καί τὸ ἔκανε αὐτό, γιὰ νὰ τὸν βλέπουν τὴν τελευταία
στιγμὴ πὼς ἐνεργεῖ συγχρόνως πολλές ὑποθέσεις μαζί καί ἔρχε-
ται σ' ἐπαφὴ μὲ λογιῆς λογιῆς ἀνθρώπους, ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι
εἶναι σπουδαῖος καί ἔχει πολὺ μεγάλη δύναμη.

Ὅταν κάποτε παρατηροῦσε κοντὰ στὴ θάλασσα τοὺς νεκροὺς 2
πού τὰ κύματα τοὺς εἶχαν ρίξει ἔξω, καί τοὺς εἶδε νὰ φοροῦν
χρυσὰ βραχιόλια καί περιδέρια, ὁ ἴδιος προσπέρασε χωρὶς νὰ
δώσει σημασία, ἀλλὰ τὰ ἔδειξε στό φίλο του πού τὸν ἀκολου-
θοῦσε καί τοῦ εἶπε: «Παρ' τα γιὰ σένα, γιατί ἐσύ δέν εἶσαι ὁ 4
Θεμιστοκλῆς.» Γιὰ τοὺς Ἀθηναίους πάλι ἔλεγε πὼς δέν τὸν ἐκ-
τιμοῦν καί δέν τὸν θαυμάζουν, παρά ὅπως σ' ἓνα πλατάνι σέ
στιγμὴ κακοκαιρίας καί κινδύνου προστρέχουν κάτω ἀπὸ τὰ
κλαδιά του, μὰ σάν γίνει καλὸς καιρὸς ὀλόγυρά τους, τὸ μαδοῦν
καί τὸ κόβουν. Σ' αὐτόν ἀπὸ τῆ Σέριφο πάλι πού τοῦ εἶπε κάποτε 5
πὼς δέν ἔχει ἀποκτήσει δόξα ἀπὸ προσωπική του ἀξία, παρά
χάρη στὴν πόλη ἀπὸ τὴν ὁποία κατάγεται, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ
ἀποκρίθηκε: «Ἀλήθεια, λές, μὰ οὐτ' ἐγὼ ἂν ἤμουν ἀπὸ τῆ Σε-
ριφο θά γινόμουν ἐνδοξος οὐτ' ἐσύ ἂν ἦσουν Ἀθηναῖος.»

Ἀκόμη λένε ὅτι, ὅταν ἓνας ἀπὸ τοὺς (νεώτερος) στρατηγούς, 6
νομίζοντας πὼς εἶχε προσφέρει κάποια χρήσιμη ὑπηρεσία στὴν

1 ΚΕΦ. 18
Ἀποφθέγματα
τοῦ Θεμιστο-
κλῆ.

- πόλη, μίλησε μέ θρασύτητα στό Θεμιστοκλή καί σύγκρινε τίς δικές του πράξεις μέ τίς πράξεις εκείνου, ό Θεμιστοκλής τοῦ εἶπε ἓνα μῦθο: «Κάποτε φιλονίκησε μέ τή γιορτή ἢ ἀκόλουθῆ της μέρα καί τῆς ἔλεγε «ἐσύ ὅταν ἔρχεσαι, μᾶς φέρνεις ἀναστάτωση καί κόπους, ἐνῶ κατά τή διάρκεια τῆ δική μου οἱ ἄνθρωποι χαίρονται τά ὅσα ἔχουν ἐτοιμάσει καί ζοῦν ἡσυχᾶ.» Σ' αὐτά ἡ γιορτή ἀπάντησε: «ἀλήθεια λές· μά, ἂν δέν εἶχα γίνει ἐγώ, ἐσύ δέ θά ὑπῆρχες.» Καί λοιπόν, γιά νά ἔρθουμε καί στά δικά μας,
- 7 ἂν τότε δέν εἶχα γίνει ἐγώ, πού θά ἦσαστε τώρα ἐσεῖς;» Καί γιά τό γιό του πού ἔκανε τή μητέρα του ὅπως ἤθελε καί ἐξαιτίας ἐκείνης εἶχε πάρει τόν ἀέρα καί τοῦ ἴδιου, ἀστειευόταν καί ἔλεγε ὅτι ὁ γιός του εἶχε περισσότερη δύναμη ἀπ' ὅλους τοὺς Ἑλληνας· γιατί τοὺς Ἑλληνας τοὺς κυβερνοῦν οἱ Ἀθηναῖοι, τοὺς Ἀθηναίους αὐτός, αὐτόν ἡ γυναίκα του καί τή γυναίκα του ὁ
- 8 γιός τους. Καί πάλι, ἐπειδή ἤθελε σέ ὅλα νά ξεχωρίζει, ὅταν πουλοῦσε κανένα κτήμα, ἔδινε παραγγελία νά διαλαλήσουν πῶς
- 9 ἐκτός ἀπό τά ἄλλα ἔχει καί καλό γείτονα. Ἀπό αὐτούς πού ζητοῦσαν τή θυγατέρα του σέ γάμο προτίμησε τόν πῖό φρόνιμο καί ὄχι τόν πῖό πλούσιο καί ἔλεγε ὅτι ζητεῖ ἄνθρωπο πού ἔχει ἀνάγκη ἀπό χρήματα καί ὄχι χρήματα πού ἔχουν ἀνάγκη ἀπό ἄνθρωπο.

Τέτοιοις ἦταν ὁ Θεμιστοκλής, ὅπως δείχνεται σ' αὐτά τά σοφά του λόγια.

ΚΕΦ. 19

Ἡ ἀνοικοδόμησις.

- 1 Ἀμέσως ἔπειτα ἀπό ἐκεῖνα τά κατορθώματά του, ὁ Θεμιστοκλής ἄρχισε νά ἀνοικοδομεῖ καί νά περιτειχίζει τήν πόλη. Καί, ὅπως ἐξιστορεῖ ὁ Θεόπομπος, ἔπεισε μέ δωροδοκία τοὺς ἐφόρους τῆς Σπάρτης νά μὴν ἐναντιωθοῦν στήν ἀνοικοδόμησις· καθῶς ὅμως λένε οἱ περισσότεροι, τό πέτυχε αὐτό, γιατί τοὺς παραπλάνησε. Ἦρθε δηλαδή στή Σπάρτη μέ τόν τίτλο τάχα τοῦ πρεσβευτῆ καί, ὅταν οἱ Σπαρτιάτες τοῦ ἔκαναν παράπονα ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι περιτειχίζουν τήν πόλη τῆς Ἀθήνας, καί ὁ Πολύαρχος πού εἶχε ἔρθει ἐπίτηδες ἀπό τήν Αἴγινα κατηγοροῦσε γι' αὐτό τοὺς Ἀθηναίους, ὁ Θεμιστοκλής ἀρνήθηκε ὅτι γίνεται τέτοιο πράγμα καί τοὺς κάλεσε νά στείλουν στήν Ἀθήνα ἀνθρώπους

πού θά βεβαιωθοῦν μέ τά ἴδια τους τά μάτια. Ἦθελε μέ αὐτό τόν τρόπο καί νά δώσει καιρό στόν περιτειχισμό καί νά κρατήσουν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἀποσταλμένους ὡς ὀμήρους, πού θά ἦταν ἐγγύηση γι' αὐτόν. Ἔτσι καί ἐγινε. Γιατί, ὅταν οἱ Λακεδαιμόνιοι 3
 ἔμαθαν τήν ἀλήθεια, δέν τόν πείραξαν, παρά ἔκρυσαν τή δυσ-
 ἀρέσκειά τους καί τόν ἄφησαν νά φύγει. Ἐπειτα ὁ Θεμιστοκλῆς
 ὀχύρωνε καί τόν Πειραιά, γιατί εἶχε καταλάβει τά φυσικά πλεο-
 νεκτήματα πού εἶχαν τά λιμάνια του καί ἤθελε νά προσκολλήσει
 ὀλόκληρη τήν πόλη μέ τήν θάλασσα, μέ κάποιο τρόπο δηλαδή
 εἶχε πολιτική ἀντίθετη ἀπό ἐκείνη πού εἶχαν οἱ παλαιοὶ βασι-
 λεῖς τῶν Ἀθηναίων. Ἐκεῖνοι, καθὼς λέγεται, προσπαθοῦσαν νά 4
 ἀποσπάσουν τοὺς πολίτες ἀπὸ τή θάλασσα καί νά τοὺς συνηθί-
 σουν νά ζοῦν ὄχι σάν ναυτικοὶ παρά σάν ἀγρότες καί γι' αὐτό
 ἄφησαν νά διαδοθεῖ ὁ θρύλος γιὰ τήν Ἀθηναῖα, πὼς, ὅταν φιλονί-
 κησε μαζί της ὁ Ποσειδῶνας, αὐτὴ παρουσίασε τήν ἱερὴ ἐλιά
 στοὺς δικαστές καί τόν νίκησε. Ἀντίθετα, ὁ Θεμιστοκλῆς δέν «ἐ-
 ζύμωσε τόν Πειραιά» μέ τήν Ἀθήνα, καθὼς λέει ὁ Ἀριστοφάνης
 ὁ κωμικός, παρά τήν Ἀθήνα τὴν ἔδεσε μέ τόν Πειραιά καί τὴ στε-
 ριά μέ τὴ θάλασσα. Ἔτσι καί τά δικαιώματα τῶν ἀπλῶν ἀνθρώ- 5
 πων τοῦ λαοῦ τὰ αὐξήσε ἀπέναντι τῶν ἀριστοκρατικῶν, καί τοὺς
 γέμισε θάρρος, γιατί τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τὴν πῆραν στὰ χέρια
 τους οἱ ναῦτες καί οἱ καπετάνιοι καί οἱ караβοκῆρδες. Γι' αὐ- 6
 τό καί τὸ βῆμα πού εἶχε στηθεῖ στὴν Πνύκα ἔτσι, ὥστε νά βλέ-
 πει πρὸς τὴ θάλασσα, ἀργότερα οἱ τριάντα τύραννοι τὸ ἔστρεψαν
 πρὸς τὴν ξηρὰ, γιατί νόμιζαν ὅτι ἡ θαλάσσια κυριαρχία εἶναι ἡ
 μάνα τῆς δημοκρατίας, ἐνῶ ἡ ὀλιγαρχία εἶναι λιγότερο δυσάρε-
 στη στοὺς γεωργούς.

Περίληψη Κεφ. 20

Ὁ Θεμιστοκλῆς μέ κάθε τρόπο προσπαθεῖ νά ἐξασφαλίσει τὴν ὑ-
 περοχὴ τῶν Ἀθηναίων. Στόν ὑπερβολικὸ του ζῆλο σκέφτηκε κάποτε
 νά ὠθήσει τοὺς Ἀθηναίους νά κάψουν τὸ στόλο τῶν ἄλλων Ἑλλή-
 νων. Τὸ σχέδιο αὐτὸ ὁ Ἀριστείδης τὸ ἔκρινε ἀδικο καί ἔτσι ματαιώ-
 θηκε. Ἐξάλλου ὁ Θεμιστοκλῆς ἔρχεται σὲ σύγκρουση μέ τοὺς Λακε-
 δαιμόνιους στό συνέδριο τῆς Ἀμφικτυονίας. Γι' αὐτὸ οἱ Λακεδαιμό-

νιοι ἐχθρεύονται τό Θεμιστοκλῆ καί ἐπιδιώκουν νά προωθήσουν τόν Κίμωνα στήν ἐκτίμηση τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ.

ΕΞΟΣΤΡΑΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΩΞΗ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

(Κεφ. 21-23)

ΚΕΦ. 21

Παράπονα καί
κατηγορίες.

- 1 Ἀλλά καί στούς συμμάχους ἐγινε δυσάρεστος ὁ Θεμιστοκλῆς, γιατί περιόδευε τά νησιά καί ζητοῦσε ἀπ' αὐτά νά τοῦ δύνουν χρήματα. Ἔτσι, λόγου χάρη, καθώς διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς πῆγε στήν Ἄνδρο νά ζητήσῃ καί ἀπό ἐκεῖ χρήματα, εἶπε καί ἄκουσε τά ἀκόλουθα. Εἶπε πῶς ἔρχεται φέρνοντας μαζί του δύο θεούς, τήν Πειθῶ καί τή Βία· καί ἐκεῖνοι τοῦ ἀποκρίθησαν ὅτι καί αὐτοί ἔχουν δύο μεγάλους θεούς, τήν Πενία καί τήν Ἀδυναμία, πού τούς ἐμποδίζουν νά τοῦ δώσουν χρήματα.
- 3 Καί ὁ Τιμοκρέων, ὁ λυρικός ποιητής ἀπό τή Ρόδο, σ' ἓνα του τραγούδι κατηγορεῖ μέ πολλή πίκρα τό Θεμιστοκλῆ, γιατί τάχα ἄλλους ἐξορίστους μέ δωροδοκίες τούς βοήθησε νά γυρίσουν στήν πατρίδα τους, ἐνῶ αὐτόν πού ἦταν γνώριμός του ἀπό φιλοξενία καί φίλος του, τόν ἄφηνε στήν ἐξορία χάρη στό χρήμα.
- 4 Καί λέει αὐτά:

«Τόν Πανσανία ἐσύ παινᾷς; Παινᾷς τόν Ξάνθιππο ἴσως;
Τό Λεωνυχίδη; Ἐγώ παινῶ τόν Ἀριστείδη, πού ἄλλος
δέν ἦρθε ἐδῶ τόσο καλός ἀπ' τήν ἱερήν Ἀθήνα·
γιατί ἡ Λητώ πολὺ μισεῖ τόν ψεύτη, τόν προδότη,
τόν ἄδικο Θεμιστοκλῆ, πού ἄτιμο πῆρε χρήμα
κι ἔτσι τόν Τιμοκρέοντα, πού φίλος του ἦταν, πίσω
δέν ἔφερε στόν τόπο του, τήν Γάλυσο· ναί τρία
πῆρε ἀσημένια τάλαντα καί πάει μέ τό καράβι,
πάει στά τσακίσματα ἄδικα στόν τόπο του ἄλλον πῆγε,
ἄλλον μακριά τόν ἐδιώξε καί σκότωσε ἄλλους πάλι.
Μέ τρόπο πού εἶναι νά γελάς, αὐτός γεμάτος χρήμα,
φίλευε κόσμον στόν Ἴσθμό· τά κρέατα ἦταν κρύα
κι εὐχονταν ὅσοι τά' τραγαν: νά μὴν τόν θρεῖ ἄλλος χρόνος!»

- 5 Ἀλλά πολὺ πιό ἀσυγκράτητες καί πιό ἀνοιχτές θρисиές γιά τό Θεμιστοκλῆ μετά τήν ἐξορία καί τήν καταδίκη του μεταχειρίζε-

ται ὁ Τιμοκρέων. Εἶχε συνθέσει τότε ἓνα τραγούδι πού ἄρχιζε ἔτσι:

«*Μούσα, αὐτό τό τραγούδι μου κάμε
στήν Ἑλλάδα νά γίνει γνωστό,
ὅπως πρέπει, ὅπως εἶναι σωστό*».

Λέγεται ἀκόμη ὅτι ὁ Τιμοκρέων ἐξορίστηκε *μέ τήν κατηγορία τοῦ μηδισμού* καί ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς βοήθησε στήν καταδίκη του. Ὅταν ὁμως ἀργότερα κατηγορήθηκε καί ὁ Θεμιστοκλῆς πώς εἶναι μέ τό μέρος τῶν Μήδων, ἔγραψε γι' αὐτόν τούτους τούς στίχους:

«Ὁ Τιμοκρέοντας, λοιπόν, δέν εἶναι μόνος
πού πήγε μέ τούς Μήδους,
τέτοιοι εἶναι κι ἄλλοι πονηροί·
δέν εἶμαι ἡ μόνη κοφονούρα ἐγώ,
εἶν' κι ἄλλες ἀλεποῦδες».

Στό τέλος, ἐπειδή καί οἱ συμπολίτες του ἄρχισαν νά τόν φθονοῦν καί νά δέχονται εὐχάριστα τίς διαβολές ἐναντίον του, ὁ Θεμιστοκλῆς θρυσκόταν στήν ἀνάγκη νά γίνεται ὀχληρός, ὑπενθυμίζοντας πολλές φορές δημόσια τά ὅσα ἔκαμε. Καί σ' ἐκείνους πού δυσφοροῦσαν γι' αὐτό εἶπε κάποτε: «Γιατί πειράζετε πού σᾶς εὐεργετοῦν οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι πολλές φορές;» Ἄλλά στενοχώρησε τό λαό ἀκόμη καί ὅταν ἱδρυσε τό ναό τῆς Ἄρτεμης, πού τήν ὀνόμασε *Ἀριστοβούλη*, γιατί πίστευε πώς αὐτός ἔδωσε ἄριστες συμβουλές στήν πόλη καί στούς Ἕλληνες· καί ἔχτισε αὐτό τό ναό κοντά στό σπίτι του *στή Μελίτη*, ἐκεῖ ὅπου σήμερα οἱ δῆμιοι ρίχνουν τά σώματα τῶν καταδικασμένων σέ θάνατο καί παίρνουν τά ἐνδύματα καί τά σκιοινιά τῶν κρεμασμένων, ὅταν τούς κατεβάζουν ἀπό τήν ἀγχόνη. Ὑπάρχει μάλιστα στό ναό τῆς Ἀριστοβούλης καί ἓνα μικρό ἄγαλμα τοῦ Θεμιστοκλῆ πού βρίσκεται ὡς σήμερα καί μᾶς δείχνει ἕναν ἄνθρωπο πού εἶχε ὄχι μόνο ψυχή παρά καί μορφή ἥρωική.

Τόν ἐξοστρακισμό λοιπόν τοῦ Θεμιστοκλῆ τόν ἀποφάσισαν οἱ Ἀθηναῖοι, θέλοντας νά περιορίσουν τήν πολιτική δύναμη καί

1 ΚΕΦ. 22
Ὁ ἐξοστρακισμός.

2

3

4

- 5 τήν ύπεροχή του, ὅπως συνήθιζαν νά κάνουν γιά ὄλους ἐκείνους πού νόμιζαν ὅτι ἀποκτοῦσαν δύναμη μεγάλη καί ἀσυμβίβαστη πρὸς τήν ἰσότητα πού ἀπαιτεῖ ἡ δημοκρατία. Γιατί ὁ ἐξοστρακισμός δέν ἦταν τιμωρία, παρά ἱκανοποίηση καί κατανασμός τοῦ φθόνου, πού βρίσκει εὐχαρίστηση νά ταπεινώνει τοὺς ξεχωριστοὺς καί ξεθυμáνει μέ αὐτὴ τήν ἀτίμωση.

ΚΕΦ. 23

Κατηγορία ἐσχάτης προδοσίας.

- 1 "Ὅταν ἐξορίστηκε ἀπὸ τήν πατρίδα του ὁ Θεμιστοκλῆς καί τόν καιρό πού ἔμενε στό Ἄργος, τὰ ὅσα ἐγιναν τότε μέ τόν Πausανία ἔδωσαν νέες ἀφορμές στοὺς ἐχθροὺς του νά τόν κατηγορήσουν. Αὐτὸς πού τόν κατáγγειλε γιά προσοδία ἦταν ὁ Λεωβώτης, ὁ γιὸς τοῦ Ἀλκμαίωνα ἀπὸ τό δῆμο τῆς Ἀργύλης, συγχρόνως ὅμως τόν κατηγοροῦσαν καί οἱ Σπαρτιάτες. Γιατί ὁ Πausανίας, ὅταν σχεδίαζε ἐκείνη τή γνωστή προδοσία του, στήν ἀρχή ἔκρυβε τὰ σχέδιά του ἀπὸ τό Θεμιστοκλῆ, ἂν καί ἦταν φίλος του. "Ὅταν ὅμως τόν εἶδε ἐξορισμένο ἀπὸ τήν πόλη του καί ἀγαναχτισμένο, πῆρε τό θάρρος καί τοῦ πρότεινε νά συμπράξει καί αὐτὸς στίς ἐνέργειές του. Τοῦ ἔδειξε μάλιστα καί ἔγγραφα τοῦ βασιλιᾷ τῶν Περσῶν καί τόν ἐξερέθιζε ἐναντίον
- 3 τῶν Ἑλλήνων, λέγοντας πὼς εἶναι κακοί καί ἀχάριστοι. Αὐτὸς ὅμως δέ δέχτηκε τήν πρόταση τοῦ Πausανία καί ἀρνήθηκε ὁλοτελεῖα τή συμμετοχή του, μά σέ κανέναν δέ φανέρωνε ὅσα τοῦ εἶπε οὔτε κατáγγειλε τήν πράξη, γιατί πίστευε ἢ πὼς ὁ Πausανίας θά σταματήσει μόνος τοῦ κάθε ἄλλη ἐνέργειά του ἢ πὼς μέ ἄλλο τρόπο θά φανερωθεῖ, ἀφοῦ ἐπιζητοῦσε πράγματα παράδοξη καί ἐπικίνδυνα.
- 4 "Ὅταν ὅμως ὕστερ' ἀπ' αὐτά ὁ Πausανίας θανατώθηκε, βρέθηκαν μερικές ἐπιστολές καί ἔγγραφα σχετικά μέ τίς ἐνέργειές του αὐτές πού γεννοῦσαν ὑποψίες γιά τό Θεμιστοκλῆ. Καί φώναζαν ἐναντίον του οἱ Λακεδαιμόνιοι καί τόν κατηγοροῦσαν ὅσοι συμπολίτες του τόν φθονοῦσαν, ἐνῶ αὐτὸς δέν ἦταν παρών καί ἀναγκαζόταν νά ἀπολογεῖται μέ ἔγγραφες ἐκθέσεις μέ τίς ὁποῖες
- 5 ἀναιροῦσε προπάντων τίς προηγούμενες κατηγορίες. Καί ἔγραφε ὅτι, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι οἱ ἀντίπαλοί του τόν κατηγοροῦν πρὸς τοὺς συμπολίτες του πὼς πάντοτε ζητεῖ νά ἐξουσιάζει καί πὼς δέν εἶ-

6
 ναι τό φυσικό του οὔτε καί θέλει νά βρίσκεται κάτω ἀπό τήν ἐξουσία ἄλλου, πῶς θά μπορούσε ποτέ νά πουλήσει τόν ἑαυτό του μαζί μέ ὅλη τήν Ἑλλάδα σέ βαρβάρους καί μάλιστα σ' ἐχθρούς; Μολαταῦτα ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τελικά πείστηκε ἀπό τούς κατηγορούς καί ἔστειλε ἀνθρώπους μέ τήν ἐντολή νά τόν πιάσουν καί νά τόν φέρουν, γιά νά δικαστεῖ σέ κοινό συνέδριο τῶν Ἑλλήνων.

Ο ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΣΤΗΝ ΕΞΟΡΙΑ

(Κεφ. 24-25)

1 ΚΕΦ. 24
 Ἐκεῖνος τό κατάλαβε καί πρόφτασε νά περάσει στήν Κέρκυρα, πού ἄλλοτε τήν εἶχε εὐεργετήσει. Γιατί, ὅταν ὀρίστηκε διαιτητής τῶν Κερκυραίων πού εἶχαν κάποια διαφορά μέ τούς Κορινθίους, κατάφερε νά διαλύσει τήν ἐχθρα τους μέ τήν κρίση πού ἔβγαλε νά πληρώσουν οἱ Κορίνθιοι εἴκοσι τάλαντα καί νά κυβερνοῦν ἀπό κοινοῦ τή Λευκάδα, πού ἦταν ἀποικία καί τῶν δύο λαῶν. Ἐκεῖ πῆγε στήν Ἥπειρο· καί, ἐπειδή οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἄρχισαν νά τόν καταδιώκουν, ρίχτηκε σέ προσπάθειες ἐπικίνδυνες καί ἀπελπιστικές. Σκέφτηκε νά καταφύγει στόν Ἄδμητο, τό βασιλιά τῶν Μολοσσῶν. Αὐτός ἄλλοτε εἶχε ζητήσει κάτι ἀπό τούς Ἀθηναίους καί ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ τό ἀρνήθηκε περιφρονητικά, ὅταν βρισκόταν στήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς του δύναμης· γιά τοῦτο ὁ Ἄδμητος ἦταν πάντοτε ὀργισμένος ἐναντίον του καί ἦταν φανερό πῶς, ἂν τόν ἔπιανε, θά ἔπαιρνε ἐκδίκηση. Ἀλλά στή δύσκολη θέση πού ἔτυχε νά βρεθεῖ τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, φοβήθηκε περισσότερο τόν πρόσφατο φθόνο τῶν συμπατριωτῶν του παρά τήν παλιά ὀργή τοῦ ξένου βασιλιᾶ καί παραδόθηκε στό ἔλεός του· ἐγινε ἰκέτης του, ἀλλά μ' ἕναν τρόπο ξεχωριστό καί ἀσυνήθιστο. Κρατώντας στήν ἀγκαλιά του τό γιό τοῦ βασιλιᾶ, πού ἦταν μικρό παιδί, γονάτισε μπροστά στήν ἐστία· καί αὐτό τό θεωροῦν οἱ Μολοσσοί σάν τήν πιό μεγάλη καί σχεδόν μόνη ἰκεσία πού δέν μπορεῖ κανεῖς νά τήν ἀρνηθεῖ. Μερικοί λένε πῶς ἡ Φθία, ἡ γυναῖκα τοῦ βασιλιᾶ, ὑπόδειξε στό Θεμιστοκλῆ αὐτό τόν τρόπο τῆς ἰκεσίας καί πῶς ἔβαλε τό γιό της νά καθίσει μαζί του μπροστά στήν ἐστία. Ἄλλοι πάλι λένε πῶς ὁ ἴδιος ὁ Ἄδμητος, γιά

2
 3
 4
 5

1 ΚΕΦ. 24
 Στό βασιλιά
 τῶν Μολοσσῶν.

νά μπορέσει νά επικαλεστεί άπέναντι εκείνων πού κυνηγοῦσαν τό Θεμιστοκλή θρησκευτικούς λόγους γιά τούς όποιους ἦταν άνάγκη νά μήν τόν παραδώσει, μηχανεύτηκε άπό πρίν καί ἔπαιξε
 6 μαζί του αὐτή τή σκηνή τῆς ίκεσίας. Ἐκεῖ στήν Ἡπειρο καί ὁ Ἐπικράτης άπό τίς Ἀχαρνές ἔστειλε κρυφά άπό τήν Ἀθήνα στό Θεμιστοκλή τή γυναίκα του καί τά παιδιά του. Καί γι' αὐτό τό λόγο ὁ Κίμων άργότερα τόν κατάγγειλε καί ἔγινε αἰτία νά θα-
 7 νατωθεῖ, ὅπως ἱστορεῖ ὁ Στησίμβροτος. Ἐπειτα δέν ξέρω πῶς, ξεχνώντας αὐτά πού ἔγραψε ἡ παριστάνοντας πῶς ὁ Θεμιστοκλῆς ξέχασε ὄλους καί ὄλα, γράφει πῶς τράβηξε γιά τή Σικελία καί ζήτησε άπό τόν Ἰέρωνα τόν τύρανο τῆ θυγατέρα του σέ γάμο μέ τήν υπόσχεση νά φέρει τούς Ἑλληνες στήν ἐξουσία του καί πῶς, ἐπειδή ὁ Ἰέρων άρνήθηκε, πέρασε πρὸς τήν Ἀσία.

ΚΕΦ. 25

1 Ὁ Θεμιστοκλῆς
 φεύγει άπό τήν
 Ἑλλάδα.

1 Ἀλλά ὄλα αὐτά δέ φαίνεται νά ἔγιναν πράγματι ἔτσι. Γιατί ὁ Θεόφραστος στό βιβλίο του «Περί βασιλείας» ἐξιστορεῖ ὅτι, ὄταν ὁ Ἰέρων ἔστειλε στήν Ὀλυμπία ἄλογα ἐξασκημένα γιά τούς ἄγῶνες καί ἔστησε μιά σκηνή μέ πολλά στολίδια, ὁ Θεμιστοκλῆς μίλησε στούς Ἑλληνες καί τούς εἶπε ὅτι πρέπει νά κατα-
 2 ξεσκίσουν τή σκηνή τοῦ τυράννου καί νά ἐμποδίσουν τά ἄλογά του νά πάρουν μέρος στούς ἄγῶνες. Καί ὁ Θεουκυδίδης λέει ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀφοῦ κατέθηκε στήν ἄλλη θάλασσα, δηλαδή στό Αἰγαῖο, ἐπλευσε άπό τήν Πύδνα, χωρίς κανεῖς άπό τούς συνταξιδιώτες του νά ξέρει ποιός εἶναι. Ἐπειτα ὄμως, ὄταν τό φορηγό πλοῖο μέ τό ὄποιο ταξίδευε τό ἔφερνε σφοδρός ἄνεμος πρὸς τή Θάσο, πού τότε τήν πολιορκοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀναγκάστηκε άπό φόβο νά φανερώσει τήν ταυτότητά του στό ναυ-
 κληρο καί τόν πλοίαρχο. Καί πρῶτα τούς παρακαλοῦσε, ἔπειτα τούς ἀπειλοῦσε καί τούς ἔλεγε ὅτι θά τούς κατηγορήσει καί θά πεῖ ψέματα στούς Ἀθηναῖους πῶς τάχα ἐξαρχῆς τόν πῆραν μαζί
 3 τούς ὄχι γιατί δέν ἤξεραν ποιός εἶναι παρά γιατί δωροδοκήθηκαν. Ἐτσι τούς ἀνάγκασε νά παραπλεύσουν τή Θάσο καί νά φθάσουν στήν Ἀσία. Ἀπό τήν περιουσία του ἔνα μεγάλο μέρος τό ἔβγαλαν κρυφά οἱ φίλοι του γιά λογαριασμό του καί πῆγε στήν Ἀσία· τό ἄλλο μέρος πού ἀνακαλύφτηκε καί μεταφέρθηκε στό δημόσιο ταμεῖο ἦταν ἑκατό τάλαντα, ὅπως λέει ὁ Θεόπομ-

πος, ὀγδόντα, ὅπως λέει ὁ Θεόφραστος, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν εἶχε περιουσία πού νά ἀξίζει οὔτε τρία τάλαντα, ὅταν ἄρχισε νά πολιτεύεται.

Ο ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ

(Κεφ. 26-29)

Ὅταν προσορμίστηκε καί βγήκε στήν Κύμη κατάλαβε ὅτι πολλοί ἀπό ἐκείνους πού θρίσκονταν στήν παραλία παραφύλαγαν νά τόν πιάσουν καί μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἐργοτέλη καί τοῦ Πυθόδωρου, γιατί αὐτό τό κυνήγι ἦταν ἄρκετά προσοδοφόρο γιά ἐκείνους πού ἀγαποῦν νά κερδίζουν μέ κάθε τρόπο, ἀφοῦ εἶχαν ὀριστεῖ ἀπό τό βασιλιᾶ διακόσια τάλαντα ὡς χρηματική ἀμοιβή γιά τή σύλληψή του. Γι' αὐτό ἔφυγε καί πῆγε στίς Αἰγές, μιά μικρή αἰολική πόλη, ὅπου κανένας δέν τόν ἤξερε ἐκτός ἀπό τό Νικογένη, ἓνα φίλο του ἀπό παλιά φιλοξενία, πού ἦταν ὁ πῖό πλούσιος ἀπό ὄλους τοὺς Αἰολεῖς καί εἶχε πολλές γνωριμίες μέ τοὺς ἰσχυροὺς τῶν ἐσωτερικῶν πόλεων τῆς Ἀσίας. Ἐμεινε κρυμμένος στό σπίτι του λίγες μέρες καί ἓνα βράδυ ὁ Ὀλθιος, ὁ παιδαγωγός τῶν παιδιῶν τοῦ Νικογένη, μετά τό γεῦμα πού τό ἀκολούθησε θυσία, ἔγινε ἐξαλλος καί, σάν νά τοῦ ἦρθε θεία ἐμπνευση, φώναξε δυνατά αὐτά ἐδῶ τά λόγια σέ μέτρο θαλμένα:

«Τῆς νύχτας ἄκου τή φωνή, τῆς νύχτας πάρε συμβουλή
κι ἡ νύχτα θά νικήσει.»

Ἦστερ' ἀπ' αὐτό ὁ Θεμιστοκλῆς ἔπεσε νά κοιμηθεῖ καί βυθισμένος στόν ὕπνο εἶδε ἓνα ὄνειρο. Τοῦ φάνηκε πῶς ἔβλεπε ἓνα μεγάλο φίδι νά τυλίγεται γύρω ἀπό τήν κοιλιά του καί νά σέρνεται πρὸς τό λαιμό· ἔπειτα εἶδε πῶς τό φίδι, μόλις τοῦ ἄγγιξε τό πρόσωπο, ἔγινε μεμιᾶς ἀετός πού τόν ἀγκάλιασε μέ τίς φτεροῦγες του, τόν σήκωσε, τόν ἔφερε μακριά· ἐκεῖ ἔξαφνα φάνηκε ἓνα χρυσό ραβδί σάν ἀπό ἐκεῖνα πού κρατοῦν οἱ κήρυκες, καί τόν ἔστησε σταθερά πάνω σ' αὐτό· τότε αἰσθάνθηκε πῶς λυτρώθηκε ἀπό τήν τρομερή ἀγωνία καί τήν ταραχή πού τόν εἶχαν κυριέψει.

Ἐπί τέλους ὁ Νικογένης τόν φυγαδεύει, ἀφοῦ μηχανεύτηκε

1 ΚΕΦ. 26

Στήν Κύμη τῆς
Μ. Ἀσίας.

2

3

4

- τόν ἀκόλουθο τρόπο γιά τή σωτηρία του. Πολλοί ἀπό τούς βαρ-
 βαρικούς λαούς καί μάλιστα οἱ Πέρσες ἔχουν ἀπό φυσικό τους
 5 μιά ζηλοτυπία γιά τίς γυναῖκες τους, ἄγρια καί ἀνυπόφορη· ὄχι
 μόνο τίς συζύγους τους παρά καί τίς δοῦλες τους τίς φυλάγουν
 αὐστηρά, ὥστε νά μήν τίς βλέπει κανεῖς ἀπό τούς ἔξω τοῦ σπι-
 τιοῦ, τίς ἀφήνουν νά ζοῦν διαρκῶς κλεισμένες μέσα στό σπίτι
 καί, ὅταν εἶναι νά ταξιδέψουν, τίς μεταφέρουν κάτω ἀπό σκηνές
 στημένες στά ἀμάξια καί περικλεισμένες ὀλόγυρα μέ παραπετά-
 6 σματα. Ἐνα τέτοιο ἀμάξι κατασκευάστηκε καί γιά τό Θεμιστο-
 κλή, πού χώθηκε μέσα, καί οἱ συνοδοί πού τόν πήγαιναν καί
 περιτριγύριζαν τό ἀμάξι, σέ ὅσους συναντοῦσαν στό δρόμο καί
 ρωτοῦσαν τί κουβαλοῦν, ἔλεγαν πῶς ὀδηγοῦν μιά κοπέλα Ἑλλη-
 νίδα ἀπό τήν Ἰωνία πρὸς κάποιον αὐλικό τοῦ βασιλιά.

ΚΕΦ. 27

Στή βασιλική
 αὐλή τῶν Περ-
 σῶν.

- 1 Ὁ Θεουκιδίδης καί ὁ Χάρων ἀπό τή Λάμψακο γράφουν στίς ἱ-
 στορίες τους ὅτι μετά τό θάνατο τοῦ Ξέρξη, ὅταν πιά βασιλεύε ο
 γιός του, σ' αὐτόν παρουσιάστηκε ὁ Θεμιστοκλῆς. Ἀλλά ὁ Ἐ-
 φορος, ὁ Δεῖων, ὁ Κλείταρχος, ὁ Ἡρακλείδης καί πολλοί ἄλλοι
 2 ἀκόμη λένε πῶς ὁ Θεμιστοκλῆς πήγε στόν ἴδιο τόν Ξέρξη. Φαί-
 νεται ὁμως ὅτι ὁ Θεουκιδίδης συμφωνεῖ περισσότερο μέ τά ἐπί-
 σημα χρονικά, μολονότι καί αὐτά ἀκόμη δέ βρίσκονται σέ λίγη
 σύγχυση.

- Ὁ Θεμιστοκλῆς λοιπόν, ὅταν βρέθηκε κοντά στήν κρίσιμη ὥ-
 ρα τοῦ ταξιδιοῦ του, συναντᾷ πρῶτα τόν Ἀρτάβανο τό χιλιάρχο
 καί τοῦ λέει ὅτι εἶναι Ἕλληνας καί θέλει νά συναντηθεῖ μέ τό
 βασιλιά γιά σπουδαῖες ὑποθέσεις πού τόν ἐνδιαφέρουν ἐξαιρετι-
 3 κά. Αὐτός τοῦ ἀπαντᾷ: «Ξένε μου, οἱ συνήθειες τῶν ἀνθρώπων
 εἶναι διαφορετικές σέ κάθε τόπο. Ἄλλα νομίζουν καλά ἐδῶ καί
 ἄλλα ἄλλοῦ. Μά ὅλοι νομίζουν σωστό νά τιμοῦν καί νά διατη-
 4 ροῦν τίς δικές τους ἰδιαίτερες συνήθειες. Ἐσεῖς βέβαια λένε πῶς
 ἐκτιμᾶτε περισσότερο τήν ἐλευθερία καί τήν ἰσότητα· ἐμεῖς πάλι
 ἔχουμε πολλές καλές συνήθειες, μά καλύτερη ἀπ' ὅλες εἶναι αὐ-
 τή: νά τιμοῦμε καί νά προσκυνοῦμε τό βασιλιά, σάν εἰκόνα τοῦ
 5 Θεοῦ πού κυβερνᾷ τά πάντα. Ἄν λοιπόν ἀποδεχτεῖς τή δική μας
 συνήθεια καί προσκυνήσεις τό βασιλιά, τότε σοῦ ἐπιτρέπεται
 καί νά τόν δεῖς καί νά τοῦ μιλήσεις· ἄν ὁμως ἔχεις ἄλλα στό

νοῦ σου, θά πρέπει νά βρεῖς ἄλλους ἀγγελιοφόρους γιά νά ἐπι-
κοινωνήσεις μέ αὐτόν. Γιατί εἶναι πατροπαράδοτος νόμος γιά τό
βασιλιά νά μὴ δέχεται σέ ἀκρόαση ἄνθρωπο πού δέ θέλησε νά
τόν προσκυνήσει.» Ὅταν ἄκουσε αὐτά τὰ λόγια ὁ Θεμιστοκλῆς, 6
τοῦ ἀπαντᾷ: «Μά ἐγώ, Ἄρτάβανε, ἦρθα ἐδῶ, γιά νά ἀξήσω τή
δόξα καί τή δύναμη τοῦ βασιλιᾶ, ἐπομένως καί ἐγώ ὁ ἴδιος θά
ὑπακούσω στό νόμο σας, ἀφοῦ ἔτσι τό θέλησε ὁ Θεός πού ἐξυ-
ψώνει τοὺς Πέρσες, καί ἐξαιτίας μου θά προσκυνοῦν τό βασιλιά
πολύ περισσότεροι ἀκόμη ἀπό ὅσους τώρα τόν προσκυνοῦν. Ὡ- 7
στε αὐτό ἄς μὴ γίνει καθόλου ἐμπόδιο στίς προτάσεις πού ἐπι-
θυμῶ νά κάμω σ' ἐκεῖνον.» «Καί ποιός Ἕλληνας», εἶπε ὁ Ἄρ-
τάβανος, «θά ποῦμε στό βασιλιά ὅτι ἦρθε ἐδῶ; Γιατί, βέβαια,
ἀπό τόν τρόπο πού φανερώνεις τίς σκέψεις σου δέ φαίνεσαι νά
εἶσαι τυχαῖος ἄνθρωπος.» Καί ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε:
«Αὐτό, Ἄρτάβανε, δέ θά τό μάθει κανένας πρὶν ἀπό τό βασι-
λιά.»

Ὅλα αὐτά τὰ διηγεῖται ὁ Φανίας. Καί ὁ Ἐρατοσθένης στό βι- 8
βλίο του «Περὶ πλοῦτου», προσθέτει ὅτι μιά γυναίκα πού εἶχε
μαζί του ὁ χιλιάρχος καί πού ἦταν Ἑλληνίδα ἀπό τὴν Ἐρέτρια,
μεσολάβησε, γιά νά συναντηθεῖ καί συστηθεῖ μέ τόν Ἄρτάβανο
ὁ Θεμιστοκλῆς.

Ἐπιτέλους ὁ Θεμιστοκλῆς ὀδηγήθηκε στά ἀνάκτορα καί πα- 1 ΚΕΦ. 28
ρουσιάστηκε στό βασιλιά. Τόν προσκύνησε καί στάθηκε σιωπη-
λός, ὡς τὴ στιγμή πού ὁ βασιλιάς ἔδωσε διαταγή στό διερμηνέα
νά τόν ρωτήσῃ ποιός εἶναι· καί, ὅταν ὁ διερμηνέας τόν ρώτησε,
ὁ Θεμιστοκλῆς εἶπε: «Ἐρχομαι σ' ἐσένα, βασιλιά, ἐγώ ὁ Θεμι- 2
στοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος, ἐξορισμένος καί διωγμένος ἀπό τοὺς Ἕλ-
ληνες. Σ' ἐμένα χρωστοῦν οἱ Πέρσες πολλά κακά, μά περισσό-
τερα καλά, γιατί ἐμπόδισα τὴν καταδίωξή τους, ὅταν ἡ Ἑλλάδα
εἶχε ἀποφύγει πιά τόν κίνδυνο καί ἡ σωτηρία τῆς πατρίδας μου
μοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νά προσφέρω καί σ' ἐσᾶς κάποιαν ὑπε-
ρσία. Τώρα λοιπὸν πού βρίσκομαι σ' αὐτὴ τὴ δύσκολη περι- 3
σταση ὅλα μοῦ ἐπιτρέπονται καί ἔρχομαι προετοιμασμένος νά
δεχτῶ τὴν εὐνοιά σου, ἂν θέλεις νά συμφιλιωθεῖς μαζί μου, ἢ νά

*Ἡ παρουσίαση
στό βασιλιά
τῶν Περσῶν.*

κατευνάσω τήν ὀργή σου, ἄν θυμᾶσαι ἀκόμη τά κακά πού σοῦ
 4 ἔκαμα. Ἄλλά ἐσύ, βασιλιά, τούς ἐχθρούς μου μπορεῖς νά τούς
 θεωρήσεις *σάν τούς καλύτερους μάρτυρες* τῶν εὐεργεσιῶν πού ἔχω
 προσφέρει στούς Πέρσες καί οἱ συμφορές μου τώρα ἄς σοῦ δώ-
 σουν τήν εὐκαιρία νά δείξεις τήν καλοσύνη σου καί ὄχι νά ἱκα-
 νοποιήσεις τήν ὀργή σου. Ἄν μέ σώσεις, θά σώσεις *έναν ἰκέτη*
σου, εἰδάλλως θά ἐξοντώσεις ἕναν ἄνθρωπο πού ἔγινε ἐχθρός
 5 τῶν Ἑλλήνων.» Ἄφοῦ εἶπε αὐτά ὁ Θεμιστοκλῆς, γιά νά ἐπιθε-
 βαιώσῃ τά λόγια του μέ τά θεϊκά σημεῖα πού τοῦ ἔτυχαν, διη-
 γήθηκε τό ὄνειρο πού εἶδε στό σπίτι τοῦ Νικογένη καί τό χρη-
 σμό τοῦ *Δωδωναίου Διός*, πού τοῦ ἔδωσε ἐντολή νά πορευτεῖ
 πρὸς τόν ὁμώνυμο τοῦ Θεοῦ, ἀπ' ὅπου συμπέρανε ὅτι ὁ Θεός
 τόν στέλνει στό βασιλιά τῶν Περσῶν, γιατί καί οἱ δύο εἶναι καί
 λέγονται *Μεγάλοι Βασιλεῖς*.

6 Σάν ἄκουσε αὐτά ὁ Πέρσης μονάρχης, δέν ἀποκρίθηκε τίποτε
 στό Θεμιστοκλῆ, ἄν καί θαύμασε τό φρόνημα καί τήν τόλμη
 του. Μιλώντας ὅμως ἰδιαίτερα στούς φίλους του καλοτύχησε
 τόν ἑαυτό του γι' αὐτό πού ἔγινε καί πού τό θεώρησε σάν μιᾶ
 πολύ μεγάλη εὐτυχία. Εὐχήθηκε νά δίνει πάντα ὁ Θεός *Ἀρειμά-
 νιος* στούς ἐχθρούς του τέτοια μυαλά, ὥστε νά διώχνουν ἀπό τήν
 πατρίδα τους τούς ἀρίστους. Καί λένε ὅτι ἔκαμε θυσία στούς
 θεούς, ἔπειτα ἀμέσως γλέντησε σέ συμπόσιο καί τή νύχτα ἀπό
 τή χαρά του φώναξε δυνατά μέσα στόν ὕπνο του τρεῖς φορές:
 «Κρατῶ στά χέρια μου τό Θεμιστοκλῆ τόν Ἀθηναῖο!»

ΚΕΦ. 29

*Μεγάλες τιμές
 στήν περσική
 αὐλή.*

1 Μόλις ξημέρωσε, ὁ βασιλιάς συγκάλεσε σέ συμβούλιο τούς
 φίλους του καί τούς παρουσίασε τό Θεμιστοκλῆ πού δέν περι-
 μενε κανένα καλό ἀπό ὅσα ἐβλεπε· γιατί οἱ αὐλικοί, ὅταν ἔμα-
 θαν τό ὄνομά του τή στιγμή πού περνοῦσε μπροστά τους, φαί-
 νονταν θυμωμένοι καί τόν κακολογοῦσαν. Ἀκόμη καί ὁ Ρωξά-
 νης ὁ χιλιάρχος, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς βρέθηκε κοντά του, ἐνῶ ὁ
 βασιλιάς ἦταν καθισμένος καί ὄλοι σιωποῦσαν, ἀναστέναξε καί
 εἶπε μέ χαμηλή φωνή: «Ἐσύ, πονηρό ἐλληνικό φίδι ἢ καλή τύ-
 3 χη τοῦ βασιλιά σ' ἔφερ' ἐδῶ.» Ἀλλά, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς πα-
 ρουσιάστηκε μπροστά στό βασιλιά καί τόν προσκύνῃσε πάλι,

αὐτός τόν χαιρέτησε, τοῦ μίλησε φιλικά καί τοῦ εἶπε ὅτι γιά τήν ὥρα τοῦ χρωστοῦσε διακόσια τάλαντα· γιατί, ἀφοῦ παρουσί- 1
 ασε ὁ ἴδιος τόν ἑαυτό του, εἶναι δίκιο νά εἰσπράξει αὐτός τήν 2
 ἀμοιβή πού ὀρίστηκε γιά ἐκεῖνον πού θά τόν ἔφερνε. Τοῦ ὑπο-
 σχέθηκε ὁμως ὅτι θά τοῦ ἔδινε ἀκόμη περισσότερο ἀπ' αὐτά, 3
 τόν ἐνθάρρυνε καί τοῦ ἔδωσε τήν ἄδεια νά τοῦ πει ἐλεύθερα ὅτι
 θέλει γιά τά ἑλληνικά πράγματα. Ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρί- 4
 θηκε ὅτι ἡ ὁμιλία τοῦ ἀνθρώπου μοιάζει μέ χαλιά πού ἔχουν κεν-
 τημένες εἰκόνες· γιατί, ὅπως αὐτά, ἔτσι καί ἐκεῖνη, ὅταν ἀπλώ-
 νεται, δείχνει τίς εἰκόνες, ὅταν ὁμως μαζεύεται, τίς κρύβει καί 5
 τίς ἐξαφανίζει. Γι' αὐτό, εἶπε, τοῦ χρειάζεται καιρός. Ὁ βασιλιάς
 εὐχαριστήθηκε ἀπ' αὐτή τήν παρομοίωση καί τοῦ εἶπε ὅτι τοῦ
 δίνει τόν καιρό πού ζητεῖ. Αὐτός ζήτησε προθεσμία ἑνός χρό-
 νου καί, ἀφοῦ στό διάστημα αὐτό ἔμαθε ἀρκετά τήν περσική
 γλώσσα, μιλοῦσε μέ τό βασιλιά χωρίς διερμηνέα. Τοῦτο ἔδωσε
 ἀφορμή στούς ἔξω ἀπό τήν αὐλή νά σχηματίσουν τήν ἰδέα πώς 6
 ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε μιλήσει στό βασιλιά μόνο γιά τά ἑλληνικά
 πράγματα· ἐπειδή ὁμως αὐτό τόν καιρό ὁ βασιλιάς ἔκαμε πολλές
 ἀλλαγές στό προσωπικό τῆς αὐλῆς καί στούς φίλους του, ὁ Θε-
 μιστοκλῆς κίνησε τό φθόνο τῶν ἰσχυρῶν, γιατί πίστευαν πώς εἶ-
 χε τολμήσει νά μιλήσει θαρρετά στό βασιλιά καί ἐναντίον τους. 7
 Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ τιμές πού τοῦ δόθηκαν δέν ἦταν ὅμοιες μ'
 ἐκεῖνες πού συνηθίζονταν στούς ξένους. Καί σέ κινήγια πῆρε
 μέρος μέ τό βασιλιά καί στίς οἰκογενειακές του συναναστροφές,
 ὥστε καί στήν ἴδια τή μητέρα τοῦ βασιλιά νά παρουσιαστεῖ καί
 νά σχετιστεῖ μαζί της, καί μέ τήν ἄδεια τοῦ βασιλιά νά παρα-
 κολουθήσει τή διδασκαλία τῶν μάγων.

Ὅταν ὁ Δημάρατος ὁ Σπαρτιάτης προσκλήθηκε ἀπό τό βασι- 8
 λιά νά ζητήσει ὅποια χάρη θέλει, αὐτός ζήτησε τήν ἄδεια νά
 περάσει ἐφιππος μεσ' ἀπό τίς Σάρδεις, φορώντας ἀνυψωμένη τήν
 τιάρα, ὅπως οἱ βασιλεῖς. Τότε ὁ Μιθροπαύστης, ἐξάδελφος τοῦ
 βασιλιά, ἔπιασε τήν τιάρα τοῦ Δημάρατου καί τοῦ εἶπε: «Αὐτή ἡ
 τιάρα δέν ἔχει μωαλό γιά νά τό σκεπάσει· οὔτε κι' ἐσύ θά γίνεις
 Δίας, ἂν πάρεις στά χέρια σου κεραυνό.» Ὁ βασιλιάς ἐξάλλου 9
 ἔδωξε τό Δημάρατο θυμωμένος γι' αὐτό πού τοῦ ζήτησε καί
 φαινόταν πώς δέ θά τόν συγχωροῦσε, ἀλλά ὁ Θεμιστοκλῆς με-

σολάβησε καί τόν ἔπεισε νά συμφιλιωθεῖ μαζί του.

- 9 Λένε ἀκόμη πώς καί ἔπειτα καθέννας ἀπό τούς κατοπινούς βασιλεῖς, τήν ἐποχή πού οἱ Πέρσες εἶχαν ζωηρότερη ἀνάμειξη *στίς ἑλληνικές ὑποθέσεις*, κάθε φορά πού χρειαζόταν τίς ὑπηρεσίες κάποιου Ἑλληνα, τοῦ ἔγραφε καί τοῦ ἔδινε ὑπόσχεση ὅτι θά εἶχε κοντά του μεγαλύτερη βαρῦτητα καί ἀπό ὅση εἶχε ὁ
- 10 Θεμιστοκλῆς. Καί λένε πώς ὁ ἴδιος ὁ Θεμιστοκλῆς πού εἶχε πιά μεγάλη δύναμη καί εἶχε στήν ὑπηρεσία του πολλούς, ὅταν κάποτε τοῦ παρατέθηκε πλούσιο τραπέζι, εἶπε στά παιδιά του: «Παιδιά μου, *θά πηγαίναμε χαμένοι, ἂν δέν εἶχαμε χαθεῖ.*»
- 11 Ἀκόμη, καθώς λένε οἱ περισσότεροί συγγραφεῖς, τοῦ ἔδωσαν καί τρεῖς πόλεις, *γιά νά προμηθεύεται τό ψωμί, τό κρασί καί τό προσφάγι του, τή Μαγνησία, τή Λάμψακο καί τή Μυούντα.* Ὁ Νεάνθης ἀπό τήν Κύζικο καί ὁ Φανίας προσθέτουν καί δύο ἄλλες, *τήν Περκώτη καί τήν Παλαίσκηψη*, γιά τά στρώματα καί τό ρουχισμό του.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

(Κεφ. 30-32)

ΚΕΦ. 30

Μεγάλοι κίνδυνοι ἀπειλοῦν τό Θεμιστοκλή.

- 1 Ὅταν ἀργότερα κατέβηκε πρὸς τή θάλασσα, γιά νά ἀσχοληθεῖ μέ τίς ἑλληνικές ὑποθέσεις, ἕνας Πέρσης πού ὀνομαζόταν Ἐπιζύης, σατράπης τῆς ἄνω *Φρυγίας*, σκέφτηκε νά τόν ἐξοντώσει. Εἶχε προετοιμάσει ἀπό καιρό μερικούς *Πισίδες*, γιά νά τόν σκοτώσουν, ὅταν θά ἔφτανε καί θά στάθμευε στήν κωμόπολη
- 2 *Λεοντοκέφαλο*. Καί λένε πώς τό μεσημέρι, τήν ὥρα πού ὁ Θεμιστοκλῆς κοιμόταν, *φάνηκε στόν ὕπνο του ἡ Μητέρα τῶν θεῶν* καί τοῦ εἶπε: «Θεμιστοκλή, *μακριά ἀπό λιονταριῶν κεφάλι*, γιά νά μήν πέσεις *στό στόμα λιονταριοῦ*. Κι' ἐγώ γιά πληρωμή μου σοῦ ζητῶ ὡς ἱέρεια τήν κόρη σου τή Μνησιπτολέμα.» Ὁ Θεμιστοκλῆς τότε πολύ ταραγμένος προσευχήθηκε στή θεά. Ἐπειτα προχώρησε ἀφήνοντας τό μεγάλο δρόμο καί ἀφοῦ ἔκαμε γύρο ἀπό ἄλλο δρόμο καί πέρασε πιο πέρα ἀπό ἐκεῖνο τό μέρος, τόν
- 4 βρῆκε πιά ἡ νύχτα καί σταμάτησε νά ξεκουραστεῖ. Ἐκεῖ, ἐπειδή ἕνα ἀπό τά ὑποζύγια πού κουβαλοῦσαν *τή σκηνή* ἔπεσε στό ποτάμι, οἱ ὑπῆρέτες τοῦ Θεμιστοκλή πῆραν τά παραπετάσματα

τῆς σκηνῆς πού βράχθηκαν καί τά ἄπλωσαν νά στεγνώσουν. Οἱ 5
 Πισίδες στό μεταξύ μέ τά σπαθιά στά χέρια τους ἔτρεχαν μέ ὀρ-
 μή πρὸς τά ἐκεῖ καί, σάν εἶδαν τά παραπετάσματα πού στέγνω-
 ναν, χωρίς νά μποροῦν νά διακρίνουν καλά κάτω ἀπό τό φῶς
 τῆς σελήνης, νόμισαν πὼς εἶναι ἡ σκηνή τοῦ Θεμιστοκλῆ καί
 πὼς θά τόν βροῦν μέσα νά ἀναπαύεται. Ὅταν ὁμως ἦρθαν κοντά 6
 καί σήκωσαν τό παραπέτασμα, πέφτουν ἐπάνω τους οἱ ἄνθρωποι
 τοῦ Θεμιστοκλῆ πού τοὺς παραμόνευαν καί τοὺς πιάνουν. Ἔτσι
 ὁ Θεμιστοκλῆς ξέφυγε τόν κίνδυνο καί θαύμασε τό φανέρωμα
 τῆς θεᾶς. Τῆς ἔχτισε ναό στή Μαγνησία *μέ τὴν ἐπωνυμία τῆς*
Δινδυμήνης καί τῆς ἔδωσε ὡς ἱέρεια τὴ θυγατέρα του Μνησιπτο-
 λέμα.

Ὅταν ἦρθε *στὶς Σάρδεις* καί σάν δέν εἶχε ἄλλη ἀσχολία, πα- 1
 ρατηροῦσε μέ προσοχή τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ναῶν καί τό
 πλῆθος τῶν ἀφιερωμάτων. Ἐκεῖ εἶδε στό ναό τῆς Μητέρας τῶν
 θεῶν καί ἓνα χάλκινο ἄγαλμα πού εἰκόνιζε τὴν *Ἵδροφόρα Κόρη*,
 ὅπως λεγόταν, καί πού εἶχε ὕψος δύο πῆχες. Τό ἄγαλμα τοῦτο ἦ-
 ταν ἐκεῖνο πού αὐτός ὁ ἴδιος τό εἶχε προσφέρει ὡς ἀφιέρωμα,
 ὅταν ἦταν ἐπιστάτης τῶν νερῶν στήν Ἀθήνα καί εἶχε δώσει δια-
 ταγή νά κατασκευαστεῖ μέ τὰ πρόστιμα στά ὁποῖα καταδίκασε
 ἐκείνους πού ἀφαιροῦσαν τό νερό καί τό διοχέτευαν στά χτή-
 ματά τους. Καί, σά τό εἶδε ἐκεῖ *στὶς Σάρδεις*, εἶτε γιατί λυπήθη-
 κε πού τό ἀφιέρωμά του ἦταν σκλαβωμένο εἶτε γιατί ἤθελε νά 2
 δείξει στοὺς Ἀθηναίους πόση τιμὴ καί δύναμη εἶχε στήν ὀ-
 πηρεσία τοῦ βασιλιᾶ, μίλησε στό σατράπη τῆς Λυδίας καί
 ζήτησε γιὰ χάρη του νά στείλουν πίσω τό ἄγαλμα τῆς Κό-
 ρης στήν Ἀθήνα. Ἀλλά ὁ βάρβαρος σατράπης ἀνήθηκε θυμο-
 μένος καί τοῦ εἶπε πὼς θά τό ἀναφέρει μέ ἐπιστολή του στό βα-
 σιλιά. Ὁ Θεμιστοκλῆς φοβήθηκε καί κατάφυγε στό γυναικωνίτη
 τοῦ σατράπη, δωροδόκησε τίς γυναῖκες του καί κατάφερε νά κα-
 ταπραῦνει τὴν ὀργή του. Ἀπὸ τότε σέ κάθε ἄλλη του ἐνέργεια
 ἦταν πιό προσεχτικός, γιατί τόν φόβιζε πιά ὁ φθόνος τῶν βαρ-
 βάρων. Γι' αὐτό ἔπαψε τίς περιοδεῖες του στήν Ἀσία, ὅπως λέει 3
 ὁ *Θεόπομπος*, καί κατοικοῦσε μόνιμα *στή Μαγνησία*. Ἐκεῖ παίρ-

1 ΚΕΦ. 31
 Θάνατος τοῦ
 Θεμιστοκλῆ.

νοντας μεγάλες δωρεές και έχοντας μεγάλες τιμές, όπως οί ἐξοχότεροι ἀπό τούς Πέρσες, ἔζησε πολύν καιρό ἀνενόχλητα, γιατί ὁ βασιλιάς δέν ἔδινε προσοχή στίς ἑλληνικές ὑποθέσεις, ἀπασχολημένος μέ τά ἐσωτερικά ζητήματα τοῦ κράτους του.

- 4 Ἄλλά, ὅταν ἡ Αἴγυπτος ἀποστάτησε μέ τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων, καί ἑλληνικά πολεμικά πλοῖα ἐπλεαν ὡς τήν Κύπρο καί τήν Κιλικία, καί ὁ Κίμων κυριαρχοῦσε στή θάλασσα, ὁ βασιλιάς ἔστρεψε τήν προσοχή του στούς Ἕλληνες καί θέλησε νά ἐναντιωθεῖ στίς προσπάθειές τους καί νά τούς ἐμποδίσει νά μεγαλώνουν πρὸς βλάβη του. Τότε καί στρατιωτικές δυνάμεις κινήθηκαν καί στρατηγοί στάλθηκαν σέ διάφορα μέρη καί κατέβηκαν στή Μαγνησία ἀγγελιοφόροι πρὸς τὸ Θεμιστοκλῆ μέ διαταγή τοῦ βασιλιᾶ νά καταπιαστεῖ μέ τίς ἑλληνικές ὑποθέσεις καί νά πραγματοποιήσει τίς ὑποσχέσεις του.

- 5 Ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμως στήν περίσταση αὐτή δέν παρασύρθηκε ἀπό θυμὸ ἐναντίον τῶν συμπολιτῶν του οὔτε περηφανεύτηκε γιά τήν τόση τιμή καί δύναμη πού θά τοῦ ἔδινε ὁ πόλεμος. Ἴσως, βέβαια, ἔκρινε ὅτι τὸ ἔργο δέν ἦταν κατορθωτό, ἀφοῦ ἡ Ἑλλάδα εἶχε τότε καί ἄλλους μεγάλους στρατηγούς καί μάλιστα τόν Κίμωνα, πού ἐξαιρετικά εὐδοκимоῦσε στά πολεμικά ἔργα. Ἄλλά περισσότερο ἀπ' ὅλα αὐτὸ πού ἐπικράτησε στήν ψυχὴ του ἦταν ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴ δόξα τῶν κατορθωμάτων του καί τῶν παλαιῶν του ἐκείνων θριάμβων.

- 6 Γι' αὐτὸ πῆρε τήν πιὸ καλὴ ἀπόφαση, νά δώσει στή ζωὴ του τὸ τέλος πού ἄρμοζε. Θυσίασε στούς θεούς, συγκέντρωσε τούς φίλους του καί τούς χαιρέτησε μέ τὸ δεξί του χέρι· ἔπειτα, καθὼς λένε οἱ περισσότεροι, ἤπιε αἶμα ταύρου ἢ, καθὼς λένε μερικοί, πῆρε δραστικὸ δηλητήριο. Ἄφησε τὴν τελευταία πνοή του στή Μαγνησία τῆς Ἀσίας, ἀφοῦ ἔζησε ἐξήντα πέντε χρόνια, καί τὰ περισσότερα σάν πολιτικός ἀρχηγός.

- 7 Ὅταν ἔμαθε τὴν αἰτία καί τὸν τρόπο τοῦ θανάτου του ὁ βασιλιάς, λένε πὼς θαύμασε ἀκόμη περισσότερο τὸν ἄντρα καί ἔδειχνε πάντα εὐμένεια στούς φίλους καί συγγενεῖς του.

Λυσάνδρου από τήν Ἀλωπεκή ὁ Θεμιστοκλῆς ἄφησε τρεῖς γι-
 ούς: τόν Ἀρχέπολη, τόν Πολύευκτο καί τόν Κλεόφαντο, πού τόν
 μνημονεύει καί ὁ Πλάτων ὁ φιλόσοφος σάν ἄριστο ἵππεα, χωρίς
 ὅμως ἄλλη ἀξία. Ἀπό τά μεγαλύτερα παιδιά του ὁ Νεοκλῆς πέθανε,
 2 ὅταν ἦταν ἀκόμη μικρός, ἀπό δάγκωμα ἀλόγου, καί τό Διοκλῆ τόν
 υἱοθέτησε ὁ παππούς του ὁ Λύσανδρος. Θυγατέρες εἶχε περισ-
 σότερες: ἀπ' αὐτές τή Μνησιπτολέμα, πού τήν ἀπόκτησε ἀπό τό
 δεῦτερο γάμο του, τήν πῆρε γυναίκα του ὁ ἀπό ἄλλη μητέρα
 ἀδελφός της Ἀρχέπολης: τήν Ἰταλία τή νυμφεύθηκε ὁ Πανθοί-
 3 δης ἀπό τή Χίο: τή Σύβαρη ὁ Νικόδημος ὁ Ἀθηναῖος: τή Νι-
 κομάχη ὁ Φρασικλῆς, ὁ ἀνεψιός τοῦ Θεμιστοκλῆ, ἀφοῦ ἐκεῖνος
 εἶχε πιά πεθάνει, πῆγε στή Μαγνησία καί τήν πῆρε ἀπό τούς
 ἀδελφούς της. Τέλος ὁ ἴδιος ὁ Φρασικλῆς ἀνάθρεψε καί τήν Ἀ-
 σία, τή μικρότερη ἀπό ὅλα τά παιδιά τοῦ Θεμιστοκλῆ.

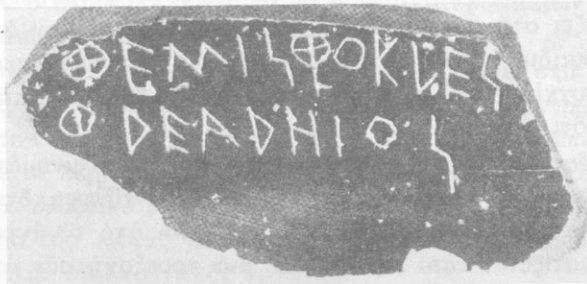
Λαμπρός τάφος τοῦ Θεμιστοκλῆ ὑπάρχει στήν ἀγορά τῆς Μα-
 4 γνησίας. Ὅσο γιά τά λειψανά του δέν ἀξίζει νά δίνει κανεῖς πί-
 στη οὔτε σέ ὅσα λέει ὁ Ἀνδοκίδης στό βιβλίο του «Πρός τούς
 ἑταίρους», ὅτι δηλαδή οἱ Ἀθηναῖοι βρῆκαν τά λειψανά του καί
 τά σκόρπισαν (αὐτά εἶναι ψέματα πού τά γράφει ἐπίτηδες, γιά
 νά ἐξερεθίσει τούς ὀλιγαρχικούς ἐναντίον τοῦ λαοῦ) οὔτε πάλι
 σέ ὅσα λέει ὁ Φύλαρχος, πού ἔστησε στή διήγησή του μιά μηχανή
 σάν ἐκεῖνες πού χρησιμοποιοῦν σέ παράσταση τραγωδίας καί
 παρουσιάζει στή σκηνή κάποιον Νεοκλῆ καί κάποιον Δημόπο-
 5 λη, σάν παιδιά τοῦ Θεμιστοκλῆ, θέλοντας νά προκαλέσει θόρυ-
 βο καί συγκίνηση: αὐτά καί ὁ πῖο τυχαῖος ἄνθρωπος τό κατα-
 λαβαίνει ὅτι εἶναι πλαστά.

Ὁ Διόδωρος ὁ περιηγητής στό ἔργο του «Περί μνημάτων» ἔ-
 χει γράψει, ἀπό εἰκασία καί ὄχι ἀπό ἄμεση ἀντίληψη, ὅτι κοντά
 στό μεγάλο λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ προεκτείνεται ἀπό τό ἀκρωτήριο
 πού σχηματίζεται κατὰ τόν Ἄλκιμο μιά προεξοχή σάν ἀγκώνας
 καί στή στροφή πρὸς τό ἐσωτερικό τοῦ λιμανιοῦ, ἐκεῖ ὅπου ἡ
 θάλασσα ἔχει γαλήνη, ὑπάρχει μιά βάση ἀρκετά μεγάλη καί ὅτι
 αὐτό πού φαίνεται ἐπάνω της σάν σχῆμα βωμοῦ εἶναι ὁ τάφος
 τοῦ Θεμιστοκλῆ. Καί ὁ Διόδωρος νομίζει πῶς ὁ Πλάτων ὁ κω-
 6 μικός συμφωνεῖ μαζί του καί ἐπιβεβαιώνει τά λόγια του μέ τούς
 ἀκόλουθους στίχους:

*Τὰ παιδιά τοῦ
 Θεμιστοκλῆ.
 Ὁ τάφος του.*

«Τό μνήμα σου καλά εἶν' αὐτοῦ στημένο,
σημάδι ἀπό παντοῦ στοὺς ταξιδιώτες.
Θά βλέπει αὐτοὺς πού μπαίνουνε καί θγαίνουν
καί *καραβιῶν ἀγῶνες* θά κοιτάζει.»

Γιὰ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Θεμιστοκλῆ διατηρήθηκαν τιμητικές διακρίσεις στή Μαγνησία ὡς τὶς μέρες μας. Αὐτές τὶς χάρηκε καί ὁ (νεώτερος) Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖος, αὐτὸς πού ἦταν συμ-μαθητῆς καί φίλος μου στή σχολή τοῦ Ἀμμωνίου τοῦ φιλοσό-φου.

«Ὅστρακο» μέ χαραγμένο τό ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλῆ ἀπό ψηφοφορία γιά ἐξοστρακισμό του. [Βλ. σημ. γιά τό κεφ. 5, 7 (σελ. 101) καί τό κεφ. 22 τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλῆ (σελ. 81)].

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Σελ. 61

Ἡ καταγωγή: οἱ γονεῖς τοῦ Θεμιστοκλῆ ἦταν ἄσθημοι· τῆ δόξα πού ἀπόκτησε τήν ὀφείλει μόνο στή δική του δράση. Ἡ συγγενεία του ὁμως μέ τούς Λυκομίδες (1,4) τόν κατατάσσει ἀνάμεσα στούς εὐγενεῖς.

ΚΕΦ. 1

στό δῆμο τῶν Φρεαρρίων ἀπό τή Λεωντίδα φυλή. Ὁ Κλεισθένης (507 π.Χ.) πού ἔθεσε τίς βάσεις τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος στήν Ἀθήνα εἶχε διαιρέσει τό λαό τῆς Ἀττικῆς σέ ἑκατό δήμους καί κάθε δέκα δήμοι ἀποτελοῦσαν μία φυλή (ἀργότερα ἔγιναν οἱ δήμοι 174). Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνήκε στή Λεωντίδα φυλή καί στό δῆμο Φρεάρριο ἢ Φρέαρρο (ὁ δημότης Φρεάρριος), ἀπό τό ὄνομα τοῦ ἀττικοῦ ἥρωα Φρεάρρου· ὁ δῆμος αὐτός ἴσως θρισκόταν ἀνάμεσα στό Θορικό καί τήν Κερατέα τῆς Ἀττικῆς. Στίς ἐπίσημες πράξεις ἦταν ἀπαραίτητο μαζί μέ τό ὄνομα τοῦ προσώπου νά ἀναγράφεται τό ὄνομα τοῦ πατέρα του, καθὼς καί τοῦ δήμου στόν ὁποῖον ἀνήκε.

δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος: κατά τόν ἀττικό νόμο δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος ὅποιος εἶχε πατέρα ἢ μητέρα ξένης καταγωγῆς (αὐτοὶ λέγονταν «νόθοι»). Ἐπομένως καί ὁ Θεμιστοκλῆς δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος, γιατί ἡ μητέρα του καταγόταν ἀπό τή Θράκη.

κάποιοι στίχοι: εἶναι ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα ἄγνωστου ποιητῆ πού τό ἀναφέρουν ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

ἡ Ἀθρότονον: θηλυκό ὄνομα μέ τύπο οὐδετέρου, ὅπως συνήθιζαν πολλές φορές οἱ ἀρχαῖοι γιά ὀνόματα γυναικῶν (ἔτσι

καί σήμερα λέμε τό 'Ελενιώ, τό Κατινιώ κτλ. χαϊδευτικά).

Φανίας ἢ Φαινίας, φιλόσοφος ἀπό τήν Ἐρεσό τῆς Λέσθου (μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη), πού ἔγραψε πολλά φιλοσοφικά καί ἱστορικά ἔργα, ἀπό τά ὁποῖα μόνο λίγα ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Καρία, χώρα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀνάμεσα στή Λυδία καί τή Λυκία.

Νέανθης, ἀπό τήν Κύζικο τῆς Προποντίδας, ἔζησε τόν 3ο π.Χ. αἰ. καί ἔγραψε πολλά ἱστορικά καί ρητορικά ἔργα πού ἀπ' αὐτά ἔμειναν μόνο ἀποσπάσματα· περίφημο εἶναι τό βιογραφικό ἔργο του «Περί ἐνδόξων ἀνδρῶν», ἀλλά καί ἀπ' αὐτό μόνο μερικά ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Ἀλικαρνασσός, ἡ πρωτεύουσα τῆς Καρίας, μεγάλη καί ἀρχαία παραλιακή πόλη μέ καλό λιμάνι καί δύο ἀκροπόλεις· ἡ βασίλισσά της Ἀρτεμισία πῆρε μέρος μαζί μέ τούς Πέρσες στήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων (βλ. κεφ. 14,4).

Κυνόσαργες, γυμναστήριο ἔξω ἀπό τήν πόλη, στό νοτιανατολικό μέρος της, ἴσως ἐκεῖ ὅπου σήμερα ἡ συνοικία «Νέος κόσμος», στό δρόμο πρὸς τόν Ἅγιο Δημήτριο (Μπραχάμι)· σ' αὐτό γυμνάζονταν ὅσοι δέν ἦταν γνήσιοι Ἀθηναῖοι (βλ. σημ. παραπάνω). Ἦταν ἀφιερωμένο στόν Ἡρακλῆ, πού δέν τόν θεωροῦσαν γνήσιο, γιατί εἶχε βέβαια πατέρα τό Δία, ἀλλά ἡ μητέρα του, ἡ Ἀλκμήνη, ἦταν θνητή.

ἔξω ἀπό τίς πύλες: ἐννοεῖ τίς Διόμειες πύλες κοντά στά σημερινά Ἀνάκτορα.

γένος τῶν Λυκομιδῶν: οἱ Λυκομίδες ἦταν ἀρχαία ἱερατική οἰκογένεια τῆς Ἀθήνας.

Σελ. 62

Φλυά (ἢ Φλυή ἢ Φλυές) εἶναι τό ὄνομα ἑνός δήμου τῆς Ἀττικῆς, περίπου ὅπου τό σημερινό Χαλάντρι. Ἐκεῖ ἦταν ἕνα τελεστήριο, δηλ. ἕνας ναός, ὅπου γινόταν μύηση τῶν πιστῶν, ἀνάλογη μέ τή μύηση στά ἑλευσίνια μυστήρια.

Σιμωνίδης ὁ Κεῖος (δηλ. ἀπό τήν Κέα), μέγας λυρικός ποιητής καί μάλιστα ἐπιγραμματοποιός (556-548 π.Χ.). Περίφη-

μο είναι τό ἐπίγραμμα του σ' αὐτοῦς πού ἔπесαν στίς Θερμοπούλες:

*Ὡ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι*

(Στή Λακεδαίμονα, ξένη διαβάτη, τό μήνυμα φέρε
ὄτι κειτόμαστε δῶ στίς ἐντολές τους πιστοί.

Μετ. Θρ. Σταύρου).

μαθήματα ἠθοπλαστικά ἢ γιά εὐχαρίστηση ἦταν ἡ μουσική, ἡ ποίηση καί ἡ γυμναστική· σ' αὐτά ἔδιναν μεγάλη σημασία γιά τήν ἀγωγή τῶν παιδιῶν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι, γιατί ἡ μουσική καί ἡ ποίηση ἐξευγενίζουν τήν ψυχή καί ἡ γυμναστική διαμορφώνει εὐρωστα σώματα, ὥστε τό παιδί νά γίνει γερό καί στήν ψυχή καί στό σῶμα. Γι' αὐτό εἶχαν μεγάλη ἐκτίμηση οἱ διδάσκαλοι τῆς μουσικῆς (κιθαριστές) καί τῆς γυμναστικῆς (παιδοτρίβες).

ΚΕΦ. 2

λύρα ἦταν ἔγχορδο μουσικό ὄργανο, συνήθως μέ ἑπτὰ χορδές, ὅμοιο περίπου μέ τήν κιθάρα.

Στησίμβροτος· ἀπό τή Θάσο, σύγχρονος τοῦ Περικλῆ, πού ἔγραψε μέ ἐχθρότητα ἕνα ἔργο γιά τό Θεμιστοκλή, τόν Περικλῆ καί τό Θεουκιδίδη (ὄχι τόν ἱστορικό, παρά τό γιό τοῦ Μελησία, πολιτικό ἀντίπαλο τοῦ Περικλῆ).

Ἀναξαγόρας, μεγάλος φιλόσοφος· γεννήθηκε στίς Κλαζομενές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τό 500 π.Χ., ἔζησε στήν Ἀθήνα καί πέθανε στή Λάμψακο τό 428· ἔγραψε σύγγραμμα «Περί φύσεως», ὅπου ἐκθέτει τό φιλοσοφικό του σύστημα καί ὑποστηρίζει ὅτι τό αἶτιο πού κινεῖ ὅλα τά στοιχεῖα στή φύση εἶναι ὁ ἀπειρος «νοῦς».

Μέλισσος, φιλόσοφος ἀπό τή Σάμο· αὐτός ἦταν στρατηγός τῶν Σαμίων κατά τήν ἐκστρατεία πού ἐπιχειρήσαν οἱ Ἀθηναῖοι τό 440 π.Χ. ἐναντίον τῆς Σάμου· ὁ Μέλισσος νίκησε τοῦς Ἀθηναίους, γιατί ἔλειπε ὁ Περικλῆς.

νεώτερος· ὁ Θεμιστοκλῆς γεννήθηκε τό 525 π.Χ., ἐνῶ ὁ Περικλῆς τό 495 π.Χ.

Σελ. 63

Μνησίφιλος, πολιτικός σύγχρονος και συνδημότης του Θεμιστοκλή (από το δήμο Φρεάρριο, βλ. κεφ. 1,1): ο ιστορικός Ήρόδοτος λέει ότι ο Μνησίφιλος έδωσε συμβουλή στο Θεμιστοκλή να πείσει τους Αθηναίους να πολεμήσουν στη Σαλαμίνα. Ίσως αυτό το είχαν διαδώσει όσοι ήθελαν να ύποτιμήσουν το έργο του Θεμιστοκλή.

φυσικοί φιλόσοφοι λέγονταν οι Ίωνες φιλόσοφοι, του 6ου και 5ου π.Χ. αι. που έρευνούσαν την ουσία και τα αίτια του φυσικού κόσμου.

Σόλων, ο μεγάλος Αθηναίος νομοθέτης (639-559 π.Χ.) που ήταν συγχρόνως φιλόσοφος και ποιητής.

σοφιστές: έτσι λέγονταν στην αρχή άνθρωποι σοφοί που είχαν ως έργο την έπιστημονική έρευνα και παρουσίασαν μεγάλη πνευματική και κοινωνική δράση (γι' αυτό σοφιστής λεγόταν και ο Σόλων): αργότερα όμως το όνομα δόθηκε στους ρητοροδιδασκάλους που είχαν έρθει στην Αθήνα κατά τον 5ο π.Χ. αι. από διάφορα μέρη, και σ' εκείνους γενικά που επιδίωκαν να κάμουν τους μαθητές τους ικανούς να νικούν με κάθε τρόπο τους αντιπάλους τους στις συζητήσεις, ακόμη και με στρεψοδικίες.

ο πατέρας του τόν αποκήρυξε: ή «αποκήρυξη» γινόταν γνωστή με δημόσιο κήρυκα: ο νόμος έδινε το δικαίωμα στον πατέρα να κηρύξει το παιδί του απόκληρο και να διαλύσει τη νόμιμη σχέση πατέρα και παιδιού, αν αυτό έδειχνε άκοσμη διαγωγή και ζούσε βίο άσωτο και άπρεπο.

ΚΕΦ. 3

Σελ. 64

τόν Αριστείδη: ο Αριστείδης, ο Αθηναίος στρατηγός (540-468 π.Χ.), γνωστός με την έπωνυμία «δίκαιος» είναι ο κυριότερος αντίπαλος του Θεμιστοκλή, όπως φαίνεται και σε όσα γράφει παρακάτω ο Πλούταρχος: αλλά για τον Αριστείδη ο Πλούταρχος έγραψε και ιδιαίτερη βιογραφία.

στό Μαραθώνα: ή περίφημη μάχη του Μαραθώνα έγινε το 490 π.Χ. με αρχιστράτηγο τον Αθηναίο στρατηγό Μιλτιάδη

πού οδήγησε τόν ελληνικό στρατό από 10.000 Ἀθηναίους καί Πλαταιεῖς στήν ὑπέρλαμπρη νίκη.

τά ἀργυρωρυχεῖα τοῦ Λαυρείου στό Λαύρειο ὑπῆρχαν πλουσιότατα μεταλλεῖα σιδήρου, ψευδαργύρου, μολύβδου, καί ἀργύρου σέ ἔκταση 300.000 στρεμμάτων. Οἱ ἀρχαῖοι ἔκαναν ἐκμετάλλευση μόνο τοῦ μολύβδου πού εἶχε ἀρκετή ποσότητα ἀργύρου καί σώζονται τά ἔγνη ἀπό 2.000 περίπου στοές· ἀπό τά μεταλλεῖα αὐτά τήν ἐποχή πού γινόταν ἐντατική ἐκμετάλλευση τους τό δημόσιο ταμεῖο τῆς Ἀθήνας εἶχε πρόσοδο ἀπό 50-100 τάλαντα τό χρόνο, δηλ. 300.000-600.000 χρυσές δραχμές.

ΚΕΦ. 4

Σελ. 65

Δαρεῖος ὁ Α΄ (550-485 π.Χ.) ὑπῆρξε ὁ σπουδαιότερος βασιλιάς τῶν Περσῶν μετά τό μεγάλο Κύρο τό Β΄. Ὁ Δαρεῖος ὀργάνωσε τό ἀπέραντο κράτος του καί προσάρτησε σ' αὐτό πολλές χῶρες· αὐτός πρῶτος ἄρχισε τόν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τό 492 π.Χ.

Αἰγινήτες· ὁ πόλεμος τῶν Ἀθηναίων μέ τούς Αἰγινήτες ἄρχισε τό 488 π.Χ. καί τελείωσε τό 481 π.Χ., ὅταν οἱ Ἕλληνες συμφιλιώθηκαν μπροστά στόν κίνδυνο πού τούς ἀπειλῆσε ἀπό τήν ἐπιδρομή τῶν Περσῶν.

μόνιμοι ὀπλίτες· οἱ Ἀθηναῖοι ὡς τότε εἶχαν στρατό ἀπό ὀπλίτες πού πήγαιναν νά πολεμήσουν σέ ὀρισμένο μέρος καί δύσκολα μπορούσαν νά μετακινηθοῦν (γι' αὐτό λέγονται «μόνιμοι ὀπλίτες»). Ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμως θέλησε νά τούς μεταβάλει σέ μάχιμο πλήρωμα τῶν πλοίων («ναυτική ὀπλιτεία»), πού μπορούσαν νά ἀποθιβάζονται σέ διάφορα μέρη καί σέ περίπτωση κινδύνου νά ἀποχωροῦν μπαίνοντας στά πλοῖα.

Πλάτων, ὁ μέγας Ἀθηναῖος φιλόσοφος (428-347 π.Χ.), μαθητής τοῦ Σωκράτη. Αὐτός ἔγραψε πολλά φιλοσοφικά ἔργα σέ μορφή διαλόγων. Σ' ἓνα ἀπό τά ἔργα του πού ἐπιγράφεται «Νόμοι» ἀναφέρει αὐτό πού λέει ἐδῶ ὁ Πλούταρχος γιά τή μετατροπή τῶν μόνιμων Ἀθηναίων ὀπλιτῶν σέ ναυτικούς καί θαλασσινοῦς.

Στησίμβροτος, βλ. σελ. 97.

τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος· ἐδῶ ὁ Πλούτ. ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ ὅτι ἡ μεταβολή τῆς Ἀθήνας ἀπό ἡπειρωτική σέ ναυτική δύναμη τήν ὀδήγησε σέ ἄκρατη δημοκρατία (βλ. καί κεφ. 19,6).

ὁ Ξέρξης μετά τή ναυμαχία στή Σαλαμίνα, ἐνῶ εἶχε ἀνέπαφο τόν πολυάριθμο πεζικό του στρατό, ἄφησε στήν Ἑλλάδα τό Μαρδόνιο κυρίως γιά νά παρεμποδίσει τούς Ἕλληνες νά τόν καταδιώξουν· αὐτό θέβαια δείχνει τήν ὑπεροχή πού ἔχει ἡ ναυτική δύναμη ἀπέναντι στήν πεζική. Παρακάτω ὁμοίως (κεφ. 16,6) ὁ Πλούτ. ἐκφράζει διαφορετική κρίση γιά τήν ικανότητα τῶν περσικῶν δυνάμεων πού εἶχαν ἀφεθεῖ στό Μαρδόνιο.

Σελ. 66

ΚΕΦ. 5

πλούσιες θυσίες· οἱ θυσίες τῶν ἀρχαίων ἦταν πολυέξοδες, γιατί τίς θυσίες συνήθως ἀκολουθοῦσε συμπόσιο μέ πολλούς καλεσμένους.

«δούρειον ἵππον». Ὁ δούρειος ἵππος (ξύλινο ἄλογο) κυριολεκτικά εἶναι τό ὑπουλο μέσο πού μεταχειρίστηκαν οἱ Ἕλληνες γιά τήν καταστροφή τῆς Τροίας, γιατί ἀπό μέσα του ξεπετάχτηκαν οἱ κρυμμένοι πολεμιστές. Ἐδῶ ὁ Θεμιστοκλῆς χρησιμοποιεῖ τή φράση μεταφορικά. (Πῶς θά ἔλεγε ἄν μιλοῦσε μέ κυριολεξία;)

Ὁ Ἐπικλῆς, ἦταν «κιθαριστής», δηλαδή ἰδιωτικός δάσκαλος τῆς μουσικῆς. Βλ. σημ. κεφ. 2, σελ. 97 στή λέξη *μαθήματα*.

Ὀλυμπία, ὅπου γίνονταν οἱ πανελλήνιοι ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες κάθε τέσσερα χρόνια, πού λέγονταν «Ὀλύμπια». Κατά τήν τέλεση τῶν ἀγῶνων συγκεντρώνονταν θεατές ἀπό ὅλη τήν Ἑλλάδα. Οἱ ἀγῶνες διακοῦσαν στήν ἀρχή μία μέρα, ἔπειτα 3 καί ἀργότερα 5 μέρες. Γιά τήν παραμονή τῶν θεατῶν στήνονταν σκηνές σέ εἰδικό χῶρο καί οἱ ἐπισημότεροι ἔμεναν σέ σκηνές μέ ἐξαιρετική πολυτέλεια, πού ἔδειχνε τόν πλοῦτο καί τήν κοινωνική τους θέση.

ὁ Κίμων (510-449 π.Χ.), γιός τοῦ Μιλτιάδη (τοῦ νικητῆ στή μάχη τοῦ Μαραθῶνα), ἦταν δεκαπέντε χρόνια μικρότερος

ἀπό τό Θεμιστοκλή καί ἀνήκε σέ ἀρχοντική ἀθηναϊκή οἰκογένεια.

χορηγός: ἡ ἀθηναϊκή δημοκρατία εἶχε ἐπιβάλει στούς πλούσιους πολίτες τήν ὑποχρέωση νά ἐκτελοῦν μέ δικά τους ἔξοδα ὀρισμένες ὑπηρεσίες πού λέγονταν «λειτουργίες»: σπουδαιότερες ἦταν: 1) *ἡ γυμνασιαρχία*, δηλ. ἡ προετοιμασία τῆς λαμπαδηφορίας κατά τά Παναθήναια ἢ καί σέ ἄλλες δημόσιες γιορτές· 2) *ἡ θεωρία*, δηλ. ἡ ἀποστολή ἀντιπροσώπων σέ πανελληνίες γιορτές καί σέ ἱερούς τόπους· 3) *ἡ τριηραρχία*, δηλ. ὁ ἐξοπλισμός καί ἡ συντήρηση ἑνός πολεμικοῦ πλοίου τῆς πολιτείας καί 4) *ἡ χορηγία*, δηλ. ἡ ὀργάνωση τῶν λυρικῶν ἢ δραματικῶν ἀγῶνων. Αὐτός πού θ' ἀναλάβαινε τή χορηγία, ὁ χορηγός, εἶχε ὑποχρέωση νά βρεῖ τά κατάλληλα πρόσωπα γιά τό χορό τῶν ἀγῶνων, νά συντηρεῖ τά μέλη τοῦ χοροῦ, νά πληρώνει τόν κατάλληλο χοροδιδάσκαλο καί γενικά νά προσφέρει ὅλα τά ἔξοδα πού χρειάζονταν γιά τήν παράσταση τοῦ ἔργου. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐγίνε χορηγός σέ διαγωνισμό τραγωδίας κατά τή γιορτή τῶν μεγάλων Διονυσίων, τό Μάρτιο τοῦ 476 π.Χ. καί νίκησε στό διαγωνισμό ἡ τραγωδία πού τό χορό της τόν εἶχε παρασκευάσει αὐτός μέ ἔξοδά του.

Φρόνιχος, Ἀθηναῖος δραματικός ποιητής (πρόδρομος τοῦ Αἰσχύλου) πού δέ σώζονται ἀπό τά ἔργα του παρά μόνο λίγα ἀποσπάσματα· ἡ τραγωδία πού νίκησε σ' αὐτό τόν ἀγῶνα μέ τόν τίτλο «Φοίνισσες» εἶχε ὡς θέμα τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας.

Ἀδεΐμαντος, ἐπώνυμος ἄρχοντας τῆς Ἀθήνας τό 477-476 π.Χ., τρία χρόνια μετά τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. Ἐπώνυμος λεγόταν στήν Ἀθήνα ὁ πρῶτος ἀπό τούς 10 ἄρχοντες πού μέ τό ὄνομά του καθόριζαν τή χρονολογία, δηλ. τό πότε ἐγίνε μιά πράξη.

Σελ. 67

Σιμωνίδης βλ. σημ. κεφ. 1, σελ. 96.

ὁ *ἐξοστρακισμός* ἦταν θεσμός πού καθιέρωσε ὁ Κλεισθένης (507 π.Χ.), γιά νά ἀπομακρύνονται οἱ πολιτικοί πού ἀποκτοῦσαν μεγάλη δύναμη καί ἦταν γι' αὐτό ἐπικίνδυνοι στήν ὁ-

μαλή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Δέν ήταν έξορία, παρά προσωρινή απομάκρυνση που διαρκούσε πέντε ή δέκα χρόνια και γινόταν έπειτα από ψηφοφορία του λαού· δηλαδή οι πολίτες ψήφιζαν γράφοντας επάνω σε κομμάτι κεραμιδιού (σέ «όστρακο») τό όνομα του πολιτικού που θέλει νά απομακρύνει. Ο Άριστειδης έξοστρακίστηκε τό 482 π.Χ.

ΚΕΦ. 6

οί Μήδοι μετά τήν κατάλυση του μεγάλου μηδικού κράτους από τόν Κύρο τό Β' τόν 6ο π.Χ. αί., οι Μήδοι συνενώθηκαν μέ τούς Πέρσες και ακολούθησαν τίς τύχες του περσικού κράτους· οι αρχαίοι τά όνόματα Μήδοι και Πέρσαι τά θεωρούσαν συνώνυμα (γι' αυτό και οι πόλεμοι Περσών και Έλλήνων λέγονται «Μηδικοί πόλεμοι»).

κατά τήν έκλογή· ή έκλογή γινόταν μέ τήν ανάταση των χειρών (χειροτονία)· οι στρατηγοί θά ψήφιζαν για τήν ανάδειξη ενός από αυτούς που θά είχε άπεριόριστη έξουσία, έπομένως έπρεπε νά εκλέξουν τόν πιο ίκανό.

«χώρα και νερό» («γήν και ύδωρ»), ήταν τά σημεία ύποταγής.

ψηφισμα, δηλ. απόφαση της έκκλησίας του δήμου.

Άρθμιος ό Ζελεΐτης, δηλ. από τήν πόλη Ζέλεια της Τρωάδας, στους πρόποδες της Ίδης.

«άτιμασμένοι» πολίτες· σέ ειδικό κατάλογο έγραφαν τά όνόματα των «ατίμων», δηλ. των πολιτών που μέ δικαστική απόφαση έχαναν τά πολιτικά τους δικαιώματα· μέ τήν ποινή αυτή τιμωρούσαν τούς προδότες και τούς έχθρούς του δήμου και των συμμάχων τους, καθώς και όσους είχαν κάμει θαριές έγκληματικές πράξεις.

χρυσάφι από τούς Μήδους· ό Ξέρξης είχε στείλει τόν Άρθμιο μέ πολλά χρήματα στη Σπάρτη, για νά πείσει τούς Λακεδαιμόνιους νά συμπράξουν μέ τούς Πέρσες έναντίον των Αθηναίων.

Σελ. 68

Χείλεος (στήν αρχαία Χείλεως), από τήν Τεγέα. Αυτόν τόν εκτιμούσαν πολύ οι Λακεδαιμόνιοι.

Θερμοπύλες, τὰ στενά πού σχηματίζονται ανάμεσα στους πρόποδες του βουνού Καλλιδρόμου και στό Μαλιακό κόλπο· τήν ἀρχαία ἐποχή εἶχε μήκος 1 χιλιόμετρο καί πλάτος περίπου 60 μ. Στά στενά αὐτά ἐγινε ἡ περίφημη μάχη τό 480 π.Χ. ὅπου ὁ Λεωνίδας μαζί μέ 300 Σπαρτιάτες ἔπεσε ἥρωικά. Ἡ εἶδηση τῆς μάχης καί τῶν ἀποτελεσμάτων της μεταδόθηκε μέ ἀγγελιοφόρους στους Ἕλληνες πού ἦταν στό Ἄρτεμίσιο καί ἔφερε μεγάλη ἀναταραχή.

ΚΕΦ. 9

χωρίς ἄλλο θά ἀγκυροβολοῦσαν οἱ ἐχθροί, γιά νά προμηθευτοῦν νερό, ἐπομένως μέρη μέ πηγές.

Σελ. 69

ἢ θά πηγαιναν νά κρυφτοῦν, δηλ. μέρη ἀσφαλισμένα ἐπέπεση τρικυμίας.

Ἴωνες· οἱ πρῶτες ἰωνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ἦταν ἀποικίες τῆς Ἀθήνας καί γενικά οἱ Ἴωνες θεωροῦσαν τήν Ἀθήνα ὡς μητρόπολη· γι' αὐτό στίς ἐπιγραφές πού σκάλιζαν ἐπάνω στίς πέτρες ὑπενθύμιζαν οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι εἶναι πατέρες τους. Οἱ Ἴωνες, ὑποδουλωμένοι στους Πέρσες, εἶχαν στρατολογηθεῖ μαζί μέ ὄλους τούς λαούς του περσικοῦ κράτους, διατηροῦσαν ὅμως στήν ψυχή τους τήν ἐθνική τους συνείδηση καί γι' αὐτό οἱ Πέρσες δέν τους εἶχαν πολλή ἐμπιστοσύνη.

περνώντας τή Δωρίδα· ὁ Ξέρξης μετά τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν κατέθηκε πρὸς τὰ κάτω, πέρασε τή Δωρίδα, καί ἀπό τό πάνω μέρος, δηλ. ἀπό τήν Οἶτη, μπῆκε στή Φωκίδα, ὅπου ἔκαψε τίς πόλεις, γιατί οἱ Φωκεῖς δέν ἤθελαν νά προσχωρήσουν στους Πέρσες· ἔπειτα συνέχισε τήν πορεία του, μπῆκε στήν Ἀττική καί ἔφτασε ὡς τήν Ἀκρόπολη.

ἀπό τή μιὰ θάλασσα στήν ἄλλη, δηλ. ἀπό τό Λέχαιο (του Κορινθιακοῦ κόλπου) ὡς τίς Κεγχρεές (του Σαρωνικοῦ).

ἐπέπεση παράσταση τραγωδίας· στό ἀρχαῖο θέατρο πολλές φορές κατά τήν παράσταση τραγωδίας ὁ ποιητής σκηνοθετοῦσε τήν ἐμφάνιση θεοῦ ἢ θεάς, πού μέ τό χειρισμό κάποιου μηχανήματος φαινόταν ὅτι κατέβαινε ἀπό τόν οὐρανό («ὁ ἀπό μηχανῆς θεός»)· ἡ θεία αὐτή ἐμφάνιση ἔδινε τή λύση του δράματος.

ΚΕΦ. 10

Σελ. 70

δράκοντας λεγόταν τό φίδι πού, ὅπως πίστευαν, ζοῦσε στό ναό τῆς Ἀθηνᾶς στήν Ἀκρόπολη, κρυμμένο κάτω στή γῆ ἀπό τήν ὁποία ἔβγαινε καί ἔπαιρνε τίς προσφορές πού τοῦ παράθεταν οἱ ἱερεῖς, δηλαδή κάθε μήνα πίτα ζυμωμένη μέ μέλι (μελιτόεσσα) καί κάθε μέρα ἐκλεκτές τροφές· τό φίδι αὐτό πίστευαν πώς ἦταν φύλακας τοῦ ναοῦ («οἰκουρός ὄφις»).

«*ξύλινο τεῖχος*» ὁ χρησμός πού ἔδωσε τότε τό μαντεῖο τῶν Δελφῶν ἔλεγε πώς οἱ Ἀθηναῖοι μποροῦν νά σωθοῦν μόνο μέ «τεῖχος ξύλινο» χωρίς νά διευκρινίζει τί ἔννοοῦσε μέ αὐτό· ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμως ἔδινε τήν ἐξήγηση ὅτι τά ξύλινα τεῖχη πού ἔλεγε ὁ χρησμός ἦταν τά πλοῖα. Αὐτά διηγεῖται καί ὁ Ἡρόδοτος.

τή Σαλαμίνα· γιά τή Σαλαμίνα, ὅπου ἤθελε ὁ Θεμιστοκλῆς νά γίνει ἡ ναυμαχία, ὁ χρησμός ἔλεγε: «ὦ θεία Σαλαμίνα, ἐσύ θά στείλεις στόν ὄλεθρο παιδιὰ γυναικῶν». Καί πολλοί ἐξηγοῦσαν ὅτι ὁ χρησμός μέ τίς λέξεις «παιδιὰ γυναικῶν», ὑπονοοῦσε τοὺς Ἕλληνες, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς ὑποστήριζε ὅτι ὑπονοοῦσε τοὺς Πέρσες, γιατί ἀλλιῶς δέ θά ἔλεγε τή Σαλαμίνα «θεία» (δηλ. εὐλογημένη ἀπό τοὺς θεοὺς), παρά θά τήν ὀνόμαζε «δεινήν» ἢ «σχετλίαν» (φοβερή, καταραμένη).

Τροιζήνα, πόλη τῆς Ἀργολίδας κοντά στό Σαρωνικό κόλπο (σήμερα λέγεται Δαμαλός)· κατά τόν Ἡρόδοτο, ἄλλοι Ἀθηναῖοι ἔφεραν τίς οἰκογένειές τους στήν Αἴγινα καί στή Σαλαμίνα.

ὀβολός, τό 1/6 τῆς ἀττικῆς δραχμῆς (βλ. τάλαντο, σημ. σελ. 113).

νά πληρώνουν γι' αὐτά μισθοὺς σέ δασκάλους· οἱ κάτοικοι τῆς Τροιζήνας φρόντισαν, ἐκτός ἀπό τά ἄλλα, νά πληρώνουν ἀκόμη καί δασκάλους γιά τά προσφυγόπουλα τῶν Ἀθηναίων. Ἡ φροντίδα αὐτή μέσα στή μεγάλη ἐκείνη ἀναταραχὴ δείχνει τή μεγάλη σημασία πού ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες στήν ἐκπαίδευση.

βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου, σῶμα πού ἀρχικά εἶχε τήν ἀνώ-

τερη δικαστική, νομοθετική και αστυνομική εξουσία· μετά τήν οριστική διαμόρφωση τῆς δημοκρατίας τὰ δικαιώματά του περιορίστηκαν μόνο σέ δικαστικές ὑποθέσεις (δίκες γιά φόνο κτλ.).

Ἀριστοτέλης, ὁ μέγας ἀρχαῖος φιλόσοφος πού γεννήθηκε στά Στάγειρα τῆς Μακεδονίας τό 384 π.Χ., δάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἰδρυτῆς περιώνυμης φιλοσοφικῆς σχολῆς στήν Ἀθήνα (τῆς «περιπατητικῆς»). Πέθανε τό 322 π.Χ. στή Χαλκίδα. Ἐγραψε πολλά φιλοσοφικά καί ἐπιστημονικά συγγράμματα. Αὐτό πού ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Πλούτ. γιά τή βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου περιέχεται στό ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη «Ἀθηναίων Πολιτεία».

Κλειδῆμος, ἱστοριογράφος Ἀθηναῖος πού ἐξῆσε κατά τούς χρόνους τῶν περσικῶν πολέμων καί ἔγραψε ἱστορία τῆς Ἀττικῆς.

τό κεφάλι τῆς Γοργόνας, τό γοργόνειο, ἦταν ἡ χρυσή κεφαλή τῆς Γοργόνας Μέδουσας πού κοσμοῦσε τήν ἀσπίδα (ἡ αἰγίδα) ἀρχαίου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς πού ἦταν στό ναό τοῦ Ἐρεχθεῖου στήν Ἀκρόπολη. Φαίνεται πῶς τό κόσμημα αὐτό ἦταν πρόσθετό καί οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελαν νά τό πάρουν μαζί τους.

Σελ. 71

πρός τό νησί, δηλ. πρὸς τή Σαλαμίνα.

Ἐάνθιππος, πατέρας τοῦ Περικλῆ· ἔδρασε κατά τούς μηδικούς πολέμους. Ἦταν καί αὐτός ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού ἀφησαν τήν πόλη, ὅταν πλησίαζαν οἱ Πέρσες, καί ἀγωνίστηκε στή Σαλαμίνα. Τό ἐπόμενο ἔτος διαδέχτηκε τό Θεμιστοκλῆ στήν ἀρχηγία τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου καί συνέχισε τόν ἀγώνα. Οἱ Ἀθηναῖοι τιμώντας τίς ὑπηρεσίες του τοῦ ἔστησαν ἀνδριάντα στήν Ἀκρόπολη.

«Κυνός σῆμα» τό ὄνομα αὐτό ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι σέ πολλά ἀκρωτήρια· ἐδῶ λέγεται γιά τό ἀκρωτήριο τῆς Σαλαμίνας ἀντίκρου στήν Ἀττική, ὅπου ἀποθιβάζονταν οἱ Ἀθηναῖοι. Τό ὄνομα αὐτό διατήρησε ὡς τά χρόνια τοῦ Πλουτάρχου (τόν 1 μ.Χ. αἰώνα).

ΚΕΦ. 11

είχε εξοστρακιστεί πριν από τον πόλεμο ο Άριστείδης, βλ. σημ. σελ. 101.

για όρισμένο χρόνο, συνήθως ο εξοστρακισμός διαρκούσε 5-10 έτη.

Ευρυβιάδης, ναύαρχος του σπαρτιατικού στόλου, άνθρωπος μέ αδύνατο χαρακτήρα και περιορισμένη αντίληψη.

Σελ. 72

τά περίφημα εκείνα λόγια: ο Ήρόδοτος στην ιστορία του γράφει πως τά λόγια αυτά τά είπε ο Άδείμαντος, ο στρατηγός των Κορινθίων.

άνθρωπος χωρίς πατρίδα, γιατί οί Άθηναίοι είχαν αφήσει την πόλη τους: *τά διακόσια πλοία*, από τά όποια τά 180 ήταν μέ πλήρωμα αθηναϊκό και τά 20 τά είχαν δώσει στους Χαλκιδείς.

αν μās προδώσετε για δεύτερη φορά: για την πρώτη προδοσία βλ. κεφ. 9,3-4.

τά καλαμάρια (τά γνωστά κεφαλόποδα μαλάκια) έχουν στό έσωτερικό τους ένα κόκαλο πού λέγεται ξίφος ή μαχαίρι.

Σελ. 73

ΚΕΦ. 13

μόλις ξημέρωσε: είναι ή ιστορική μέρα της 28 Σεπτεμβρίου του 480 π.Χ.

Φανόδημος, Έλληνας ιστοριογράφος πού έζησε στις αρχές του 4. αι. π.Χ.

πίο πάνω από τό ναό του Ήρακλή: ο ναός αυτός του Ήρακλή (πού λεγόταν «Ήράκλειον») ήταν στους πρόποδες του Αιγάλεου, κοντά στό σημερινό Κερατσίνι, όπου και τό Πέραμα. Έκει στους τελευταίους πρόποδες του θουνοϋ, πάνω σέ λοφίσκο, είχε στηθεί ό θρόνος του Ξέρξη απ' όπου μπορούσε νά αντικρίξει τή Σαλαμίνα και νά παρακολουθει άνετα όλα όσα θά διαδραματίζονταν στή θάλασσα.

Άκεστόδωρος, Έλληνας ιστορικός από τή Μεγαλόπολη πού έζησε τόν 3. αι. π.Χ. και έγραψε ένα έργο «Περί πόλεων»: αυτός από σύγχυση στις τοπωνυμίες νομίζει ότι ό θρόνος του Ξέρξη είχε στηθεί στά Κέρατα της Μεγαρίδας, στό σημερινό

Μεγάλο Πεύκο, γιατί και ή τοποθεσία εκείνη του Αιγάλεου λεγόταν Κέρατα.

χρυσός θρόνος, από άλλη πηγή ξέρουμε ότι ο θρόνος του Ξέρξη ήταν «ἀργυρόπους», είχε δηλ. άσημένια πόδια. Αυτός άργότερα κατατέθηκε μαζί με άλλα λάφυρα στο ναό της Ἄθηνάς, στην Ἀκρόπολη.

Αίσχύλος, ο μεγάλος τραγικός ποιητής που γεννήθηκε στην Ἐλευσίνα τό 525 π.Χ. και πέθανε στη Γέλα της Σικελίας τό 456 π.Χ. Ἐγραψε 90 δράματα από τά όποια σώθηκαν μόνο 7. Ἐνα άπ' αυτά με τόν τίτλο «Πέρσες» έχει ως θέμα τή νίκη τών Ἑλλήνων στη Σαλαμίνα. Ὁ ποιητής είχε πάρει μέρος και ό ἴδιος στη ναυμαχία.

ΚΕΦ. 14

ή *άναλογία* (του περσικού στόλου προς τόν ελληνικό), γιατί ό Αίσχύλος άναφέρει πρίν και τόν άριθμό τών ελληνικών πλοίων.

έκατόν όγδόντα: τά πλοία τών Ἀθηναίων ήταν διακόσια, είχαν δώσει όμως τά είκοσι στους Χαλκιδικείς.

τοξότες, που είχαν κύριο επιθετικό όπλο τό τόξο με τό όποιο έριχναν βέλη—όπλίτες, οι βαριά όπλισμένοι.

την κατάλληλη ώρα: συνήθως κατά τις 9 τό πρωί άρχίζει νά πνέει στό σημείο αυτό ό μπάτης.

Σελ. 74

Ἀριαμένης, μεγαλύτερος άδερφός του Ξέρξη, διεκδικητής του θρόνου.

Ἀμεινίας, άδερφός του ποιητή Αίσχύλου: ό άλλος άδερφός του ό Κυναίγειρος έπεσε ήρωικά στό Μαραθώνα.

Δεκέλεια, τό σημερινό Τατόι της Ἀττικής.

Σωκλῆς, (άπό τήν Παλλήνη, άρχαιο δήμο της Ἀττικής κοντά στό σημερινό Χαρθάτι) ήταν και αυτός στό ἴδιο πλοίο με τόν Ἀμεινία, δηλ. τό πλοίο αυτό είχε δύο τριηράρχους.

Ἄρτεμισία, βασίλισσα της Ἀλικαρνασσοῦ της Καρίας που είχε προσφέρει στον Ξέρξη 5 πλοία και διακρίθηκε κατά τή ναυμαχία της Σαλαμίνας: (άλλη, πολύ μεταγενέστερη, είναι ή

Ἄρτεμισία ἢ γυναικα τοῦ Μανσώλου, βασίλισσα καὶ αὐτὴ τῆς Καρίας ἐπὶ Μ. Αλεξάνδρου, πού κατασκεύασε πρὸς τιμὴ τοῦ συζύγου της τὸ περίφημο Μανσωλεῖο).

ΚΕΦ. 15

τὸν *Θριάσιο κάμπο* τῆς Ἐλευσίνας, πού λεγόταν «Θριάσιον πεδῖον».

Ἰακχος, τὸ ξύλινο ἄγαλμα (ξόανο) τοῦ Ἰάκχου πού συνδέεται μὲ τὸ θεὸ Διόνυσο καὶ πού τὸ ἐφερναν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα μέσο τῆς Ἱερῶς ὁδοῦ στὴν Ἐλευσίνα μέ τραγούδια, χορούς καὶ λαμπάδες. Λέγεται μυστικός ὁ Ἰακχος ἀπὸ τοὺς μύστες (τοὺς πιστοὺς) πού τὸν συνόδευαν.

Αἰακίδες, οἱ ἀπόγονοι τοῦ Αἰακοῦ, μυθικοῦ βασιλιᾶ τῆς Αἴφινας (δηλ. ὁ Πηλέας, οἱ ἀδερφοὶ τοῦ Τελαμών καὶ Φῶκος, ἐπίσης ὁ Ἀχιλλέας, γιὸς τοῦ Πηλέα κ.λ.π.)

Σελ. 75

ἔμβληματα: τὸ ἔμβλημα (στὴν ἀρχαία: τὸ ἐπίσημον ἢ παράσημον) ἦταν εἰκόνα στὴν πλώρη ἢ στὴν πρύμη τοῦ πλοίου, πού χρησίμευε σάν κόσμημα καὶ σὰ διακριτικὸ του σημάδι· οἱ εἰκόνες αὐτές παρίσταναν θεοὺς ἢ ἥρωες καί, ὅπως πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι, ἐδιώχναν τίς κακοκαιρίες καὶ κάθε κακὸ συναπάντημα (ἀντιστοιχοῦν μέ τίς σημερινές γοργόνες ἢ φιγοῦρες τῶν καραβιδῶν).

Φλώα, βλ. σημ. σελ. 96.

Σιμωνίδης, βλ. σημ. σελ. 96.

ΚΕΦ. 16

τὸ ἐνδιάμεσο στενὸ, πού εἶναι ἀνάμεσα στὴ Σαλαμίνα καὶ τὴν ἀπέναντί της ἀκτὴ τῆς Ἀττικῆς.

νά διαλύσουν τὴ γέφυρα πού εἶχε στήσει ἐκεῖ ὁ Ξέρξης: ὁ Ξέρξης εἶχε διατάξει καὶ ἔστησαν γεφυρώματα στό πιό στενὸ μέρος τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀνάμεσα στὴν Ἄβυδο καὶ στὴ Σηστό, γιὰ νά περάσει τὸ στρατό του ἀπὸ τὴν Ἀσία στὴν Εὐρώπη.

νά πιάσουμε τὴν Ἀσία (δηλ. ποιόν;)· χρησιμοποιεῖ ὄχι ἀπευθείας τὸ ὄνομα πού θέλει, ἀλλὰ κάποιον πού ἔχει παρόμοιον ὄνομα (ἀντονομασία).

Κάτω ἀπὸ χρυσοῦφαντὴ σκηνή: εἶναι ἡ σκηνή πού εἶχε

στηθεί σαν περίπτερο και την οποία ο Ξέρξης, καθισμένος στο θρόνο του, παρακολουθούσε τη ναυμαχία.

Σελ. 76

Μαρδόνιος, Πέρσης στρατηγός, γαμπρός του Δαρείου του Α', πού είχε υποτάξει τις ελληνικές πόλεις της Ίωνίας. Μετά τη φυγή του Ξέρξη (τό 480 π.Χ.) του ανατέθηκε η αρχιστρατηγία. Πολέμησε, νικήθηκε και σκοτώθηκε στις Πλαταιές. Από τη συντριβή του Μαρδονίου φάνηκε ότι η δύναμη των Περσών στην ξηρά δεν ήταν ολότελα ακαταμάχητη (πρβλ. κεφ. 7,5).

από τό βωμό του θεού, ένν. του Ποσειδώνα. Στις ψηφοφορίες έθεταν πολλές φορές τις ψήφους πάνω στο βωμό και απ' εκεί τις έπαιρναν οι ψηφοφόροι. Έδώ οι στρατηγοί θά ψήφισαν, για να πουν ποιός αναδείχτηκε κατά τη γνώμη τους πρώτος και ποιός δεύτερος στην άντρεία και στον άγώνα έναντιόν των Περσών.

ΚΕΦ. 17

Σελ. 77

στούς άμέσως έπόμενους Όλυμπιακούς άγώνες, πού έγιναν έπειτα από τη ναυμαχία στη Σαλαμίνα, δηλ. τό 476 π.Χ. (βλ. λ. Όλυμπία, σημ. σελ. 100).

τή δόξα· ότι ο Θεμιστοκλής κυνηγούσε τη δόξα τό είπε ο Πλούτ. και παραπάνω (βλ. κεφ. 3,4 και 5,3).

ΚΕΦ. 18

ναύαρχος· στην Αθήνα σ' έναν από τούς δέκα στρατηγούς ανάθεταν την άρχηγία του στόλου μέ τον τίτλο του ναυάρχου.

όπως σ' ένα πλατάκι κτλ. παρομοίωση (πρόσεξε και άνάλυσε τά στοιχεία της).

από τη Σέριφο· ή Σέριφος είναι νησί των Κυκλάδων· οι κάτοικοί του ήταν Ίωνες, σύμμαχοι πάντοτε των Αθηναίων.

Σελ. 78

ένα μύθο· πρόσεξε τά στοιχεία του μύθου και τις παρομοιώσεις (ό Θεμιστοκλής και ο νεώτερος στρατηγός - ή γιορτή και ή ακόλουθη μέρα κτλ.) Ποιό είναι τό έπιμύθιο;

ΚΕΦ. 19

ἂν τότε δέν εἶχα γίνει ἐγώ, δηλ. κατά τούς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Περσῶν.

νά ἀνοικοδομεῖ γιατί ἡ Ἀθήνα εἶχε καταστραφεῖ τό 480 π.Χ. ἀπό τόν Ξέρξη καί τό ἐπόμενο ἔτος ἀπό τό Μαρδόνιο.

Θεόπομπος, ἱστορικός ἀπό τή Χίο. Γεννήθηκε τό 376 π.Χ. καί ἔγραψε ἱστορικά βιβλία, ἀπό τά ὁποῖα μόνο ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Σελ. 79

τά λιμάνια τοῦ Πειραιᾶ, δηλ. ἡ Μουνηχία (σήμερα Τουρκολίμανο) ἡ Ζεῦ (σήμερα Πασαλιμάνι) καί τό κεντρικό πειραιϊκό λιμάνι μέ τό πολεμικό τμήμα (τόν Κάνθαρο) καί τό ἐμπορικό (τό «Ἐμπόριον»).

ὁ θρύλος γιά τήν Ἀθηνᾶ· κατά τήν παράδοση ἡ Ἀθηνᾶ καί ὁ Ποσειδῶν εἶχαν φιλονικήσει γιά τήν κατοχή τῆς Ἀθήνας· καί ἡ Ἀθηνᾶ ἔκαμε νά φυτρώσει στήν Ἀκρόπολη ἡ ἐλιά πού ἦταν ἄγνωστη ὡς τότε στήν Ἀθήνα, ἐνῶ ὁ Ποσειδῶν χτύπησε μέ τήν τρίαινά του τό βράχο καί ἀνάβλυσε πηγὴ θαλασσινοῦ νεροῦ· ἀλλά τό δῶρο τῆς Ἀθηνᾶς θεωρήθηκε ἀνώτερο καί ἔτσι ἀναγνωρίστηκε ἡ κυριαρχία τῆς στήν Ἀθήνα, πού ἀπό τότε πῆρε τό ὄνομά τῆς (πρὶν λεγόταν Κεκροπία ἀπό τό ὄνομα τοῦ Κέκροπα πού ἦταν ἰδρυτῆς καί πρῶτος βασιλιάς τῆς Ἀθήνας. Ἡ σκηνή τῆς φιλονικίας Ἀθηνᾶς καί Ποσειδῶνα εἶχε ἀπεικονιστεῖ μέ ἀνάγλυφη παράσταση στό δυτικὸ ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνα.

στοὺς δικαστές· κριτές στή φιλονικία, ἦταν κατά τήν παράδοση οἱ ἄλλοι θεοί, ἢ, σύμφωνα μέ ἄλλη ἐκδοχή, ὁ Κέκροπας.

«ἐξύμωσε τόν Πειραιᾶ» μέ τήν Ἀθήνα, μεταφορική ἐκφραση (πῶς θά τό λέγαμε μέ κυριολεξία;).

Ἀριστοφάνης, ὁ περίφημος Ἀθηναῖος κωμικός ποιητής (452-385 π.Χ.)· αὐτό πού ἀναφέρεται ἐδῶ περιέχεται σέ μιά κωμῶδια του πού ἔχει τόν τίτλο «Ἰππεῖς», στιχ. 815.

τήν Ἀθήνα τήν ἔδωσε μέ τόν Πειραιᾶ καί ὄχι τόν Πειραιᾶ μέ τήν Ἀθήνα (ἀ ν τ ῖ θ ε σ η · ποιὸ εἶναι τό νόημά τῆς;)

Πνύκα, ύψωμα στά δυτικά τῆς Ἀκρόπολης, κοντά στή σημερινή Ἀστεροσκοπεῖο, ὅπου κατά τήν ἀρχαιότητα συγκεντρωνόταν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου.

οἱ τριάντα τύραννοι: οἱ ἄρχοντες πού ἐγκαθιδρύθηκαν στήν Ἀθήνα ἀπό τοὺς Λακεδαιμονίους τό 404 π.Χ., ὕστερ' ἀπό τήν πανωλεθρία τῶν Ἀθηναίων στοὺς Αἰγός ποταμούς (στήν Εὐρωπαϊκή ἀκτὴ τοῦ Ἑλλησπόντου) πού σημεῖωσε τό τέλος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τοὺς τριάντα τυράννους ἐδιώξε τό ἐπόμενο ἔτος (403) ὁ Θρασύβουλος πού μπήκε στήν Ἀθήνα μέ δημοκρατικό στρατό καί ἔφερε πάλι τό δημοκρατικό πολίτευμα.

Σελ. 80

Ἀλλά καί στοὺς συμμάχους ἔγινε δυσάρεστος ὁ Θεμιστοκλῆς, γιατί τοὺς ἐπίεξε νά δίνουν χρήματα γιά τό συμμαχικό ταμεῖο πού τό διαχειρίζονταν οἱ Ἀθηναῖοι· ἔτσι ἡ συμμαχία ἄρχιζε νά γίνεται θάρος γιά τοὺς συμμάχους τῆς Ἀθήνας.

ΚΕΦ. 21

Πειθῶ, Βιά, Πενία, Ἀδυναμία: προσωποποιήσεις (ποιές ἐνέργειες ἢ καταστάσεις προσωποιοῦνται ἐδῶ; τί νόημα ἔχουν οἱ λόγοι τοῦ Θεμιστοκλῆ καί ἡ ἀπάντηση πού πήρε;)

Τιμοκρέων, κωμικός ποιητής, γνωστός καί ὡς ἀθλητής, ἀπό τήν Ἰάλυσο τῆς Ρόδου, ἔγραψε πειραχτικά τραγούδια καί ἐπιγράμματα. Ὄταν ὁ Τιμοκρέων ἐξορίστηκε, ζήτησε ἀπό τό Θεμιστοκλῆ τή βοήθειά του γιά νά γυρίσει στή Ρόδο, ἀλλά ὁ Θεμιστοκλῆς ἀρνήθηκε· ὁ Τιμοκρέων τότε μέ πειραχτικά ποιήματα κατηγοροῦσε τό Θεμιστοκλῆ ὅτι δωροδοκῆθηκε ἀπό τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Τιμοκρέοντα.

Πανσανίας, ὁ Σπαρτιάτης στρατηγός καί ναύαρχος, πού νίκησε τό Μαρδόνιο στίς Πλαταιές (479 π.Χ.). Ἀργότερα ἦρθε σέ συνεννόηση μέ τοὺς Πέρσες, καί, ὅταν ἀνακαλύφθηκε ἡ προδοσία του, κατάφυγε στό ναό τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, ὅπου ἔμεινε ἀποκλεισμένος καί πέθανε ἀπό ἀσιτία. Γιά τόν Ξάνθιππο, βλ. σημ. σελ. 105.

Λεωτυχίδης, βασιλιάς τῆς Σπάρτης, πού ἐπικεφαλῆς τῶν

Ἑλλήνων νίκησε τούς Πέρσες στή Μυκάλη στήν ξηρά καί τή θάλασσα (479 π.Χ.).

Λητώ, ἡ μητέρα τοῦ Ἀπόλλωνα καί τῆς Ἄρτεμης, πού τούς γέννησε ὕστερ' ἀπό πολλές περιπλανήσεις στή Δῆλο.

πού ἄτιμο πήρε χρῆμα: γιατί νόμιζε ὁ Τιμοκρέων ὅτι οἱ ἀντίπαλοί του δωροδόκησαν τὸ Θεμιστοκλή, γιὰ νά μὴ τόν βοηθήσει.

Ἰάλυσος, ἀρχαία πόλη τῆς Ρόδου.

φιλενε κόσμο στὸν Ἴσθμό: ὁ Τιμοκρέων χλευάζει τὸ πενιχρὸ συμπόσιο πού παράθεσε κάποτε ὁ Θεμιστοκλῆς στὸν Ἴσθμό, ὅταν γίνονταν ἐκεῖ ἀγῶνες.

Σελ. 81

Μούσα (ἀρχ. Μοῦσα): οἱ ἀρχαῖοι ποιητές συνήθιζαν νά ἀρχίζουν τὰ ποιήματά τους μέ τὴν ἐπίκληση στή Μούσα.

μέ τὴν κατηγορία τοῦ μηδισμού: ὁ Τιμοκρέων, ἐπειδὴ δέν τὸν ἔφερναν ἀπὸ τὴν ἐξορία, κατάφυγε στὸ βασιλιά τῶν Περσῶν· καταδικάστηκε τότε ἀπὸ τὸ συμμαχικὸ δικαστήριο σὲ ἰσόβια ἐξορία· ὁ Θεμιστοκλῆς ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀθήνας ψήφισε καί αὐτὸς τὴν καταδίκη τοῦ Τιμοκρέοντα.

ΚΕΦ. 22

Ἀριστοβούλη: ἔδωσε τὸ ὄνομα αὐτὸ στή θεά Ἄρτεμη, γιὰ νά δηλώσει ὅτι ὁ ἴδιος σκέφτεται ὀρθά καί δίνει ἄριστες συμβουλές.

Μελίτη, ἓνας ἀπὸ τούς δήμους τῆς Ἀττικῆς, στὸ δυτικὸ μέρος τῆς Ἀθήνας πού περιλάβαινε τὴν Πνύκα καί ὅλη τὴ γύρω περιοχὴ. Ἐκεῖ κοντὰ ἦταν τὸ θάραθρο (πρὸς τὸ σημερινὸ Ἀστεροσκοπεῖο), ὅπου οἱ ἀρχαῖοι κατακρήνιζαν τούς καταδικασμένους σὲ θάνατο· ὁ δήμος τῆς Μελίτης ἀνήκε στήν Κεκροπίδα φυλὴ.

Τὸν ἐξοστρακισμό τοῦ Θεμιστοκλή: ὁ ἐξοστρακισμὸς του ἔγινε τὸ 472 π.Χ., ὅταν ὑπερίσχυσε τὸ ἀντίπαλο κόμμα πού εἶχε ἀρχηγὸ τὸ Κίμων (βλ. καί λ. ἐξοστρακισμός, σσμ. σελ. 101).

Σελ. 82

Πανσανίας, βλ. σημ. σελ. 111.

ΚΕΦ. 23

ὁ δῆμος τῆς Ἀγρύλλης ἦταν κατά τό νότιο μέρος τῆς Ἀθήνας, ἔφτανε ὡς τόν Ὑμηττό καί περιλάβαινε τόν Ἀρδηττό, τό ὕψωμα ὅπου ἔδιναν κάθε χρόνο τόν ὄρκο τους οἱ δικαστές τῆς Ἡλιαίας (οἱ ἡλιαστές): ὁ δῆμος τῆς Ἀγρύλλης ἀνήκε στήν Ἐρεχθίδα φυλή.

τίς προηγούμενες κατηγορίες: ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε κατηγορηθεῖ καί πρωτίτερα ἀπό τοὺς Σπαρτιάτες γιά προδοσία, ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἀποκρούσει τότε τήν κατηγορία.

Σελ. 83

στήν Κέρκυρα πού ἄλλοτε τήν εἶχε εὐεργετήσει: ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε ἀνακηρυχθεῖ εὐεργέτης τῆς Κέρκυρας, καί γι' αὐτό εἶχε τό δικαίωμα τῆς ἀσυλίας.

ΚΕΦ. 24

τριάντα τάλαντα: τό τάλαντο (στήν ἀρχαία: «τάλαντον ἀργυρίου»), μονάδα βάρους (26 κιλῶν καί 200 γραμμαρίων). Ἀργότερα χρησίμευε καί ὡς νομισματική μονάδα. Τό ἀττικό τάλαντο εἶχε τήν ἀκόλουθη ὑποδιαίρεση: 1 τάλαντο = 60 μνές (ἀρχ. μναῖ)· 1 μναῖ = 100 δραχμές· 1 δραχμή = 6 ὄβολοί.

ἀπ' ἐκεῖ πῆγε στήν Ἡπειρο: οἱ Κερκυραῖοι δέν ἤθελαν νά τόν προστατέψουν, ἀπό φόβο μήπως δυσαραστήσουν τοὺς Ἀθηναίους καί τοὺς Σπαρτιάτες.

Μολοσσοί, ἔθνος τῆς Ἡπείρου· εἶχαν θρησκευτικό κέντρο τή Δωδώνη, ἐπιβλήθηκαν στοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Ἡπείρου καί ἱδρυσαν δικό τους βασίλειο.

εἶχε ζητήσει κάτι: ὁ Ἄδμητος εἶχε ζητήσει νά γίνει σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, ἀλλά κατά συμβουλή τοῦ Θεμιστοκλῆ ἡ πρότασή του δέν ἔγινε δεχτή.

ἔγινε ἰκέτης του: ἰκέτες ἔλεγαν ἐκείνους πού πρόστρεχαν σέ κάποιον καί ζητοῦσαν τή βοήθεια ἢ προστασία του σέ ἐκτακτη στιγμή ἀνάγκης· αὐτοὶ κατάφευγαν στό βωμό ἢ στήν ἐστία τοῦ σπιτιοῦ καί εἶχαν τό ἱερό δικαίωμα τῆς φιλοξενίας.

Σελ. 84

οί *Ἀχαρνές*, ἀρχαῖος δῆμος τῆς Ἀττικῆς, δυτικά τῆς Ἀθήνας, πρὸς τὴν Πάρνηθα, κοντὰ στὸ σημερινὸ Μενίδι.

Σησίμβροτος, βλ. σημ. σελ. 97.

ὄλους καὶ ὄλα, δηλ. τὴ γυναῖκα του, τὰ παιδιά του καὶ τίς οἰκογενειακές του ὑποχρεώσεις. Εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι αὐτὰ πού λέει ὁ Στησίμβροτος, δέν εἶναι ἀληθινά· αὐτὸς μιλεῖ πάντα μέ ἐχθρική προκατάληψη γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ.

Ἰέρων, τύραννος τῶν Συρακουσῶν (478-467 π.Χ.) πού ἔφερε τὸ κράτος τοῦ σέ μεγάλη ἀκμή· ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ πλούσιους Ἑλλήνες ἡγεμόνες τῆς ἐποχῆς του.

ΚΕΦ. 25

Θεόφραστος, φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Ἑρεσό τῆς Λέσθου (372-287 π.Χ.), μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐγράψε πολλὰ συγγράμματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀξιόλογο εἶναι τὸ ἔργο του «Χαρακτῆρες».

στὴν Ὀλυμπία, βλ. σημ. σελ. 100.

νά καταξεσκίσουν τὴ σκηνὴ τοῦ τυράννου: ἀπὸ ἄλλη ἱστορική πηγή ξέρουμε ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς δικαιολόγησε τὴν πρότασή του λέγοντας ὅτι ὁ Ἰέρων πού δέ συμμαρίστηκε τοὺς μεγάλους κινδύνους τῶν Ἑλλήνων δέν πρέπει νά λαβαίνει μέρος καὶ στὶς πανελλήνιες πανηγυρικές συγκεντρώσεις.

Θουκυδίδης, ὁ μέγας Ἀθηναῖος ἱστορικός (471-396 π.Χ.) πού ἔγραψε τὴν ἱστορία τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου.

στὴν ἄλλη θάλασσα (στὸ Αἰγαῖο): ὁ Θεμιστοκλῆς πῆγε ἀπὸ ξηρὰ στὴ Μακεδονία καὶ ἔφτασε στὴν Πύδνα, πόλη τῆς Μακεδονίας, στὴ δυτική πλευρὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου.

Θάσος, νησί τοῦ Β. Αἰγαίου στὸ Θρακικὸ πέλαγος, κοντὰ στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς Μακεδονίας· τότε (τὸ 469 π.Χ.) τὴν πολιορκοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι.

ναύκληρος εἶναι ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ πλοίου.

Θεόπομπος, βλ. σημ. σελ. 110.

ΚΕΦ. 26

Σελ. 85

Κύμη, ἀρχαία ἑλληνική πόλη τῆς Μ. Ἀσίας στὰ νότια

παράλια του Έλαϊτικού κόλπου.

Αίγες, μικρή πόλη της Μυσίας κοντά στην Κύμη, πρὸς τὸ ἔσωτερο.

τῆς νύχτας ἄκου τῆ φωνή κτλ.: προσωποποίηση τῆς νύχτας, ἀντί: πρόσεξε τὸ ὄνειρο πού θά δεις στὸν ὕπνο σου, αὐτὸ θά σοῦ δείξει τί νά κάμεις, γιά νά σωθεῖς.

ἔγινε μεμιάς ἀετός: ἡ μεταμόρφωση τοῦ φιδιοῦ σέ ἀετό προμηνοῦσε, κατά τίς δοξασίες πού ἐπικρατοῦσαν τότε, εὐχάριστη ἀλλαγὴ τῆς κατάστασης τοῦ Θεμιστοκλή· ὁ ἀετός ἦταν σύμβολο τῆς περσικῆς βασιλείας.

Σελ. 86

χρυσὸ ραβδί: τὸ ραβδί τοῦ κήρυκα (τὸ «κηρύκειον») εἶχε στὸ ἔπάνω μέρος δύο φίδια συμπλεγμένα, τὸ ἓνα ἀπέναντι στὸ ἄλλο, καὶ τὸ κρατοῦσαν οἱ ἀποσταλμένοι στὸ ἐχθρικό στρατόπεδο γιά νά προτείνουν εἰρήνη· ἐδῶ στὸ ὄνειρο προαναγγέλλει εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια γιά τὸ Θεμιστοκλή.

Θουκυδίδης, βλ. σημ. σελ. 114.

Χάρων ἀπὸ τῆ Λάμψακο (πόλη τῆς μικρασιατικῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου), ἱστοριογράφος τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Ἐγραψε τὰ «Περσικά» καὶ ἱστορία τῆς Λαμψάκου.

μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ξέρξη ἀνέβηκε στὸ θρόνο ὁ γιὸς του Ἄρταξέρξης ὁ Α' (464-424 π.Χ.).

Ἐφορος, ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Μ. Ἀσίας ἱστοριογράφος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

Δείων, ἀπὸ τὴν Κολοφώνα τῆς μικρασιατικῆς Ἰωνίας, ἱστοριογράφος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

Κλείταρχος, γιὸς τοῦ Δείωνα, ἱστοριογράφος καὶ αὐτὸς, ἔγραψε ἱστορίες τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Ἡρακλείδης, ἱστοριογράφος ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Μ. Ἀσίας, ἔζησε κατά τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

τὰ ἐπίσημα χρονικά ἦταν τὰ ἐπίσημα βιβλία πού βρίσκονταν πιθανῶς στὰ ἀνάκτορα τῶν βασιλέων τῆς Περσίας, σ' αὐτὰ κατάγραφαν τὰ σπουδαιότερα γεγονότα καὶ τὴ χρονολογία τους.

ΚΕΦ. 27

Ἄρτάβανος ὁ χιλιάρχος δηλ. ὁ ἀρχηγός τῶν 1.000 σωματοφυλάκων τοῦ βασιλιᾶ.

τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἰσότητα ἦταν καὶ στοὺς βαρβάρους γνωστό ὅτι οἱ Ἕλληνες, καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι, ἀγαποῦσαν περισσότερο ἀπ' ὅλα τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἰσότητα ἔναντι τῶν νόμων.

Σελ. 87

ὁ Θεός πού ἐξυψώνει τοὺς Πέρσες: ὁ θεός τοῦ καλοῦ πού θέλει τὸ μεγαλεῖο τῶν Περσῶν λεγόταν Ὠρομάζης· ἀντίθετα, ὁ θεός τοῦ κακοῦ ἦταν ὁ Ἀρειμάνιος.

Φανίας, βλ. σημ. σελ. 96.

Ἐρατοσθένης ἀπὸ τὴν Κυρήνη τῆς Ἀφρικῆς γεννήθηκε τὸ 275 π.Χ., ἀστρονόμος, γεωγράφος καὶ φιλόσοφος. Διευθυντής τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας.

Σελ. 88

ΚΕΦ. 28

σὰν τοὺς καλύτερους μάρτυρες: οἱ ἐχθροί μου στὴν Ἀθήνα μέ κυνηγοῦν, ἀκριβῶς γιατί ἔχω προσφέρει ὑπηρεσίες σ' ἐσένα. Αὐτοὶ λοιπὸν εἶναι οἱ καλύτεροι μάρτυρες πού μποροῦν νά σέ πείσουν γιὰ τίς διαθέσεις μου. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς μέ πονήρηια, ἐπικαλεῖται ὡς ὑπηρεσίες πρὸς τὸ βασιλιά τὰ τεχνάσματα πού εἶχε μηχανευτεῖ στὴ Σαλαμίνα καὶ σέ ἄλλες περιπτώσεις γιὰ τὸ καλὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τότε πού ἔστειλε τὸ Σίκινο (κεφ. 12,3-5) κτλ.

ἱκέτης, βλ. σημ. σελ. 113.

τοῦ Δωδωναίου Διός: στὴ Δωδώνη τῆς Ἠπείρου (στοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Τομάρου) ὑπῆρχε τὸ περίφημο μαντεῖο τοῦ Δωδωναίου Διός. Ἄπ' ἐκεῖ ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε πάρει τὸ χρησμὸ νά πορευτεῖ στὸν ὁμώνυμο τοῦ θεοῦ, δηλαδή σ' ἐκείνον πού ἔχει τὸ ἴδιο ὄνομα μέ τὸ Θεό. Τὸ συμπέρασμα πού ἔβγαλε ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπὸ τὸ ὄνειρο εἶναι καὶ αὐτὸ κάτι πού κολακεύει τὸ βασιλιά.

Σελ. 89

ΚΕΦ. 29

ἡ ὁμιλία τοῦ ἀνθρώπου μοιάζει μέ χαλιά κτλ., παρομοίωση

(παρακολούθησε τήν παραβολή αὐτή στίς λεπτομέρειές της. Ποιό εἶναι τό νόμά της;)

τοῦ χρειάζεται καιρός, ὥσπου νά μάθει νά μιλεῖ περσικά. Εὐλογο πρόσχημα, γιά νά ἀναβάλει τή δυσάρεστη στιγμή πού θά μιλοῦσε γιά τά ἑλληνικά πράγματα στό βασιλιά τῶν Περσῶν.

τή διδασκαλία τῶν μάγων· οἱ μάγοι ἦταν οἱ ἱερεῖς τῶν Περσῶν, ἄνθρωποι σοφοί, πού μελετοῦσαν καί δίδασκαν μυστικές καί μαγικές τέχνες καί ἐρμήνευαν τά δόγματα τῆς θρησκείας τους.

Δημάρατος, ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης, πού ἐκθρονίστηκε, κατάφυγε στό Δαρεῖο τό 491 π.Χ. καί ἀργότερα παρακολούθησε τόν Ξέρξη στήν ἐκστρατεία του ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων.

τιάρα, περσικό κάλυμμα τῆς κεφαλῆς· μόνο ὁ βασιλιάς φοροῦσε τήν τιάρα ἀνυψωμένη, ἐνῶ οἱ ἄλλοι Πέρσες τή φοροῦσαν γερμένη πρὸς τά κάτω. (Τό αἶτημα τοῦ Δημαράτου δείχνει τό χαρακτήρα του).

αὐτή ἡ τιάρα δέν ἔχει μυαλό κτλ., δηλ. τό κεφάλι πού τή φοράει δέν ἔχει μυαλό, *παραβολή* (ἔτσι καί ἐμεῖς λέμε σήμερα: «Τό ράσο δέν κάνει τόν παπά»).

Σελ. 90

στίς ἑλληνικές ὑποθέσεις· μετά τόν πελοποννησιακό πόλεμο οἱ Πέρσες ἀναμείχτηκαν στά ἑλληνικά πράγματα, ὥσπου οἱ Ἕλληνες μέ τήν ἀνταλκίδειο εἰρήνη (387 π.Χ.) ἀναγνώρισαν τελικά τήν ἐξάρτησή τους ἀπό τό βασιλιά τῶν Περσῶν.

θά πηγαίναμε χαμένοι κτλ., δηλ. ἂν δέν εἶχαμε ἐξοριστεῖ, θά ζούσαμε φτωχοί καί δέ θά εἶχαμε τώρα τόσο καλά (ἡ ἐξορία μᾶς θγήκε σέ καλό). Εἶναι λόγια πού κρύβουν μιά πικρή εἰρωεῖα.

γιά νά προμηθεῖται τό ψωμί, τό κρασί καί τό προσφάγι του δηλ. κάθε πόλη γιά τό εἶδος πού παράγει.

ἡ Μαγνησία, πόλη τῆς μικρασιατικῆς Ἰωνίας, κοντά στό Μαίανδρο ποταμό.

ἡ Λάμψακος, πόλη στήν ἀσιατική ἀκτὴ τοῦ Ἑλλησπόντου.

ή Μνούντα, μικρή ιωνική πόλη στά θόρεια τής Μιλήτου.
Νέανθης, βλ. σημ. σελ. 96.

Φανίας, βλ. σημ. σελ. 96.

Περκώτη, πόλη τής Μυσίας στή Μ. Ἀσία.

Παλαισκηψη, πόλη τής Τρωϊκῆς χώρας.

Ἄνω Φρυγία ἢ Μεγάλη Φρυγία, στά ἐνδότερα τής Μ. Ἀσίας· ἀντίθετα ἢ Μικρή ἢ ἡ πρὸς τόν Ἑλλησποντο Φρυγία κατά τά νότια παράλια τής Προποντίδας ὡς τόν Ἑλλησποντο.

Πισίδες, κάτοικοι τής Πισιδίας στή νότια Μ. Ἀσία.

ὁ Λεοντοκέφαλος, κωμόπολη τής Ἄνω Φρυγίας· ἐκεῖ θά στάθμευε ὁ Θεμιστοκλῆς.

φάνηκε στὸν ὕπνο του· ἡ πίστη τῶν ἀρχαίων στά ὄνειρα ἦταν πολὺ ριζωμένη. Παράβαλε καί τό ὄνειρο πού ἀναφέρεται στό κεφ. 26,3.

ἡ Μητέρα τῶν θεῶν, ἀσιατική θεά πού λεγόταν Κυβέλη ἢ Κυθήλη ἢ Δινδυμήνη (ἀπό τό ὄρος Δίνδυμο τής Φρυγίας). Ἡ Ρέα τής ἑλληνικῆς μυθολογίας.

«μακριά ἀπό λιονταριῶν κεφάλι», πού τοῦ ἔδινε νά καταλάβει ὅτι ἔπρεπε νά φυλαχτεῖ ἐκεῖ πού θά πάει στό Λεοντοκέφαλο. Τά ὄνειρα καί οἱ χρησμοί μιλοῦσαν μέ ὑπαινιγμούς.

στό στόμα λιονταριοῦ, δηλ. στήν ἐπιβουλή τοῦ ἐχθροῦ του, τοῦ Ἐπιζύη.

τή σκηνή, πού θά ἔστηναν γιά νά περάσει τή νύχτα του ὁ Θεμιστοκλῆς· τήν ἡμέρα τήν ἔλυναν γιά νά τήν κουβαλοῦν τά ὑποζύγια.

Σελ. 91

μέ τήν ἐπωνυμία τής Δινδυμήνης, βλ. σημ. παραπάνω γιά τή Μητέρα τῶν Θεῶν.

ΚΕΦ. 31

Σάρδεις, πρωτεύουσα τής μικρασιατικῆς Λυδίας.

τήν Ὑδροφόρα Κόρη, ἄγαλμα πού τό εἶχαν πάρει οἱ Πέρσες ἀπό τήν Ἀθήνα κατά τούς μηδικούς πολέμους.

πού εἶχε ὕψος δύο πῆχες· ἡ πήχη ἰσοδυναμοῦσε μέ 0,45 τοῦ μέτρου.

ἐπιστάτης τῶν νερῶν, ἄρχοντας πού φρόντιζε γιά τήν κατασκευή τῶν κρηνῶν καί τή διανομή τοῦ νεροῦ.

Θεόπομπος, βλ. σημ. σελ. 110.

Μαγνησία, πόλη τῆς Καρίας, κοντά στό Μαϊάνδρο ποταμό. Ἐκεῖ ἔμεινε πιά ὁ Θεμιστοκλῆς ὡς τό θανατό του.

Σελ. 92

ἀπασχολημένος μέ τὰ ἐσωτερικά ζητήματα: κυρίως ἀπασχολοῦσε τό βασιλιά ἡ ἀποστασία τῆς Βακτριανῆς, μεγάλης χώρας τῆς Ἀσίας.

ὅταν ἡ Αἴγυπτος ἀποστάτησε, τό 459 π.Χ., κατά τή βασιλεία τοῦ Ἄρταξέρξη.

Κίμων, βλ. σημ. σελ. 100.

καί νά πραγματοποιήσει τίς ὑποσχέσεις του: εἶχε ἔρθει ἡ κρίσιμη ὥρα γιά τό Θεμιστοκλῆ. Ὡς τότε δέν εἶχε κάμει τίποτε πού νά θλάψει τήν πατρίδα του. Τώρα ἔπρεπε ἡ νά πραγματοποιήσει τίς ὑποσχέσεις του στό βασιλιά τῶν Περσῶν ἡ νά δώσει ἄλλη λύση στό ψυχικό του δράμα. Καί προτίμησε τό δεύτερο.

καί ἄλλους μεγάλους στρατηγούς, δηλ. τό Μυρωνίδη, τόν Τολμίδη καί τόν Περικλῆ.

αἶμα ταύρου: οἱ ἀρχαῖοι πίστευαν πῶς τό πρόσφατο αἶμα τοῦ ταύρου εἶναι δηλητήριο.

δραστικό δηλητήριο, δηλ. τό κώνειο πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι γιά τή θανάτωση τῶν καταδίκων.

ἄφησε τήν τελευταία πνοή του τό 461 π.Χ.

Σελ. 93

ἡ Ἄλωπεκῆ, δῆμος τῆς Ἀττικῆς, στά Ν.Δ. τῆς Ἀκρόπολης, πρὸς τό Φάληρο.

Πλάτων, βλ. σημ. σελ. 99.

Ἀνδοκίδης, Ἀθηναῖος πολιτικός καί ρήτορας τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Ἐνας λόγος του εἶχε τόν τίτλο «Πρὸς ἐταίρους». Στό βιβλίο αὐτό ἔλεγε πῶς οἱ Ἀθηναῖοι τάχα σκόρπισαν τά λείψανα τοῦ Θεμιστοκλῆ· μέ αὐτό ἤθελε νά παραστήσει τήν

ΚΕΦ. 32

ἀσέβεια τοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς μεγάλους ἄντρες του.

Φύλαρχος, Ἑλληνας ἱστοριογράφος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἢ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο.

ἔστησε στὴ διήγησή του μιὰ μηχανή (ὅπως σέ παράσταση τραγωδίας, βλ. σημ. σελ.103).

Διόδωρος, ὁ περιηγητής, πού ἐξῆσε γύρω στὰ 300 π.Χ. Ἔγραψε βιβλίον «Περὶ μνημάτων» στὸ ὁποῖο περιγράφει τοὺς τάφους ἐξαιρετικῶν προσώπων, ὅπως τοὺς εἶδε στίς περιηγήσεις του ἢ ἀπὸ πληροφορίες ἄλλων. Ἀπὸ τὸ ἔργο του αὐτὸ σώζονται ἀποσπάσματα.

στὸ μεγάλο λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ, δηλαδή στὸν κεντρικὸ λιμένα πού κυρίως λέγεται «Πειραιεύς».

κατὰ τὸν Ἀλκιμο, δεξιὰ ὅπως μπαινὲ κανεῖς στὸ λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ (πού σήμερα λέγεται ἀκτὴ Ἀλκίμων ἢ Ξαβερίου ἢ προκυμαία Κανθάρου).

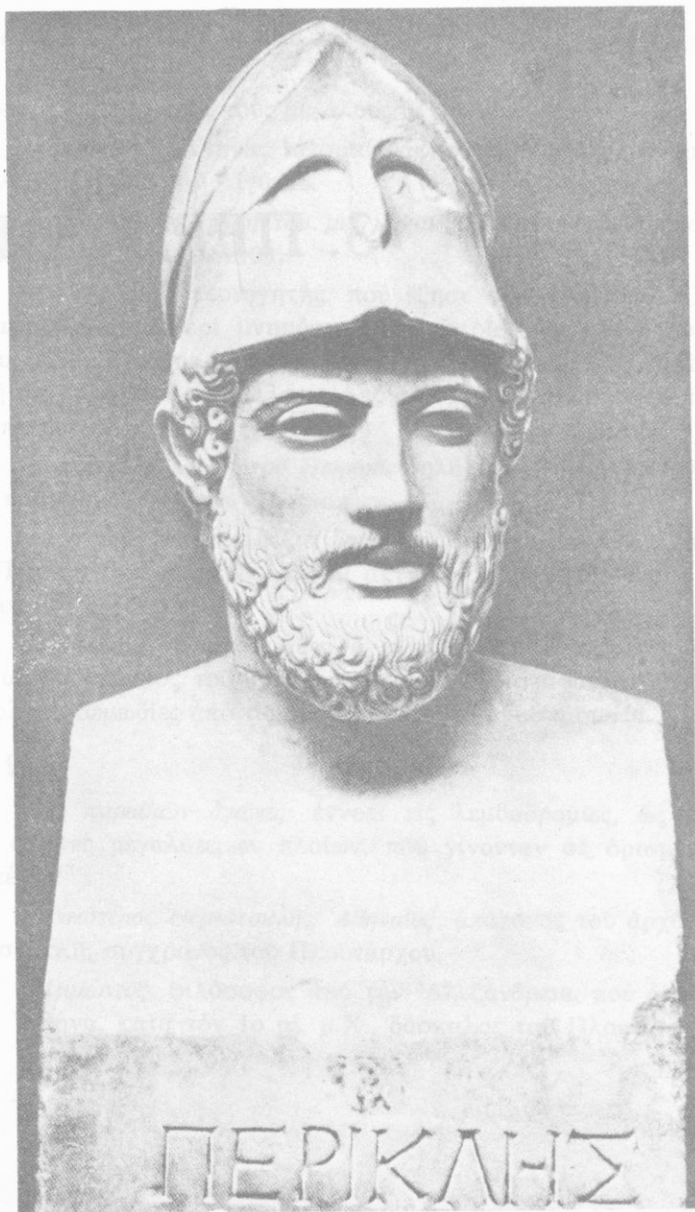
Πλάτων, ὁ κωμικός (ὄχι ὁ φιλόσοφος). Ἔζησε τὸν 4ο π.Χ. αἰ. (σύγχρονος τοῦ μεγάλου κωμικοῦ Ἀριστοφάνη). Ἔγραψε πολλές κωμωδίες ἀπὸ τίς ὁποῖες σώζονται ἀποσπάσματα.

Σελ. 94

καὶ καραβιῶν ἀγῶνες: ἐννοεῖ τίς λεμβοδρομίες, ὡς καὶ τοὺς ἀγῶνες μεγαλύτερων πλοίων, πού γίνονταν σέ ὀρισμένες γιορτές.

ὁ νεώτερος Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖος, ἀπόγονος τοῦ ἀρχαίου Θεμιστοκλῆ, σύγχρονος τοῦ Πλουτάρχου.

Ἀμμώνιος, φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, πού δίδαξε στὴν Ἀθήνα, κατὰ τὸν 1ο αἰ. μ.Χ., δάσκαλος τοῦ Πλουτάρχου.

Περικλῆς (490 - 429 π.Χ.).
(Μουσείο Βατικανού)

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΠΛΑΣΗ, ΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

(Κεφ. 3-6)

Ὁ Περικλῆς ἀνήκεε στήν Ἀκαμαντίδα φυλή καί στό δῆμο τοῦ Χολαργοῦ ἢ πατρική καί ἡ μητρική του γενιά εἶχαν τά πρωτεῖα στήν Ἀθήνα. Ὁ πατέρας του ὁ Ξάνθιππος, αὐτός πού νίκησε στή Μυκάλη τούς στρατηγούς τῶν Περσῶν, νυμφεύτηκε τήν Ἀγαρίστη, τήν ἐγγονή τοῦ Κλεισθένη, ἐκείνου πού ἐδιώξε τούς Πεισιστρατίδες καί κατάλυσε μέ γενναιότητα τήν τυραννίδα καί ἔθεσε νόμους καί θεμελίωσε πολίτευμα πού εἶχε συνταχτεῖ μέ τόν καλύτερο τρόπο γιά ὁμόνοια καί σταθερότητα. Ἡ Ἀγαρίστη εἶδε στόν ὕπνο της πῶς γέννησε ἕνα λιοντάρι καί ὕστερ' ἀπό λίγες μέρες γέννησε τόν Περικλῆ πού τό σῶμα του ἦταν κανονικό κατά τά ἄλλα, μά τό κεφάλι μακρουλό καί στό μέγεθος δυσανάλογο. Γι' αὐτό τό λόγο οἱ καλλιτέχνες τόν παριστάνουν σχεδόν πάντα μέ κράνος, γιατί δέν ἤθελαν, φαίνεται, νά τόν πικράνουν (γιά τό φυσικό του ἐλάττωμα).

- 1 ΚΕΦ. 3
Οἱ γονεῖς τοῦ
2 Περικλῆ. Ἡ
σωματική του
διάπλαση.

3
4

Οἱ περισσότεροι λένε ὅτι ὁ Περικλῆς εἶχε δάσκαλο τῆς μουσικῆς τό Δάμωνα (πού τό ὄνομά του, ἰσχυρίζονται, πρέπει νά προφέρεται μέ βραχύχρονη τήν πρώτη συλλαβή). Ὁ Ἀριστοτέλης ὁμως ἀναφέρει ὅτι ἀσκήθηκε στή μουσική ἀπό τόν Πυθοκλείδη. Ὅσο γιά τό Δάμωνα, φαίνεται πῶς αὐτός ἦταν ἐξοχος σοφιστής, ἀλλά ἤθελε νά κρύβει ἀπό τό πλῆθος τήν ἱκανότητά του καί γι' αὐτό τή σκέπαζε μέ τήν ἰδιότητα τοῦ μουσικοῦ. Καί εἶχε στενές σχέσεις μέ τόν Περικλῆ, ὅπως ἕνας προπονητής καί δάσκαλος τῶν ἀγῶνων μέ ἕναν ἀθλητή τῆς πολιτικῆς. Κατάλαβε

- 1 ΚΕΦ. 4
Ἡ μόρφωση
τοῦ Περικλῆ.

2
3

- ὅμως ὁ κόσμος ὅτι ὁ Δάμων χρησιμοποιοῦσε τή λύρα ὡς πρόσχημα καί κατηγορήθηκε πὼς κρύβει μεγάλα σχέδια καί πὼς εὐνοεῖ τὴν τυραννία. Γι' αὐτό ἐξοστρακίστηκε καί ἔδωσε ὑλικό
- 4 στά πειράγματα τῶν κωμικῶν ποιητῶν. Ἔτσι ὁ Πλάτων ὁ κωμικός παρουσιάζει σέ μιά σκηνή κάποιον πού ρωτᾶει:

«Πρῶτα, γιά πές μου, σέ παρακαλῶ· γιατί εἶσαι ἐσύ ὁ Χεῖρων, πού, ὅπως λέν, ἀνάθρεψες τόν Περικλῆ.»

- 5 Ὁ Περικλῆς παρακολούθησε ἀκόμη καί τὰ μαθήματα τοῦ Ζήνωνα τοῦ Ἐλεάτη, πού ἐρευνοῦσε τή φύση, ὅπως ὁ Παρμενίδης, καί εἶχε ἀποκτήσει κάποια ἰκανότητα νά συζητεῖ καί μέ ἀντιλογίες νά σπρώχνει τελικά τόν συζητητή του σέ ἀμηχανία. Αὐτό καί ὁ Τίμων ὁ Φλειάσιος τό εἶχε πει μέ τοῦτα τὰ λόγια:

«Δύναμη ἀδάμαστην ἔχει ὁ διπλόγλωσσος Ζήνωνας, κι ὅλα ξέρει μέ λόγια νά κρίνει, νά ἐλέγχει.»

- 6 Ἐκεῖνος ὅμως πού περισσότερο ἀπ' ὅλους συνδέθηκε μέ τόν Περικλῆ καί τοῦ πρόσθεσε πολύ μεγάλο κύρος καί γέμισε τὴν ψυχὴ του μέ τό φρόνημα πού πρέπει νά ἔχει ἕνας πολιτικός ἀρχηγός καί ἔφερε σέ μεγάλο ὕψος τὴν ἀξία τοῦ ἥθους του, ἦταν ὁ Ἀναξαγόρας ἀπὸ τίς Κλαζομενές. Εἶναι αὐτός πού οἱ σύγχρονοί του τόν ὀνόμαζαν «Νοῦν», εἴτε γιατί θαύμασαν τὴ διάνοιά του, πού φάνηκε στὴν ἐρευνα τῆς φύσης μεγάλη καί ἐξαιρετική, εἴτε γιατί, πρῶτος αὐτός, σάν ἀρχὴ στὴ διαμόρφωση τοῦ κόσμου καθόρισε ὄχι τὴν τύχη οὔτε τὴν ἀνάγκη, παρά ἕνα νοῦ καθαρὸ καί ἀπλό, πού μέσ' ἀπὸ τό χάος τῶν ἀνάμεικτων στοιχείων τοῦ σύμπαντος ξεχωρίζει ἐκεῖνα πού σχηματίζονται ἀπὸ ὅμοια μέρη.

ΚΕΦ. 5

Ὁ χαρακτήρας του.

Αὐτό τόν ἄνθρωπο τόν θαύμασε ἀπεριόριστα ὁ Περικλῆς καί ἀπ' αὐτόν μῆθηκε στὴ λεγόμενη *μετεωρολογικὴ ἐπιστῆμη* καί στὴν τέχνη τῶν συζητήσεων.

Ἔτσι, ὅπως φαίνεται, ὄχι μόνο ἡ σκέψη του ἦταν σοβαρὴ καί ὁ λόγος του ὑψηλός καί ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κάθε χυδαία καί ἀδιάντροπη αἰσχρολογία, ἀλλά καί τοῦ προσώπου του ἡ ἐκφραση πού δέν τὴν ἀλλοίωνε τό γέλιο, καί τό ἤρεμο θάδισμα, καί ἡ

σεμνή περιβολή του πού δέν τήν ἀνατάραζε ποτέ καμιά βίαη κίνηση ὅταν μιλούσε, καί ὁ χαμηλός τόνος τῆς φωνῆς του, ὅλα αὐτά καί πολλά παρόμοια προκαλοῦσαν τό θαυμασμό ὄλων.

“Ὅταν κάποτε ἕνας ἀπαίσιος καί ἀχρεῖος ἄνθρωπος στήν ἀγορά 2 τόν ἔβριζε καί τόν κακολογοῦσε ὅλη τήν ἡμέρα, ὁ Περικλῆς σιωποῦσε μέ ὑπομονή, ἀπασχολημένος σέ μιᾶ ἐπείγουσα ὑπόθεση· τό θράδου ἔφυγε ἡσυχα γιά τό σπίτι του, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τόν παρακολουθοῦσε καί ξεστόμιζε κάθε εἶδους βρισιά ἐναντίον του. Καί ὁ Περικλῆς, μόλις ἔφτασε στήν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ του καί σάν ἦταν πιά σκοτάδι, ἔδωσε διαταγή σ’ ἕνα ἀπό 3 τοὺς ὑπῆρέτες του νά πάρει τό φῶς καί νά συνοδέψει καί νά ὀδηγήσει ἐκεῖνο τόν ἄνθρωπο στό σπίτι του. Ὁ ποιητής Ἰων λέει πῶς στίς κοινωνικές σχέσεις του ὁ Περικλῆς ἦταν ἀλαζονικός, καί κάπως ἀγέρωχος καί πῶς στούς καυχησιάρικους τρόπους του ὑπῆρχε καί μεγάλη δόση ἀπό ὑπεροψία καί περιφρόνηση πρὸς τοὺς ἄλλους· καί ἐπαινεῖ ἀντίθετα τοῦ Κίμωνα τήν κοσμιότητα, τήν ἠπιότητα καί τήν εὐγένεια στή συμπεριφορά του. Ἄλλ’ ἄς ἀφήσουμε τόν Ἰωνα, πού νομίζει ἀπαραίτητο νά 4 ἔχει ἡ ἀρετή καί κάτι τό εὐχάριστο, ὅπως οἱ παραστάσεις τῶν τραγωδιῶν ἔχουν καί ἕνα σατυρικό μέρος. Ἀντίθετα, ἄς θυμηθοῦμε τό Ζήνωνα πού, ὅταν ἄκουε πολλοὺς νά χαρακτηρίζουν τή σοβαρότητα τοῦ Περικλῆ σάν μεγαλομανία καί ἀλαζονεία, τοὺς συμβούλευε νά ἔχουν καί αὐτοὶ μιᾶ τέτοια μεγαλομανία, γιὰτί καί ἡ προσποίηση ἀκόμη μιᾶς καλῆς διαγωγῆς γεννᾷ σιγά σιγά καί χωρὶς νά τό καταλάβει κανεὶς, τό ζῆλο καί τή συνήθεια τοῦ καλοῦ.

Δέν ἀποκόμισε ὅμως μόνο αὐτά ἀπὸ τῆ συναναστροφή του μέ τόν Ἀναξαγόρα ὁ Περικλῆς, ἀλλά φαίνεται πῶς ξεπέρασε τίς δεισιδαιμονίες, πού μπροστά στά *μετεωρολογικά φαινόμενα* προκαλοῦν τρόπο σ’ ἐκείνους πού δέν ξέρουν τίς αἰτίες τους, καί ἀπὸ τήν ἀμάθειά τους κυριαρχοῦνται ἀπὸ φόβο καί ταραχή γιά τά θεῖα. Αὐτὴ τήν ἀμάθεια τήν ἐξαφανίζει ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη πού διώχνοντας τὴ φοβερὴ καί νοσηρὴ δεισιδαιμονία ἐμπνέει τὴ σταθερὴ εὐσέβεια καί τὴν αἰσιοδοξία. Σχετικὰ μέ τίς δεισιδαιμονίες διηγοῦνται καί τό ἀκόλουθο περιστατικό.

1 **ΚΕΦ. 6**
Οἱ δεισιδαιμονίες.

2

- Ἐφεραν κάποτε στὸν Περικλῆ ἀπὸ τοὺς ἀγρούς τὸ κεφάλι ἀπὸ ἓνα μονοκέρατο κριάρι. Τότε ὁ Λάμπων ὁ μάντης, μόλις εἶδε τὸ κέρατο πού ἦταν φυτρωμένο δυνατὸ καὶ στερεὸ ἀπὸ τὴ μέσῃ τοῦ μετώπου, εἶπε μιά προφητεία, πὼς ἀπὸ τίς δύο πολιτικές μερίδες πού ἦταν τότε ἰσχυρές στὴν πόλη, τοῦ *Θουκυδίδη* καὶ τοῦ Περικλῆ, θά ὑπερισχύσει ἡ μερίδα ἐκείνου, πού μέσα στὸν ἀγρὸ του βρέθηκε τὸ σημαδιακὸ αὐτὸ κεφάλι. Ἄντι γι' ἄλλη ἀπάντηση ὁ Ἄναξαγόρας ἔσπασε τὸ κρανίον καὶ ἔδειξε ὅτι ὁ ἐγκέφαλος δὲν ἐπιανε ὄλη τὴ βάση, παρά μυτερός σάν αὐγὸ εἶχε
- 3 ἀπ' ὅπου ξεφύτρωνε τὸ κέρατο. Καὶ τότε ὄλοι ὅσοι ἦταν ἐκεῖ θαύμασαν τὸν Ἄναξαγόρα, ἀλλὰ ὕστερ, ἀπὸ λίγο θαύμασαν τὸ Λάμπωνα, ὅταν ὁ Θουκυδίδης, ἔπεσε ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ ὀλόκληρη τὴ διαχείριση τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τὴν πῆρε μὲ
- 4 ὀμαλὸ τρόπο στὰ χέρια του ὁ Περικλῆς. Ἄλλὰ τίποτε δὲν ἐμποδίζει, νομίζω, νά ποῦμε ὅτι καὶ ὁ φυσικὸς εἶχε δίκιο καὶ ὁ μάντης: ὁ πρῶτος καλὰ κατάλαβε τὴν αἰτία, ἐνῶ ὁ δεῦτερος τὸ ἀποτελέσμα· γιατί ἔργον τοῦ φυσικοῦ ἦταν νά ἐξετάσει ἀπὸ ποιά αἰτία καὶ πῶς ἐγινε τὸ φαινόμενο, ἐνῶ τοῦ μάντη νά προφητέψει γιὰ ποιὸ σκοπὸ ἐγινε καὶ τί σημαίνει. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνοι
- 5 πού λένε ὅτι ἡ εὕρεση τῆς αἰτίας εἶναι ἀναίρεση τοῦ σημείου πού μᾶς φανερώνεται, δὲν καταλαβαίνουν ὅτι ἔτσι ἀρνοῦνται μαζί καὶ τὰ σημεῖα πού φανερώνονται ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ τὰ σημεῖα πού προέρχονται ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν ἀνθρώπων, ὅπως εἶναι λόγου χάρι, ὁ *ἦχος τῶν μετάλλινων δίσκων*, οἱ φλόγες τῆς φωτιάς καὶ οἱ σκιές πού βλέπουμε στὰ *ἡλιακὰ ρολόγια*· καθένα ἀπ' αὐτὰ ἐγινε ἀπὸ κάποια αἰτία, ἀλλὰ μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε νά χρησιμεύει σάν σημάδι πού φανερώνει κάτι.

Ἄλλ' αὐτὰ ἴσως ἔχουν τὴ θέση τους σὲ ἄλλου εἴδους πραγματεία.

ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

(Κεφ. 7-8)

ΚΕΦ. 7
Ἄ Περικλῆς
καὶ ὁ λαός.

- 1 Ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦταν νέος, φοβόταν πολὺ τὸ λαό. Γιατὶ στὴ μορφή ἔμοιαζε μὲ τὸν τύραννον *Πεισίστρατον* καὶ οἱ πολὺ ἠλι-

κλωμένοι ένιωθαν κάποια έκπληξη βλέποντας τήν όμοιότητα πού
 είχε μέ αυτόν καί στή γλυκύτητα τής φωνής του καί στήν ευ-
 χέρεια καί τήν έτοιμότητα του λόγου του, όταν συζητούσε.
 Έπειδή μάλιστα ήταν πλούσιος, από λαμπρό γένος, καί είχε 2
 φίλους πολύ ισχυρούς, φοβόταν μήπως έξοστρακιστεί γι' αυτό
 δέν έπαιρνε καθόλου μέρος στήν πολιτική, ένώ στίς έκστρα-
 τείες ήταν γενναίος καί ριψοκίνδυνος. Όταν όμως ό Άριστείδης 3
 πέθανε καί ό Θεμιστοκλής έξοστρακίστηκε καί τόν Κίμωνα τόν
 άπασχολούσαν πολύν καιρό οί έκστρατείες του έξω από τήν
 Έλλάδα, τότε ό Περικλής άποφάσισε νά προσχωρήσει στή δη-
 μοκρατική μερίδα, γιατί προτίμησε νά ταχτεί όχι μέ τούς πλού-
 σιους καί λίγους παρά μέ τούς πολλούς καί φτωχούς, παρά τήν
 ψυχουσύνθεσή του πού δέν ήταν καθόλου λαϊκή. Όπως φαίνεται, 4
 φοβήθηκε μήπως προκαλέσει τήν ύποψία πώς θέλει νά γίνει τύ-
 ραννος καί, έπειδή έβλεπε από τό άλλο μέρος ότι ό Κίμων ήταν
 άριστοκρατικός καί ότι έξαιρετικά τόν άγαπούσαν οί άριστο-
 κρατικοί, αυτός άρχισε νά κολακεύει τούς πολλούς, γιά νά
 άποχτήσει άσφάλεια γιά τόν έαυτό του καί δύναμη έναντίον έ-
 κείνου. Άμέσως μάλιστα άλλαξε καί τίς συνήθειες τής ζωής 5
 του. Στήν πόλη δέν τόν έβλεπαν νά κυκλοφορεί παρά μόνο σ' έ-
 να δρόμο, σ' αυτόν πού οδηγεί πρός τήν αγορά καί τό βουλευ-
 τήριο. Παράτησε τίς προσκλήσεις σέ δείπνα καί όλες τίς φιλι-
 κές συναναστροφές καί σχέσεις, ώστε σέ όλο τό μακροχρόνιο
 διάστημα τής πολιτικής του ζωής σέ κανενός φίλου τό σπίτι δέν
 πήγε γιά δείπνο, παρά μόνο μία φορά, πού παραβρέθηκε στους
 γάμους του εξαδέρφου του του Εύρυπτόλεμου, αλλά καί εκεί τήν
 ώρα πού θά άρχιζαν νά πίνουν, σηκώθηκε άμέσως καί έφυγε.
 Γιατί αυτού του είδους οί συναναστροφές είναι ίκανές νά μειώ- 6
 σουν όλο τό κύρος καί μέ τήν οικειότητα πού άναπτύσσεται σ'
 αυτές δύσκολα μπορεί νά κρατηθεί κανείς μέσα στά όρια πού
 χρειάζονται γιά νά φαίνεται σοβαρός. Καί όμως, ή άληθινή
 άρετή τόσο ώραιότερη φαίνεται, όσο εκδηλώνεται περισσότερο,
 καί στους χρηστούς άνθρώπους τίποτε δέν ύπάρχει τόσο θαυμα-
 στό γιά τούς ξένους όσο ή καθημερινή διαγωγή τους πρός τούς 7
 οικείους καί φίλους. Άλλά ό Περικλής άπόφευγε τή συχνή καί
 κατά κόρο επικοινωνία του μέ τό λαό καί μόνο κατά διαλείμμα-

τα τόν ἐπλησίαζε· δὲ μιλοῦσε γιὰ κάθετί καί δέν παρουσιαζόταν διαρκῶς στό πλῆθος, παρά, καθὼς λέει ὁ Κριτόλαος, ἔκανε τήν ἐμφάνισή του, ὅπως τό ἱερό πλοῖο, ἡ «Σαλαμίνια», μόνο σ' ἐξαιρετικές περιπτώσεις, ἐνῶ γιὰ τίς κοινές ὑποθέσεις ἄφηνε νά τόν ἀντιπροσωπεύουν οἱ πολιτικοί φίλοι καί συνεργάτες του. Ἔνας ἀπ' αὐτούς λένε ὅτι ἦταν ὁ Ἐφιάλτης, πού κατάργησε τήν ἀριστοκρατική ἐξουσία τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου πάγου καί, κατά τόν Πλάτωνα, πρόσφερε στους πολίτες ἄφθογο καί ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας, τόσο πολύ, ὥστε ὁ λαός, σάν ἀφηνιασμένο ἄλογο, ὅπως λένε οἱ κωμικοί ποιητές, «χαλινάρι κανένα δέν ἤθελε, μά τήν Εὐβοία τή δάγκωνε, τά νησιά τά πηδοῦσε».

ΚΕΦ. 8

Ἡ ρητορική του. Ἡ προσωνομία «Ὀλύμπιος».

- 1 Προσπαθοῦσε νά ἐναρμονίζει τό λόγο του σύμφωνα μέ τόν τρόπο πού εἶχε ὀργανώσει τή ζωή του καί σύμφωνα μέ τό μέγεθος τῶν σκέψεων του, σάν ἓνα μουσικό ὄργανο πού μέ τό τέντωμα τῶν χορδῶν του ἀπηχοῦσε συχνά μέ περισσότερη δύναμη τή διδασκαλία τοῦ Ἀναξαγόρα καί ἔδινε κατά κάποιον τρόπο στή ρητορική του ἓνα χρώμα ἀπό τίς θεωρίες τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Γιατί αὐτό τό «μέγαλο ὕψος τοῦ πνεύματος καί τήν τελειότητα στήν ἐκτέλεση τῶν ἔργων», πού, ὅπως λέει ὁ θεῖος Πλάτων, «προστέθηκαν στήν ἔμφυτη εὐφυΐα του», τά ἀπόκτησε ἀπό τή φυσική ἐπιστήμη καί «παίρνοντας ἀπ' αὐτήν ὅ,τι ἦταν πρόσφορο γιὰ τήν τέχνη τῶν λόγων», ἀναδείχτηκε πολύ ἀνώτερος ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους. Σ' αὐτό, λένε, ὀφείλει καί τήν ἐπωνυμία «Ὀλύμπιος» πού τοῦ δόθηκε, ἄν καί μερικοὶ φρονοῦν ὅτι ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπό τά ἐξοχα μνημεῖα μέ τά ὁποῖα ἐκόσμησε τήν πόλη καί ἄλλοι πάλι ἀπό τήν πολιτική καί στρατηγική του ὑπεροχή. Καί εἶναι πολύ φυσικό ὅτι πολλὰ προσόντα ἔχουν συντείνει, ὥστε νά ἀποκτήσει αὐτή τή δόξα. Οἱ κωμωδίες ὁμως τῶν τότε ποιητῶν, πού ξεστόμισαν πολλὰ σοβαρά καί πολλὰ ἀστεῖα γι' αὐτόν, δείχνουν ὅτι ἡ προσωνομία αὐτή τοῦ δόθηκε κυρίως γιὰ τή δύναμη τοῦ λόγου του, γιατί λένε πῶς, δταν ἐκεῖνος μιλοῦσε στό λαό, «βροντοῦσε καί ἀστραφε καί εἶχε στή γλῶσσα του φοβερό κεραυνό». Μνημονεύεται μάλιστα καί κάτι πού εἶπε ὁ Θουκυδίδης, ὁ γιός τοῦ Μελησία, θέλοντας νά ἀστετευτεῖ γιὰ τή ρητορική δεινότητα τοῦ Περικλή. Ὁ Θουκυδίδης, ὅπως
- 2
- 3
- 4
- 5

ΚΕΦ. 7
Ὁ Περικλής
καί ὁ λαός.

ξέρουμε, ἀνήκε στους ἀριστοκρατικούς καί γιά μεγάλο χρονικό διάστημα ἦταν ἀντίθετος στήν πολιτική τοῦ Περικλῆ· καί, ὅταν ὁ Ἄρχίδαμος, ὁ βασιλιάς τῶν Λακεδαιμονίων, ρώτησε τό Θουκυδίδη ἄν αὐτός ἦ ὁ Περικλῆς ἦταν ἀνώτερος στήν πάλη, ἀποκρίθηκε: «Ὅταν στήν πάλη ἐγώ τόν ρίξω καταγῆς, ἐκεῖνος, ἀντίθετα, λέει πῶς δέν ἔπεσε καί κατορθώνει νά νικήσει καί νά μεταπείσει τούς θεατές.» Καί ὅμως ὁ Περικλῆς ὁ ἴδιος μιλοῦσε 6
 στό λαό μέ τόσο μεγάλη περίσκεψη, ὥστε πάντα, ὅταν πήγαινε πρὸς τό βῆμα, εὐχόταν στους θεούς νά μὴν τοῦ ξεφύγει ἄθελα ἀπό τό στόμα του οὔτε μία λέξη πού νά ἦταν ἀνάρμοστη στήν προκείμενη περίπτωση. Πάντως, δέν ἔχει ἀφήσει κανένα γραφτό, ἐκτός ἀπό τὰ *ψηφίσματά του*· καί ἀξιωμαθόμηνεντα λόγια του πολὺ λίγα ἔχουν διασωθεῖ, ὅπως λόγου χάρη, τὰ ἀκόλουθα: 7
 «Σᾶς συμβουλεύω νά θγάλετε ἀπό τῆ μέση τὴν Αἴγινα πού ἔχει γίνει μιά τσίμπλα στό μάτι τοῦ Πειραιᾶ» καί ἐπίσης: «*Βλέπω τώρα καθαρά τόν πόλεμο νά ἔρχεται τρέχοντας ἀπό τὴν Πελοπόννησο*». Ὁ *Στησίμβροτος* ἀναφέρει ὅτι ὁ Περικλῆς κάποτε 9
 ἐγκωμίαζε ἀπὸ τό βῆμα ἐκείνους πού ἔπεσαν στὴ Σάμο καί ἔλεγε ὅτι ἔχουν γίνει ἀθάνατοι ὅπως οἱ θεοί: «γιατί καί τούς θεούς τούς ἴδιους δέν τούς βλέπουμε, ἀλλ' ἀπὸ τίς τιμές πού τούς προσφέρουμε καί ἀπὸ τὰ καλά πού μᾶς προσφέρουν, συμπεραίνουμε ὅτι εἶναι ἀθάνατοι· τό ἴδιο λοιπόν συμβαίνει καί γιά ἐκείνους πού πέθαναν γιά τὴν πατρίδα».

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

(Κεφ. 9-11)

Ὁ ἱστορικός Θουκυδίδης μιλώντας γιά τὴν διακυβέρνηση τῆς πολιτείας ἀπὸ τὸν Περικλῆ τὴ χαρακτηρίζει σάν κάπως ἀριστοκρατική καί λέει πῶς «μόνο κατὰ τό ὄνομα ἦταν δημοκρατία, πράγματι ὅμως ἐξουσία πού τὴν εἶχε ἓνας μόνος, ὁ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολίτης». Πολλοὶ ἄλλοι λένε ὅτι ἐκεῖνος πρῶτος ὀδήγησε τό λαό σέ *κληρουχίες* καί *θεωρικά* καί *ἀποζημιώσεις* καί ὅτι ἔτσι τὸν κακοσνήθισε καί, ἐνῶ πρὶν ἦταν φρόνιμος καί ἐργατικός, ἔγινε ἐξαιτίας τῶν κυβερνητικῶν αὐτῶν μέτρων σπάταλος καί ἀκόλαστος. Σωστό ὅμως εἶναι νά ἐξετάσουμε τὴν αἰτία τῆς

1 ΚΕΦ. 9

Παροχές στό λαό.

Ἐξοστρακισμός τοῦ Κίμωνα.

μεταβολής αυτής στηριγμένοι στά ίδια τά πράγματα.

- 2 Στήν ἀρχή, καθώς είπαμε, θέλοντας νά ἀντιταχτεί στή δημοτικότητα τοῦ Κίμωνα, κολάκευε τό λαό· ἀλλά δέν εἶχε τόν πλοῦτο καί τά χρήματα πού εἶχε ὁ Κίμων, μέ τά ὁποῖα κέρδιζε τήν εὐνοια τῶν φτωχῶν, παρέχοντας κάθε μέρα δεῖπνο σέ ὅσους Ἀθηναίους εἶχαν ἀνάγκη, ντύνοντας τούς γέρους καί θιάζοντας τούς φράχτες τῶν κήπων του, γιά νά παίρνουν ἐλεύθερα ἀπ' αὐτούς ὀπωρικά ὅσοι ἤθελαν. Ἐπειδή μέ αὐτά τά δημαγωγικά μέσα τοῦ ἀντιπάλου του ὁ Περικλῆς ἔχανε τή δημοτικότητα του, γιά νά τά ἐξουδετερώσει τρέπεται στή διανομή χρημάτων τοῦ δημοσίου κατά συμβουλή τοῦ *Δαμωνίδη* ἀπό τήν Οἴη, ὅπως ἀναφέρει ὁ
- 3 *Ἀριστοτέλης*. Καί ἀμέσως μέ τά θεωρικά καί δικαστικά ἐπιδόματα καί μέ ἄλλες μισθοδοσίες καί παροχές κέρδισε ὅλο τό λαό καί τόν χρησιμοποιοῦσε γιά νά περιορίσει τήν ἐξουσία τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου, πού αὐτός δέν ἦταν μέλος της, ἐπειδή δέν εἶχε κληρωθεῖ ποτέ οὔτε ἄρχοντας οὔτε θεσμοθέτης
- 4 οὔτε βασιλιάς οὔτε πολέμαρχος. Γιατί τά ἀξιώματα αὐτά ἀπό τά παλιά χρόνια τά ἀναλάβαιναν οἱ πολῖτες μέ κληρο καί ἂν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐπιδοκίμαζε τή διοίκησή τους, γίνονταν μέλη τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου. Γιά τοῦτο ὁ Περικλῆς, ὅταν ἀπόκτησε μεγαλύτερη δύναμη στό λαό, μέ τήν ὑποστήριξή του ἀντιπολιτεύτηκε τή βουλή καί κατάφερε μέ τή μεσολάβηση τοῦ
- 5 *Ἐφιάλτη* νά τῆς ἀφαιρεθεῖ τό μεγαλύτερο μέρος ἀπό τή δικαστική της ἐξουσία. Ἐπειτα κατηγορήσε τόν Κίμωνα σάν φίλο τῶν Λακεδαιμονίων καί ἐχθρό τῆς δημοκρατίας καί πέτυχε τόν ἐξοστρακισμό του μόλο πού κατά τόν πλοῦτο καί κατά τό γένος δέν ἦταν κατώτερος ἀπό κανέναν, καί εἶχε νικήσει τούς βαρβάρους κερδίζοντας τίς ὠραιότερες νίκες, καί εἶχε γεμίσει τήν πόλη μέ πολλά χρήματα καί λάφυρα, ὅπως ἔγραψα στή βιογραφία του. Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ δύναμη τοῦ Περικλή στό λαό.

ΚΕΦ. 10
Ἀνάκληση
καί θάνατος
τοῦ Κίμωνα.

- 1 Ἡ διάρκεια τοῦ ἐξοστρακισμοῦ ἐκείνων πού ἐδιώχθη ἡ πόλη εἶχε ὀριστεῖ μέ νόμο γιά δέκα χρόνια. Μόλις εἶχε περάσει τό μισό διάστημα τῆς δεκαετίας πού ὁ Κίμων ἦταν ἐξοστρακισμένος, οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ μεγάλο στρατό μπῆκαν στήν περιοχή τῆς Τανάγρας καί οἱ Ἀθηναῖοι ἀμέσως ὄρμησαν ἐναντίον τους.

Τότε ὁ Κίμων γύρισε ἀπὸ τὴν ἐξορία καὶ κατατάχθηκε καὶ αὐ-
τός στό λόχο πού ὑπηρετοῦσαν οἱ ἄντρες τῆς φυλῆς του. Ἦθελε
μέ τὴν πράξη του νά ξεπλύνει τὴν κατηγορία τοῦ λακωνισμοῦ,
κινδυνεύοντας στὸν ἀγώνα μαζί μέ τούς συμπολίτες του. Ἀλλά
οἱ φίλοι τοῦ Περικλῆ συνεννοήθηκαν καὶ τὸν ἐδιώξαν μέ τή
δικαιολογία ὅτι ἦταν ἐξοστρακισμένος. Γιά τοῦτο, φαίνεται, ὁ 2
Περικλῆς σ' ἐκείνη τῆ μάχη πολέμησε μέ πολλή ἀντρεία καὶ
ξεχώρισε ἀπ' ὄλους τούς ἄλλους, ἀψηφώντας τὴ ζωὴ του. Ἀλλά 3
ἔπесαν σ' αὐτὴ τῆ μάχη καὶ ὄλοι μαζί οἱ φίλοι τοῦ Κίμωνα,
αὐτοὶ πού ὁ Περικλῆς τούς κατηγοροῦσε ἐπίσης ὡς φίλους τῶν
Λακεδαιμονίων. Καὶ τότε μετάνοιωσαν πικρά οἱ Ἀθηναῖοι καὶ
ἀποζητοῦσαν τὸν Κίμωνα, πολὺ περισσότερο μάλιστα γιατί νι-
κήθηκαν *στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς* καὶ περίμεναν πὼς τὴν ἐρχό-
μενη ἀνοιξη θά ξανάρχιζε ἄγριος ὁ πόλεμος. Κατάλαβε ὁ Περικ- 4
κλῆς τίς διαθέσεις αὐτές τοῦ λαοῦ καὶ δέ δίστασε νά τὸν ἱκανο-
ποιήσει. Ὑπόβαλε ὁ ἴδιος στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου ψήφισμα
γιά τὴν ἀνάκληση τοῦ Κίμωνα καὶ ὅταν ἐκεῖνος γύρισε στὴν
πατρίδα του, κατόρθωσε νά συμφωνηθεῖ εἰρήνη ἀνάμεσα *στὶς δύο*
πόλεις· γιατί οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν τόση συμπάθεια στὸν Κί-
μωνα, ὅση ἀντιπάθεια στὸν Περικλῆ καὶ στοὺς ἄλλους δημο-
κρατικούς ἀρχηγούς. Μερικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι πρὶν ὁ Περικλῆς 5
ὑποβάλλει τὴν πρόταση γιά τὴν ἐπάνοδο τοῦ Κίμωνα, εἶχε συνεν-
νοηθεῖ μυστικά μαζί του μέ τὴ μεσολάβηση τῆς ἀδερφῆς τοῦ
Κίμωνα Ἑλπινίκης καὶ εἶχαν συμφωνήσει: ὁ Κίμων νά φύγει μέ
διακόσια πλοῖα καὶ νά εἶναι στρατηγός μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ
καταστρέφοντας τὴ χώρα τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, καὶ ὁ Περικ-
κλῆς νά ἔχει τὴν ἐξουσία μέσα στὴν πόλη. Φαίνεται πὼς καὶ 6
πρωτίτερα ἢ Ἑλπινίκη εἶχε μεσολαθήσει, γιά νά καταπραῖνει
τὸν Περικλῆ ἀπέναντι τοῦ Κίμωνα, *ὅταν αὐτὸς δικαζόταν* καὶ
κινδύνευε νά καταδικαστεῖ σέ θάνατο. Τότε ὁ Περικλῆς ἦταν
ἕνας ἀπὸ τούς κατηγορούς πού εἶχε ὀρίσει ὁ δῆμος καί, ὅταν
ἦρθε σ' αὐτόν ἢ Ἑλπινίκη καὶ τὸν παρακαλοῦσε, αὐτὸς χαμογέ-
λασε καὶ εἶπε: «Ἑλπινίκη, εἶσαι γριά, εἶσαι πολὺ γριά, γιά ν'
ἀνακατεῦσαι σέ τόσο μεγάλα ζητήματα.» Καὶ ὅμως στή δίκη δέ
σηκώθηκε νά μιλήσει παρά μόνο μιά φορά, ἀναγκασμένος ἀπὸ
τὴν ἐντολή πού εἶχε ἀναλάβει, καί, ἀφοῦ ἐπιβάρυνε τὸν Κίμωνα

- 7 ὅσο μπορούσε λιγότερο ἀπό τούς ἄλλους κατηγοροῦς, ἀποχώρησε ἀπό τή συνεδρίαση. Πῶς λοιπόν, ὕστερ, ἀπ' αὐτά, μπορεῖ κανεῖς νά δώσει πίστη στά λόγια τοῦ Ἰδομενέα, πού κατηγορεῖ τόν Περικλῆ, πῶς ἔλα τόν Ἐφιάλτη, τό δημοκρατικό ἀρχηγό, πού ἦταν φίλος καί πολιτικός συνεργάτης του, τόν δολοφόνησε ἀπό ζηλοτυπία καί ἀπό φθόνο γιά τή δόξα του; Δέν ξέρω ἀπό πού τά μάζεψε αὐτά καί τά ἔριξε σάν χολή στό πρόσωπο τοῦ Περικλῆ, πού ἴσως νά μήν εἶναι ὀλότελα ἄμεμπτος, πάντως ὁμως εἶχε φρόνημα εὐγενικό καί γενναιοψυχία, ἀρετές ἀπό τίς ὁποῖες δέν μπορούσε ποτέ νά βλαστήσει πάθος τόσο σκληρό καί τόσο
- 8 ἀπάνθρωπο. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τόν Ἐφιάλτη πού ἦταν φοβερὸς ἀντίπαλος τῶν ὀλιγαρχικῶν καί ἀλύγιστος στήν ἀναζήτηση εὐθύνης καί στήν καταδίωξη κάθε ἀδικητῆ τοῦ λαοῦ, τόν ἐπιβουλεύτηκαν οἱ ἐχθροὶ του· αὐτοὶ ἔβαλαν τόν Ἀριστοδικο ἀπό τήν Τανάγρα καί τόν σκότωσε κρυφά, ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἔτσι ὅσο γιά τόν Κίμωνα, αὐτὸς πέθανε στήν Κύπρο, ὅπου ἦταν στρατηγός.

ΚΕΦ. 11

Ἀνταγωνισμός Περικλῆ καί Θεουκιδίδη. Θεάματα καί κληρονομίες.

- 1 Οἱ ἀριστοκρατικοί, πού ἔβλεπαν ἤδη καί πρωύτερα τόν Περικλῆ νά ἀποκτᾷ πολὺ μεγάλη πολιτική δύναμη, ἤθελαν νά ὑπάρχει κάποιος στήν πόλη πού νά ἀντιταχτεῖ σ' αὐτόν καί νά μετριάξει τή δύναμή του, ὥστε ἡ κυβέρνησή του νά μήν καταστήσει ἐντελῶς μοναρχία. Γιά τοῦτο ἀντιτάξανε σ' αὐτόν σάν πολιτικό του ἀντίπαλο τὸ Θεουκιδίδη ἀπὸ τὸ δῆμο τῆς Ἀλωπεκῆς, ἄνθρωπο φρόνιμο καί συγγενή τοῦ Κίμωνα. Ὁ Θεουκιδίδης ἦταν στὰ πολεμικά κατώτερος ἀπὸ τόν Κίμωνα, μὰ πιὸ ἐμπειροσ ἀγορητῆς καί πολιτικός. Ἔμενε διαρκῶς μέσα στήν πόλη καί συχνά τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία νά ἀναμετρηθεῖ μέ τόν Περικλῆ στό βῆμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Ἔτσι ἀποκατάστησε τήν ἰσορροπία στό πολίτευμα· γιατί δέν ἄφησε τούς ἀριστοκρατικούς νά εἶναι σκορπισμένοι μέσα στό λαό καί νά συγχωνευτοῦν μαζί του, ὅπως γινόταν πρίν, πού ἡ κοινωνική τους ἀξία χανόταν μέσα στό πολὺ πλῆθος. Ἀντίθετα, ξεχώρισε σέ ἰδιαίτερη μερίδα τούς ἀριστοκρατικούς καί συνένωσε ὅλη τή δύναμή τους, ὥστε νά
- 2 ἀποχτήσῃ βαρῦτητα, καί ἔτσι κατόρθωσε νά κλίνει ἡ ζυγαρία πρὸς τὸ μέρος τους. Γιατί καί προηγουμένως ὑπῆρχε στό κοι-
- 3

ωνικό σύνολο κάποιο ράγισμα κρυφό, *ὅπως συμβαίνει συχνά σ' ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο*, πού ἄφηνε νά διαφαίνεται ἡ διαφορά τῆς δημοκρατικῆς καί ἀριστοκρατικῆς πολιτικῆς, ἀλλά τώρα ὁ ἀνταγωνισμός καί ἡ ἀντιζηλία ἐκείνων τῶν δύο πολιτικῶν, τοῦ Θουκυδίδη καί τοῦ Περικλῆ, χάραξε μιὰ πολύ βαθιά τομή καί χώρισε τούς πολίτες σέ δύο ὀλότελα ξεχωριστές μερίδες, πού ἡ μιὰ ὀνομάστηκε δημοκρατική καί ἡ ἄλλη ὀλιγαρχική. Γι' αὐτό, τότε περισσότερο ἀπό ἄλλοτε, ὁ Περικλῆς *χαλάρωνε τό χαλινό ἀπό τό λαό* καί πολιτευόταν μέ τρόπο πού νά τόν εὐχαριστεῖ. Ἐπινοοῦσε διαρκῶς διάφορα θεάματα πανηγυρικά ἢ συμπόσια ἢ πομπές στήν πόλη, διασκέδαζε τούς πολίτες *μέ εὐγενικές εὐχαριστήσεις*, καί κάθε χρόνο ἔστελνε ἐξήντα πλοῖα μέ τά ὅποια πολλοί πολίτες ταξίδευαν ὄχτώ μῆνες μέ ἀμοιβή καί ἔτσι μπορούσαν νά ἀσκοῦνται καί νά ἀποκτοῦν πείρα στά ναυτικά.

Ἐπίσης ἔστειλε χίλιους *κληρούχους* στή *Χερρόνησο*, πεντακόσιους στή *Νάξο*, μισούς ἀπ' αὐτούς στήν Ἄνδρο· ἀκόμη ἔστειλε στή *Θράκη* χίλιους γιά νά κατοικήσουν ἐκεῖ μαζί μέ τούς *Βισάλτες* καί ἄλλους στήν Ἰταλία, ὅταν ἀνοικοδομήθηκε ἡ *Σύβαρη*, πού ἀπό τότε ὀνομάστηκε *Θούριοι*. Καί μέ αὐτά πού ἔκανε, ἀνακούφιζε τήν πόλη ἀπό ἓναν ὄχλο ἀργό καί φιλοτάραχο, βελτιῶνε τήν οἰκονομική κατάσταση τοῦ λαοῦ καί συγχρόνως ἴδρυε σ' ἐπίκαιρα σημεῖα τῶν συμμαχικῶν πόλεων οἰκισμούς Ἀθηναίων, πού θά χρησίμευαν σάν ἐπίφοβη φρουρά, γιά νά συγκρατοῦν τούς συμμάχους ἀπό κάθε ἀπόπειρα ἀποστασίας.

ΤΑ ΑΘΑΝΑΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

(Κεφ. 12-14)

Ἀλλά ἐκεῖνο προπάντων πού εὐχαρίστησε πάρα πολύ τούς Ἀθηναίους καί ὀμόρφηνε τήν πόλη, πού προκάλεσε τήν πιό μεγάλη ἐκπληξη στούς ξένους, πού μόνο αὐτό μαρτυρεῖ πώς ἡ περιλάλητη ἐκείνη δύναμη καί ἡ παλαιά εὐτυχία τῶν Ἑλλήνων δέν εἶναι γέννημα φαντασίας παρά πραγματική ἀλήθεια, ὑπῆρξε ἡ κατασκευή τῶν ἀθάνατων μνημείων στήν Ἀθήνα. Μά αὐτό ἀκριθῶς περισσότερο ἀπ' ὅλα τά πολιτικά ἔργα τοῦ Περικλῆ φθονοῦσαν καί κατηγοροῦσαν οἱ ἐχθροί του. Φώναζαν στίς

1 ΚΕΦ. 12

Ἐξωραϊσμός τῆς Ἀθήνας μέ τά συμμαχικά χρήματα. Εὐημερία τῶν Ἀθηναίων.

συνεδριάσεις τοῦ δήμου ὅτι ὁ λαός δυσφημεῖται καί κακολογεῖται, γιατί *πῆρε ἀπό τῆ Δήλο τά κοινά χρήματα τῶν Ἑλλήνων* καί τά ἔφερε στήν Ἀθήνα. Ἡ μόνη εὐλογία πρόφαση πού μπορούσε νά ἀντιτείνει στούς κατηγορούς του, ἦταν ὅτι πῆρε τά κοινά χρήματα ἀπό τούς συμμάχους, γιά νά τά φυλάξει σέ ἀσφαλισμένο μέρος, γιατί φοβήθηκε τούς βαρβάρους· τώρα, λένε οἱ κατηγοροί, καί αὐτή τήν πρόφαση τήν ἔχει ἀνατρέψει ὁ Περικλῆς. Καί προσθέτουν: «Ἔτσι οἱ Ἕλληνες σχηματίζουν τήν ἐντύπωση ὅτι ἐξευτελίζονται φοβερά καί τυραννοῦνται ὀλοφάνερα, γιατί βλέπουν ὅτι ὅσα αὐτοί εἶναι ἀναγκασμένοι νά συνεισφέρουν γιά τόν πόλεμο ἐμεῖς τά χρησιμοποιοῦμε γιά νά κάμουμε ὀλόχρυση τήν πόλη μας, νά τή στολίσουμε σάν γυναίκα φιλάρεσκη καί νά τήν πλουτίσουμε μέ πολύτιμους λίθους, μέ ἀγάλματα καί μέ *χιλιό-τάλαντους ναούς*.»

3 Ἀλλά ὁ Περικλῆς ἀπαντοῦσε σ' αὐτά καί ἔλεγε στό λαό ὅτι δέν ἔχουν νά δώσουν κανένα λόγο στούς συμμάχους γιά τά χρήματα, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι πολεμοῦν γιά ὅλους τούς συμμάχους καί κρατοῦν μακριά ἀπό τήν Ἑλλάδα τούς βαρβάρους. «Οἱ σύμμαχοι», ἔλεγε ὁ Περικλῆς, «δέν παρέχουν οὔτε ἓνα ἄλογο οὔτε ἓνα πλοῖο οὔτε ἓναν ὀπλίτη· τό μόνο πού προσφέρουν εἶναι τά χρήματα. Ἀλλ' αὐτά δέν ἀνήκουν πιά σ' ἐκείνους πού τά δίνουν, παρά σ' ἐκείνους πού τά παίρνουν, ἄν τούς

4 παρέχουν ἐκεῖνο γιά τό ὅποιο τά παίρνουν. Ἀφοῦ λοιπόν ἡ πόλη μας εἶναι ἀρκετά ἐφοδιασμένη μέ ὅ, τι χρειάζεται γιά τόν πόλεμο, πρέπει ὅσα περισσεύουν νά τά διαθέτει γιά ἔργα τέτοια πού, ὅταν γίνουν, θά τῆς φέρουν ἀθάνατη δόξα καί, κατά τή διάρκεια πού γίνονται, θά τῆς ἐξασφαλίζουν τήν εὐημερία της· γιατί μέ τά ἔργα αὐτά δημιουργοῦνται ἐργασίες κάθε εἴδους καί ποικίλες ἀνάγκες, πού θέτουν σέ κίνηση ὅλες τίς τέχνες καί ἀπασχολοῦν ὅλα τά ἐργατικά χέρια, ὥστε ὅλοι σχεδόν οἱ πολίτες νά ἔχουν μιὰ πρόσοδο γιά τή ζωή τους καί μέ αὐτό τόν τρόπο ἡ πόλη ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑαυτό της νά στολιζεται καί νά

5 τρέφεται.» Σ' ἐκείνους πού εἶχαν τήν κατάλληλη ἡλικία καί σωματική ἱκανότητα γιά πόλεμο, οἱ ἐκστρατεῖες ἔδιναν τά μέσα νά συντηρηθοῦν ἀπό τό κοινό ταμεῖο. Ὁ Περικλῆς ὁμως ἤθελε καί ὁ *ἐργατικός λαός* πού δέν ἐπαιρνε μέρος στίς ἐκστρατεῖες νά μή στερεῖται καί αὐτός ἀπό κάθε χρηματική πρόσοδο, οὔτε ὁμως νά

τήν παίρνει μένοντας άνεργος καί όκνηρός. Γιά τούτο έστρεψε άποφασιστικά τό λαό πρός τά μεγαλεπήβολα κατασκευάσματα καί σέ σχέδια έργων πού άπαιτοϋν πολλούς ειδικούς τεχνίτες καί παρέχουν μακρόχρονη εργασία. Μέ αυτό τόν τρόπο καί τό μέρος εκείνο τοϋ λαοϋ πού έμενε μέσα στην πόλη θά μπορούσε δικαιολογημένα νά ώφελείται καί νά παίρνει μέρος στά δημόσια έσοδα, όπως οί ναϋτες, οί φρουροί καί οί στρατιώτες. Έτσι δημιουργήθηκε ένας μεγάλος κύκλος εργασιών: ως πρώτα ύλικά έπρεπε νά χρησιμοποιήσουν λιθάρι, χαλκό, έλεφαντόδοντο, χρυσάφι, έβανο, ξύλο κυπαρισσιοϋ καί άλλα· οί τεχνίτες πού θά τά χρησιμοποιούσαν καί θά τά κατεργάζονταν ήταν ξυλουργοί, γλύπτες, χαλκουργοί, μαρμαράδες, έπιχρυσωτές, έλεφαντουργοί, ζωγράφοι, κοσμηματογράφοι, торνευτές· αυτοί πού θά αναλάβαιναν τήν άποστολή καί μεταφορά τους ήταν γιά τή θάλασσα έμποροί καί ναϋτες καί κυβερνήτες πλοίων, καί γιά τήν ξηρά άμαξουργοί, παραγωγείς, άμαξηλάτες, σκοινοποιοί, λιναράδες, εργάτες δερμάτων, όδοποιοί, μεταλλωρύχοι· καί κάθε τέχνη, όπως ένας στρατηγός έχει τό δικό του στράτευμα, είχε ένα πλήθος εργατών καί βοηθών συνταγμένο πού χρησίμευε ως όργανο καί σώμα τής ύπηρεσίας της. Έτσι οί πολλαπλές ανάγκες πού παρουσιάζονταν γιά όλες αυτές τίς εργασίες μοίραζαν καί σκορπούσαν, μπορεί νά πεί κανείς, τήν ευημερία σέ όλους τούς πολίτες, όποιαδήποτε ήλικία καί αν είχαν καί όποιαδήποτε φυσική δεξιότητα.

6

Τά έργα ύψώνονταν περήφανα σέ μέγεθος καί ανυπέρθλητα σέ όμορφιά καί σέ χάρη καί οί τεχνίτες συναγωνίζονταν νά ξεπεράσουν ό ένας τόν άλλον στην καλλιτεχνική εργασία. Άλλά τό πιό άξιοθαύμαστο ήταν ή ταχύτητα τής δημιουργίας. Όλα αυτά τά έργα, πού τό καθένα νόμιζε κανείς πώς μετά πολλές διαδοχικές γενιές ανθρώπων μπορούσε μέ δυσκολία νά φτάσει στό τέλος, συντελέστηκαν όλα μαζί στην άκμή τής πολιτικής σταδιοδρομίας ενός μόνου ανθρώπου. Λένε ώστόσο ότι κάποτε ό Ζεύς, όταν άκουσε τόν Άγάθαρχο τό ζωγράφο νά παινεύεται γιати ζωγράφιζε γρήγορα καί εύκολα, είπε: «Έγώ όμως ζωγραφίζω πολύ άργά.» Πράγματι ή εύκολία καί ή ταχύτητα τής κατα-

1 ΚΕΦ. 13

*Τά έργα καί οί
καλλιτέχνες.*

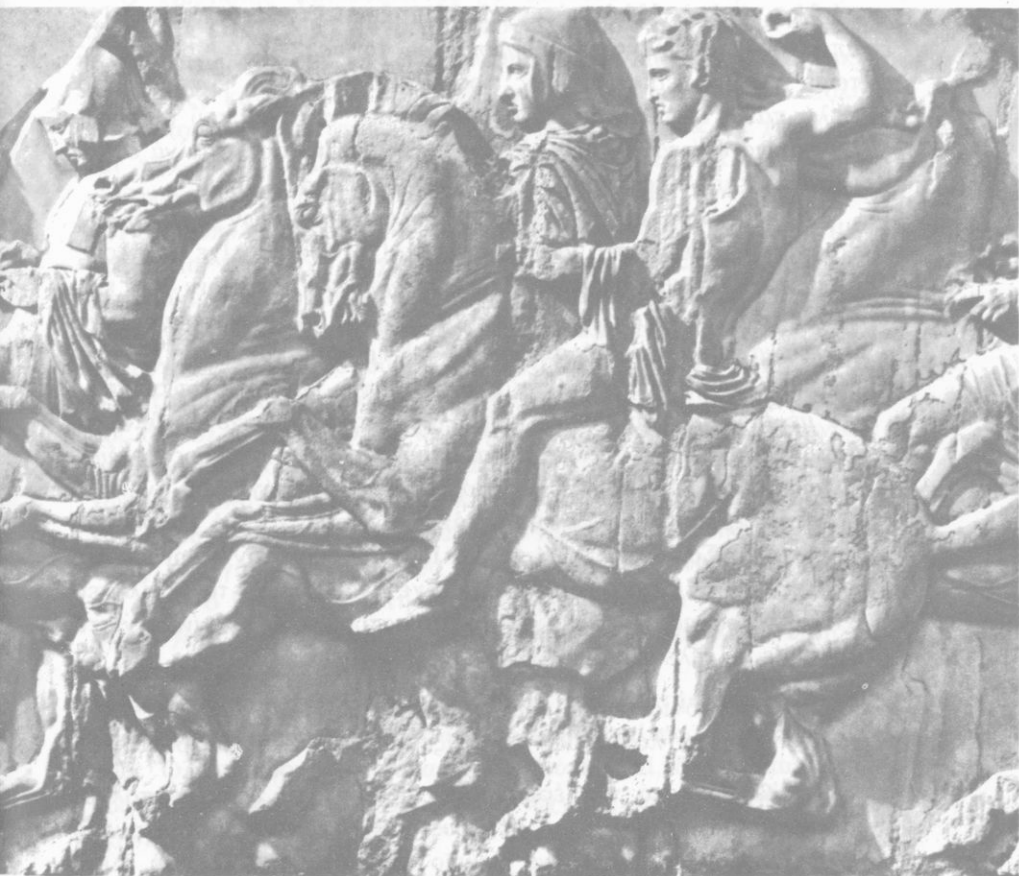
2

3

4

Στή ζωφόρο τοῦ Παρθενώνα εἰκονίζεται ἡ πομπή τῶν Παναθηναίων. Ἡ σύνταξη τῆς πομπῆς παριστάνεται στή δυτική πλευρά· στή βόρεια καί στή νότια εἰκονίζεται ἡ πορεία καί στήν ἀνατολική πλευρά τό τέρμα τῆς πομπῆς καί ἡ παράδοση τοῦ πέπλου σέ ἱερέα τοῦ ναοῦ.

Στις δύο αυτές πλάκες της θόρειας πλευρᾶς παριστάνονται ἵππεις πού μετέχουν στήν πομπή τῶν Παναθηναίων. Οἱ πλάκες τῆς ζωφόρου, πού εἶχε μήκος 160 μ., εἶναι ἀπό πεντελικό μάρμαρο καί ἔχουν ὕψος 1 μ.

- σκευῆς δὲν προσθέτει στό ἔργο ἀξία μόνιμη οὔτε τελειότητα ὁμορφιάς, ἐνῶ ὁ χρόνος πού δαπανήθηκε γιά νά γίνει κάτι μέ κόπο, δίνει σάν κέρδος τή διάρκεια τοῦ ἔργου πού ἔγινε. Γιά τοῦτο ἀκριβῶς θαυμάζονται τά ἔργα τοῦ Περικλῆ, γιατί ἔγιναν
- 5 σέ λίγο χρόνο, ἀλλά γιά μεγάλη διάρκεια. Γιατί τό καθένα εἶχε ἀπό τότε πού ἔγινε *τήν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου*, ἀλλά κρατάει ὡς τώρα τή δροσερότητα ἑνός πρόσφατου καί νέου ἔργου. Τόσο πολύ πάνω σ' αὐτά τά ἔργα ἀνθίζει μιά νεότητα πού διατηρεῖ παντοτινά ἀνεγγίχτη ἀπό τό χρόνο τή μορφή τους, σάν νά εἶχαν μέσα τους μιά πνοή ἀμάραντη καί μιάν ἀγέραστη ψυχή!
- 6 Τή διεύθυνση καί τήν επίβλεψη ὄλων τῶν ἔργων ὁ Περικλῆς τήν εἶχε ἀναθέσει στό *Φειδία*, ἀλλά καί κάθε ἔργο εἶχε μεγάλους
- 7 ἀρχιτέκτονες καί τεχνίτες. Τόν *ἐκατόμπεδο Παρθενώνα* τόν κατασκεύασαν ὁ *Καλλικράτης* καί ὁ *Ἴκτινος*. Τό *τελεστήριο στήν Ἐλεσίνα* ἄρχισε νά τό οἰκοδομεῖ ὁ *Κόροιβος* καί αὐτός ἔστησε τοὺς *στύλους πού ὑψώνονται ἀπό τό ἔδαφος* καί τοὺς ἔνωσε ἐπάνω *μέ τά ἐπιστύλια* ὅταν ἐκεῖνος πέθανε, ὁ *Μεταγένης* ἀπό τό δῆμο τῆς *Ξυπέτης* ἔστησε πάνω στοὺς πρώτους στύλους τό *διάζωμα* καί τοὺς *ἐπάνω στύλους*· τό *φεγγίτη* στή στέγη τοῦ ἀνακτόρου τόν πρόσθεσε ὁ *Ξενοκλῆς* ἀπό τό *Χολαργό*. Τό *μακρό τεῖχος*, πού ὁ *Σωκράτης* λέει πῶς ὁ ἴδιος ἄκουσε τόν Περικλῆ νά προτείνει τήν κατασκευή του, τό εἶχε ἀναλάβει νά τό ἐκτελέσει
- 8 ὁ *Καλλικράτης*. Τό ἔργο τοῦτο τό σατυρίζει ὁ *Κρατίνος*, γιατί ἀργοῦσε νά τελειώσει καί λέει:

«Χρόνια τώρα ὁ Περικλῆς
μέ τά λόγια ὄλο τό χτίζει, μά οὔτε βῆμα προχωρεῖ.»

- 9 Τό *ᾠδεῖο* κατά τήν ἐσωτερική του διάταξη ἦταν μέ πολλές σειρές ἀπό καθίσματα καί στύλους, καί εἶχε τήν ὀροφή γερμένη καί κατηφορική, μά σ' ἓνα σημεῖο σχημάτιζε μιά κορυφή. Λένε πῶς ἔγινε ἔτσι κατά τό πρότυπο καί *κατ' ἀπομίμηση τῆς σκηνῆς* τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν καί κατασκευάστηκε καί αὐτό μέ τήν ἐπιστασία τοῦ Περικλῆ.
- 10 Καί ἀπό τοῦτο πάλι ὁ Κρατίνος παίρνει ἀφορμή νά σατυρίσει τόν Περικλῆ καί σέ μιά κωμῶδια του πού ἐπιγράφεται «Θράται», δηλ. «Γυναῖκες τῆς Θράκης», λέει:

«Νάτος ἔρχεται κι ὁ σκινοκέφαλος ὁ Δίας·
 στό κεφάλι του φορεῖ καμαρωτά τό Ὀδείο,
 τώρα πιά πού γλίτωσε ἀπ' τόν ἐξοστρακισμό».

Ὁ Περικλῆς φιλοδοξώντας νά συνδέσει τό ὄνομά του μέ 11
 σπουδαῖα ἔργα, τότε γιά πρώτη φορά ψήφισε νά τελεῖται μουσι-
 κός ἀγώνας στή γιορτή τῶν Παναθηναίων. Καί, ὅταν ἐκλέχτηκε
 ἀθλοθέτης, κανόνισε ὁ ἴδιος πῶς πρέπει νά παίζουν τόν αὐλό
 αὐτοῖ πού ἀγωνίζονται ἢ πῶς νά τραγουδοῦν ἢ πῶς νά χειρίζον-
 ται τήν κιθάρα. Αὐτός ὁ ἀγώνας ἔγινε τότε στό Ὀδείο, ὅπως
 καί ἔπειτα ἐκεῖ πιά γίνονταν οἱ μουσικοί ἀγῶνες.

Τά Προπύλαια στήν Ἀκρόπολη οἰκοδομήθηκαν μέσα σέ μιά 12
 πενταετία ἀπό τόν ἀρχιτέκτονα Μνησικλῆ. Ἐνα τυχαῖο, μά
 ἀξιοθαύμαστο περιστατικό κατά τή διάρκεια τῆς οἰκοδομῆς
 ἦρθε νά δείξει ὅτι ἡ θεά δέν ἀπουσίαζε ἀπό τό ἔργο, παρά
 συνεργαζόταν καί βοηθοῦσε τήν ἐκτέλεσή του. Ἐνας ἀπό τούς 13
 τεχνίτες πού ἐργάζονταν ἐκεῖ, ὁ πιό ἐργατικός καί ὁ πιό πρόθυ-
 μος ἀπ' ὄλους, γλίστρησε καί ἔπεσε ἀπό ἀρκετό ὕψος. Ἦταν σέ
 κακή κατάσταση καί οἱ γιατροί εἶχαν ἀπελπιστεῖ. Αὐτό στενο-
 χώρησε πολύ τόν Περικλῆ, ἀλλά ἡ θεά φάνηκε στό ὄνειρό του
 καί παράγγειλε μιά θεραπεία, πού τή χρησιμοποίησε ὁ Περικ-
 κλῆς καί γιάτρεψε γρήγορα καί εὐκόλα τόν ἄνθρωπο. Ἐπειτ'
 ἀπ' αὐτό ὁ Περικλῆς ἔστησε στήν Ἀκρόπολη τό *χάλκινο ἄγαλμα*
τῆς Ὑγείας Ἀθηνᾶς κοντά στό βωμό, πού, ὅπως λένε, ὑπῆρχε
 καί πρωτύτερα ἐκεῖ.

Ὁ Φειδίας κατασκεύασε τό *χρυσό ἄγαλμα* τῆς θεᾶς καί στή 14
στήλη εἶναι γραμμένο ὅτι αὐτός εἶναι ὁ τεχνίτης τούτου τοῦ ἔρ-
 γου. Ὅλα σχεδόν εἶχαν ἀνατεθεῖ σ' αὐτόν καί, ὅπως εἶπαμε, αὐ-
 τός παρακολουθοῦσε ὄλους τούς τεχνίτες ἐξαιτίας τῆς φιλίας
 πού εἶχε μέ τόν Περικλῆ.

Ἐπειδή οἱ πολιτικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Θεουκιδίδη κατηγοροῦσαν 1 **ΚΕΦ. 14**
 τόν Περικλῆ καί φώναζαν πῶς σπαταλᾷ τά χρήματα καί ἐξανε-
 μίζει τά εἰσοδήματα τῆς πολιτείας, ὁ Περικλῆς στήν ἐκκλησία
 τοῦ δήμου ρώτησε τό λαό ἂν νομίζει πῶς ἔχουν δαπανηθεῖ
 πολλά· καί ὅταν φώναζαν «ναί, πάρα πολλά», αὐτός εἶπε: «Λοι-
*Κατηγορίες
 τῶν ἀριστο-
 κρατικῶν.
 Ἐξοστρακι-*

σμός του
Θουκυδίδη.

- 2 πόν τότε ἢ δαπάνη ἅς βαρύνει ἐμένα καί ὄχι ἐσᾶς. Ἄλλά πάνω
στά μνημεῖα θά ἀναγράψω μόνο τό δικό μου ὄνομα.» Ὅταν εἶπε
αὐτά ὁ Περικλῆς, οἱ Ἀθηναῖοι, εἶτε γιατί θαύμασαν τή μεγαλο-
φροσύνη του εἶτε γιατί εἶχαν τή φιλοτιμία νά πάρουν μέρος στή
δόξα τῶν ἔργων, μέ κραυγές τόν παρακαλοῦσαν νά ξοδεύει ἀπό
3 τά δημόσια χρήματα καί νά τά διαθέτει χωρίς κανένα περιορι-
σμό. Τέλος ἄρχισε μεγάλος ἀγώνας ἀνάμεσα στόν Περικλῆ καί
τό Θουκυδίδη γιά τόν ἐξοστρακισμό ἑνός ἀπό τούς δύο. Ὁ Πε-
ρικλῆς τότε κινδύνεψε νά χάσει τόν ἀγώνα, ἀλλά στό τέλος κατόρ-
θωσε νά ἐξοστρακίσει τό Θουκυδίδη καί νά διαλύσει τό ἀντίπαλό
του πολιτικό κόμμα.

Η ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

(Κεφ. 15-16)

ΚΕΦ. 15

Ἡ συγκέν-
τρωση τῆς
ἐξουσίας. Ἡ
ἀφιλοκέρδεια
τοῦ Περικλῆ.

- 1 Ἄφου λοιπόν σταμάτησε ὀλότελα πιά ἡ πολιτική διαμάχη καί
ἡ πόλη ἠσύχασε καί ἐνώθηκε ὅλη σχεδόν σ' ἓνα σύνολο, ὁ Πε-
ρικλῆς κρατοῦσε στά χέρια του ὅλη τήν Ἀθήνα καί μόνος του
κανόνιζε ὅλα τά ζητήματα πού διαχειρίζονταν οἱ Ἀθηναῖοι:
τούς φόρους, τά στρατεύματα, τά πλοῖα, τά νησιά, τή θάλασσα,
τή μεγάλη δύναμη πού ἡ πόλη εἶχε ἀποκτήσει ἀνάμεσα στους
Ἕλληνες καί ἀνάμεσα στους βαρβάρους, τήν ἡγεμονία πού εἶχε
ἐξασφαλιστεῖ μέ τήν ὑπακοή τῶν ὑποταγμένων λαῶν, καθώς καί
μέ τή φιλία τῶν βασιλέων καί τή συμμαχία τῶν δυναστῶν. Ἀπό
τότε ὅμως δέν ἦταν πιά ὁ ἴδιος οὔτε τόσο συγκαταβατικός στό
λαό, ὅπως πρὶν. Δέν ὑποχωροῦσε εὐκόλα καί δέν ἄφηνε νά τόν
παρασέρνουν οἱ ἄνεμοι τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ πλήθους. Τή δημο-
κρατία πού ἦταν πρὶν χαλαρή καί συχνά ὑποχωρητική σάν μιά
μουσική ἀπαλή καί ἄτονη, τήν ἐνίσχυσε καί τήν ἔκαμε πολίτευμα
ἀριστοκρατικό καί βασιλικό, γιά νά ἐφαρμόσει μιά πολιτική
ἴση καί δίκαιη πρὸς ὅλους, πού ἀπόβλεπε στό ἀληθινό συμφέ-
ρον τοῦ λαοῦ. Πολλές φορές ὁ λαός τόν ἀκολουθοῦσε μέ τή θέ-
λησή του, γιατί τόν ἐπειθε μέ τίς συμβουλές του. Κάποτε ὅμως,
πού ὁ λαός δέν ἔδειχνε προθυμία νά τόν ἀκολουθήσει, αὐτός
τέντωνε τά λουριά καί τόν ὀδηγοῦσε ἀναγκαστικά ἐκεῖ ὅπου ἦταν
τό συμφέρον του. Ἐκανε δηλαδή ὅ,τι ἀκριβῶς κάνει ὁ γιατρός,

πού σέ μία μακρόχρονη ἀρρώστια μέ πολλά συμπτώματα, ἄλλοτε ἐπιτρέπει μερικές εὐχαριστήσεις πού δέ θλάφτουν καί ἄλλοτε ἐπιβάλλει θεραπεία ὀδονηρή, ἀλλά σωτήρια.

Τά κάθε εἶδους πάθη πού ἦταν φυσικό νά ἀναφαίνονται σ' ἓνα λαό πού ἐξουσίαζε τόσο μεγάλο κράτος, μόνο αὐτός εἶχε τή φυσική ἰκανότητα νά τά κατευθύνει μέ τόν κατάλληλο τρόπο. Χρησιμοποιοῦσε γι' αὐτό σάν πηδάλια κυρίως τήν ἐλπίδα καί τό φόβο, εἴτε γιά νά περιορίσει τή θρασύτητα τῶν πολιτῶν εἴτε γιά νά μετριάσει τήν ἀποθάρρυνσή τους καί νά τοὺς παρηγορήσει. Ἐδειξε ἔτσι ὅτι ἡ ρητορική εἶναι, κατά τόν Πλάτωνα, ἓνα μέσο γιά τή διαπαιδαγώγηση τῶν ψυχῶν καί ἔχει κυριότατο ἔργο της νά κατευθύνει τά ἦθη καί τά πάθη, σάν νά εἶναι κάποιοι τόνοι καί φθόγγοι τῆς ψυχῆς πού πρέπει νά τοὺς ἐγγίξει κανεῖς καί νά τοὺς χειρίζεται μέ τόν πιό κατάλληλο τρόπο. Αἰτία τῆς ἐπιτυχίας του δέν ἦταν ἀπλῶς ἡ δύναμη τοῦ λόγου του, παρά, ὅπως λέει ὁ ἱστορικός Θουκυδίδης, ἡ ὑπόληψη πού ἀπόκτησε ἀπό τόν τρόπο τῆς ζωῆς του καί ἡ ἐμπιστοσύνη πού κέρδισε σάν ἄνθρωπος ὀλοφάνερα καί ὀλότελα ἀφιλόκερδος καί ἀνώτερος ἀπό χρήματα. Ἐνῶ τήν πόλη πού ἦταν μεγάλη τήν ἔκαμε τρισεγγάλη καί ἀπεριόριστα πλούσια καί ἐνῶ ξεπέρασε στή δύναμη πολλούς βασιλεῖς καί τυράννους, πού μερικοί μάλιστα ἄφησαν μεγάλη κληρονομιά στά παιδιά τους, ἐκεῖνος δέν αὐξήσε οὔτε κατά μία δραχμή τήν περιουσία πού τοῦ εἶχε ἀφήσει ὁ πατέρας του.

Ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται μέ ἀκρίβεια τή δύναμη τοῦ Περικλή, ἐνῶ ἀντίθετα, οἱ κωμικοὶ ποιητές τή διαστρέφουν μέ κακοῦθια. Ἐκείνους πού τόν περιστοιχίζαν τοὺς ὀνόμαζαν νέους Πεισιστρατίδες καί ζητοῦσαν ἀπ' αὐτόν νά ὀρκιστεῖ ὅτι δέ θά γίνει τύραννος, γιατί εἶχαν τή γνώμη πῶς ἡ ὑπεροχή του ἦταν ἀσυμβίβαστη πρὸς τή δημοκρατία καί περισσότερο πιεστική ἀπὸ ὅσο πρέπει. Ὁ Τηλεκλείδης λέει πῶς οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ εἶχαν παραῤῥοῦσε

«ἀπ' τίς πόλεις τοὺς φόρους, τίς ἴδιες τίς πόλεις
νά τίς δένει ἢ νά λύνει
καί πετρόχτιστα τείχη νά χτίζει ἢ νά ρίχνει,

1 ΚΕΦ. 16
*Κατηγορίες
τῶν κωμικῶν.
Παράπονα
τῶν οἰκείων.*

2

σπονδές, δύναμη, κράτος, ειρήνη και πλούτο
καί τήν κάθε ευτυχία.»

- 3 Καί ἡ ἀπεριόριστη ἐξουσία του σέ ὅλα αὐτά δέν ἦταν ἕνα πρόσκαιρο ἐπεισόδιο, οὔτε τό ὄριμασμα καί ἡ ἀνθηση μιᾶς περαστικῆς ἐποχῆς στήν πολιτική του σταδιοδρομία. *Σαραντά ὀλόκληρα χρόνια* κράτησε τά πρωτεῖα *ἀνάμεσα ἀπό ἄντρες*, ὅπως ὁ Ἐφιάλτης, ὁ Λεωκράτης, ὁ Μυρωνίδης, ὁ Κίμων, ὁ Τολμίδης, ὁ Θουκυδίδης. Καί μετά τήν πτώση καί τόν *ἐξοστρακισμό τοῦ Θουκυδίδη*, ἐξακολούθησε ἐπί δεκαπέντε σχεδόν χρόνια συνέχεια, μέ τήν κάθε χρόνο ἐκλογή του, νά κατέχει τό μοναδικό ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ καί τή δύναμή του. Διαφύλαξε ὅμως τόν ἑαυτό του ἄτρωτο ἀπό τά χρήματα. Δέν ἀδιαφοροῦσε βέβαια γιά τά οικονομικά του συμφέροντα, ἀλλά τήν πατρική καί νόμιμη περιουσία του τή διαχειρίστηκε μέ τήν πιό εὐκολη καί πιό σωστή μέθοδο, ὥστε οὔτε ἀπό ἀμέλειά του νά χαθεῖ οὔτε ὅμως νά τοῦ δημιουργεῖ πολλές φροντίδες καί νά τόν καθυστερεῖ ἀπό τίς
- 4 δημόσιες ἀσχολίες του. Τούς καρπούς πού μάζευε κάθε χρόνο ἀπό τήν ἰδιοκτησία του τούς πουλοῦσε ὅλους μαζί, καί ἔπειτα προμηθεύονταν ἀπό τήν ἀγορά καθετί πού εἶχε ἀνάγκη· ἔτσι εἶχε
- 5 κανονίσει τόν τρόπο τῆς ζωῆς του. Ἄλλά ὁ τρόπος αὐτός δέν εὐχαριστοῦσε τά παιδιά του, πού ἦταν πιά μεγάλα, οὔτε τίς γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ του. Ἐβλεπαν ὅτι ὁ Περικλῆς δέν ἦταν ἀνοιχτοχέρης καί εἶχαν παράπονο γιά τόν καθημερινό περιορισμό τῆς δαπάνης στά ἀπολύτως ἀναγκαῖα καί γιατί τίποτε δέν μποροῦσε νά χαθεῖ σέ κάτι περιττό, ὅπως γίνεται στά μεγάλα σπίτια, ὅπου ὑπάρχει ἀφθονία σέ ὅλα. Στό δικό τους σπίτι κάθε
- 6 ἔξοδο καί κάθε ἔσοδο θάδιζαν μέ ἀριθμό καί μέ μέτρο. Ἐκεῖνος πού τά κανόνιζε ὅλα μέ τέτοια ἀκρίβεια ἦταν ἕνας ὑπηρετῆς του, ὁ Εὐάγγελος, ἀπό τή φύση ἔτσι πλασμένος ὅσο κανένας ἄλλος ἢ ἀπό τόν Περικλῆ καμωμένος γιά οἰκονομία.
- 7 Αὐτά βέβαια δέν *ταίριαζαν μέ τή σοφία τοῦ Ἀναξαγόρα*, ἀφοῦ αὐτός καί τό σπίτι του τό παράτησε καί τά χωράφια του τά ἄφησε ἀκαλλιέργητα γιά νά βόσκουν τά ζῶα, παρακινημένος ἀπό ἐνθουσιασμό καί μεγαλοφροσύνη. Δέν εἶναι ὅμως τό ἴδιο, νομίζω, ὁ βίος ἐνός θεωρητικοῦ φιλοσόφου καί ἐνός πολιτικοῦ.

Ὁ φιλόσοφος στρέφει στά ὠραῖα τό νοῦ του, χωρίς νά χρησιμοποιεῖ ὕλικά μέσα καί χωρίς νά ἔχει ἀνάγκη ἀπό τήν ὕλη πού τόν περιβάλλει, ἐνῶ γιά τόν πολιτικό, πού ἐφαρμόζει τήν ἀρετή του γιά νά ἐξυπηρετήσῃ τίς ἀνθρώπινες ἀνάγκες, ὁ πλοῦτος κάποτε δέν εἶναι μόνο ἓνα ἀπό τά ἀπαραίτητα γιά τή ζωή του, ἀλλά καί ἓνα ἀπό τά μέσα ἐφαρμογῆς τοῦ καλοῦ, ὅπως ἦταν γιά τόν Περικλῆ, πού βοήθουσε πολλούς φτωχοῦς. Αὐτό ἔκαμε καί γιά τόν ἴδιο τόν Ἄναξαγόρα. Λένε ὅτι ὁ φιλόσοφος πού τόν εἶχε παραμελήσει ὁ Περικλῆς ἀπό τίς πολλές ἀσχολίες του, ἔπεσε κατάκοιτος, γέρος πιά, *εἶχε σκεπάσει τό κεφάλι του* καί ἀφέθηκε καρτερικά νά πεθάνει. Ὅταν τό ἔμαθε ὁ Περικλῆς, ταραχτήκε καί ἔτρεξε ἀμέσως στό φιλόσοφο, τόν παρακαλοῦσε καί τόν ἰκέτευε, θρηνώντας ὄχι ἐκεῖνον παρά τόν ἑαυτό του, ἄν χάσει τέτοιο σύμβουλο τῆς πολιτείας. Τότε ὁ Ἄναξαγόρας *ξεσκέπασε τό κεφάλι του* καί τοῦ εἶπε: «Περικλῆ, ὅσοι θέλουν τό λυχνάρι, δέν τό ἀφήνουν χωρίς λάδι».

ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ

(Κεφ. 17-28)

Οἱ Λακεδαιμόνιοι βλέποντας νά μεγαλώνει ἡ δύναμη τῶν Ἀθηναίων, ἄρχισαν νά ἀνησυχοῦν. Καί ὁ Περικλῆς γιά νά ἀνυψώσει ἀκόμη περισσότερο τήν περηφάνια τοῦ λαοῦ καί γιά νά τόν πείσει ὅτι εἶναι ἄξιος γιά μεγάλα ἔργα, προτείνει στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ψήφισμα μέ τό ὁποῖο προσκαλοῦσε ὅλους τοὺς Ἑλληνας, σέ ὁποιοδήποτε μέρος τῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας καί ἄν κατοικοῦν, ὅλες τίς πόλεις, μικρές ἢ μεγάλες, νά στείλουν ἀντιπροσώπους στήν Ἀθήνα, γιά νά σκεφτοῦν σ' ἓνα συνέδριο ὅλοι μαζί γιά τοὺς ἑλληνικούς ναοὺς πού εἶχαν κατακάψει οἱ βάρβαροι καί γιά τίς θυσίες πού χρωστοῦν οἱ Ἑλληνας στοὺς θεοὺς, ἀφοῦ τίς εἶχαν ὑποσχεθεῖ σ' αὐτούς, ὅταν τοὺς παρακαλοῦσαν γιά τήν Ἑλλάδα, τότε πού πολεμοῦσαν ἐναντίον τῶν βαρβάρων, καί τέλος γιά τή θάλασσα, δηλαδή πῶς νά πλέουν ὅλοι χωρίς φόβο καί πῶς νά διατηροῦν τήν εἰρήνη.

Γι' αὐτό τό σκοπό οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν εἴκοσι ἄντρες πού ἦταν ὁ καθένας πενήντα χρονῶν καί πάνω· πέντε πῆγαν νά

1 ΚΕΦ. 17

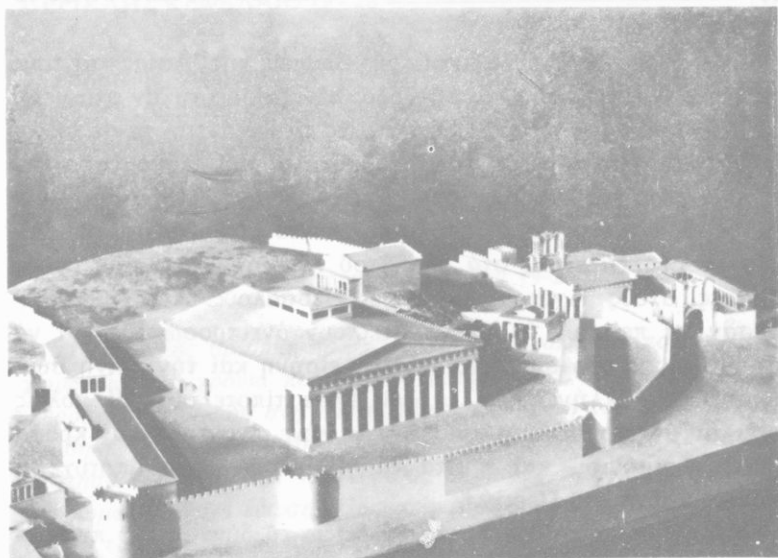
*Σχέδιο γιά
ἓνα πανελλή-
νιο συνέδριο.*

2

1
2

3.

1. Τά Προπύλαια τῆς Ἀκρόπολης
(ἀνατολική πλευρά)
2. Τά Προπύλαια τῆς Ἀκρόπολης
(δυστική πλευρά)
3. Τό Τελεστήριο τῆς Ἐλευσίνας στό κέντρο τοῦ Ἱεροῦ. Χτίστηκε μέ σχέδια τοῦ ἀρχιτέκτονα Ἰκτίνου.
(Ἀναπαράσταση τοῦ Ἱεροῦ, ὅπως ἦταν τόν 2. μ.Χ. αἰ., ἀπό τόν Ἰ. Τραυλό).

- προσκαλέσουν τούς Ἴωνες καί τούς Δωριεῖς τῆς Ἀσίας καί τούς νησιώτες ὡς τή Λέσβο καί τή Ρόδο· πέντε πορευέτηκαν στά μέρη τοῦ Ἑλλησπόντου καί τῆς Θράκης ὡς τό Βυζάντιο· πέντε ἄλλοι στάλθηκαν στή Βοιωτία, τή Φωκίδα καί τήν Πελοπόννησο καί ἀπ' ἐκεῖ μέσο τῆς Λοκρίδας στά κοντινά μέρη ὡς τήν Ἀκαρνανία
- 3 καί Ἀμβρακία· τέλος οἱ ὑπόλοιποι πέντε πήγαν μέσο τῆς Εὐβοίας στούς Οἰταίους, στά μέρη τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, στούς Φθιώτες, στούς Ἀχαιοὺς καί στούς Θεσσαλοὺς. Αὐτοὶ προσπαθοῦσαν νά πείσουν ὄλους νά στείλουν ἀντιπροσώπους καί νά
- 4 πάρουν μέρος στό συνέδριο γιά τήν εἰρήνη καί τήν κοινή σύμπραξη τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλά δέν ἔγινε τίποτε οὔτε οἱ πόλεις ἔστειλαν ἀντιπροσώπους, γιατί, ὅπως λένε, ἐναντιώθηκαν κρυφά οἱ Λακεδαιμόνιοι, καί πρῶτα στήν Πελοπόννησο ἀπότυχε ἡ ἀπόπειρα αὐτή τοῦ Περικλή.

Τό διηγήθηκα καί αὐτό, γιά νά δείξω τή δύναμη τοῦ πνεύματος καί τό μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του.

ΚΕΦ. 18

Πρόνοια γιά τήν ἀσφάλεια τοῦ στρατοῦ.

- 1 Κατά τίς στρατηγίες του ἔχει ἐκτιμηθεῖ ἰδιαίτερα ἡ προσοχή πού ἔδινε στήν ἀσφάλεια τοῦ στρατοῦ· δέν ἐπιχειροῦσε ποτέ μέ τή θέλησή του μάχη μέ ἀθέβαιο ἀποτέλεσμα καί ἐπικίνδυνη καί δέ ζήλευε οὔτε ἤθελε νά μιμηθεῖ τούς στρατηγούς πού ριψοκινδυνεύοντας κέρδισαν λαμπρή ἐπιτυχία καί θαυμάστηκαν. Ἔλεγε πάντα στούς πολίτες ὅτι, ἂν περνοῦσε ἀπό τό χέρι του, θά ἔμεναν γιά πάντα ἀθάνατοι. Καί ὅταν εἶδε πῶς ὁ *Τολμίδης*, ὁ γιός τοῦ *Τολμαίου*, παίρνοντας θάρρος ἀπό τίς πρῶτες ἐπιτυχίες του καί ἀπό τήν ἐξαιρετική ἐκτίμηση πού κέρδισε γιά τίς πολεμικές του ἐπιχειρήσεις, ἦταν ἔτοιμος σέ ἄκαιρη στιγμή νά εἰσβάλει στή Βοιωτία καί εἶχε πείσει τούς πιό γενναίους καί φιλόδοξους ἀπό τούς στρατεύσιμους πολίτες νά ἐκστρατεύσουν μαζί του ἐθελοντικά —καί αὐτοὶ ἦταν χίλιοι, ξεχωριστά ἀπό τήν ἄλλη δύναμη— ὁ Περικλῆς προσπάθησε νά τόν συγκρατήσῃ. Τόν παρακαλοῦσε στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου λέγοντας τά περίφημα ἐκεῖνα λόγια: «Ἄν ὁ *Τολμίδης* δέ θέλει νά πειστεῖ στόν Περικλή, δέ θά κάμει λάθος ἂν περιμένει νά ἀκούσῃ τόν πιό σοφὸ
- 3 ἀπ' ὄλους τούς συμβούλους· τό χρόνο.» Τότε λίγοι ἐπαίνεσαν τό λόγο του· ὕστερα ὅμως ἀπό λίγες μέρες, ὅταν ἦρθε ἡ εἶδηση ὅτι

ὁ Τολμίδης νικήθηκε στή μάχη κοντά στήν Κορώνεια καί ὅτι ἔπεσε νεκρός καί ὁ ἴδιος καί μαζί του πολλοί γενναῖοι πολῖτες, ἡ πρόβλεψη του ἐκείνη μεγάλωσε τήν ἀγάπη καί τήν ἐκτίμηση τοῦ λαοῦ στόν Περικλή, γιατί ἔβλεπε πόσο φρόνιμος εἶναι καί πόσο φροντίζει γιά τό καλό του.

Περίληψη κεφαλαίων 19-28

Ὁ Περικλῆς βρέθηκε πολλές φορές ἐπικεφαλῆς σέ πολεμικές ἐπιχειρήσεις στά χρόνια πού ἦταν στρατηγός. Ἡ ἐκστρατεία του στή Χερρόνησο (δηλαδή στή θόρεια εὐρωπαϊκή ἀκτὴ τοῦ Ἑλλησπόντου) στάθηκε σωτήρια γιά τοὺς Ἕλληνες τῆς περιοχῆς. Μὲ τό νά ἐγκαταστήσει δηλαδή ἐκεῖ καινούριους ἐποίκους καί νά κατασκευάσει ὀχυρωματικά ἔργα ἔδωσε τέλος στίς ἐπιδρομές τῶν Θρακῶν καί στή δράση τῶν ληστρικῶν συμμοριῶν.

447 π.Χ.

Πολύ ἀξιόλογη ὑπῆρξε καί ἡ ναυτική του ἐκστρατεία στά παράλια τῆς Πελοποννήσου. Ὄχι μόνο λεηλάτησε διάφορες παραλιακές περιοχές, ἀλλὰ προχώρησε καί στό ἐσωτερικό τῆς χώρας. Σέ μάχη πού ἐγινε στή Νεμέα ὁ Περικλῆς νίκησε καί ἔτρεψε σέ φυγὴ τοὺς Σικωνίους. Ἐπειτα μὲ τὴ βοήθεια καί τῶν συμμάχων του ἀπὸ τὴν Ἀχαΐα ἔκανε ἐπιδρομὴ στήν Ἀκαρνανία, λεηλάτησε τὴ χώρα προκαλώντας μεγάλες ζημιές καί γύρισε κατόπιν στήν Ἀθήνα. Ἄλλη ἐκστρατεία ἔκαμε στόν Εὐξείνιο Πόντο, ὅπου γενικά προστάτησε τίς Ἑλληνικές πόλεις καί ἔδειξε τὴ δύναμή του στοὺς βαρβάρους. Ἰδιαίτερα βοήθησε τοὺς κατοίκους τῆς Σινώπης.

Σέ ἄλλες ὥστόσο περιπτώσεις ὁ Περικλῆς συγκράτησε τοὺς Ἀθηναίους καί δέν τοὺς ἄφησε νά ἐπιχειρήσουν διάφορες μακρινές ἐκστρατείες πού σχεδίαζαν· γιατί ἡ σπουδαιότερη φροντίδα του ἦταν νά ἐξασφαλίσει αὐτά πού κατεῖχε καί νά κρατᾶ μακριὰ τὸν κύριο ἀντίπαλο, δηλαδή τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἐτσι κατὰ τὸν λεγόμενο Ἰερό πόλεμο φρόντισε μὲ στρατιωτικὴ ἐπέμβαση νά ξαναπάρουν οἱ Φωκεῖς τὸ Δελφικὸ Ἰερό, πού οἱ Λακεδαιμόνιοι τό εἶχαν δώσει στοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν. Τὰ γεγονότα πού ἀκολούθησαν δικαίωσαν τὴ συγκρατημένη πολιτικὴ του. Ἐνῶ δηλαδή εἶχαν ἀποστατήσει οἱ Εὐβοεῖς καί ὁ Περικλῆς ἀγωνίζοταν νά καταστείλει τὴν ἀνταρσία τους, ἤρθε ἡ εἶδηση ὅτι καί οἱ Μεγαρεῖς εἶχαν κηρύξει πόλεμο καί ὅτι ὁ στρατὸς τῶν Λακεδαιμονίων ἔφτασε στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς.

448 π.Χ.⁺

446 π.Χ.

Ὁ Περικλῆς γύρισε ἀμέσως ἀπό τήν Εὐβοία, θεώρησε ὅμως ἐπικίνδυνο νά συγκρουστεῖ μέ τούς Σπαρτάτες. Γι' αὐτό κατόρθωσε νά δωροδοκήσει τό σύμβουλο τοῦ νεαροῦ βασιλιᾶ τῶν Λακεδαιμονίων κι ἔτσι τόν ἐπεισε ν' ἀποσύρει τό στρατό τῶν Πελοποννησίων ἀπό τήν Ἀττική. Ἀργότερα, ὅταν κατά τή λογοδοσία του ὁ Περικλῆς ἀνάφερε κάποια δαπάνη πού ἔπρεπε νά μείνει μυστική, ὁ δῆμος τό δέχτηκε χωρίς νά θελήσει νά κάνει ἔλεγχο. Τόση ἐμπιστοσύνη τοῦ εἶχε ὁ λαός. Ἀναφέρουν μάλιστα ὅτι καί ἄλλα ποσά δαπανοῦσε μέ τόν τρόπο αὐτό, γιά νά ἐξαγοράζει τήν εἰρήνη καί νά προετοιμάσει καλύτερα τήν Ἀθήνα γιά τόν πόλεμο.

445 π.Χ. Ἀφοῦ πέρασε ὁ κίνδυνος μέ τούς Λακεδαιμονίους, ὁ Περικλῆς γύρισε πάλι στήν Εὐβοία καί τήν ὑπόταξε. Ἰδιαίτερα σκληρά φέρθηκε μόνο στούς κατοίκους τῆς Ἰστιαίας, ἐπειδή εἶχαν σκοτώσει τό πλήρωμα ἑνός ἀθηναϊκοῦ πλοίου πού αἰχμαλώτισαν.

445 π.Χ. Μετά ἀπό τά γεγονότα αὐτά οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκλεισαν εἰρήνη γιά τριάντα χρόνια. Λίγο ἀργότερα οἱ Ἀθηναῖοι μέ πρόταση τοῦ Περικλή ἀποφάσισαν νά ἐκστρατεύσουν ἐναντίον τῆς Σάμου. Ἡ Σάμος θρισκόταν τότε σέ πόλεμο μέ τή Μίλητο καί οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν, γιά νά βοηθήσουν τούς Μιλησίους, νά σταματήσουν τόν πόλεμο καί νά γίνουν οἱ ἴδιοι διαιτητές τῆς διαφοράς. Οἱ Σάμιοι ἀρνήθηκαν, καί αὐτό στάθηκε ἡ ἀφορμή τοῦ πολέμου. Ὁ Περικλῆς ἔφτασε στή Σάμο, κατάργησε τήν ὀλιγαρχική τῆς κυβέρνηση καί ἐγκατέστησε δημοκρατική, κράτησε ὀμήρους ἀπό τούς προκρίτους τῶν Σαμίων καί γύρισε στήν Ἀθήνα. Σέ λίγο ὅμως οἱ Σάμιοι ἐπαναστάτησαν, ἐλευθέρωσαν μέ τή βοήθεια τῶν Περσῶν τούς ὀμήρους, πού οἱ Ἀθηναῖοι τούς κρατοῦσαν στή Λήμνο, καί ἐτοιμάστηκαν νά πολεμήσουν μέ ὅλες τους τίς δυνάμεις. Στήν πρώτη σύγκρουση πού ἔγινε κοντά στό μικρό νησί Τραγία, ὁ Περικλῆς νίκησε τόν σαμιακό στόλο. Ἀκολούθησε πολιορκία τῆς Σάμου ἀπό τούς Ἀθηναίους, πού ἐνισχύθηκαν καί μέ ἄλλα πλοῖα. Στίς δύσκολες αὐτές ὥρες γιά τούς Σαμίους ἔφτασε κάποια πληροφορία ψευδτική, ὅτι ὁ φοινικικός στόλος ἔρχεται νά βοηθήσει τή Σάμο. Ὁ Περικλῆς τότε πήρε ἕνα μεγάλο τμήμα ἀπό τό στόλο πού διέθετε καί βγήκε νά ἀντιμετωπίσει τόν ἐχθρό. Στό διάστημα πού ἔλειπε, οἱ Σάμιοι μέ ἀρχηγό τό φιλόσοφο Μέλισσο βρήκαν εὐκαιρία νά καταστρέψουν πολλά ἀπό τά ἀθηναϊκά πλοῖα πού εἶχαν μείνει, νά συλλάβουν πολλούς Ἀθηναίους καί νά ἀνεφοδιαστοῦν. Ἐπιστρέφοντας, ὁ Περικλῆς

κλῆς νίκησε πάλι τούς Σαμίους, τούς ἀπόκλεισε στήν πόλη τους καί ἄρχισε πάλι νά τούς πολιορκεῖ. Γιά νά ἀποφύγει ἀπώλειες τῶν Ἀθηναίων, δέ θέλησε νά κυριεύσει τήν πόλη μέ ἐφοδο. Ὑστερα ἀπό πολιορκία ἐννέα μηνῶν ἡ Σάμος συνθηκολόγησε. Ὑποχρεώθηκε νά γκρεμίσει τά τείχη της, νά παραδώσει τά πλοῖα της καί νά πληρώσει μεγάλο χρηματικό πρόστιμο. Ὁ Περικλῆς γύρισε στήν Ἀθήνα θριαμβευτής. Καί στήν ἐπίσημη ταφή τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου μίλησε μέ τρόπο πού προκάλεσε θαυμασμό.

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

(Κεφ. 29-37)

Μετά τά γεγονότα αὐτά φαινόταν νά πλησιάζει ἡ τρικυμία τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ Περικλῆς ἐπεισε τότε τό λαό νά στείλουν βοήθεια στούς Κερκυραίους πού βρίσκονταν σέ πόλεμο μέ τούς Κορινθίους καί νά πάρουν μέ τό μέρος τους τήν Κέρκυρα πού εἶχε μεγάλη ναυτική δύναμη, γιατί οἱ Πελοποννησιοί ἦταν ἔτοιμοι ἀπό μέρα σέ μέρα νά τή χτυπήσουν.

Ἀλλά, ὅταν ὁ λαός ψήφισε τή βοήθεια, ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα μέ ἀρχηγό τό γιό τοῦ Κίμωνα, πού ὀνομαζόταν Λακεδαιμόνιος. Τό ἔκαμε αὐτό σά νά ἤθελε νά τόν ἐξευτελίσει, γιατί ἡ οἰκογένεια τοῦ Κίμωνα ἔδειχνε μεγάλη συμπάθεια καί φιλία πρὸς τούς Λακεδαιμόνιους. Γιά νά ἐκτεθεῖ λοιπόν ἀκόμη περισσότερο γιά τά φιλικά του αἰσθήματα πρὸς τούς Λάκωνες ὁ Λακεδαιμόνιος, ἄν κατά τή στρατηγία του δέ γινόταν τίποτε μεγάλο καί ἀξιόλογο, τοῦ ἔδωσε λίγα πλοῖα καί τόν ἔστειλε παρά τή θέλησή του. Γενικά προσπαθοῦσε μέ κάθε τρόπο νά ταπεινώσει τούς γιούς τοῦ Κίμωνα, γιατί, ὅπως ἔλεγε, καί τά ὀνόματά τους ἀκόμη δείχνουν πὼς δέν εἶναι γνήσιοι Ἀθηναῖοι, παρά νόθοι καί ξένοι, ἀφοῦ ὁ ἕνας λεγόταν Λακεδαιμόνιος, ὁ δεύτερος Θεσσαλός καί ὁ τρίτος Ἥλεῖος. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ὅλοι γεννήθηκαν ἀπό Ἀρκαδική μητέρα. Ἐπειδή ὅμως πολλοί κακολογοῦσαν τόν Περικλῆ, γιατί ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα, καί ἔτσι ἔδινε μικρή βοήθεια γιά τίς ἀνάγκες τῶν Κερκυραίων, ἀλλά μεγάλη ἀφορμή σ' ἐκείνους πού κατηγοροῦσαν τούς Ἀθηναίους, ἔστειλε πάλι καί ἄλλα περισσότερα στήν Κέρκυρα· ἀλλ' αὐτά ἔφτασαν

1 ΚΕΦ. 29

Βοήθεια στούς Κερκυραίους. Παράπονα ἐλληνικῶν πόλεων. Ἡ Πολιτεία ἀποστατεῖ.

2

3

- 4 μετά τή μάχη. Οί Κορίνθιοι τότε εξοργίστηκαν, γιατί οί Ἀθηναῖοι ἔστειλαν βοήθεια στούς Κερκυραίους καί τούς κατηγοροῦσαν στή Λακεδαίμονα. Συγχρόνως καί οί Μεγαρεῖς διατύπωναν παράπονα, γιατί οί Ἀθηναῖοι τούς ἐμποδίζουν καί τούς διώχνουν ἀπ' ὄλες τίς ἀγορές καί ἀπ' ὄλα τά λιμάνια πού εἶχαν στήν ἐξουσία τους, παραβαίνοντας τά κοινά δίκαια καί τούς ὀρκους τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλά καί οί Αἰγινῆτες ἀπό τό ἄλλο μέρος εἶχαν παράπονα, γιατί νόμιζαν ὅτι ἀδικοῦνται καί καταπιέζονται. Αὐτοί ζητοῦσαν κρυφά τή βοήθεια τῶν Λακεδαιμονίων, γιατί δέν τολμοῦσαν νά κατηγορήσουν φανερά τούς Ἀθηναίους.
- 6 Στό μεταξύ καί ἡ *Ποτιδαία*, πόλη πού ἦταν στήν ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἀποικία τῶν Κορινθίων, ἀποστάτησε καί οί Ἀθηναῖοι τήν πολιορκήσαν. Αὐτό ἐπιτάχυνε τόν πόλεμο. Καί ὁμως, ἐπειδή πολλές πρεσβεῖες εἶχαν ἔρθει στήν Ἀθήνα ἀπό διάφορες πόλεις καί ἀπό τό ἄλλο μέρος ὁ βασιλιάς τῶν Λακεδαιμονίων Ἀρχίδαμος προσπαθοῦσε νά συμβιβάσει τίς διαφορές καί νά κατευνάσει τούς συμμάχους, φαίνεται πώς δέ θά γινόταν ὁ πόλεμος ἀπό τίς ἄλλες ἀφορμές πού εἶχαν ὡς τότε παρουσιαστεῖ, ἂν οί Ἀθηναῖοι εἶχαν πειστεῖ νά ἀκυρώσουν τό «μεγαρικό ψήφισμα»
- 8 καί νά συμφιλιωθοῦν μέ τούς Μεγαρεῖς. Ἄλλά ὁ Περικλῆς ἐναντιώθηκε ἐντονότατα σ' αὐτό καί παρακίνησε τό λαό νά ἐπιμείνει στή διαφορά του μέ τούς Μεγαρεῖς. Γι' αὐτό κατηγορήθηκε ὡς ὁ μόνος αἴτιος τοῦ πολέμου.

ΚΕΦ. 30

Ἀθηναῖοι καί Μεγαρεῖς.

- 1 Ὅταν ἦρθε στήν Ἀθήνα πρεσβεία ἀπό τή Σπάρτη νά συζητήσει γι' αὐτά, ἐπειδή ὁ Περικλῆς προφασιζόταν ὅτι ὑπάρχει νόμος πού ἀπαγορεύει νά κατεβάσουν ἀπό τή θέση της τήν πλάκα μέ τό «μεγαρικό ψήφισμα», λένε πώς ὁ Πολυύλκης, ἕνας ἀπό τούς ἀποσταλμένους τῆς Σπάρτης, τοῦ εἶπε: «Ἐσύ μὴν τήν κατεβάσεις λοιπόν, ἀλλά γύρισε ἀπό τήν ἄλλη μεριά τήν πλάκα· αὐτό δέν ὑπάρχει νόμος πού νά τό ἐμποδίζει.» Ὁ λόγος φάνηκε
- 2 ἐξυπνος, ἀλλά ὁ Περικλῆς δέν ὑποχώρησε. Φαίνεται πώς εἶχε καί κάποιαν ἰδιαίτερη ἐχθρότητα πρὸς τούς Μεγαρεῖς. Πάντως ἐπίσημα καί φανερά τούς κατηγοροῦσε γιατί καταπάτησαν ἕνα μέρος ἀπό τά «*ἱερά λιβάδια*» καί πρότεινε ψήφισμα νά στείλουν οί Ἀθηναῖοι ἕναν κήρυκα σ' αὐτούς καί τόν ἴδιον κήρυκα στή

Σπάρτη, για να κατηγορήσει από μέρος τους τους Μεγαρείς. Αυτό βέβαια τό ψήφισμα τοῦ Περικλή είχε μιὰ λογική καί φι- 3
 λάνθρωπη βάση. Ἄλλά, ὅταν ὁ κήρυκας Ἄνθεμόκριτος πού ἔ-
 στειλαν οἱ Ἀθηναῖοι θανατώθηκε καί θεωρήθηκαν ὡς αἴτιοι γι'
 αὐτό τό ἔγκλημα οἱ Μεγαρείς, ὁ Ἀθηναῖος πολίτης Χαρίνος
 προτείνει τό ἀκόλουθο ψήφισμα πού ἐγκρίνεται ἀπό τήν ἐκκλη-
 σία τοῦ δήμου: «Ἄσπονδη καί ἀσυμφιλίωτη νά εἶναι ἡ ἔχθρα
 μας πρός τοὺς Μεγαρεῖς· ὅποιος ἀπ' αὐτούς πατήσῃ τό πόδι του
 στήν Ἀττική νά τιμωρεῖται μέ θάνατο· οἱ στρατηγοί μας, ὅταν
 ὀρκίζονται τόν πατροπαράδοτο ὄρκο νά προσθέτουν στόν ὄρκο
 τους ὅτι δυό φορές κάθε χρόνο θά εἰσβάλλουν στή Μεγαρική· ὁ
 Ἄνθεμόκριτος νά ταφεῖ κοντά *στῆς Θριάσιες πύλες*». Αὐτές οἱ πύ-
 λες σήμερα ὀνομάζονται Δίπυλο.

Οἱ Μεγαρεῖς ὅμως ἀρνοῦνται πὼς αὐτοὶ θανάτωσαν τόν Ἄνθε- 4
 μόκριτο.

Ποιά ἦταν ἡ ἀφορμή τοῦ πολέμου δέν εἶναι εὐκόλο νά ξέρει
 κανεῖς. Ἄλλά γιὰ τή μή ἀκύρωση τοῦ ψηφίσματος ὅλοι ὁμόφω-
 να ρίχνουν τήν εὐθύνη στόν Περικλή. Μερικοὶ ὅμως παραδέ-
 χονται ὅτι ἔδειξε αὐτὴ τήν ἰσχυρογνωμοσύνη ἀπὸ εὐγενικό φρό-
 νημα καί ἀπὸ τὴ σκέψη ὅτι ἔτσι ἐξυπηρετεῖ καλύτερα τό συμ-
 φέρον τῶν Ἀθηναίων, γιατί νόμιζε ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ τήν
 ἀπαίτησή τους ἤθελαν νά δοκιμάσουν ὡς πού θά ὑποχωροῦσαν
 οἱ Ἀθηναῖοι καί ὅτι ἡ ὑποχώρηση θά ἦταν ὁμολογία ἀδυναμίας.
 Ἄλλοι πάλι ἰσχυρίζονται πὼς περιφρόνησε τοὺς Λακεδαιμο-
 νίους *μᾶλλον ἀπὸ ὑπεροψία* καί φιλοπόλεμη διάθεση, γιὰ νά δεί-
 ξει δύναμη.

Ἄλλά ἡ χειρότερη ἀπ' ὅλες τίς κατηγορίες, πού ἔχει πάρα 2
 πολλοὺς μάρτυρες, λένε πὼς εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ὁ Φειδίας ὁ
 γλύπτης, ὅπως εἶπαμε, εἶχε ἀναλάβει τήν κατασκευὴ τοῦ ἀγάλ-
 ματος τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς. Ἐπειδὴ ἐγίνε φίλος τοῦ Περικλή καί
 εἶχε πάρα πολύ μεγάλη δύναμη σ' αὐτόν, μερικοὶ τόν φθόνησαν
 γιατί ἦταν προσωπικοὶ ἐχθροὶ του. Ἄλλοι ὅμως ἤθελαν νά δο-
 κιμάσουν στό πρόσωπο ἐκείνου πὼς θά ἔκρινε ὁ λαὸς τόν Πε-
 ρικλή. Αὐτοὶ λοιπόν ἐπείσαν κάποιον Μένωνα, ἕναν ἀπὸ τοὺς
 ἐργάτες τοῦ Φειδία, καί τόν ἔβαλαν νά καθίσει στήν ἀγορά ὡς

1 ΚΕΦ. 31

*Ἡ εὐθύνη
 τοῦ πολέμου.
 Ὁ Φειδίας
 στόχος ἐπι-
 θέσεων.*

- 3 *ικέτης* καί νά ζητήσῃ τήν ἄδεια νά καταγγεῖλει καί νά κατηγορήσῃ τό Φειδία. Ὁ λαός δέχτηκε τήν αἴτηση τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ καί ἡ καταγγελία του συζητήθηκε στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου. Γιά κλοπές δέν μπορούσε νά σταθεῖ κατηγορία, γιατί ὁ Φειδίας ἀπό τήν ἀρχή εἶχε δουλέψῃ τό χρυσάφι καί τό εἶχε βάλει γύρω στό ἄγαλμα, κατά συμβουλή τοῦ Περικλῆ, μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε νά εἶναι πολύ εὐκολο νά τό βγάλουν καί νά τό ζυγίσουν, πράμα πού καί τότε ὁ Περικλῆς ζήτησε νά κάμουν οἱ κατηγοροί. Ἀλλά ὁ φθόνος γιά τή δόξα τῶν ἔργων του θάραινε τό Φειδία καί μάλιστα γιατί στήν Ἀμαζονομαχία πού παράστησε πάνω στήν ἀσπίδα ἀποτύπωσε μιά εἰκόνα πού τοῦ ἔμοιαζε, μέ μορφή ἑνός γέρου φαλακροῦ πού σήκωνε μιά πέτρα μέ τά δύο του χέρια. Ἐπίσης πρόσθεσε μιά ὠραιότατη εἰκόνα τοῦ Περικλῆ νά πολεμᾷ μέ μιά Ἀμαζόνα. Ἀλλά τό σχῆμα τοῦ χεριοῦ, ὅπως σήκωνε τό δόρυ μπροστά στό πρόσωπο τοῦ Περικλῆ, ἦταν κατάλληλα φτιαγμένο, σάν νά ἤθελε νά κρύψει τήν ὁμοιότητα, πού φαινόταν ὁμως ἀπό τά δύο πλάγια. Τότε ὁ Φειδίας ρίχτηκε στή φυλακή, ἀρρώστησε καί πέθανε ἢ, ὅπως λένε μερικοί, δηλητηριάστηκε ἀπό τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Περικλῆ, γιά νά θροῦν ἀφορμή νά τόν συκοφαντήσουν. Στό Μένωνα πού εἶχε κάμει τήν καταγγελία, κατά πρόταση τοῦ Γλαύκωνα ὁ δῆμος χορήγησε ἀπαλλαγὴ ἀπό τοὺς φόρους καί ἔδωσε διαταγή στοὺς στρατηγούς νά φροντίσουν γιά τήν ἀσφάλειά του.
- 4
- 5

ΚΕΦ. 33

Εἰσβολή στήν Ἀττική. Ἡ φρόνηση τοῦ Περικλῆ.

- 1 Οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδὴ εἶχαν τή γνώμη πῶς, ἂν ὁ Περικλῆς πέσει ἀπό τήν ἐξουσία, οἱ Ἀθηναῖοι θά ἦταν πιά διαλλαχτικοί σ' αὐτούς, τοὺς ζητοῦσαν νά διώξουν ἀπό τήν Ἀθήνα τοὺς ἀνθρώπους πού τοὺς θαραίνει τó «*κυλώνειον ἄγος*», κληρονομημένο ἀπό τό μητρικό γένος τοῦ Περικλῆ, ὅπως λέει ὁ Θουκυδίδης. Ἀλλά ἡ ἀπόπειρα αὐτῆ τῶν Λακεδαιμονίων ἔφερε τό ἀντίθετο ἀποτέλεσμα γι' αὐτούς. Γιατί, ἀντί νά γεννήσῃ ὑποψία καί νά συκοφαντηθεῖ ὁ Περικλῆς, κέρδισε ἀκόμη μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη καί ἐκτίμηση ἀπό τοὺς συμπολίτες του, ἀφοῦ ἔβλεπαν ὅτι κυρίως ἐκεῖνον μισοῦν καί φοβοῦνται οἱ ἐχθροί. Γι' αὐτό, καί πρὶν ἀκόμη εἰσβάλεῖ στήν Ἀττική ὁ Ἀρχίδαμος μέ τοὺς Πελοποννησίους, ὁ Περικλῆς εἶπε στοὺς Ἀθηναῖους ὅτι,
- 3

άν τυχόν ό Ἀρχίδαμος λεηλατήσσει όλα τά άλλα καί αφήσει ἀ-
 πείραχτα τά δικά του κτήματα εξαιτίας τῆς φιλίας πού ύπήρχε
 μεταξύ τους ἢ γιά νά δώσει στους ἐχθρούς του ἀφορμές διαβο-
 λῆς, αὐτός χαρίζει στήν πόλη τά κτήματά του καί τά σίτια
 του.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπόν καί οἱ σύμμαχοί τους *εισβάλλουν* 4
 στήν Ἀττική μέ μεγάλο στρατό καί μέ ἀρχηγό τό βασιλιά Ἀρ-
 χίδαμο. Λεηλάτησαν τή χώρα καί προχώρησαν ὡς τίς Ἀχαρνές,
 ὅπου ἔστησαν τό στρατόπεδό τους, μέ τή σκέψη πώς οἱ Ἀθη-
 ναῖοι δέ θά συγκρατηθοῦν, ἀλλ' ἀπό τήν ὀργή καί τήν περηφά-
 νια τους θά βγοῦν νά τους ἀντιμετωπίσουν. Ἀλλά ὁ Περικλῆς 5
 ἔκρινε πώς θά ἦταν ἐπικίνδυνο νά ἀναμετρηθεῖ μέ ἐξήντα χιλιά-
 δες Πελοποννησίους καί Βοιωτούς ὀπλίτες —γιατί τόσοι ἦταν
 αὐτοί πού ἔκαμαν τήν πρώτη εἰσβολή— καί νά πολεμήσει θέ-
 τοντας σέ ἄμεσο κίνδυνο καί τήν ἴδια τήν πόλη. Γιά νά κατα-
 πραυνεῖ ἐκείνους πού ἤθελαν νά δώσουν μάχη καί ἀναναχτοῦ-
 σαν γιά τήν ἀδράνειά του, ἔλεγε πώς τά δέντρα καί ἄν κουτσου-
 ρευτοῦν καί ἄν κοποῦν, γρήγορα ξαναγίνονται, ἐνῶ, ἄν χάσουμε
 τούς ἀνθρώπους μας, δέν τους ξαναβρίσκουμε εὐκολα. Καί τήν 6
 ἐκκλησία τοῦ δήμου δέν τήν συγκαλοῦσε, γιατί φοβόταν μήπως
 τόν ἀναγκάσουν νά κάμει ὅσα δέν ἦταν σύμφωνα μέ τή γνώμη
 του. *Ὅπως ἕνας καρβοκύρης, ὅταν ξεσπάει ἀνεμοθύελλα στό πέ-
 λαγος, τά θάζει ὅλα σέ τάξη, σφίγγει τά σκοινιά καί κάνει τή
 δουλειά του, χωρίς νά λογαριάζει τά δάκρυα καί τίς παρακλη-
 σεις τῶν ἐπιβατῶν πού κυριεύονται ἀπό ναυτία καί φόβο, ἔτσι
 καί ἐκεῖνος ἔκλεισε τήν πόλη, ἔβαλε παντοῦ φρουρές γιά τήν ἀ-
 σφάλειά της, ἔκανε ὅ,τι τοῦ ὑπαγόρευε ἡ δική του σκέψη, χωρίς
 νά γνοιάζεται πολύ γιά τίς κατακραυγές καί τίς διαμαρτυρίες.*
 Καί ὅμως πολλοί φίλοι του τόν ἐπέιζαν μέ τίς παρακλήσεις 7
 τους, πολλοί ἀπό τούς ἐχθρούς του τόν φοβέριζαν καί τόν κατη-
 γοροῦσαν, *οἱ χοροί στίς κωμωδίες* τραγουδοῦσαν πειραχτικά καί
 χλευαστικά τραγούδια γιά νά τόν ταπεινώσουν καί τόν ἐβρίζαν,
 λέγοντας πώς εἶναι δειλός στρατηγός καί παραδίνει τά πάντα
 στους ἐχθρούς.

Τότε ἄρχισε τήν ἐπίθεσή του καί ὁ Κλέων, πού βρῆκε τήν εὐ- 8
 καιρία ἀπό τήν ὀργή τῶν πολιτῶν ἐναντίον ἐκείνου νά ἀνοίξει

γιά τόν ἑαυτό του δρόμο πρὸς τὴν ἀρχηγία, ὅπως δείχνουν οἱ παρακάτω ἀναπαιστικοὶ στίχοι τοῦ ποιητῆ Ἑρμῖππου:

«Βασιλιά τῶν σατύρων, γιά πές μου: γιατί
νά βαστάξεις τό δόρυ δέ θέλεις, παρά
λόγια μόνο πολέμου φωνάζεις δεινά,
μά ψυχὴ σάν τοῦ Τέλητα κρύβεις;

Σά σπαθί πού τροχίζει κανεῖς
σέ μιὰ πέτρα, τὰ δόντια σου τρίξεις,
τί ὁ λαμπρός Κλέωνας σ' ἔχει δαγκώσει.»

ΚΕΦ. 34

Ὁ ἀθηναϊκὸς
στόλος στὴν
Πελοπόννησο.
Ἡ ἐπιδημία
στὴν Ἀθήνα.

- 1 Ἀλλὰ ὁ Περικλῆς ἔμεινε ἀτάραχος σέ ὄλες αὐτές τίς ἐπιθέσεις καὶ ὑπόμενε μέ πραότητα καὶ σιωπὴ τὴν ἀνυποληψία καὶ τὴν ἐχθρότητα. Ἔστειλε στὴν Πελοπόννησο στόλο ἀπὸ ἑκατὸ πλοῖα. Ὁ ἴδιος ὁμως δέν πῆγε μαζί τους, παρά ἔμεινε στὴν πόλη, γιά νά τὴν κρατᾶει ὀλόκληρη στά χέρια του, ὥσπου τέλος οἱ
- 3 Πελοποννήσιοι ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ. Γιά νά περιποιηθεῖ ὁμως τό λαό πού δέν ἔπαψε νά ἀγαναχτεῖ γιά τὰ δεινά τοῦ πολέμου, προσπαθοῦσε νά τόν προσελκύσει μέ χρηματικὰ βοηθήματα καὶ πρότεινε νά τοῦ δοθοῦν κληρουχίες. Ἔδωξε ὄλους τοὺς Αἰγινῆτες καὶ μοίρασε μέ κλῆρο τό νησί σέ Ἀθηναίους. Εἶχαν ἀκόμη κάποια παρηγοριά καὶ ἀπὸ τίς συμφορές πού προξενοῦσαν στοὺς ἐχθροὺς. Γιατί οἱ Ἀθηναῖοι πού ἔπλεαν γύρω ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο λεηλάτησαν μεγάλες περιοχές καὶ κομποπόλεις καὶ πόλεις ὄχι μικρές· καὶ ἀπὸ τὴν ξηρὰ μῆκε ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς στὴ Μεγαρικὴ καὶ τὴν κατάστρεψε ὀλόκληρη.
- 4 Καί, ἀφοῦ οἱ ἐχθροὶ προξενοῦσαν βέβαια πολλὰ κακὰ στοὺς Ἀθηναίους στὴν ξηρὰ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ πάθαιναν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους πολλὰ στὴ θάλασσα, ἦταν φανερό πὼς δέν θά ἄντεχαν νά κρατήσουν τόν πόλεμο τόσο πολὺ καὶ γρήγορα θά κουράζονταν, ὅπως ἐξαρχῆς τό εἶχε προβλέψει ὁ Περικλῆς, ἂν κάποια θεία δύναμη δέν εἶχε ἔρθει ἀντίθετη στοὺς ἀνθρώπινους ὑπολογισμούς. Τώρα γιά πρώτη φορά ἔπεσε στὴν Ἀθήνα ἡ θανατηφόρα ἐπιδημία καὶ ἄρχισε νά θερίζει τὴ νεότητα καὶ τό στρατό. Χτυπημένοι ἀπὸ τὴν ἀρρώστια καὶ στό σῶμα καὶ στὴν ψυχὴ τους ἐξαγριώθηκαν ἐντελῶς καὶ θεωροῦσαν υπεύθυνο τόν Περι-

κλή. "Όπως εκείνοι πού παραφρονοῦν ἀπό τήν ἀρρώστια καί τά θάζουν μέ τό γιατρό ἤ μέ τόν πατέρα τους, ἔτσι καί αὐτοί φέρθηκαν ἄδικα στόν Περικλή. Τούς ἔπεισαν οἱ ἐχθροί του πώς τήν ἀρρώστια τήν προκάλεσε ἡ συσσώρευση μέσα στήν πόλη τοῦ πλήθους τῶν χωρικῶν, γιατί σ' ἐποχή καλοκαιριοῦ ἦταν ἀναγκασμένοι νά μένουν πολλοί μαζί σωρηδόν σέ μικρά οἰκήματα καί σέ πνιγηρές σκηνές καί νά μένουν κλεισμένοι μέσα, χωρίς νά κινουῦνται, αὐτοί πού πρὶν ἦταν συνηθισμένοι στόν καθαρό ἀέρα τοῦ ὑπαίθρου. Καί ὑπεύθυνος γι' αὐτά, ἔλεγαν, εἶναι ἐκεῖνος πού ἐξαιτίας τοῦ πολέμου ἔριξε τή μάζα τῶν ἀγροτῶν μέσα στά τείχη, πού δέ χρησιμοποίησε σέ τίποτε τόσους ἀνθρώπους, παρά τούς ἄφηνε μαντρωμένους σάν κτήνη νά μολύνουν ὁ ἓνας τόν ἄλλον, χωρίς νά ἀλλάζει τήν κατάστασή τους οὔτε νά τούς δίνει τά μέσα νά ἀνακουφιστοῦν.

Ἐπειδή λοιπόν ἤθελε νά δώσει μιά λύση σ' αὐτή τή δραματική κατάσταση καί συγχρόνως νά θλάσει τούς ἐχθρούς, ἐξόπλισε ἑκατόν πενήντα πλοῖα καί, ἀφοῦ ἐπιβίβασε σ' αὐτά πολλούς γενναίους ὀπλίτες καί ἵππεις, ἦταν ἔτοιμος νά ξεκινήσει. Μέ τήν τόση δύναμη πού εἶχε ἐτοιμάσει, ἔδωσε μεγάλη ἐλπίδα στούς Ἀθηναίους καί ὄχι μικρό φόβο στούς ἐχθρούς. Ἀλλά, ἐνῶ ἤδη εἶχαν ἐπιβιβαστεῖ τά πληρώματα καί ὁ Περικλῆς εἶχε ἀνεβεῖ στό πλοῖο του, ἔγινε ἐκλειψη ἡλίου καί ἔπεσε σκοτάδι. "Όλοι τρόμαξαν καί τό θεώρησαν σάν ἓνα μεγάλο θεϊκό σημάδι. Βλέποντας τότε ὁ Περικλῆς τόν κυβερνήτη τοῦ πλοίου του περίτρομο καί ἐμβρόντητο, σήκωσε τή χλαμύδα μπροστά στά μάτια του, τοῦ τά σκέπασε καί τόν ρώτησε ἄν αὐτό τό νομίζει κάτι φοβερό ἢ σημάδι πού προμηνᾷ κάτι φοβερό. «"Όχι βέβαια», ἀποκρίθηκε ὁ κυβερνήτης. «Λοιπόν», εἶπε ὁ Περικλῆς, «τί διαφορά ἔχει ἀπ' αὐτό, ἐκτός ἀπό τό ὅτι ἐκεῖνο πού ἔφερε τό σκοτάδι εἶναι μεγαλύτερο ἀπό τή χλαμύδα μου;» Αὐτά βέβαια τά διηγούνται στίς σχολές τῶν φιλοσόφων.

Ὁ Περικλῆς λοιπόν ξεκίνησε τότε, ἀλλά, φαίνεται πώς δέν κατόρθωσε κάτι ἀντάξιο στήν τόση προετοιμασία. Πολιορκησε τήν ἱερή Ἐπίδαυρο καί εἶχε τήν ἐλπίδα πώς θά τήν κυριέψει. Δέν μπόρεσε ὁμως, γιατί ἐμφανίστηκε ἡ ἐπιδημία, πού ξέσπασε

1 ΚΕΦ. 35

Ἐκλειψη τοῦ ἡλίου. Ἐξάπλωση τῆς ἐπιδημίας.

2

3

- στό στρατό και άφάνισε όχι μόνο τούς στρατιώτες, αλλά και όλους όσους είχαν έρθει με οποιοδήποτε τρόπο σ' έπαφή με αυτούς. Οί 'Αθηναίοι τότε είχαν εξοργιστεί έναντίον του γι' αυτή τήν άποτυχία και ό Περικλής προσπαθούσε να τούς παρηγορήσει και να τούς δώσει θάρρος. 'Αλλά δέν μπόρεσε να κατευνάσει τήν όργή τους ούτε να τούς μεταλείσει, ως τή στιγμή πού πήραν στά χέρια τους τήν ψήφο και τή χρησιμοποίησαν έναντίον του. Μέ τήν ψήφο τους αυτήν έγιναν κύριοι τής τύχης του, τού άφαιρέσαν τή στρατηγία και τόν καταδίκασαν σέ χρηματικό πρόστιμο, πού μερικοί τό κατεβάζουν σέ δεκαπέντε τάλαντα, ένω άλλοι τό άνεβάζουν σέ πενήντα. Στή δίκη κατήγορός του ήταν ό Κλέων, όπως γράφει ό 'Ιδομενέας· ό Θεόφραστος όμως λέει πώς ήταν ό Σιμμίας, ένω ό 'Ηρακλείδης από τόν Πόντο αναφέρει σάν κατήγορο τόν Λακρατίδα.

ΚΕΦ. 36

*Οικογενειακά
άτυχήματα
του Περικλή.
'Η εύψυχία
του.*

- 1 Τά δημόσια άτυχήματά του έμελλαν γρήγορα να τελειώσουν, γιατί ό λαός με τό χτύπημα πού τού έδωσε έβγαλε τό άχτι του, όπως ή μέλισσα όταν πληγώνει βγάζει τό κεντρί της.
- 2 'Αλλά ή κατάσταση τού σπιτιού του δέν ήταν καθόλου καλή. Πολλοί από τούς συγγενείς του είχαν θεριστεί από τήν επιδημία, ένω από καιρό τώρα φιλονικίες είχαν ξεσπάσει στήν οικογένειά του. 'Ο μεγαλύτερος από τά γνήσια παιδιά του, ό Ξάνθιππος, πού ήταν από φύση σπάταλος και είχε παντρευτεί μία νέα και άσωτη γυναίκα, τήν κόρη τού Τεισιάνδρου και έγγονή τού 'Επιλύκη, ήταν δυσारेστημένος από τίς άυστηρές οικονομίες τού
- 3 πατέρα του, πού τού έδινε πάντοτε λίγα και μετρημένα. Αύτός λοιπόν έστειλε κάποτε και πήρε από ένα φίλο του χρήματα, από
- 4 μέρος τάχα τού Περικλή. 'Όταν όμως ύστερα ζητούσε τά χρήματά του, ό Περικλής όχι μόνον άρνήθηκε, αλλά και τόν κατάγγειλε. Τότε ό νεαρός ό Ξάνθιππος δυσारेστήθηκε γι' αυτό και κακολογούσε τόν πατέρα του. Και πρώτα, για να τόν γελοιοποιήσει, έλεγε δεξιά και άριστερά τίς συναναστροφές πού
- 5 είχε ό πατέρας του στό σπίτι και τίς συζητήσεις του με τούς σοφιστές. 'Ετσι, λόγου χάρη, διηγήθηκε πώς, όταν ένας άθλητής τού πεντάθλου χτύπησε με τόν άκόντιό του, χωρίς να τό θέλει, τόν 'Επίτιμο από τά Φάρσαλα και τόν σκότωσε, ό πατέρας του

πέρασε μία μέρα ολόκληρη συζητώντας με τον *Πρωταγόρα*, αν, κατά την πιό σωστή λογική, πρέπει να θεωρηθεί υπαίτιος του δυστυχήματος τό άκόντιο ή ο άκοντιστής ή οι *άθλοθέτες*.

“Υστερ’ από λίγο καιρό ο Ξάνθιππος πέθανε από την επιδημία. Άλλά και την άδερφή του έχασε τότε ο Περικλής και πάρα πολλούς συγγενείς και φίλους, πού ήταν πολύ χρήσιμοι στην πολιτική του. Καί όμως δέν απελπίστηκε και δέν άφησε να λυγίσει από τίς συμφορές τό φρόνημά του και τό μεγαλείο τής ψυχής του. Καί ποτέ δέν τον είδε κανείς να κλαίει ούτε όταν συνόδευε τούς νεκρούς ούτε όταν πήγαινε στόν τάφο κανενός από τούς δικούς του, ώσπου τέλος έχασε και τό παιδί του τόν Πάραλο, τό μόνο πού του είχε απομείνει από τά γνήσια παιδιά του. Τότε λύγισε πιά. Προσπαθούσε να συγκρατήσει τό συνηθισμένο γαλήνιο ύφος του και να διατηρήσει την άξιοπρέπεία του, μά, όταν πλησίασε για να αποθέσει πάνω στό νεκρό παιδί του ένα στεφάνι και τό αντίκρισε, νικήθηκε από τή συμφορά: ξέσπασε σε λυγμούς και έχυσε άφθονα δάκρυα, πράμα πού δέν είχε κάμει ποτέ σε όλη του τή ζωή ως τότε.

“Η πόλη όμως, αφού δοκίμασε τούς άλλους στρατηγούς και πολιτικούς για να συνεχίσουν τόν πόλεμο, είδε πώς κανείς δέν είχε ανάλογη βαρύτητα ούτε κύρος ίκανό να δώσει την εγγύηση πού άπαιτούσε μία τόσο μεγάλη έξουσία σ’ εκείνες τίς περιστάσεις. Για τούτο ο λαός αποζητούσε τόν Περικλή. Τόν καλούσε πάλι στό βήμα και στή στρατηγία. Άλλ’ αυτός έμενε στό σπίτι του, καταθλιμμένος από τό πένθος του. Μόνον όταν ο Άλκιβιάδης και οι άλλοι του φίλοι πήγαν και τόν παρακάλεσαν, πείστηκε να έμφανιστεί. Καί, αφού ο λαός ζήτησε συγγνώμη για την άγνωμοσύνη πού του έδειξε, δέχτηκε πάλι την έξουσία και εκλέχτηκε στρατηγός. Έπρότεινε τότε να καταργηθεί ο νόμος για τούς μη γνήσιους πολίτες (πού άλλοτε αυτός είχε προτείνει), για να μη χαθεί ολότελα τό όνομα και τό γένος του από έλλειψη διαδοχής. Σχετικά με την εφαρμογή αυτού του νόμου είναι και τά άκόλουθα. “Όταν ο Περικλής ήταν στην άκμή τής πολιτικής του σταδιοδρομίας, πρίν από πολλά χρόνια, και είχε, καθώς είπαμε, παιδιά γνήσια, είχε προτείνει νόμο, να θεωρούνται γνήσιοι Άθη-

1 ΚΕΦ. 37

Άνάκληση
του Περικλή
στή στρατηγία.
“Ο νόμος για
τούς γνήσιους
Άθηναίους.

2 ΚΕΦ. 38

3

- ναίοι όσοι έχουν γεννηθεί και από τους δύο γονείς Ἀθηναίους.
- 4 Ὅταν ὁμως ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων ἔστειλε στήν Ἀθήνα ὡς δωρεά σαράντα χιλιάδες μεδίμνους σιτάρι καί ἔπρεπε νά μοιραστεί στούς πολίτες, πολλές δίκες εἶχαν κινηθεῖ ἐξαιτίας ἐκείνου τοῦ νόμου, γιατί πολλοί ἀμφισβητοῦσαν τό δικαίωμα τῆς διανομῆς στούς μή γνήσιους πολίτες, πού ὡς τότε ζέφευγαν καί ἔμεναν ἀπαρατήρητοι· ἀρκετούς μάλιστα τούς συκοφαντοῦσαν πώς δέν ἦταν γνήσιοι. Τότε, σύμφωνα μέ τό νόμο, καταδικάστηκαν καί πουλήθηκαν ὡς δούλοι σχεδόν πέντε χιλιάδες, ἐνῶ ἐκείνοι πού ἔμεναν ὡς πολίτες καί θεωρήθηκαν γνήσιοι Ἀθηναῖοι βρέθηκαν δεκατέσσερις χιλιάδες σαράντα. Ἦταν λοιπόν φοβερό, ὁ νόμος αὐτός πού ἐφαρμόστηκε γιά τόσα ἄτομα, νά καταργηθεῖ τώρα ἀπ' αὐτόν τόν ἴδιο πού τόν πρότεινε. Ἀλλά ἡ σημερινή οἰκογενειακή δυστυχία τοῦ Περικλῆ, πού ἦταν σάν τιμωρία γιά τήν ὑπεροψία καί τήν ἀλαζονεία του, συγκίνησε τούς Ἀθηναίους. Ἐπειδή νόμισαν ὅτι ἀρκετά τιμωρήθηκε ἀπό τούς θεούς καί τώρα εἶχε τό δικαίωμα νά βρεῖ τήν ἐπιείκεια πού ζητοῦσε ἀπό τούς ἀνθρώπους, τοῦ ἔδωσαν τήν ἄδεια νά γράψει τό μή γνήσιο παιδί του στό μητρώο τῶν πολιτῶν καί νά τοῦ δώσει τό ὄνομά του.
- 6 Καί αὐτόν ὁμως ἀργότερα, ἄν καί νίκησε στίς Ἀργινοῦσες τούς Πελοποννησίους στή ναυμαχία, οἱ Ἀθηναῖοι τόν καταδίκασαν σέ θάνατο μαζί μέ τούς ἄλλους στρατηγούς.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

(Κεφ. 38-39)

ΚΕΦ. 38

Ὁ Περικλῆς προσβάλλεται ἀπό τήν ἐπιδημία. Ἐγκώμιο τῶν ἀρετῶν του.

- 2 Τότε φαίνεται πώς ἡ ἐπιδημία χτύπησε καί τόν Περικλῆ. Ἡ ἀρρώστια δέν παρουσίασε ὀξύτητα καί ὄρμη, ὅπως σέ ἄλλους. Ἦταν ἥπια, ἀλλά μακροχρόνια, εἶχε διάφορες φάσεις καί τοῦ ἐξαντλοῦσε σιγά σιγά τό σῶμα καί τοῦ ἐρείπωνε τό φρόνημα τῆς ψυχῆς. Ὁ Θεόφραστος στά «Ἠθικά» του, διερευνώντας ἄν οἱ χαρακτηριστές τῶν ἀνθρώπων ἀλλάζουν ἀνάλογα μέ ὅσα τούς παρουσιάζει κάθε φορά ἡ τύχη καί ἄν ἀλλοιώνονται ἀπό τά πάθη τοῦ σώματος καί χάνουν τήν ἀρετή τους, διηγεῖται ὅτι ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦταν ἄρρωστος, ἔδειξε σέ κάποιον φίλο του πού ἦρθε νά

τόν δεῖ ἓνα φυλαχτό πού τοῦ εἶχαν κρεμάσει οἱ γυναῖκες στό λαιμό, σάν νά τοῦ ἔδινε νά καταλάβει σέ ποιά σοβαρή κατάσταση βρίσκεται, ἀφοῦ ἀνέχεται καί αὐτήν ἀκόμη τήν ἀνοησία.

Ἐνῶ αὐτός πλησίαζε πιά στό θάνατο, καθισμένοι γύρω του οἱ ἐπισημότεροι πολῖτες καί ὅσοι ἀπό τούς φίλους του εἶχαν ἐπιζητήσει μιλοῦσαν γιά τήν ἀρετή καί τή δύναμη πού εἶχε καί ἀπαριθμοῦσαν τίς πράξεις καί τά πολλά του τρόπαια· καί ἦταν ἐννιά τά τρόπαια πού εἶχε στήσει ἀπό μέρος τῆς Ἀθήνας σάν στρατηγός καί νικητής. Τά ἔλεγαν αὐτά μεταξύ τους, μέ τήν ἰδέα πώς αὐτός εἶχε χάσει τίς αἰσθήσεις του καί δέν καταλάβαινε πιά. Καί ὅμως ἐκεῖνος πρόσεχε σέ ὅλα ὅσα ἔλεγαν, τούς ἔκοψε τήν ὁμιλία τους καί τούς εἶπε πώς ἀπορεῖ γιατί ἐπαινοῦν καί μνημονεύουν τά ἔργα του ἐκεῖνα πού κί ἡ τύχη βοήθησε νά γίνουν καί πού ἔχουν κάμει ἤδη πολλοί στρατηγοί, δέν ἀναφέρουν ὅμως τό καλύτερο καί τό σπουδαιότερο, ὅτι «Κανείς Ἀθηναῖος δέ μαυροφόρεσε ἐξαιτίας μου.»

Ἦταν, ἀλήθεια, θαυμαστός ἄνθρωπος, ὄχι μόνο γιά τή μετριότητα καί τήν πραότητα, πού διατήρησε μέσα σέ τόσο πολλές περιστάσεις καί σέ τόσο μεγάλες ἐχθρότητες, ἀλλά καί γιά τό μεγαλεῖο τοῦ φρονήματός του. Πίστευε πώς τό καλύτερο ἀπ' ὅλα τά προτερήματά του εἶναι τό ὅτι, ἂν καί εἶχε τόσο μεγάλη δύναμη, ποτέ δέν παρασύρθηκε οὔτε ἀπό φθόνο οὔτε ἀπό θυμό καί ποτέ δέν ἀντίκρισε κανέναν ἀντίπαλό του σάν ἐχθρό ἀσυμφιλίωτο. Καί νομίζω πώς ἡ ἀλαζονική καί βαριά ἐκείνη πρόσωπιμία πού τοῦ ἔδωσαν, ὅταν τόν εἶπαν «Ὀλύμπιο», μόνο γιά τοῦτο εἶναι ἀποδεχτή καί σωστή, γιατί δόθηκε σέ ἄνθρωπο πού εἶχε τόσο ἤρεμο χάρακτῆρα καί ἔζησε ζωὴ τόσο καθαρὴ καί ἀμίαντη παρ' ὅλη τὴ μεγάλη ἐξουσία πού εἶχε στά χέρια του. Τό ἴδιο πιστεύουμε πώς συμβαίνει καί στό γένος τῶν θεῶν. Πιστεύουμε πώς οἱ θεοὶ εἶναι αἴτιοι τοῦ καλοῦ καί ὄχι τοῦ κακοῦ καί γι' αὐτό εἶναι κύριοι καί βασιλεῖς τοῦ σύμπαντος. Δέν πιστεύουμε τά λόγια τῶν ποιητῶν πού μᾶς ταράζουν μέ τίς τόσο ἀνόητες δοξασίες τους, ὅπως φαίνεται καθαρά στά ἴδια τους τά ποιήματα. Μᾶς λένε πολύ σωστά ὅτι ὁ τόπος τῆς διαμονῆς τῶν θεῶν εἶναι ἓνα μέρος σταθερό καί ἀσάλευτο, πού δέν ἔχει ἀνέμους οὔ-

1 ΚΕΦ. 39

Χαρακτηρισμός τοῦ Περικλή. Ὁ θάνατός του. Τά ἐπακόλουθα.

2

- τε νέφη, παρά καταυγάζεται αιώνια και άδιατάραχτα από καθαρή ξαστεριά και λαμπρότατο φώς, γιατί ένα τέτοιο είδος ζωής άρμόζει προπάντων σέ μακάρια και άθάνατα όντα· και όμως αυτούς τους θεούς μās τους παρουσιάζουν γεμάτους από ταραχή και μίσος και όργή και από άλλα ταπεινά πάθη, πού δέν άρμόζουν ούτε σέ ανθρώπους μυαλωμένους. 'Αλλ' αυτά ίσως έχουν τή θέση τους σέ άλλου είδους πραγματεία.

- Όταν ό Περικλής πέθανε, τά γεγονότα πού άκολούθησαν έκαμαν γρήγορα αισθητή στους 'Αθηναίους τήν έλλειψη του και όλοι τόν αποζητούσαν μέ μεγάλο πόθο. 'Ακόμη και όσοι αισθάνονταν βαριά τή δύναμή του, όσο εκείνος ζούσε, γιατί τους έπισκίαζε, άμέσως μόλις αυτός έλειψε και δοκίμασαν άλλους πολιτικούς και άλλους άρχηγούς, συμφωνούσαν ότι ποτέ δέν είχε φανεί άλλος άνθρωπος μέ χαρακτήρα πιά μετρημένο στήν περηφάνια του και πιά σεβαστό στήν πραότητα του. 'Αλλά ή δύναμή του εκείνη πού προκαλούσε τό φθόνο και τήν έλεγαν πρωτύτερα μοναρχία και τυραννία, φάνηκε τότε πόσο σωτήριο στήριγμα ήταν γιά τήν πολιτεία. Τότε φάνηκε πόσο είχε εισχωρήσει στήν πολιτική ζωή ή διαφθορά και πόσο μεγάλη φαυλότητα ύπήρχε, πού εκείνος τήν περιόριζε και τήν ελάττωνε σέ σημείο πού νά είναι κρυμμένη, και τήν έμπόδιζε νά επικρατήσει και νά μεταβληθεί σέ έξουσία, πού τότε θά ήταν άθεράπευτη.

«Όστρακο» μέ τό όνομα του Περικλή (Περικλής Ξανθίππου), από ψηφοφορία γιά έξοστρακισμό του. Βλ. Περικλής κεφ. 13, 10 (σελ. 140) και κεφ. 14,3 (σελ. 142). 'Επίσης τή σημείωση γιά τό κεφ. 5, 7 (σελ. 101) του βίου του Θεμιστοκλή.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Σελ. 125

Ἀκαμαντίδα φυλή, μία από τις δέκα φυλές της Ἀττικῆς μετά τή μεταρρύθμιση τοῦ Κλεισθένη τό 507 π.Χ.

ΚΕΦ. 3

στό *δήμο τοῦ Χολαργοῦ*, πού ἀνήκε στήν Ἀκαμαντίδα φυλή. Ἄγνωστη ἡ θέση τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ δήμου. Ἴσως στά ΒΔ. τῆς Ἀττικῆς.

Ξάνθιπος, ὁ πατέρας τοῦ Περικλῆ. Νίκησε τοὺς Πέρσες στή Μυκάλη (πού εἶναι ἀπέναντι ἀπό τή Σάμο) τήν ἴδια μέρα πού κέρδισε ὁ Πausανίας τή νίκη στίς Πλαταιές (479 π.Χ.).

ἡ *Ἀγαρίστη*, ἡ μητέρα τοῦ Περικλῆ, δέν ἦταν ἐγγονή παρά ἀνεψιά τοῦ Κλεισθένη (κόρη τοῦ ἀδερφοῦ του Ἴπποκράτη), ὅπως λέει ὁ Ἡρόδοτος.

ὁ *Κλεισθένης*, πού ἀνήκε στήν παλαιά καί ἀρχοντική οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν. Αὐτός μέ τή βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν κατόρθωσε νά ἀνατρέψει τήν ἐξουσία τῶν Πεισιστρατιδῶν στήν Ἀθήνα (τό 510 π.Χ.). Ἐδιώξε τόν Ἴππία, τό γιό τοῦ Πεισιστράτου, καί ἐγκαθίδρυσε τό δημοκρατικό πολίτευμα (τό 508 π.Χ.).

Δάμων. Ἀθηναῖος μουσικός τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., πού εἶχε φήμη ἀνθρώπου σοφοῦ καί ἐμπειροῦ στήν πολιτική. – Ὁ Πλούτ. προσθέτει τή γραμματική λεπτομέρεια ὅτι τό ὄνομα *Δάμων* προφέρεται μέ βραχύχρονη τήν πρώτη συλλαβή, δηλ. ὅπως προφέρουμε καί ἐμεῖς σήμερα (*Δά-μων*), ἐνῶ ἂν ἦταν μακρόχρονη, θά

ΚΕΦ. 4

προφερόταν *Δάα-μων*, γιατί οι άρχαιοί τό μακρόχρονο φωνήεν τό πρόφεραν σέ διπλάσιο χρόνο περίπου άπό όσο τό βραχύχρονο (άπό τό *δαμάω*, *δαμάζω*, καί όχι άπό τό *δημος*).

Άριστοτέλης, ό μεγάλος φιλόσοφος πού γεννήθηκε στή Στάγειρα τής Μακεδονίας τό 384 π.Χ., διδάσκαλος του Μ. Άλεξάνδρου, ιδρυτής τής περιώνυμης φιλοσοφικής σχολής στην Άθήνα (τής «περιπατητικής»). Πέθανε τό 322 π.Χ. στή Χαλκίδα. Έγραψε πολλά φιλοσοφικά καί επιστημονικά συγγράμματα.

Πυθοκλείδης, άπό τή νήσο Κέα, φιλόσοφος καί μουσικός.

Σελ. 126

Πλάτων ό κωμικός. Έζησε τον 4ο π.Χ. αί., (σύγχρονος του μεγάλου κωμικού Άριστοφάνη). Έγραψε πολλές κωμωδίες άπό τίς όποιες σώζονται μόνο μερικά άποσπάσματα.

Χείρων ό κωμικός Πλάτων φαντάζεται ότι ό σοφός Κένταυρος Χείρων πού διδάξε τον Άχιλλέα, ήταν δάσκαλος καί του Περικλή.

Ζήνων, άπό τήν Έλέα τής Ν. Ίταλίας, σπουδαίος Έλληνας φιλόσοφος του 5ου π.Χ. αί., μαθητής του Παρμενίδη.

Παρμενίδης, έξοχος Έλληνας φιλόσοφος του 5ου π.Χ. αί. άπό τήν Έλέα τής Ν. Ίταλίας, όπου ύπήρχε όνομαστή σχολή φιλοσόφων (Έλεατική σχολή).

Τίμων ό Φλειάσιος (δηλ. άπό τή Φλειούντα, πόλη ΒΔ. τής Νεμέας). Έζησε κατά τίς άρχές του 3ου π.Χ. αί. καί έγραψε τραγωδίες, σατυρικά δράματα καί ένα έμμετρο έργο πού επιγράφεται «Σίλλοι» (δηλ. σατυρικά ποιήματα), στό όποιο σατύριζε πολλούς φιλοσόφους· σ' αυτό σατυρίζει καί τό φιλόσοφο Ζήνωνα μέ τούς στίχους πού παραθέτει έδω ό Πλούτ.

διπλόγλωσσος, ικανός καί νά ύποστηρίζει καί νά κατακρίνει μέ επιχειρήματα τό ίδιο πράγμα.

Άναξαγόρας, μεγάλος φιλόσοφος· γεννήθηκε στίς Κλαζομενές τής Μ. Άσίας τό 500 π.Χ., έζησε στην Άθήνα καί πέθανε στή Λάμψακο τό 428. Έγραψε σύγγραμμα «Περί φύσεως», όπου ύποστηρίζει ότι τό αίτιο πού κινεί όλα τά στοιχειά στή φύση είναι ό άπειρος «νοός».

μετεωρολογική επιστήμη· έννοεῖ τὴν ἐξέταση τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων.

ΚΕΦ. 5

Σελ. 127

Ἴων, λυρικός καὶ τραγικός ποιητὴς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ἀπὸ τῆ Χίο.

ἓνα σατυρικό μέρος· στοὺς ἀρχαίους δραματικούς διαγωνισμούς ἐπαιζαν τρεῖς τραγωδίες μαζί (τριλογία) καὶ στο τέλος ἓνα σατυρικό δράμα πού ξεκούραζε κάπως τοὺς θεατὲς μὲ τὴν παρουσίαση τῶν Σατύρων, συνοδῶν τοῦ Διονύσου πού εἶχαν εὐθυμὴ ἐμφάνιση. Ὁ Πλούτ. λέει ὅτι κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ἴωνα πρέπει καὶ ἡ ἀρετὴ τῶν ἀνθρώπων νά ἔχει θέβαια τὴ σοβαρότητα της, ἀλλὰ νά ἐκδηλώνεται μὲ εὐχάριστο τρόπο.

Ζήνων, βλ. σημ. παραπάνω.

μετεωρολογικά φαινόμενα· Βλ. παραπάνω *μετεωρολογική ἐπιστήμη*.

ΚΕΦ. 6

Σελ. 128

Θουκυδίδης, γιὸς τοῦ Μελησία, ἀπὸ τὸ δῆμο Ἀλωπεκῆς, γαμπρὸς τοῦ Κίμωνα· αὐτὸς ἦταν πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Περικλή. Δέν πρέπει νά κάνουμε σύγχυση τοῦ Θουκυδίδη αὐτοῦ μὲ τὸν ἱστορικό Θουκυδίδη. Ἔζησαν καὶ οἱ δύο τὴν ἴδια ἐποχὴ.

ὁ ἦχος τῶν μετάλλινων δίσκων· οἱ ἀρχαῖοι μὲ τὸ χτύπημα μετάλλινων δίσκων ἔδιναν ὀρισμένα συνθήματα στο στρατό, σὲ ἀθλητικές ἀσκήσεις κτλ. Οἱ μάντις πού χρησιμοποιοῦσαν διάφορα μέσα, γιὰ νά προλέγουν τὰ μέλλοντα, ἔλεγαν πὼς καὶ ἀπὸ τὸν ἦχο τῶν μετάλλινων δίσκων μπορούσαν νά προφητεῦουν.

ἡλιακά ρολόγια (ἀρχ. γνώμονες), πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι γιὰ τὴ μέτρηση τῆς ὥρας. Σὲ μιά ἐπιφάνεια στηριζόταν ἓνας στυλίσκος (δείκτης) πού ἡ σκιά του, ὅπως μετατοπίζεται ἀνάλογα μὲ τὴ θέση τοῦ ἡλίου, ἔδειχνε τὴν ὥρα. Καὶ ἡ σκιά αὐτῆ (κατὰ τὴ θέση, τὸ μέγεθος ἢ τὴν ἔνταση πού εἶχε) ἦταν γιὰ τοὺς μάντις σημάδι ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔλεγαν πὼς μπορούσαν νά προβλέψουν τὰ μέλλοντα.

ΚΕΦ. 7

Πεισίστρατος, ὁ Ἀθηναῖος τύραννος (ἄρχοντας μέ ἀπεριόριστα δικαιώματα) πού κυβέρνησε τήν Ἀθήνα ἀπό τό 538 π.Χ. ὡς τό θάνατό του (527 π.Χ.).

οἱ πολύ ἡλικιωμένοι τήν ἐποχή πού ὁ Περικλῆς ἦταν νέος, περίπου 20 ἐτῶν, δηλ. κατά τό 470 π.Χ., οἱ ἡλικιωμένοι πού εἶχαν γνωρίσει τόν Πεισίστρατο θά ἦταν περίπου ἐξηντάρηδες· αὐτοί πού πρόφτασαν νά παρακολουθήσουν τή δράση του θά ἦταν ἀκόμη μεγαλύτεροι.

Σελ. 129

ὅταν ὁ Ἀριστείδης πέθανε, δηλ. τό 467 π.Χ.

καί ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξοστράκιστηκε, δηλ. τό 471 π.Χ.

τόν Κίμωνά τόν ἀπασχολοῦσαν οἱ ἐκστρατείες: ἀπό τό 476 π.Χ. εἶχε ἀνατεθεῖ στόν Κίμωνά ἡ ἀρχηγία τοῦ στόλου ἐναντίον τῶν Περσῶν· νίκησε στόν Εὐρυμέδοντα τό 468 π.Χ. καί ἡ ἐκστρατεία του στή Θάσο ἐγινε τό 465.

φοβήθηκε μήπως προκαλέσει τήν ὑπόψια ὅτι θέλει νά γίνει τύραννος, γιατί τότε θά τόν ἐξοστράκιζαν· ἐτσι εἶχε ἐξοστρακιστεῖ καί ὁ πατέρας του Ξάνθιππος τό 484 π.Χ.

πρός τήν ἀγορά: ἀγορά λεγόταν κυρίως ὁ τόπος ὅπου συγκεντρώνονταν οἱ πολῖτες, συζητοῦσαν διάφορα ζητήματα τῆς πολιτείας, ἀγόρευαν οἱ ρήτορες κτλ. Περίφημη ἦταν στήν Ἀθήνα ἡ ἀγορά τοῦ Κεραμικοῦ, πού εἶχε πολλά γλυπτά ἔργα.

τήν ὥρα πού θά ἄρχιζαν νά πίνουν: τό δεῖπνο τῶν ἀρχαίων, ὅταν ὑπῆρχαν καλεσμένοι, τελείωνε μέ «σπονδές», δηλ. ἔχυναν λίγο ἀνέρωτο κρασί («ἄκρατον οἶνον») πρὸς τιμή τῶν θεῶν· ἔπειτα ἀκολουθοῦσε ἡ οἰνοποσία (ὁ πότος ἢ συμπόσιο) μέ νερωμένο κρασί καί ἄρχιζαν φαιδρές συζητήσεις, τραγούδια, χοροί κτλ.

ὅσο ἐκδηλώνεται περισσότερο: δηλ. κατά τόν Πλούτ. ὁ ἀληθινά ἐνάρετος ἄνθρωπος πρέπει νά δείχνει τήν ἀρετή του στίς κοινωνικές του σχέσεις καί νά μή μένει κλεισμένος στόν ἑαυτό του, ὅπως ἔκανε ὁ Περικλῆς.

Σελ. 130

Κριτόλαος, ἀπό τή Λυκία τῆς Μ. Ἀσίας, φιλόσοφος τοῦ

2ου π.Χ. αί., πού είχε πάρει μέρος σέ μιά αποστολή στή Ρώμη καί ἔκαμε γνωστή στούς Ρωμαίους τήν ἑλληνική φιλοσοφία.

«Σαλαμινία», καί ἡ «Πάραλος» ἦταν τά δύο ἱερά πλοῖα τῶν Ἀθηναίων, πού ἀναλάβαιναν σπουδαῖες ἀποστολές. Πρόσεξε τήν παρομοίωση τοῦ Περικλῆ μέ τή «Σαλαμινία».

ὁ Ἐφιάλτης, πού εἶχε ἀναλάβει τήν ἀρχηγία τῶν δημοκρατικῶν μετά τό Θεμιστοκλῆ καί περιόρισε τά δικαιώματα τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

ἄφθονο καί ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας: μεταφορική ἔκφραση (πῶς θά λέγαμε τό νόημα αὐτό μέ κυριολεξία;)

τήν Εὐβοία τή δάγκωνε κτλ., μεταφορικές ποιητικές ἐκφράσεις, δηλ. πολεμοῦσε στήν Εὐβοία (βλ. κεφ. 23,3) καί καταπίεξε τά νησιά πού ἀνήκαν στήν ἀθηναϊκή συμμαχία. Ἄγνωστος ὁ ποιητής τῶν στίχων αὐτῶν.

σάν ἓνα μουσικό ὄργανο κτλ. (παρομοίωση), δηλ. ὅπως ἓνα ἔγχορδο μουσικό ὄργανο μέ τό τέντωμα τῶν χορδῶν του δυναμώνει τόν ἦχο του, ἔτσι καί ὁ Περικλῆς, ὅταν μιλοῦσε χρησιμοποιοῦσε τίς διδασκαλίες τοῦ Ἀναξαγόρα καί ἔδινε στό λόγο του περισσότερη δύναμη.

ΚΕΦ. 8

«*βροντοῦσε καί ἄστραφτε*» ἔτσι λέει γιά τόν Περικλῆ ὁ μέγας κωμικός ποιητής Ἀριστοφάνης στήν κωμῶδια του πού ἔχει τόν τίτλο «Ἀχαρνεῖς».

ὁ *Θουκυδίδης*, βλ. σημ. σελ.165. Ὁ ἀριστοκρατικός αὐτός πολιτικός διατηροῦσε φιλικές σχέσεις μέ τόν Ἀρχίδαμο, τό βασιλιά τῆς Σπάρτης (469-427 π.Χ.). Τό ἀριστοκρατικό κόμμα τῆς Ἀθήνας ἦταν πάντοτε φιλικό πρός τή Σπάρτη.

Σελ. 131

τά ψηφίσματά του: μερικά ἀπό τά ψηφίσματα πού πρότεινε ὁ Περικλῆς καί δέχτηκε ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀναφέρονται παρακάτω στά κεφ. 10,4· 17,1· 20,2· 30,2· κτλ.

τήν Αἴγινα: ἡ Αἴγινα ἦταν ἰσχυρός ἀντίπαλος γιά τούς Ἀθηναίους, γιατί παλαιότερα εἶχε τά πρωτεῖα τοῦ ἐμπορίου στήν ἑλληνική χερσόνησο καί στά νησιά τοῦ Αἰγαίου καί διεκ-

δικοῦσε νά ξαναπάρει τήν παλαιά της δύναμη. Γι' αὐτό, ὅπως βρισκόταν στήν εἴσοδο τοῦ Σαρωνικοῦ, ἦταν μιὰ «τσίμπλα» στά μάτια τοῦ Πειραιᾶ (μεταφορική ἔκφραση· πῶς θά λέγαμε στήν κυριολεξία;)

βλέπω τώρα καθαρά τόν πόλεμο νά ἔρχεται τρέχοντας κτλ.
προσωποποίηση τοῦ πολέμου.

Στησίμβροτος ιστοριογράφος ἀπό τή Θάσο, σύγχρονος τοῦ Περικλῆ. Ἐγράψε ἓνα ἔργο γιά τό Θεμιστοκλή, τόν Περικλή καί τόν πολιτικό Θουκυδίδη.

ΚΕΦ. 9

κληρουχίες κτλ. Κληρουχία λεγόταν ἡ διανομή μέ κληρομιάς νικημένης χώρας σέ ἄπορους πολίτες (κληρούχους)· οἱ κληρουχίες ὑπῆρχαν καί πρὶν ἀπό τόν Περικλή, αὐτός ὅμως τίς ὀργάνωσε πιά συστηματικά καί τίς ἐφάρμοσε συχνότερα.

θεωρικά, δηλ. τά χρήματα πού ἔπαιρναν ἀπό τό δημόσιο ταμεῖο οἱ ἄποροι πολίτες, γιά νά ἀγοράζουν εἰσιτήρια τοῦ θεάτρου σέ μεγάλες γιορτές, ὥστε νά μή στεροῦνται καί αὐτοί τίς πνευματικές ψυχαγωγίες, ἀφοῦ ὅλα τά ἀγαθά πρέπει νά εἶναι κοινά γιά ὅλους τούς πολίτες σέ μιάν ἀληθινή δημοκρατία.

ἀποζημιώσεις· τέτοιες ἀποζημιώσεις ἔπαιρναν οἱ πολίτες γιά τίς μέρες πού ἦταν ὑποχρεωμένοι νά ἀφήνουν τήν ἐργασία τους, γιά νά λάβουν μέρος σέ δημόσιες ὑπηρεσίες (στά δικαστήρια σάν δικαστές, στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ἢ στό στρατό).

Σελ. 132

Δαμωνίδης, ἴσως εἶναι ὁ Δάμων (κεφ. 4,1) ἀπό τήν Οἴη, πού εἶναι ἓνας ἀπό τούς δήμους τῆς Ἀττικῆς (λέγεται καί Ὅα ἢ Ὅη). Ἄγνωστο πού ἀκριβῶς ἦταν. Ἴσως πιά πέρα ἀπό τό σημερινό Δαφνί.

Ἀριστοτέλης (βλ. σημ. κεφ. 4, σελ. 164)· τά ἀναφέρει αὐτά στό ἔργο του «Ἀθηναίων Πολιτεία».

δέν εἶχε κληρωθεῖ πρὶν ἀκόμη ἀπό τόν Περικλή τήν κυβερνητική ἐξουσία τήν εἶχαν οἱ 9 ἄρχοντες, δηλ. ἓνας «ἄρχων» (πού λεγόταν καί ἐπώνυμος), ἓνας «πολέμαρχος», ἓνας «βασιλεύς» (πού εἶχε κυρίως ἱερατικά καθήκοντα) καί 6 «θεσμοθέ-

τες». Τούς ἄρχοντες αὐτούς τούς ὄριζαν μέ κληρο ἀπό ἓναν κατάλογο ὑποψηφίων ἀπό τίς 10 φυλές. Ἡ θητεία τῶν 9 ἀρχόντων διαρκοῦσε ἓνα χρόνο. Μετά τή λήξη τῆς θητείας τους, ἂν ὁ λαός ἐπιδοκίμαζε τή δράση τους, γίνονταν ἰσόβια μέλη τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

μέ μεσολάβηση τοῦ Ἐφιάλτη, βλ. σημ. σελ. 167.

ὁ ἐξοστρακισμός τοῦ Κίμωνα ἐγινε τό 461 π.Χ.

μέ μεγάλο στρατό τό 457 π.Χ. οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ στρατό ἀπό 11500 ἄντρες μπῆκαν στήν περιοχή τῆς Τανάγρας (πού ἦταν ἀρχαία πόλη τῆς Α. Βοιωτίας, κοντά στήν ἀριστερή ὄχθη τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ, στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς). Ἐναντίον τους παρατάχτηκαν 14000 Ἀθηναῖοι, ἀλλά τελικῶς νίκησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι.

ΚΕΦ. 10

Σελ. 133

στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς, δηλ. ἐκεῖ, στήν περιοχή τῆς Τανάγρας.

στίς δύο πόλεις, δηλ. τήν Ἀθήνα καί τή Σπάρτη.

Ἑλληνίκη, ἀδερφή τοῦ Κίμωνα ἀπό ἄλλη μητέρα, πού εἶχε ἀνακατευτεῖ στά πολιτικά.

ὅταν αὐτός δικάζοταν ἡ δίκη τοῦ Κίμωνα ἐγινε τό 463 π.Χ., ὅταν εἶχε ὑποτάξει τή Θάσο καί γύρισε στήν Ἀθήνα· κατηγορήθηκε πῶς εἶχε δωροδοκηθεῖ ἀπό τό βασιλιά τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρο Α', γιά νά μήν πειράξει τή χώρα του.

Σελ. 134

Ἰδομενέας, ἀπό τή Λάμψακο (πόλη τῆς μικρασιατικῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου). Ἐζῆσε τόν 3ο π.Χ. αἰ., ὑπῆρξε μαθητής τοῦ φιλοσόφου Ἐπικούρου καί ἔγραψε βιβλίον «Περί δημαγωγῶν», πού περιέχει πολλές ἀνεύθυνες διηγῆσεις καί συκοφαντικές κακολογίες γιά διάφορα πολιτικά πρόσωπα.

ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης, στό ἔργο του «Ἀθηναίων Πολιτεία».

στήν Κύπρο, ὁ Κίμων πέθανε, ὅταν πολιορκοῦσε τό Κίτιο τῆς Κύπρου τό 449 π.Χ., πολεμώντας τούς Πέρσες.

ΚΕΦ. 11

Θουκυδίδης, ὁ πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Περικλῆ (βλ. σημ. σελ. 165).

ἔμενε διαρκῶς μέσα στήν πόλη, ἐνῶ ὁ προκάτοχός του ὁ Κίμων ἦταν ἀπασχολημένος σ' ἐκστρατείες τόν περισσότερο καιρό (βλ. κεφ. 7,3).

Σελ. 135

ὅπως συμβαίνει σ' ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο, πού ἔχει στό ἐσωτερικό του κάποιο ράγισμα κρυφὸ κτλ. παρομοίωση (ἀνάλυσε τὰ στοιχεῖα της).

χαλάρωνε τὸ χαλινὸ ἀπὸ τὸ λαό, μεταφορική ἔκφραση (σέ ποιά περίπτωση χρησιμοποιεῖται κυριολεκτικά ἢ ἔκφραση αὐτή;)

μέ εὐγενικές εὐχαριστήσεις, δηλ. μέ ἐκδηλώσεις πού εἶχαν καλλιτεχνικό περιεχόμενο, ἱκανές νά ψυχαγωγήσουν τὸ λαό, ἀλλά καί νά τόν μορφώσουν.

χίλιους κληρῶνους, βλ. σημ. σελ. 168 γιά τίς κληρουχίες.

Χερρόνησος, ἡ θόρεια ἢ εὐρωπαϊκὴ χερσόνησος τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐκεῖ ἔστειλε ὁ Περικλῆς τὸ 447 π.Χ. 1.000 ἐποίκους Ἀθηναίους.

οἱ Βισάλτες, θρακικὸς λαὸς κοντὰ στό Στρυμόνα.

ἡ Σύβαρη, πλούσια ἑλληνικὴ πόλη στὸν Ταραντικὸ κόλπο, τὸ 510 π.Χ. καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς Κροτωνιάτες καί τὸ 444 π.Χ. μέ φροντίδα τοῦ Περικλῆ ἀνοικοδομήθηκε καί μετονομάστηκε «Θούριοι».

ΚΕΦ. 12

Σελ. 136

πῆρε ἀπὸ τῆ Δῆλο τὰ κοινὰ χρήματα κτλ. Οἱ συμμαχικές πόλεις ἔδιναν κάθε χρόνο γιά τὴν κοινὴ σωτηρία καί γιά τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Περσῶν χρηματικές εἰσφορές. Τά ποσὰ αὐτὰ πού οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ὑποχρεωμένοι νά τὰ διαθέτουν γιά τὴν παρασκευὴ ἀξιόμαχου ναυτικοῦ, τὰ φύλαγαν στὴ Δῆλο οἱ λεγόμενοι Ἑλληνοταμίες. Ἀλλὰ τὸ 454 π.Χ. κατὰ πρόταση τοῦ Περικλῆ τὸ κοινὸ συμμαχικὸ ταμεῖο μεταφέρθηκε στὴν Ἀθήνα καί τὰ χρήματα ἔμεναν φυλαγμένα στὸν ὀπισθόδομο τοῦ Παρθενώνα

μέ τή δικαιολογία ὅτι ἐκεῖ ἦταν πιό ἀσφαλισμένα.

χιλιοτάλαντους ναούς· δηλ. γιά τόν καθένα δαπανήθηκαν χίλια τάλαντα. Γιά μερικά κτίσματα δαπανήθηκαν μεγαλύτερα ποσά· γιά τά Προτύλαια, λένε πώς χρειάστηκαν 2.000 τάλαντα καί γιά τόν Παρθενώνα ἀκόμη περισσότερα.

ὁ ἐργατικός λαός κτλ. δηλ. οἱ θῆτες· αὐτοί, ἐπειδὴ δέν μποροῦσαν νά ἔχουν ὄπλισμό· οὔτε ἄλογα, ὑπηρετοῦσαν μόνο ὡς «ψιλοί», δηλ. στρατιῶτες μέ ἐλαφρό ὄπλισμό (ἀκόντια, τόξα καί σφενδόνες, χωρίς ἀσπίδα).

Σελ. 137

ἔβενος, σκληρότατο μαῦρο ξύλο ἀπό τήν Ἀφρική καί τίς Ἰνδίες.

ὅλα αὐτά τά ἔργα· εἶναι πράγματι ἀξιοθαύμαστο τό ὅτι τόσα ὑπέροχα κτίσματα πού ἐλάμπρυναν τήν Ἀθήνα, συντελέστηκαν σέ τόσο σύντομο διάστημα, δηλ. κατά τήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας ἑνός μόνο ἀνθρώπου, τοῦ Περικλῆ. Αὐτός μέ τήν συνεργασία τοῦ Φειδία καί τῶν ἄλλων καλλιτεχνῶν, ἔκαμε τήν Ἀκρόπολη τό λαμπρότερο καλλιτεχνικό κέντρο τῶν αἰῶνων. Ἄν λάθει κανεῖς ὑπόψη του ὅτι μαζί μέ τούς ἐξαιρετικούς αὐτούς καλλιτέχνες, τήν ἴδιαν ἐποχή εἶχαν ἀναφανεῖ οἱ μεγαλύτεροι φιλόσοφοι, συγγραφεῖς καί ποιητές πού γνώρισε ὁ ἀρχαῖος κόσμος, μπορεῖ νά καταλάβει γιατί ἡ ἐποχή τοῦ Περικλῆ ὀνομάστηκε «χρυσός αἰώνας» καί γιατί ὡς σήμερα οἱ ἄνθρωποι μιλοῦν γιά τό «ἀρχαῖο ἐλληνικό θαῦμα».

ὁ Ζεύξης (ἀρχ. ὁ Ζεῦξις, τοῦ Ζεῦξιδος), ὁ περιφημότερος ζωγράφος τῶν ἀρχαίων χρόνων· γεννήθηκε στήν Ἡράκλεια τῆς Ἰταλίας, ἦρθε μετά τό 438 π.Χ. στήν Ἀθήνα καί φιλοτέχνησε πολλά ἔργα, πού δέ διασώθηκαν. Χρησιμοποίησε στίς εἰκόνες του τή φωτοσκίαση (δηλ. τήν ἐναλλαγή φωτός καί σκιάς).

Ἀγάθαρχος, ἀπό τή Σάμο, πού ἔζησε στήν Ἀθήνα κατά τό διάστημα 460-430 π.Χ. καί φημίζεται ὡς σκηνογράφος.

Σελ. 140

τήν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου κτλ., δηλ. καθένα ἀπό τά ἔργα

ΚΕΦ. 13

αυτά είχε τήν ὁμορφιά τοῦ κλασικοῦ ἔργου, σά νά εἶχε δοκιμαστεῖ ἀπό τό χρόνο καί εἶχε ἐπιβληθεῖ, ἐνῶ μόλις τότε κατασκευάστηκε (Πρόσεξε τήν *ἀντίθεση*: τήν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου – τή δροσερότητα ἐνός πρόσφατου καί νέου ἔργου).

Φειδίας, ὁ μεγαλύτερος Ἀθηναῖος γλύπτης, καί ἀνδριαντοποιός (50 π.Χ. αἰ.), ἀπό τοὺς κυριότερους συνεργάτες τοῦ Περικλῆ. Εἶχε τή γενική ἐποπτεία τῶν ἔργων πού ἔγιναν στήν Ἀκρόπολη καί σέ ὅλη τήν Ἀττική. Περιφῆμα ἔργα του εἶναι τό κολοσσιαῖο ὄρειχάλκινο ἄγαλμα τῆς «Προμάχου Ἀθηνᾶς», πού εἶχε στηθεῖ στήν Ἀκρόπολη καί τό χρυσολεφάντινο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς μέσα στόν Παρθενώνα, στό σηκό τοῦ ναοῦ· ἐπίσης τό χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Διός στήν Ὀλυμπία.

τόν ἑκατόμπεδο Παρθενώνα. Ἀνάμεσα ἀπό τό Ἐρεχθεῖο καί τόν Παρθενώνα ὑπῆρχε πρὶν ἀπό τοὺς μηδικούς πολέμους ναός τῆς Ἀθηνᾶς, πού λεγόταν «ἑκατόμπεδος», γιατί εἶχε μήκος 100 ποδῶν ἀττικῶν (=32,84 μ.). Μετά τήν καταστροφή τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἀπό τοὺς Πέρσες τό 480 π.Χ. ὁ Κίμων ἄρχισε νά οἰκοδομεῖ στή θέση ὅπου σώζεται σήμερα ὁ Παρθενώνας τόν νέο ναό ἀλλά οἱ ἐργασίες δέν προχώρησαν. Στά θεμέλιά του ἰδρύθηκε τήν ἐποχή αὐτή τοῦ Περικλῆ ὁ νέος ὑπέρλαμπρος ναός τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ Παρθενώνας, πού ἐξακολούθησε νά λέγεται «ἑκατόμπεδος», ἂν καί τό μήκος του εἶναι πολύ μεγαλύτερο (225 ποδῶν), γιατί τό κυριότερο μέρος του, ὁ σηκός, ὅπου θρῖσκόταν καί τό χρυσελεφάντινο ἄγαλμα, εἶχε μήκος 108 ποδῶν. Παρθενώνας λεγόταν στήν ἀρχή μόνο τό δυτικό τμήμα, ὁ ὀπισθόδομος. Ἀργότερα ὅμως ἔτσι ὀνομάστηκε ὅλος ὁ ναός καί μέ τό ὄνομα αὐτό εἶναι γνωστός ὡς σήμερα.

Καλλικράτης, Ἀθηναῖος ἀρχιτέκτονας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Συνεργάστηκε μέ τόν Ἴκτινο στήν οἰκοδόμηση τοῦ Παρθενώνα. Λέγεται ὅτι αὐτός ἔδωσε τά σχέδια καί τοῦ μικροῦ, ἀλλά κομψοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης στό δυτικό ἄκρο τῆς Ἀκρόπολης. Ἐπίσης, ὅπως ἀναφέρει παρακάτω ὁ Πλούτ., ὁ Καλλικράτης ἐργάστηκε καί στήν οἰκοδόμηση τῶν μακρῶν τειχῶν τῆς Ἀθηνᾶς.

Ἴκτινος, Ἑλληνας ἀρχιτέκτονας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Πιστεύ-

εται ότι αυτός έδωσε τό σχέδιο τοῦ Παρθενώνα, πού τό ἐφάρμοσε ὁ Καλλικράτης. Περίφημα ἔργα τοῦ Ἴκτινου ἦταν καί ὁ ναός τοῦ Ἀπόλλωνα στή Φιγάλεια τῆς Ἀρκαδίας, καθώς καί τό τελεστήριο στήν Ἐλευσίνα.

τό τελεστήριο στήν Ἐλευσίνα, ἦταν ναός τῆς Δήμητρας πού ὀνομάστηκε ἔτσι, γιατί σ' αὐτόν γινόταν ἡ τέλεση, δηλ. ἡ μύηση τῶν πιστῶν· ὀνομάζεται καί ἀνάκτορο, γιατί ἦταν κατοικία τῆς Δήμητρας. Τό σχέδιο τοῦ ναοῦ ἦταν ἔργο τοῦ Ἴκτινου, τό ἐφάρμοσαν ὁμως οἱ ἀρχιτέκτονες Κόροιβος καί Μεταγένης.

πού ὑψώνονται ἀπό τό ἔδαφος, δηλ. ἀπό τό στυλοβάτη.

μέ τά ἐπιστύλια, δηλ. μέ μαρμάρινα δοκάρια πού τά τοποθέτησε ἐπάνω ἀπό τούς στύλους.

Ξυπέτη, δήμος τῆς Κεκροπίδας φυλῆς στά ΝΔ. τοῦ Πειραιᾶ.

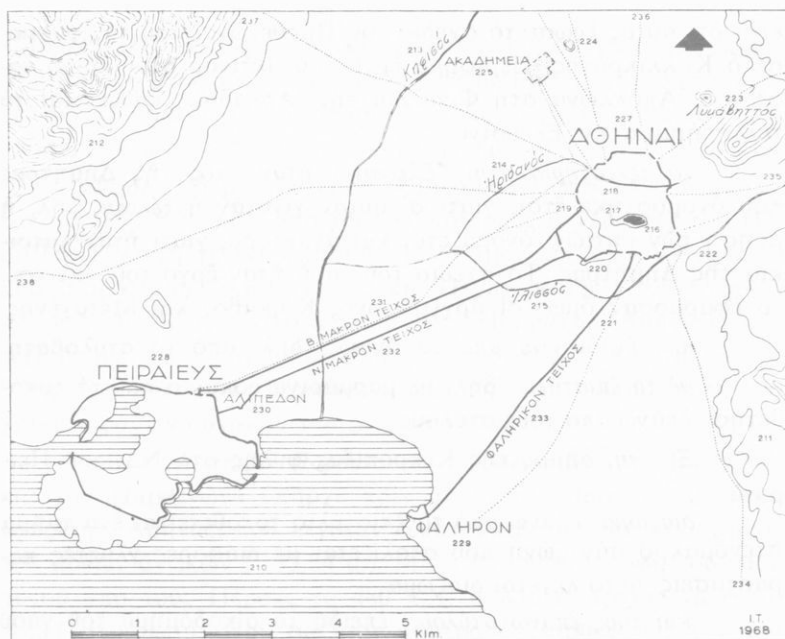
διάζωμα· ἐπάνω ἀπό τό ἐπιστύλιο τοποθετεῖται ἓνα τμήμα στενόμακρο σάν ζώνη πού στολιζεται μέ διάφορες γλυπτές παραστάσεις· αὐτό λέγεται διάζωμα.

καί τούς ἐπάνω στύλους· ἐπειδή τό οἰκοδόμημα τοῦ ναοῦ εἶχε μεγάλο ὕψος, στήθηκαν δύο σειρές ἀπό στύλους, ἡ μία ἐπάνω στήν ἄλλη· ἔτσι ἐπάνω ἀπό τούς στύλους πού ὑψώνονται ἀπό τό στυλοβάτη στήθηκαν οἱ ἐπάνω στύλοι, πού ἐστήριζαν τήν ὀροφή. Δηλαδή ἡ σειρά τοῦ συγκροτήματος τῶν στύλων ἦταν: οἱ στυλοβάτες, οἱ κάτω στύλοι, τό ἐπιστύλιο, τό διάζωμα καί ἐπάνω σ' αὐτό οἱ ἐπάνω στύλοι.

τό φεγγίτη στή στέγη τοῦ ἀνακτόρου (δηλ. τοῦ ναοῦ)· ἡ στέγη εἶχε ἓνα μεγάλο ἄνοιγμα («ὀπαῖον»), γιά νά φωτίζεται ὁ ναός.

τό μακρό τεῖχος· δύο μακρά τείχη εἶχαν οἰκοδομηθεῖ τήν ἐποχή τοῦ Κίμωνα· τό ἓνα ἀπ' αὐτά ἔκωνε τόν περίβολο τῆς πόλης μέ τό Φάληρο καί τό ἄλλο μέ τόν Πειραιᾶ. Τώρα, μέ πρόταση τοῦ Περικλή, οἰκοδομήθηκε ἓνα ἐνδιάμεσο, κοντά στό πειραικό τεῖχος, ὥστε τά δύο αὐτά νά κλείνουν ὀλόγυρα τόν Πειραιᾶ. Τό ἄλλο τεῖχος, τό φαληρικό, ἀχρηστεύτηκε.

Κρατίνος, ἀρχαῖος κωμικός ποιητής τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἐγραψε 21 κωμωδίες, ἀπό τίς ὁποῖες πολύ λίγα ἀποσπάσματα σώζονται.

Τό μακρό τεῖχος

τό Ὡδεῖο, θέατρο κατάλληλο γιά μουσική στους ΝΑ. πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης· τό χρησιμοποιοῦσαν στήν ἀρχή γιά τούς μουσικούς ἀγώνες τῶν Παναθηναίων. Ἦταν ξύλινο κατά τό μεγαλύτερο μέρος του καί πυρπολήθηκε τό 86 π.Χ., ὅταν ὁ Ρωμαῖος Σύλλας μέ τό στρατό του εἶχε κυριέψει τήν Ἀθήνα.

κατ' ἀπομίμηση τῆς σκηνῆς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, δηλ. τῆς σκηνῆς πού εἶχε στήσει ὁ Ξέρξης τό 480 π.Χ., γιά νά παρακολουθεῖ τή ναυμαχία στή Σαλαμίνα. Πιθανότερο ὅμως εἶναι ὅτι τό Ὡδεῖο εἶχε ὀροφή κωνική γιά ἀκουστικούς λόγους.

Σελ. 141

ὁ σκινोकέφαλος Δίας, δηλ. ὁ Περικλῆς· οἱ κωμικοί ποιητές τόν ὀνόμασαν σκινोकέφαλο, γιατί εἶχε κεφάλι μακρουλό σάν τή ρίζα τοῦ σκίνου πού εἶναι φυτό βολβορίζο σάν τό κρεμμύδι.

τώρα πιά πού γλίτωσε ἀπ' τόν ἐξοστρακισμό· ὁ Περικλῆς ξέφυγε ἀπό τόν κίνδυνο νά ἐξοστρακιστεῖ καί, ἀντίθετα, κατόρθωσε νά ἐξοστρακιστεῖ ὁ ἀντίπαλός του ὁ Θουκυδίδης τό 443 π.Χ., τήν ἐποχή πού κατασκευάστηκε τό ὼδειο.

ἀθλοθέτης· κάθε τέσσερα χρόνια ἐκλέγονταν δέκα «ἀθλοθέτες», δηλ. ἰδιαίτεροι ἄρχοντες, πού εἶχαν ὡς ἔργο τους νά ἐποπτεύουν τοὺς διάφορους ἀγῶνες καί νά ἀνακηρύττουν τοὺς νικητές. Λέγονται καί ἀγωνοθέτες.

τά Προπύλαια στήν Ἀκρόπολη πού ἦταν ἡ ἐπιβλητική πύλη καί τά παράπλευρα οἰκοδομήματα χτίστηκαν κατά τά ἔτη 437-432 π.Χ. πάνω στή βάση ἀρχαιότερης πύλης. Χρησίμευαν ὡς εἴσοδος στήν Ἀκρόπολη.

ἄγαλμα τῆς Ὑγείας Ἀθηνᾶς· τό βάθρο τοῦ ἀγάλματος σῶζεται μέ τήν ἐπιγραφή: «Οἱ Ἀθηναῖοι στήν Ἀθηναία τήν Ὑγεία. Τό κατασκεύασε ὁ Πύρρος ὁ Ἀθηναῖος». Φαίνεται ὅμως πῶς τό ἄγαλμα αὐτό ἐγινε ἀργότερα, ὅταν ἔπαψε ἡ ἐπιδημία καί οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν νά δείξουν τήν εὐγνωμοσύνη τους στή θεά, πού βοήθησε νά σταματήσει τό κακό.

τό χρυσό ἄγαλμα, δηλ. τό χρυσελεφάντινο.

στή στήλη, ὄχι στό βάθρο τοῦ ἀγάλματος, παρά σέ ἰδιαίτερη στήλη.

Σελ. 142

*κατόρθωσε νά ἐξοστρακίσει τό Θουκυδίδη, βλ. σημ. παραπάνω στή φρ. *τώρα πού γλίτωσε ἀπό τόν ἐξοστρακισμό.**

ΚΕΦ. 14

τῶν ὑποταγμένων λαῶν, ἐνν. στή Θράκη καί στήν Καρία. τῶν βασιλέων, ὅπως τοῦ βασιλιά τῆς Αἰγύπτου Φαμήτιχου, πού εἶχε ἐπαναστατήσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καί εἶχε φιλικές σχέσεις μέ τοὺς Ἀθηναίους.

ΚΕΦ. 15

τῶν δυναστῶν, ὅπως οἱ δυνάστες τῆς Καρίας πού ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Κίμωνα εἶχαν ἐξαναγκαστεῖ νά γίνουν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων.

σάν μιά μουσικά ἀπαλή καί ἄτονη, ὅταν οἱ χορδές τῶν ὄργων εἶναι χαλαρωμένες.

τέντωνε τὰ λουριά, μεταφορική έκφραση (πρβλ. και τή φρ. χαλάρωνε τό χαλινό, σημ. σελ. 170).

Σελ. 143

νεους Πεισιστρατίδες, δηλ. φιλόδοξους τυράννους, όπως ήταν οί γιοί του Πεισιστράτου Ίππίας και Ίππαρχος.

Τηλεκλειδής, κωμικός ποιητής του 5ου π.Χ. αι., λίγο νεώτερος από τον Κρατίνο. Στίς κωμωδίες του σατύριζε τον Περικλή και άλλους συγχρόνους του. Άπ' αυτές σώθηκαν αρκετά αποσπάσματα.

άπ' τίς πόλεις τούς φόρους, δηλ. τούς φόρους πού ήταν υποχρεωμένοι νά πληρώνουν οί συμμαχικές πόλεις για τήν κοινή άμυνα.

και πετρόχτιστα τείχη, τό μακρό τείχος (βλ. σημ. σελ. 174).

Σελ. 144

Σαραντα όλόκληρα χρόνια, δηλ. από τό 469-429.

ανάμεσα από άντρες, όπως: ό Έφιάλτης, (βλ. σημ. σελ. 167): ό Λεωκράτης, στρατηγός πού ύπόταξε τήν Αίγινα τό 458 π.Χ.: ό Μυρωνίδης, πού κέρδισε πολλές νίκες (τό 458 π.Χ. νίκησε τούς Κορινθίους στή Μεγαρίδα, τό 455 τούς Βοιωτούς κτλ): ό Κίμων, βλ. σημ. σελ. 166: ό Τολμίδης στρατηγός πού τό 455 π.Χ. έκαψε τόν πολεμικό λιμένα των Σπαρτιατών στό Γύθειο: ό Θουκυδίδης, (βλ. σημ. σελ. 165).

μετά τόν έξοστρακισμό του Θουκυδίδη, δηλ. τό 443 π.Χ. δέν ταίριαζαν μέ τή σοφία του Άναξαγόρα, (βλ. σημ. σελ. 164).

Σελ. 145

είχε σκεπάσει τό κεφάλι του: ύπήρχε συνήθεια νά σκεπάσουν τό κεφάλι όσοι περίμεναν τό θάνατο.

Σελ. 148

μέσο τής Λοκρίδας, ένν. τής δυτικής.

Οϊταίοι, οί κάτοικοι τής χώρας πού είναι κοντά στό όρος Οϊτη.

ΚΕΦ. 16

ΚΕΦ. 17

Τολμίδης, Ἄθηναῖος στρατηγός, πού ὀδήγησε τόν Ἄθηναϊκό στόλο τό 455 π.Χ. στά παράλια τῆς Πελοποννήσου, καί ἔκαψε τόν πολεμικό λιμένα τῶν Σπαρτιατῶν στό Γύθειο· πέθανε στήν Κορώνεια τό 447 π.Χ., ἐνῶ πολεμοῦσε μέ τούς Βοιωτούς.

ΚΕΦ. 18

Σελ. 151

μετά τά γεγονότα αὐτά· πραγματικά, μεσολάβησαν 6 χρόνια ἀπό τήν ἐκστρατεία τῆς Σάμου (440-439 π.Χ.) ὡς τήν ἐποχή αὐτή πού ἡ Κέρκυρα ζητεῖ τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων γιά νά ἀντιμετωπίσει τήν Κόρινθο (433 π.Χ.).

ΚΕΦ. 29

γιά νά ἐκτεθεῖ ἀκόμη περισσότερο κτλ. Τό ὅτι ὁ Περικλῆς θέλησε νά στείλει τό γιό τοῦ Κίμωνα μέ λίγα πλοῖα, ἐπιτηδες γιά νά μήν κατορθώσει τίποτε τό ἀξιόλογο καί νά μειωθεῖ, δέν εἶναι σωστό. Ὁ Θουκυδίδης πού ἔγραψε τήν ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέ μεγάλη ἀμεροληψία δέν ἀναφέρει τέτοια πρόθεση τοῦ Περικλῆ. Γράφει μάλιστα ὅτι μαζί μέ τό γιό τοῦ Κίμωνα εἶχαν σταλεῖ καί δύο ἄλλοι στρατηγοί.

νόθοι, δηλ. μή γνήσιοι Ἀθηναῖοι· ἔτσι ἔλεγαν ἐκείνους πού δέν εἶχαν καί τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Τά ὀνόματα τῶν παιδιῶν τοῦ Κίμωνα εἶχαν δοθεῖ ἀπό τίς πόλεις πού αὐτός ἀντιπροσώπευε στήν Ἀθήνα ὡς πρόξενος.

Σελ. 152

καί τούς ὄρκους, δηλ. τήν ἔνορκη συμφωνία εἰρήνης γιά 30 χρόνια πού ἔγινε τό 445 π.Χ.

Ποτίδαia, ἀρχαία πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, κοντά στόν Ἴσθμό τῆς χερσονήσου τῆς Παλλήνης, στό Θερμαϊκό κόλπο.

τό «μεγαρικό ψήφισμα»· ἔτσι λεγόταν τό ψήφισμα (πού εἶχε ἐγκριθεῖ κατά πρόταση τοῦ Περικλῆ), σύμφωνα μέ τό ὅποιο οἱ Μεγαρεῖς, σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, εἶχαν ἀποκλειστεί ἀπό τά λιμάνια καί τίς ἀγορές πού ἦταν στήν ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων.

τά «*ἱερά λιθάδια*» (ἀρχ. ἡ «ἱερά ὀργάς»), ἔκταση ἀνάμεσα στή Μεγαρίδα καί τήν Ἀττική, ἀφιερωμένη στή θεά Δήμητρα καί τήν Κόρη της (τήν Περσεφόνη)· ἡ ἔκταση αὐτή ἦταν γόνι-

ΚΕΦ. 30

μη, αλλά έμενε ακαλλιέργητη και κανείς δεν είχε δικαίωμα κατοχής.

Σελ. 153

Θριάσιες πύλες ήταν ή ΒΔ. πύλη τής 'Αθήνας, κοντά στον Κεραμεικό, εμπρός από τήν «'Ιερά όδό» πού όδηγοϋσε στον κάμπο τής 'Ελευσίνας («Θριάσιον πεδιον») και στήν πόλη τής 'Ελευσίνας. Κατά τον 4ο π.Χ. αι. ή πύλη αυτή άντικαταστάθηκε με δύο νέες πύλες, πού όνομάστηκαν «Δίπυλον».

ΚΕΦ. 31

μᾶλλον από ύπεροψία κτλ. Είναι όλότελα άδικη ή κατηγορία αυτή. 'Ο Περικλής στήν περίπτωση εκείνη δεν είχε κινηθεί ούτε από ύπεροψία ούτε από φιλοπόλεμη διάθεση. 'Εβλεπε πράγματι ότι ή ύποχώρηση θά ήταν όμολογία αδυναμίας και θά όδηγοϋσε σε νέες αξιώσεις τής Σπάρτης και σε νέες ύποχωρήσεις τής 'Αθήνας, με άποτέλεσμα τήν έκμηδένιση τής άθηναϊκής ήγεμονίας.

Σελ. 154

ΚΕΦ. 33

τό «κυλώνειον άγος». 'Όταν ήταν στήν 'Αθήνα επώνυμος άρχοντας ό Μεγακλής (άπό τήν οικογένεια των 'Αλκμεωνιδών), ό Κύλων επιχείρησε νά γίνει τύραννος, αλλά τό κίνημά του δεν πέτυχε (612 π.Χ.). Αυτός τότε κατόρθωσε νά φύγει, οί όπαδοί του όμως θανατώθηκαν, αν και είχαν παραδοθεί με ένορκη διαβεβαίωση ότι δε θά πειραχτούν. 'Όταν έπειτα έπесе επιδημία στήν 'Αθήνα, πιστεύτηκε ότι ήταν τιμωρία για τό έγκλημα (τό «κυλώνειον άγος») και, για νά καθαριστεί ή πόλη, έξορίστηκαν οί 'Αλκμεωνίδες. 'Από τό γένος αυτών καταγόταν ή μητέρα του Περικλή 'Αγαρίστη.

Σελ. 155

εισβάλλουν στήν 'Αττική ό βασιλιάς τής Σπάρτης 'Αρχιδάμος μπήκε στήν 'Αττική τήν άνοιξη του 431 π.Χ.

στis 'Αχαρνές, κοντά στο σημερινό Μενίδι.

όπως ένας καρβοκύρης κτλ. Πρόσεξε τήν παρομοίωση και άνάλυσε τά στοιχεία της.

οἱ χοροὶ στίς κωμωδίας ὅπως καὶ στίς τραγωδίες, σπουδαῖο μέρος παίρνει ὁ χορός (ὄμιλος προσώπων) πού τραγουδάει ὀρισμένα ἄσματα, ἀνάλογα μέ τήν ὑπόθεση. Τήν ἐποχή ἐκείνη οἱ κωμικοὶ ποιητές μέ τά τραγούδια τοῦ χοροῦ στίς κωμωδίες τους σατύριζαν τόν Περικλῆ γιά τή φαινομενική ἀδράνειά του. Τέτοιο τραγούδι εἶναι καί αὐτό πού παραθέτει ὁ Πλούτ. παρακάτω.

Κλέων, περίφημος Ἀθηναῖος δημαγωγός· ἀντιπολιτευτήκε μέ βιαιότητα τόν Περικλῆ καί ὑπερίσχυσε μετά τό θάνατο ἐκείνου. Ἔπεσε στήν Ἀμφίπολη, πολεμώντας τούς Σπαρτιάτες (424 π.Χ.).

Σελ. 156

Ἐρμιππος, Ἀθηναῖος κωμικός ποιητής, παλαιότερος τοῦ Ἀριστοφάνη. Οἱ στίχοι αὐτοὶ λέγονται ἀναπαιστικοί, γιατί ἀπαρτίζονται ἀπό ἀνάπαιστους, δηλ. ἀπό τρισύλλαβα κομμάτια (πόδια), πού τό καθένα ἔχει τίς δύο πρῶτες συλλαβές ἄτονες καί τήν τρίτη τονισμένη. Ὁ ἀνάπαιστος στήν ἀρχαία ποίηση εἶχε τίς δύο πρῶτες συλλαβές βραχύχρονες καί τήν τρίτη μακρόχρονη (υυ-).

οἱ σάτυροι, ἦσαν συνοδοὶ τοῦ Διονύσου. Ὀνομάζει τόν Περικλῆ «βασιλιά τῶν σατύρων», γιατί αὐτοὶ ἦταν φημισμένοι γιά τή δειλία καί μαλθακότητά τους.

σάν τοῦ Τέλγητα· αὐτός ἦταν κάποιος Ἀθηναῖος, ὀνομαστός γιά τή δειλία του.

σ' ἔχει δαγκώσει, δηλ. σ' ἔχει βάλει στόχο τῶν κατηγοριῶν πού ἀπευθύνει μέ δηκτικότητα ἐναντίον σου.

ὥσπου τέλος οἱ Πελοποννήσιοι ἔφυγαν ἀπό τήν Ἀττική, τόν Ἰούλιο τοῦ 431 π.Χ.

κληρουχίες, βλ. σημ. σελ. 168.

ἡ θανατηφόρα ἐπιδημία, ὁ «λοιμός», πού ἔπεσε στήν Ἀθήνα τό δεύτερο ἔτος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου (430 π.Χ.) καί προξένησε μεγάλη φθορά στό στρατό. Κατά τά τρία χρόνια πού κράτησε ἡ ἐπιδημία πέθαναν 4.400 ὀπλίτες καί 600 ἵππεις.

ΚΕΦ. 34

Ἄλλά καί στόν πληθυσμό ἦταν πολλά τά θανατηφόρα κρούσμα-
τα.

Σελ. 157

ΚΕΦ. 35

ἔγινε ἔκλειψη ἡλίου ἦταν μερική ἔκλειψη καί ἔγινε στίς 3
Αὐγούστου τοῦ 431 π.Χ.

Ἐπίδαυρος τήν ὀνομάζει «ιερή», γιατί ὁ τόπος ἦταν ἀφι-
ερωμένος στόν Ἀσκληπιό.

Σελ. 158

Ἰδομενέας, βλ. σημ. σελ. 169.

Θεόφραστος, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56

Ἡρακλείδης, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56.

ΚΕΦ. 36

ἀπό τά γνήσια παιδιά του τά παιδιά τοῦ Περικλῆ ἀπό τήν
πρῶτη σύζυγό του (πού τό ὄνομά της εἶναι ἄγνωστο), ὁ Ξάνθιπ-
πος καί ὁ Πάραλος, λογαριάζονται ὡς γνήσιοι πολῖτες Ἀθηναῖ-
οι, γιατί εἶχαν καί τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Ἀπό τή δεύτερη
σύζυγό του, τήν Ἀσπασία (ἀπό τή Μίλητο) ἀπόκτησε ἓνα γιό,
πού ὀνομάστηκε καί αὐτός Περικλῆς· ἀλλά αὐτός σύμφωνα μέ
τό νόμο δέν μπορούσε νά θεωρηθεῖ γνήσιος Ἀθηναῖος, γιατί ἡ
μητέρα του ἦταν ξένη.

ἀπό τίς ἀσθηρές οἰκονομίες τοῦ πατέρα του γι' αὐτές ἔγινε
λόγος στό κεφ. 16,4-6.

ἀθλητής πεντάθλου, αὐτός πού ἀγωνίζεται τό πένταθλο,
δηλ. τούς πέντε ἄθλους (ἄλμα, δρόμο, δίσκο, ἀκόντιο καί πάλη).

Σελ. 159

Πρωταγόρας, σοφιστής ἀπό τά Ἀθῆρα (485-415 π.Χ.),
πού εἶχε ἔρθει πολλές φορές στήν Ἀθήνα.

ἀθλοθέτες (καί ἀγωνοθέτες), βλ. σημ. σελ. 175.

ἀπό τά γνήσια παιδιά του, βλ. παραπάνω σημ.

ΚΕΦ. 37

Ἀλκιβιάδης, ὁ ὀνομαστός Ἀθηναῖος στρατηγός (448-404
π.Χ.) εἶχε ἀπό τή μητέρα του συγγενικούς δεσμούς μέ τόν Περι-
κλῆ. Ἄλλωστε αὐτόν εἶχε κηδεμόνα στά παιδικά του χρόνια.

ἐκλέχτηκε στρατηγός, τό 429 π.Χ.

καί εἶχε παιδιά γνήσια, ἀπό τήν πρώτη σύζυγό του, βλ. σημ. παραπάνω.

Σελ. 160

ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων, τό 450 π.Χ. ἔστειλε στήν Ἀθήνα ὡς δωρεά 40.000 μεδίμνους σιτάρι. Ὁ μεδίμνος ἦταν μέτρο χωρητικότητας γιά στερεά στήν ἀρχαία Ἀθήνα καί ἰσοδυναμεῖ περίπου πρός 52 σημερινές λίτρες.

καταδικάστηκαν καί πουλήθηκαν ὡς δοῦλοι σύμφωνα μέ τό νόμο αὐτούς πού χρησιμοποιοῦσαν τήν ιδιότητα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, χωρίς νά ἔχουν τέτοιο δικαίωμα, τούς πουλοῦσαν ὡς δούλους.

τό μὴ γνήσιο παιδί του, δηλ. τό παιδί πού εἶχε ἀποκτήσει ἀπό τήν Ἀσπασία καί στό ὁποῖο ἔδωσε τό ὄνομά του Περικλῆς.

ἀργότερα, δηλ. τό 406 π.Χ. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι καταδίκασαν σέ θάνατο τούς στρατηγούς πού νίκησαν τό σπαρτιατικό στόλο στίς Ἀργινοῦσες (νησιάκια ἀνάμεσα στή Λέσβο καί τά μικρασιατικά παράλια), γιατί δέν μπόρεσαν νά περισυλλέξουν τούς νεκρούς ἐξαιτίας τῆς θαλασσοταραχῆς. Μόνο ὁ Σωκράτης, πού ἦταν πρόεδρος τῆς ἐκκλησίας, ἀντιτάχτηκε σ' αὐτή τήν καταδίκη.

ἡ ἐπιδημία χτύπησε καί τόν Περικλῆ, τό φθινόπωρο τοῦ 429 π.Χ.

ΚΕΦ. 38

Θεόφραστος, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56. Τό σύγγραμμα «Ἠθικά» τοῦ Θεοφράστου δέν ἔχει σωθεῖ.

Σελ. 162

ὄλοι τόν ἀποζητοῦσαν μέ μεγάλο πόθο. Ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ δημιούργησε κενό πού τό αἰσθάνθηκαν ὄλοι. Τότε οἱ φίλοι καί οἱ ἐχθροί του κατάλαβαν τήν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου πού ἐπί σαράντα χρόνια ἐργάστηκε ὅσο κανεῖς ἄλλος γιά τό μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας καί μέ τό ἐξαιρετικό πνεῦμα του ἐσφράγισε μιᾶ ἐποχή πού ὑπῆρξε ἡ λαμπρότερη περίοδος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

ΚΕΦ. 39

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΕΡΩΤΗΣΗ 1

ΕΡΩΤΗΣΗ 2

ΕΡΩΤΗΣΗ 3

ΕΡΩΤΗΣΗ 4

ΕΡΩΤΗΣΗ 5

ΕΡΩΤΗΣΗ 6

ΕΡΩΤΗΣΗ 7

ΕΡΩΤΗΣΗ 8

ΕΡΩΤΗΣΗ 9

ΕΡΩΤΗΣΗ 10

ΕΡΩΤΗΣΗ 11

ΕΡΩΤΗΣΗ 12

ΕΡΩΤΗΣΗ 13

ΕΡΩΤΗΣΗ 14

ΕΡΩΤΗΣΗ 15

ΕΡΩΤΗΣΗ 16

ΕΡΩΤΗΣΗ 17

ΕΡΩΤΗΣΗ 18

ΕΡΩΤΗΣΗ 19

ΕΡΩΤΗΣΗ 20

ΕΡΩΤΗΣΗ 21

ΕΡΩΤΗΣΗ 22

ΕΡΩΤΗΣΗ 23

ΕΡΩΤΗΣΗ 24

ΕΡΩΤΗΣΗ 25

ΕΡΩΤΗΣΗ 26

ΕΡΩΤΗΣΗ 27

ΕΡΩΤΗΣΗ 28

ΕΡΩΤΗΣΗ 29

ΕΡΩΤΗΣΗ 30

ΕΡΩΤΗΣΗ 31

ΕΡΩΤΗΣΗ 32

ΕΡΩΤΗΣΗ 33

ΕΡΩΤΗΣΗ 34

ΕΡΩΤΗΣΗ 35

ΕΡΩΤΗΣΗ 36

ΕΡΩΤΗΣΗ 37

ΕΡΩΤΗΣΗ 38

ΕΡΩΤΗΣΗ 39

ΕΡΩΤΗΣΗ 40

ΕΡΩΤΗΣΗ 41

ΕΡΩΤΗΣΗ 42

ΕΡΩΤΗΣΗ 43

ΕΡΩΤΗΣΗ 44

ΕΡΩΤΗΣΗ 45

ΕΡΩΤΗΣΗ 46

ΕΡΩΤΗΣΗ 47

ΕΡΩΤΗΣΗ 48

ΕΡΩΤΗΣΗ 49

ΕΡΩΤΗΣΗ 50

ΕΡΩΤΗΣΗ 51

ΕΡΩΤΗΣΗ 52

ΕΡΩΤΗΣΗ 53

ΕΡΩΤΗΣΗ 54

ΕΡΩΤΗΣΗ 55

ΕΡΩΤΗΣΗ 56

ΕΡΩΤΗΣΗ 57

ΕΡΩΤΗΣΗ 58

ΕΡΩΤΗΣΗ 59

ΕΡΩΤΗΣΗ 60

ΕΡΩΤΗΣΗ 61

ΕΡΩΤΗΣΗ 62

ΕΡΩΤΗΣΗ 63

ΕΡΩΤΗΣΗ 64

ΕΡΩΤΗΣΗ 65

ΕΡΩΤΗΣΗ 66

ΕΡΩΤΗΣΗ 67

ΕΡΩΤΗΣΗ 68

ΕΡΩΤΗΣΗ 69

ΕΡΩΤΗΣΗ 70

ΕΡΩΤΗΣΗ 71

ΕΡΩΤΗΣΗ 72

ΕΡΩΤΗΣΗ 73

ΕΡΩΤΗΣΗ 74

ΕΡΩΤΗΣΗ 75

ΕΡΩΤΗΣΗ 76

ΕΡΩΤΗΣΗ 77

ΕΡΩΤΗΣΗ 78

ΕΡΩΤΗΣΗ 79

ΕΡΩΤΗΣΗ 80

ΕΡΩΤΗΣΗ 81

ΕΡΩΤΗΣΗ 82

ΕΡΩΤΗΣΗ 83

ΕΡΩΤΗΣΗ 84

ΕΡΩΤΗΣΗ 85

ΕΡΩΤΗΣΗ 86

ΕΡΩΤΗΣΗ 87

ΕΡΩΤΗΣΗ 88

ΕΡΩΤΗΣΗ 89

ΕΡΩΤΗΣΗ 90

ΕΡΩΤΗΣΗ 91

ΕΡΩΤΗΣΗ 92

ΕΡΩΤΗΣΗ 93

ΕΡΩΤΗΣΗ 94

ΕΡΩΤΗΣΗ 95

ΕΡΩΤΗΣΗ 96

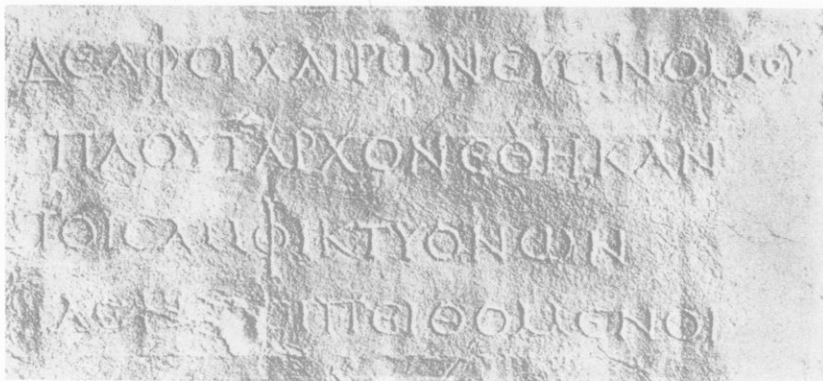
ΕΡΩΤΗΣΗ 97

ΕΡΩΤΗΣΗ 98

ΕΡΩΤΗΣΗ 99

ΕΡΩΤΗΣΗ 100

Έξοφυλλο: Ζωγράφου Λουίζας Μοντεσάντου

*Δελφοί Χαίρωνεδσιν ὁμοῦ Πλούταρχον ἔθηκαν
τοῖς Ἀμφικτυόνων δόγμασι πειθόμενοι.
(Ἐπιγραφή ἀπό τοῦς Δελφούς πού μνημονεύει
τήν ἀνίδρυση ἀνδριάντα τοῦ Πλουτάρχου.)*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗσελ. 5 - 10

ΣΟΛΩΝ

Προσωπογραφία	»	12
Ὁ Σόλων μιλάει γιά τό ἔργο του		13 - 14
Μετάφραση	»	15 - 43
Σημειώσεις	»	44 - 56

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

Προσωπογραφία	»	58
Χαρακτηρισμός ἀπό τόν Θουκυδίδη	»	59
Μετάφραση	»	61- 94
Σημειώσεις	»	95 - 120

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Προσωπογραφία	»	122
Χαρακτηρισμός ἀπό τόν Θουκυδίδη	»	123
Μετάφραση	»	125 - 162
Σημειώσεις	»	163 - 181

024000020029

ΕΚΔΟΣΗ Α'/Α'/Ε', 1977 (VIII). ΑΝΤΙΤΥΠΑ 135.000 ΣΥΜΒΑΣΗ 2904/12-8-77.

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Ι. ΡΟΥΣΣΟΣ & ΣΙΑ Ο.Ε.—ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Δ. ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ & ΣΙΑ Ο.Ε.

